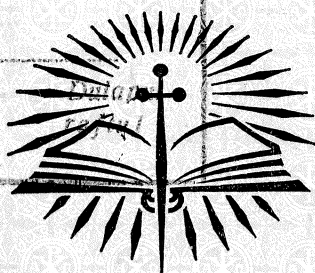

STUDIUL TEOLOGIC

INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR BUCUREȘTI	
INVENTARIAT 1981	
BIBLIOTECA	
Număr Inventar	8307
Sala	Fondul
1	M

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA II-a ANUL XXXIV — Nr. 9-10, NOIEMBRIE — DECEMBRIE 1982

BUCUREȘTI

SUMAR GENERAL PE ANUL 1982

	<u>pag.</u>
EDITORIALE	
anu, Pr. Prof. Dr. Constantin, <i>Munca, însușire a Chipului divin în noi</i>	309
anu Ștefan, <i>Pentru pacea a toată lumea</i>	5
anu Ștefan, <i>Iubirea de patrie, poruncă dumnezeiască</i>	155
Pr. Prof. Dr. Dumitru, <i>Supunerea față de oclrmuire, poruncă dumnezeiască</i>	613
Pr. Dumitru, <i>Biserica și lumea</i>	459

ARTICOLE ȘI STUDII	
anu, Pr. Drd. Ioan, <i>Aspecte din activitatea clerului ortodox din Bistrița-Năsăud, pe tărîm național, cultural și social, în secolele XVIII—XIX</i>	702
rd. Valer, <i>Biserica și Euharistie</i>	230
ae, Pr. Prof. Dr. Teodor, <i>Trăsături umaniste în spiritualitatea bizantină</i>	313
Pr. Prof. Dr. Ion și Radu, Pr. Prof. Dr. Dumitru, <i>Reflecții și considerații asupra activității Facultății și Institutului de Teologie din București la aniversarea centenarului său</i>	10
gă, Pr. Drd. Vasile, <i>Transfigurarea creștinului prin lucrarea harului Sfîntului Duh</i>	346
tescu, Diac. Asist. Dr. Emilian, <i>Descoperirile arheologice în Țara Sfîntă în ultimii 50 de ani (1920—1970)</i>	461 și 617
mir, Pr. Drd. Neculai, <i>Explicarea Proscomidiei în literatura bizantină</i>	384
mir, Pr. Drd. Neculai, <i>Profeții Vechiului Testament în cultul ortodox și în iconografia bisericească</i>	563
Pr. Asist. Dr. Nicolae V., <i>Biserica Coptă în primele veacuri creștine</i>	200
iu, Pr. Prof. Dr. Constantin, <i>Fișe bio-bibliografice la aniversarea centenarului Facultății și Institutului de Teologie din București (paginile : 23—36, 37)</i>	23
anu Ștefan, <i>Fișe bio-bibliografice</i>	74, 75, 136
raș, Pr. Drd. Constantin, <i>Predică și artă bisericească</i>	690
Pr. Asist. Dr. Viorel, <i>Sinodul de la Constantinopol din 879—880</i>	174
Prof. Dr. Iorgu, <i>Fișe bio-bibliografice</i>	40, 58, 68, 97
lău, Pr. Drd. Gheorghe, <i>Respectarea bunurilor aproapelui după învățătura Vechiului Testament</i>	242
Drd. Ioan-Vasile, <i>Relațiile Bisericii Ortodoxe cu Bisericile necalcedonene</i>	423
ea, Pr. Dr. Ioan, <i>Explicarea la textul kenotic din Filipeni 2, 5—8</i>	159
oveanu, Diac. Conf. Nicu, <i>Fișe bio-bibliografice</i>	101, 103, 107, 110, 115
oveanu, Conf. Dr. Nicu, <i>Profesorul, dirijorul și compozitorul Gheorghe Cucu</i>	712
cea, Drd. Adrian, <i>Scriptură, Tradiție și Mărturisire în dialogul teologic</i>	398
cea, Drd. Adrian, <i>Implicațiile sacramentale ale relațiilor trinitare</i>	578
cea, Drd. Adrian, <i>Poziții protestante și ortodoxe recente despre Întrupare</i>	683
chivaș Emanoil, <i>«...Și nu ne duce pe noi în ispită»</i>	439
chivaș Emanoil, <i>Dreptatea lui Dumnezeu</i>	708
Pr. Prof. Dr. Dumitru și Bria, Pr. Prof. Dr. Ion, <i>Reflecții și considerații asupra activității Facultății și Institutului de Teologie din București</i>	10
Pr. Prof. Dr. Dumitru, <i>Fișe bio-bibliografice la aniversarea centenarului Facultății și Institutului de Teologie din București 36, 52—56, 59—65, 69, 78 84—88, 92—96, 98—100, 103—109, 111—115, 116—123, 124—132, 133—136</i>	78
reanu, Pr. Prof. Dr. Ioan, <i>Fișe bio-bibliografice la aniversarea centenarului Facultății și Institutului de Teologie din București 39, 41—50, 57, 80—81, 88</i>	88
ă, Drd. Vasile, <i>Pronia dumnezeiască și libertatea persoanei la Origen</i>	370
l, Pr. Drd. Alex.-Marcel, <i>Expunere catehetică a Botezului și Mirungerii</i>	358
Pr. Asist. Dr. Alexandru, <i>Sfîntul Vasile cel Mare în Teologia ortodoxă română în ultimii 30 de ani</i>	167
Pr. Asist. Dr. Alexandru, <i>Ortodoxia și trumuseșea stilului teologic al Sfîntilor Trei Ierarhi</i>	185
Pr. Asist. Dr. Alexandru, <i>«Despre unitatea Bisericii» a Sfîntului Ciprian al Cartaginei și importanța ei misionară actuală</i>	327
an, Drd. Simion, <i>Mintuirea obiectivă după Epistolele Sfîntului Apostol Pavel</i>	219

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a ANUL XXXIV, Nr. 9 — 10, NOIEMBRIE — DECEMBRIE 1982

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte IUSTIN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului Teologic de grad universitar din București : P. S. Episcop Rector VASILE TÎRGOVIȘTEANUL, P. C. Pr. Prorector DUMITRU RADU ; din partea Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu : P. C. Arhid. Rector CONSTANTIN VOICU, și P. C. Pr. Prorector DUMITRU ABRUDAN.*

Indrumător de redacție : *Pr. Prof. ENE BRANIȘTE.*

Redactor : *ȘTEFAN GĂNCEANU.*

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți și Prea Sfințiii Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

CUPRINSUL

<i>Supunerea față de ocîrmuire, poruncă dumnezeiască</i> , de Pr. prof. Dr. Dumitru Radu	613
Diac. Asist. Dr. Em. CORNIȚESCU, Descoperirile arheologice din Țara Sfîntă, teză de doctorat în teologie (continuare)	
II. <i>Manuscrisele de la Marea Moartă</i>	617
III. <i>Monumente descoperite în Egipt, Asiria, Babilonia, Siria, Asia Mică, Fenicia și Arabia care au legătură cu Vechiul Testament</i>	634
IV. <i>Inscripții care privesc istoria poporului evreu după cărțile Vechiului Testament</i>	636
V. <i>Valoarea descoperirilor arheologice pentru cronologia, autenticitatea și conținutul cărților Vechiului Testament</i>	651
Drd. Adrian Niculcea, <i>Poziții protestante și ortodoxe recente despre întrupare</i>	683
Pr. Drd. Constantin Grigoraș, <i>Predică și artă bisericească</i>	690
Pr. Drd. Ioan Băndean, <i>Aspecte din activitatea clerului ortodox pe tărîm național, social și cultural (secolele XVIII—XIX)</i>	702
Emanoil Paraschivaș, <i>Dreptatea lui Dumnezeu</i>	708
EVOCARE :	
Diac. Conf. Dr. Nicu Moldoveanu, <i>Profesorul, dirijorul și compozitorul Gheorghe Cucu — O sută de ani de la naștere</i>	712
DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE	
<i>Vizita Sanctității Sale Patriarhul Diodoros al Ierusalimului la Institutul teologic universitar din București</i> , de Pr. Asist. Dr. Nicolae D. Necula	720
<i>Vizita Eminenței Sale, Arhiepiscopul Olof Sundby, la Institutul teologic universitar din București</i> , de Pr. Asist. Dr. Nicolae D. Necula	721
ANIVERSARE UNESCO :	
<i>Un secol de la nașterea lui Vasile Pârvan</i> , de Pr. Prof. Dr. Alexandru I. Ciurea	725
ANIVERSĂRI OMAGIALE :	
<i>Profesorul Dr. Constantin C. Pavel, la aniversarea a 75 de ani de la naștere</i>	729
<i>Profesorul Pr. Dr. Alexandru I. Ciurea, la aniversarea a 70 de ani de la naștere</i> , de Pr. Asist. Dr. Viorel Ioniță	738
<i>P. S. Episcop Dr. Vasile Costin-Tîrgovișteanul, noul rector al Institutului teologic universitar din București</i> , de Dr. Cezar Vasiliu	750
<i>Vizita Grației Sale Robert Runcie, Primatul Bisericii Anglicane, la Institutul teologic universitar din București</i> , de Pr. Asist. Dr. Nicolae D. Necula	752
<i>Vizita părintelui Prot. Georgios Tsetsis, director în C.E.B., la Institutul teologic universitar din București</i> , de Pr. Asist. Dr. Nicolae D. Necula	754
NOTE BIBLIOGRAFICE	
Diac. Prof. Dr. Emilian Vasilescu, <i>Istoria religiilor</i> , ediția a 2-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, 490 p., în 8°, 68 planșe cu 123 ilustrații, prezentare de Pr. Asist. Dr. Alexandru I. Stan	759

Manuscrisele (articole, studii) trebuie însoțite și de un rezumat într-o limbă străină de circulație, în întindere de cel mult 2 pagini (în patru exemplare).

*

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul IV, București, cont 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea: pentru «Studii teologice», revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

SUPUNEREA FAȚĂ DE OCÎRMUIRE, PORUNCA DUMNEZEIASCĂ

«Dați Cezarului cele ce sînt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu» (Matei 22, 21).

1. Biserica, împlinindu-și misiunea ei în timp și în spațiu, ca una ce a fost întemeiată de Mîntuitorul Hristos pentru oamenii din toate timpurile și locurile, nu poate face abstracție de vremea în care trăiește și de condițiile în care se desfășoară viața oamenilor, condiții supuse și ele mereu transformărilor care asigură dezvoltarea și mersul înainte în toate domeniile activității umane.

Biserica noastră Ortodoxă privește viața credincioșilor săi și însăși viața sa atît prin prisma adevărului dumnezeiesc cuprins în Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție propovăduit și formulat sau neformulat în dogme, cît și prin prisma instituțiilor și structurilor sociale ale epocii și orînduirii sociale în care credincioșii ei își duc existența, se realizează ca oameni și creștini și își agonisesc mîntuirea prin har, credință și faptele iubirii aproapelui.

Dezvoltarea istorică materială și spirituală a comunității umane în general implică anumite condiții determinate de anumite legi obiective pe care le cuprinde și le asigură societățile umane organizate, cu instituțiile și structurile lor. Viața religioasă este o componentă a vieții societății. De aceea, societății în general și Statului în special, oricare ar fi el, nu-i poate fi indiferentă viața religioasă, cu manifestările ei, a cetățenilor aflați în diverse organizații obștești religioase.

Biserica, la rîndul ei, își desfășoară activitatea de slujire și mîntuire printre credincioși, iar aceștia nu trăiesc altfel decît ca cetățeni în condițiile vremii și ale orînduirii social-politice date, ei nu pot trăi decît în condițiile oferite de o anumită dezvoltare materială și spirituală istorică dată. Biserica niciodată nu a lucrat altfel decît ținînd seama de ansamblul condițiilor în care trăiește omul, sau de ansamblul structurilor vremii, fiindcă ea însoțește pe om în istorie, este ea însăși în istorie și în lăuntrul vremurilor pe care membrii ei, oamenii, le parcurg. De aceea, Biserica nu se poate opri la o anumită înfățișare a vremii, după cum nu poate opri sau ține în loc vremurile, ci ea se situează în fluxul timpului și în condițiile lui transcendînd epocile.

Între Biserică și poporul căruia îi aparține sau, mai exact, între Biserică și Statul în sinul căruia ea își desfășoară activitatea există un raport mereu actual, pentru că în fiecare epocă se pun probleme noi vieții în general, vieții sociale, vieții de stat și celei bisericesti, în special. În afara elementelor lor permanente care își au sorginea lor în temeiurile dogmatice și canonice — cît privește Biserica Ortodoxă — și în principiile dreptului secular — cît privește Statul —, raporturile dintre Biserică și Stat primesc trăsături noi, specifice, cu fiecare epocă istorică și orînduire socială, și cu fiecare popor care își are istoria și permanențele lui specifice în viața socială, culturală, în spiritualitatea și în activitatea lui politică. Elementul etnic, națiunea, poporul căruia

aparține Biserica sau Bisericile și împreună-existența și lucrarea Bisericii cu acestea își pun amprenta lor pe raporturile dintre Biserică și Stat. Astfel, Biserica Ortodoxă Română și-a împletit de la început lucrarea și aspirațiile ei cu cele ale credincioșilor și poporului român cu care împreună a apărut și a crescut în spațiul cuprins între Marea Neagră, Dunăre și de o parte și de alta a Carpaților, începînd din a doua jumătate a secolului I d.Hr., pînă astăzi.

2. Biserica Ortodoxă, în general, și Biserica Ortodoxă Română în special nu și-a formulat o doctrină a ei despre Stat și nici despre relațiile ei cu Statul. În aceste relații ea se conduce însă numai după principiile generale care decurg din Evanghelia Mîntuitorului Hristos, Înțelemeitorul și Capul Bisericii, din scrierile Sfinților Apostoli, precum și după principiile care reies din situarea și lucrarea ei în timp și în spațiul geografic și politic respectiv.

Întrebat de ucenicii fariseilor și de irodieni, și unii și alții, sprijinitori ai dinastiei lui Irod și adversari ai autorității și imperiului roman: «Dacă se cuvine să dăm dajdie Cezarului sau nu?» (Matei 22, 17), Mîntuitorul Hristos a răspuns direct și precis: «Dați Cezarului cele ce sînt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sînt ale lui Dumnezeu» (Matei 22, 21; Marcu 12, 17; Luca 20, 25).

Răspunsul dat subliniază două lucruri: a) Hristos nu pune în discuție și nici nu neagă autoritatea politică a Cezarului, adică a Statului, cum s-ar fi așteptat cei ce L-au interogat, adversari și simpatizanți ai Imperiului roman. Dimpotrivă, Mîntuitorul a recunoscut autoritatea conducerii romane — al cărei simbol era moneda care i se adusese și pe care erau gravate chipul și numele împăratului, respingînd astfel și pretențiile naționaliste ale fariseilor.

Îndatoririle religioase nu sînt în contradicție și nu exclud îndatoririle civile ale creștinilor. Statul are dreptul de a cere supunere tuturor cetățenilor săi față de legile sale, ceea ce constituie un act de ascultare față de ocîrmuire. De altfel Mîntuitorul critică atitudinea unora dintre iudei, care considerau Evanghelia Sa drept o abolire a Legii mozaice. Și în această privință ține să precizeze: «N-am venit să stric Legea sau proorocii; n-am venit să stric ci să împlinesc» (Matei 5, 17). În răspunsurile Mîntuitorului avem o poruncă divină expresă prin care se combate anarhia civică, neascultarea față de autoritățile de Stat, precum și orice tendință de dezordine socială. Mîntuitorul Hristos însuși a plătit cuvenita dajdie pentru El și pentru ucenicul Său Petru (Matei 17, 27).

După Sfînta Scriptură, Dumnezeu este izvorul oricărei autorități și stăpîniri (Ioan 19, 11; Rom. 13, 1), iar Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu făcut om, deține toată puterea în cer și pe pămînt (Efes. 1, 21; I Petru 3, 22). Hristos este singurul Domn — Kyrios — (Marcu 12, 29; Matei 12, 8) care face cunoscută tuturor autoritatea spirituală și stăpînirea lui Dumnezeu asupra întregii vieți creștine și umane în general. Dar Hristos a respectat totodată și a cerut Apostolilor și tuturor oamenilor să respecte autoritatea civilă și pe reprezentanții autorității și stăpînirii civile și politice. Aceasta, pentru că autoritatea lui Hristos nu este o autoritate politică ci o autoritate de slujire spre mîntuire, după cum El însuși ne-a spus: «Fiul Omului nu a venit ca să I se slujească, ci ca El

să slujească» (Matei 20, 28 ; Marcu 10, 45) ; «Împărăția Mea nu este din lumea aceasta» (Ioan 18, 36). Caracterul spiritual și eshatologic al Împărăției lui Hristos explică de ce Biserica Ortodoxă nu s-a identificat niciodată cu o anumită ideologie sau cu vreun regim politic, sau cu un sistem de organizare socială. Dar ei nu-i sînt indiferente structurile sociale și regimurile politice ale timpului, deoarece ea este interesată totdeauna de binele comunității umane. Ea își desfășoară activitatea ei misionară în condițiile în care se organizează social-politic și statul societatea însăși, după legile și structurile social-politice și economice pe care ea și le dă într-un anumit timp și spațiu geografic. Sfîntul Apostol Pavel subliniază că orice autoritate conducătoare și orice stăpînire în acest veac sînt de la Dumnezeu (Rom. 13, 1). Autoritatea civilă, Statul, se află în planul lui Dumnezeu și are misiunea de a încuraja și sluji binele și de a reprima răul. De aceea, creștinii trebuie să se supună autorității de Stat căci «cel ce se împotrivese stăpînirii se împotrivese rînduiei lui Dumnezeu și își va lua osîndă» (Rom. 13, 2). «Stăpînirea este slujitoare a lui Dumnezeu spre binele tău», spre binele comun (Rom. 13, 4), iar «dregătorii sînt slujitorii lui Dumnezeu, stăruind în această slujire neîncetat» (Rom. 13, 6). De aceea, creștinii sînt datori, spune Sfîntul Apostol Pavel, «să deie tuturor cele ce sînt datori ; celui cu darea, dare ; celui cu vama, vamă ; celui cu teama, teamă ; celui cu cinstea, cinste». Și «nimănu-i cu nimic să nu fim datori decît cu iubirea unuia față de altul ; că cel care iubește pe aproapele a împlinit legea» (Rom. 13, 7 și 8). Opoziția și nesupunerea față de autoritatea legală este nu numai greșită, ci și contrară voii lui Dumnezeu și, ca atare, este pedepsită (Rom. 13, 2, 3, 4).

Desigur, autoritatea sau stăpînirea politică este văzută de Sfîntul Apostol Pavel numai ca slujitoare spre binele comun, iar dregătorii ca slujitori ai lui Dumnezeu (Rom. 13, 6), față de care supunerea trebuie să fie izvorîtă din conștiință (Rom. 13, 5), iar slujirea să fie făcută din pricina sau pentru Dumnezeu. În același sens se exprimă și Sf. Apostol Petru (I Petru 2, 13 și 17). Conștiința responsabilității civice a creștinilor are deci și o motivație religioasă.

Biserica și Statul sînt realități istorice distincte, cu o devenire istorică determinată de anumite legi obiective și specifice care explică totodată și raporturile dintre ele. De aceea, Biserica Ortodoxă, ca și altă Biserică sau cult de altfel, nu poate face abstracție, în desfășurarea vieții ei religioase, nici de obiectivele și nici de mijloacele Statului, de care este obligată să țină seama prin firea lucrurilor, căci credincioșii ei sînt și cetățeni ai Statului.

3. Biserica există în lume și pentru lume (Matei 28, 18—20 ; Marcu 16, 15—16) și se adresează deopotrivă omului și colectivității umane în care omul își duce existența (Marcu 16, 15—16) și se realizează ca chip și asemănare a lui Dumnezeu (Fac. 1, 26). Iar acestora se adresează cu lucrarea ei de slujire spre mîntuire și bunăstare materială și spirituală, după modelul și cu puterea lui Hristos însuși, Capul ei, care a venit în lume să slujească ei spre mîntuire (Marcu 10, 45).

Credincioasă mesajului Mîntuitorului Hristos care spune : «Eu am venit ca lumea viață să aibă și din belșug să aibă» (Ioan 10, 10), Biserica Ortodoxă Română s-a aflat totdeauna alături de credincioșii ei, locuitori

ai acestor ținuturi de la Dunăre, Marea Neagră și de o parte și de alta a Carpaților, susținând energic și cu devotament și în diverse forme strădaniile poporului român pentru organizarea sa în provincii și apoi în Statul național unitar român modern (1918), precum și lupta lui de veacuri pentru libertate și independență suverană.

Astăzi, Biserica Ortodoxă Română, cu credincioșii ei, fără să-și neglijeze menirea și fără să-și abandoneze credința și învățătura, are datoria să-și aducă contribuția ei la edificarea și dezvoltarea vieții celei noi, în Patria noastră, sprijinind de pe pozițiile ei și cu mijloacele ei inițiativele conducerii de Stat în acest sens. De aceea, legile și rînduielele forurilor conducătoare ale țării noastre, hotărâte în strictă concordanță cu voința cetățenilor, trebuie să-și găsească audiența și împlinirea lor la preoții și credincioșii Bisericii, după îndemnul Sfîntului Apostol Pavel: «Să umblați cu vrednicie după chemarea cu care ați fost chemați, cu toată smerenia și blîndețea, cu îndelunga-răbdare, îngăduindu-vă unii pe alții în iubire» (Efes. 4, 1—2) și «făcîndu-vă pildă cu cuvîntul, cu purtarea, cu dragostea, cu credința, cu curăția» (I Tim. 4, 12).

Prin cuvîntul și fapta vieții lor, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe trebuie să fie un exemplu grăitor și convingător față de ceilalți cetățeni în îndeplinirea îndatoririlor lor creștinești și cetățenești și să contribuie la zidirea unei vieți morale sănătoase în rîndurile semenilor lor și ale societății noastre printr-o muncă desfășurată cu sporită responsabilitate: «Cine nu vrea să muncească, acela să nu mănînce» (II Tes. 3, 10).

Binele propriu trebuie să fie strîns legat de binele obștesc. De aceea, activitatea religioasă trebuie să se împletească armonios cu slujirea binelui obștesc, după cuvîntul Apostolului: «Cel ce seamănă cu dărnicie, cu dărnicie va și secera» (II Cor. 9, 6); «Iar facerea de bine și dărnicia nu le dați uitării» (Evrei 13, 16), «avînd totdeauna rîvnă pentru lucrul cel bun» (Gal. 4, 18).

Bisericile sînt datoare lumii cu promovarea neîncetată a păcii, cu promovarea încrederii între oameni și popoare, cu edificarea încrederii între ele însele. Iată aici și rațiunea pentru care Biserica noastră este datoare poporului căruia îi aparține prin credincioșii ei, de a susține și apăra inițiativele acestui popor și ale conducătorilor lui pentru salvagardarea păcii și securității în Europa și în lumea întregă, prin realizarea dezarmării nucleare și generale și printr-o largă cooperare umană în slujba vieții și a calității ei sporite.

Pacea este lucrarea dreptății și implică dreptatea, dar nu dreptatea forței, nu dreptatea celor puțini care au acaparat puterea, ci dreptatea celor mulți care au, cu toții, dreptul de a trăi. Apărarea vieții cu armele vieții este imperativ pentru Biserică și pentru credincioșii ei.

Ascultarea și împreună-lucrarea cu toți factorii puși să vegheze și să lucreze mai binele oamenilor, pentru viața popoarelor și a națiunilor (Evrei 13, 16) este poruncă dumnezeiască care privește lucrarea Bisericii în lume în vederea vieții și mîntuirii oamenilor.

Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu

DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DIN ȚARA SFÎNTĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

de

Diac. Asist. Dr. Emilian Cornițescu

(Continuare)

II. MANUSCRISELE BIBLICE DE LA MAREA MOARTĂ

Un loc de seamă în cadrul descoperirilor arheologice din Țara Sfântă îl ocupă manuscrisele biblice și extrabiblice aflate în grottele și ruinele de la Qumran din regiunea nordică a Mării Moarte, zonă puțin cunoscută și fără importanță, pînă în anul 1947, cînd niște beduini din tribul taamirilor, ajungînd în posesia unor documente scrise, le ofereau spre vînzare negustorilor din Betleem. Istoria acestor descoperiri a fost legată de o întîmplare fericită, întrucît cei care le-au descoperit nu cunoșteau valoarea manuscriselor și drept urmare le-au oferit cumpărătorilor pe sume mici de bani.

O parte din aceste documente, scrise pe piele, au ajuns în mîna negustorului Kando din Betleem, care, considerînd că e vorba de niște manuscrise vechi în limba siriacă, a luat legătura cu un anticar din Ierusalim și acesta, la rîndul său, cu mitropolitul Athanasie Isaye Samuel, starețul mînăstirii Sf. Marcu din acea localitate. Ierarhul sirian, aflînd că scrierile provin din apropiere de Ain Feshka, a intrat în legătură cu beduinii și a fixat chiar o întîlnire cu aceștia în luna iulie a anului 1947.

În cele din urmă, el a reușit să cumpere de la beduini un număr de 4 suluri descoperite în prima peșteră de la Qumran. Ele conțin textul întreg al profeției lui Isaia (1 Q Is^a), comentariul la profeția lui Avacum (1 Q p. Hab), Statutul Comunității (1 Q S) și Apocriful Genezei sau Apocalipsul lui Lameh (în aramaică). Restul manuscriselor au fost achiziționate de profesorul israelian E. L. Sukenik (Universitatea ebraică din Ierusalim) de la un negustor din Betleem. Manuscrisele cuprind textul incomplet al profeției lui Isaia (1 Q Is^b), istoria «Războiului fiilor luminii contra fiilor întunericului» (1 Q M) și o culegere de «Imne» (1 Q H).

Pînă în primăvara anului 1949 cînd s-a efectuat prima explorare sumară a peșterii (1 Q) de la Khirbet Qumran (Wadi Qumran), cele 7 sau 11 manuscrise (suluri) și multe fragmente au scos din anonimat regiunea nordică a Mării Moarte. În rîndul specialiștilor, ele au trezit un

viu interes, încît aceștia au început să publice monografiile și ample comentarii pe marginea lor¹⁶⁵.

Pentru a determina vechimea manuscriselor, specialiștii au folosit metoda comparativă dintre scrierea de la Qumran și cea a textelor din secolul IX d. Hr. și papyrusul Nash alcătuit din 24 rinduri care conțin cele 10 porunci și rugăciunea «Șema», redactate în secolele II î. d. Hr. — III d. Hr.

Cu ajutorul metodei comparative, s-a putut constata că scrierea sulurilor de la Marea Moartă se aseamănă cu cea din papyrusul Nash, sau cu inscripția Bene Hazir din Ierusalim, care datează din secolul I î. d. Hr. și nu din secolul III î. d. Hr., ca și textul din documentul Edfou. Ca urmare a aplicării metodei comparative și a celei de datare cu Carbon 14 filologii au apreciat că sulurile sînt dintr-o perioadă veche și se încadrează în secolele III î.d.Hr. — I î.d.Hr.¹⁶⁶.

După felul cum sînt reprezentate literele patrate, orientaliștii au scos în evidență o trăsătură principală a scrierii ce constă în diferențierea fiecărei consoane în afară de vav și iod, care uneori sînt greu de distins. Tot din acest punct de vedere, s-a stabilit că grupul de litere «mater lectionis» se utilizează fără a ține seama de vreo regulă oarecare, iar sfîrșitul cuvintelor este marcat prin adăugarea guturalelor «alef» și «he».

165. E. L. Sukenik, sub titlul «*Sulurile tănuite*», apărute în anii 1948—1950, a descoperit și publicat 3 manuscrise cumpărate de el, precum și cap. 42—43 din Isaia; idem, *Megiloth genuzoth, Rouleaux entoués dans une antique geniza découverte dans le desert de Juda, Rapport préliminaire*, Fondation Bialik, 1948, pp. 35—42; idem, *Second Rapport*, Jerusalem, 1950, pp. 71—74 despre fragmente din Isaia 7, 15—26; 29, 24—25; J. Trever și alții, în anii 1950—1951 au publicat în 2 volume 3 suluri cu: Statutul comunității, Comentariu (Peșer) la profeția lui Avacum și cartea proorocului Isaia. Studii critice au făcut: H. L. Ginsberg, S. A. Birnbaum, M. Burrows, J. Trever, W. F. Albright, F. M. Jr. Cross, C. Rabin și W. H. Brownlee; I. D. Amusin, *Manuscritele de la Marea Moartă*, Editura științifică, 1965, pp. 42—46; J. Trever, *Scrolls from Qumran Cave, I, The Great Isaia Scroll, The Order of Community, The Pescher to Habakkuk*, The Albright Institute of Archaeological Research and the Shrine of the Book, Jerusalem, 1972, pp. 150—164; R. J. Tournay, *Les anciens manuscrits hébreux récemment découverts*, în «RB», an. 1949, pp. 204—233; D. Barthelemy — J. T. Milik, *Discoveries in the Judaean Desert (= DJD)*, vol. I, Oxford, 1955; W. H. Brownlee despre *Pescher Habacuc*, în «BASOR», 1948, no. 112, pp. 8—18; idem, în «BASOR», an. 1949, no. 114, pp. 9—19; idem, în «JNES», an. 1957, no. 4, 16, pp. 236—239; S. A. Birnbaum, în «BASOR», 1949, p. 35; D. Barthelemy, în «RB», an. 1950, pp. 530—549; P. R. Weiss, *The date of Habakkuk Scroll*, în «JQR», an. 1950, no. 2; M. Burrows și alții, *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*, vol. I, *The Isaia Manuscript and the Habakkuk Comentary*, New Haven, 1950, p. 15—22; R. Dussaud, în «Siria», 1958, p. 3; J. T. Milik, în «Biblica», an. 1950, pp. 505—506; M. Burrows și alții, *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*, vol. I, New Haven, 1950, pp. 18—22; O. Eissfeld, *Der gegenwärtige Stand der Erforschung der in Palestina neuen gefundenen hebräischen Handschriften*, în «TLZ», an. 1943, col. 595—600.

166. W. F. Albright, *A Phenomenal Discovery*, în «BA», an. 1948, pp. 21—22; idem, în «BASOR», an. 1948, no. 111, pp. 2—3, datează sulul Isaia din a II-a jumătate a secolului II, iar Habacuc din secolul I; R. J. Tournay, *op. cit.*, p. 207 datează manuscrisele din sec. I d. Hr.; J. C. Trever, în «BASOR», an. 1949, no. 113, p. 35 zice că textul de la Isaia e din anii 125—100 î. d. Hr. și Habacuc din anii 25 î. d. Hr. — 25 d.Hr.; Roland de Vaux, *A propos des manuscrits de la Mer Morte*, în «RB», an. 1950, pp. 417—429; S. A. Birnbaum, în «JBL», an. 1949, no. 68, p. 161; idem, în «BASOR», an. 1949, no. 115, p. 22 susține prima jumătate a sec. I î. d. Hr.

P. Kahle, *The Age of the Scrolls*, în «VT», an. 1951, no. 1, pp. 38—48; S. Talman, în «VT», an. 1951, no. 1, p. 341; J. Rabinovitz, în «JBL», an. 1950, no. 69, p. 45; D. Sommer, *Aperçu préliminaire sur les manuscrits de la Mer Morte*, Paris, 1950, p. 120; idem, *Le commentaire d'Habacuc découvert près de la Mer Morte*, traduction et Notes, în «RHPR», an. 1950, t. CXXXVII, no. 2, p. 129 ss.; idem, *Essai sur le Midrash*

Din punct de vedere gramatical se întîlnesc inversări sau înlocuiri de forme verbale, constatare dedusă prin analogie cu textul masoretic. De aceea, manuscrisele au în loc de timpul perfect, imperfectul (Isaia 43, 20) sau invers (Isaia 43, 10), sau forma Kal este substituită prin Hifil (Isaia 43, 9).

Potrivit analizei textelor din profeția lui Isaia, capitolul 42 ar avea 100 de variante, iar capitolul 43 un număr mai mare de 142, care nu schimbă sensul profeției, deoarece ele reprezintă doar înlocuiri, adăugiri sau inversări de cuvinte. Aceleași deosebiri se întîlnesc și în capitolul 41 din Isaia și apariția lor este explicată de orientaliști prin faptul că viețuitorii de la Qumran au făcut modificări intenționate în textele copiate, pentru a avea un text propriu deosebit de cel al ereticilor.

Făcîndu-se o paralelă între textul din Comentariul la profeția lui Avacum (cap. 1, 17) și cel masoretic, s-a văzut că între acestea există deosebiri, iar primul se apropie foarte mult de traducerea grecească (Septuaginta). Existența acestor variante nu îndreptățește susținerea unor tradiții textuale diferite, deoarece sînt puține locuri în care are prioritate textul masoretic, iar legătura lor cu targumele și versiunea siriacă e numai întîmplătoare. Comentariul la cartea lui Avacum a fost făcut numai la primele două capitole ceea ce nu înseamnă că în acel timp profeția nu ar fi avut și capitolul al treilea; probabil că autorul n-a intenționat să talmăcească cartea în întregime. Este firesc acest lucru, deoarece autorul comentariului urmărește să scoată în evidență lupta dintre învățătorul dreptății și Preotul nelegiuit, care s-a unit cu kittimii (romanii) împotriva învățătorului. Invazia kittimilor apare în textul comentariului ca o pedeapsă trimisă de Dumnezeu împotriva preoțimii necinstite din Ierusalim și despre ea se fac referiri și în comentariile la cartea lui Avacum și Psalmul 37¹⁶⁷.

Dacă la început, beduinii nu știau că manuscrisele sînt de mare valoare, ulterior au aflat acest adevăr, însă intențiile lor de a căuta noi suluri sau obiecte vechi pentru a obține sume mari de bani au fost blocate de instalarea posturilor de pază în raza Mării Moarte. Numai în acest fel s-a pus capăt oricărei infiltrații a amatorilor de antichități și s-a putut organiza, începînd din anul 1949 o explorare arheologică condusă de profesorii L. Harding și Roland de Vaux.

d'Habacuc, Paris, 1951; M. Delcor, *Le Midrash d'Habacuc*, în «RB», an 1951, p. 522 opiniază pentru a doua jumătate a sec. I î. d. Hr.; S. Birnbaum, *The Qumran (Dead Sea) Scrolls and Palaeographie*, în «BASOR», Suplimentary Study, New Haven, 1952, pp. 30—52; M. Burrows, *The Dead Sea Scrolls*, N. York, 1955, XV + 435 p. arată că Isaia s-a scris înainte de anul 100 î. d. Hr.; R. B. J. Scott, *Treasure from Judaean Caves. The History of the Dead Sea Scrolls*, Toronto, 1955, VII + 43 p. + 4 pl., arată că la Qumran Comunitatea s-a instalat în anul 130 î. d. Hr.; I. D. Amusin, *op. cit.*, p. 88; Th. Gaster, *The Dead Sea Scriptures in English Translation with Introduction and Notes*, N. York, 1956, p. 340 ss.; C. Roth — J. Hempel, *Die Texte von Qumran in heutiger Forschung*, Göttingen, 1962, pp. 50—94; Pr. S. Verzan, *Cronologia Manuscriselor de la Marea Moartă*, în «ST», 1960, no. 1—2, pp. 40—59; Iancu Moscovici, *Manuscrisele de la Marea Moartă, descoperiri ulterioare*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei» an. 1958, no. 5—6, pp. 395—396.

167. R. de Vaux, *Post-scriptum, la cachette des manuscrits hébreux*, în «RB», an. 1949, pp. 134—237; idem, *La grotte des manuscrits hébreux*, în «RB», an. 1949, pp. 598—599; D. Barthelemy, *Le grand rouleau d'Isaie trouvé près de la Mer Morte*, în «RB», an. 1950, pp. 535—549; idem, *Redécouverte d'un chaînon manquant de l'histoire de la Septante*, în «RB», an. 1953, pp. 18—27; R. J. Tournay, *op. cit.*, pp. 207—232; D. Sommer, *The Dead Sea Scrolls. A Preliminary Survey*, trad. E. M. Rowley, Oxford, 1952, pp. 50—100; H. Bardtke, *Die Handschriftentunde am Toten Meer*, Berlin, 1952, pp. 60—65; M. Martin, *The Scribal Character of Dead Sea Scrolls*, vol. I, p. 450 ss.; vol. II, p. 600 sq, Louvain, 1958; Pr. Prof. N. Neaga, în «ST», an. 1965, no. 7—8, p. 500; I. D. Amusin, *op. cit.*, pp. 88, 94—100; A. Negoită, în «Glasul Bisericii», an. 1963, no. 9—10, pp. 970—971; idem, în «ST», an. 1961, no. 1—2, pp. 110—111; idem, *Cum se interpretează Scriptura acum 2000 de ani*, în «Glasul Bisericii», an. 1961, no. 3—4, pp. 308—320; C. Rabin—Y. Yadin, ed., *Aspects of the Dead Sea Scrolls*, Jerusalem, 1958, pp. 200—230; M. Delcor, *Le Midrash d'Habacuc*, în «RB», an. 1951, p. 521—548.

1. Descoperirile din regiunea Khirbet Qumran

În perioada 15 februarie — 5 martie din anul 1949, cei doi arheologi au cercetat prima peșteră (titulatura convențională 1Q), în care au mai găsit, după ridicarea manuscriselor ebraice de beduini, 50 vase de ceramică de 60 cm. înălțime, confecționate în secolul II î. d. Hr. și utilizate pentru depozitarea manuscriselor calculate de specialiști la peste 500 fragmente de suluri provenind de la 70 lucrări. Din manuscrise au fost identificate fragmente de 16—34 cm. lungime redactate pe piele, care conțin texte din cărțile canonice: Facerea, Levitic, Deuteronom și Judecători.

O parte din texte (Facerea, Deuteronom și Judecători) sînt scrise cu litere pătrate, iar altele (de ex. Levitic 19, 11—36; 20, 20—23; 21, 24—24, 3) întrebuițează caracterele paleoebraice de tip fenician, asemănătoare cu cele folosite în bine-cunoscutele ostraca de la Lachiș (sec. VI î. d. Hr.), cu deosebirea că acestea din urmă nu folosesc așa-zisul «mater lectionis» și forme noi de litere, ca de exemplu «mem» și «nun».

Alte texte sînt comentarii la cărțile profetice Naum, Sofonie, Miheia și Psalmi.

La cartea Leviticului, filologii au observat folosirea nesigură a literei «vav» și despărțirea cuvintelor printr-un punct. Această caracteristică nu se întilnește însă și la textele din capitolele 19, 31—32; 21, 24—22, 1¹⁶⁸.

În toamna anului 1951 au fost inițiate noi investigații arheologice aproape de prima grotă, cercetări care au continuat pînă în anul 1956, cînd a fost degajat pămîntul de pe urmele unei clădiri principale, învecinată cu un cimitir cu însemnate obiecte și ofrande funerare, rămase de la membrii comunității din regiunea Qumran, al cărui sediu central era la Khirbet Qumran. Aici a existat o întăritură ridicată în timpul regelui iudeu Ozia (Azaria 780—740) sau de înaintașul acestuia Iosafat (878—848), fortăreață ocupată de membrii comunității qumranite după un abandon de cîteva secole¹⁶⁹.

În primăvara anului 1952 a fost explorată grotă a 2-a, învecinată cu prima (= 1Q), după ce fusese depistată cu puțin timp înainte de un beduin. În nomenclatura arheologilor ocupă locul al doilea (= 2Q) și este marcată de prezența unui bogat material de ceramică și fragmente din cărțile biblice. În urma descifrării manuscriselor, s-a stabilit că ele conțin texte vechitamentare din următoarele cărți canonice: *Ieșirea* (1, 11—14; 4, 31; 7, 1—4; 9, 27—29; 11, 3—7; 12, 26—27; 32, 41; 18, 21—22; 19, 9; 21, 9—22, 2, 15—19; 26, 11—13; 28, 17—19; 30, 23—25; 31, 16—17; 34, 8, 10—11; 22—24), *Levitic* (11, 22—28), *Numeri* (3, 51—4, 3; 23, 49—52), *Deuteronom* (1, 7—9; 17, 12—15), *Rut* (2, 13—3, 8 și 14—18), *Ieremia* (42, 7—11; 43, 9—11; 44, 1—3, 12—14; 46, 27—47; 48, 7, 25—39, 43—45; 49, 10), *Psalmi* (103, 6—8; 104, 6—11) și *Ecclesiast* (6, 14—15, 20—21).

Versetele din Cartea Levitic sînt scrise cu litere paleoebraice, iar cele din profeția lui Ieremia sînt conforme cu textul masoretic.

Numărul manuscriselor raportat la fiecare carte biblică este reprezentat astfel: 2 pentru Facerea, 3 pentru Ieșirea, 3 pentru Levitic, 4 pentru Numeri, 3 pentru Deuteronom, 1 pentru Regi, 2 pentru Rut, 2 pentru Psalmi, 2 pentru Iov și 2 pentru Ieremia.

168. Roland de Vaux, *La grotte des manuscrits hébreux*, în «RB», an. 1949, pp. 587—603; H. Torcziner, *The Lachish Letters (Lachish I)*, 1938, p. 220; S. Birnbaum crede că fragmentul din Levitic e din sec. VI î. d. Hr., cf. I. D. Amusin, *op. cit.*, pp. 54—89; N. Avigad — Y. Yadin, *A genesis Apocriphen; A Scroll from the Wilderness Judaea* (în engleză și ivrit), Jerusalem, 1956, *The Dead Sea Scriptures in english. Translation with Introduction and Notes*, New York, 1956, pp. 300—340; în «JBL», pp. 89—95, la Pr. Prof. Vi. Prelipceanu, *Originea alfabetului în lumina descoperirilor mai noi*, în «ST», 1961, no. 3—4, p. 198; J. T. Milik, *Fragment d'un midrash de Michée dans les Manuscrits de Qumran*, în «RB», an. 1952, pp. 412—418; J. M. Alegro, *A Newley discovered fragment of Psalm 37 from Qumran*, în «PEQ», an. 1954, pp. 69—75; idem, în «JBL», an. 1956, no. 75, pp. 94—95.

169. F. M. Cross, Jr., *The Development of the jewish Scripts*, în G. E. Wright, «The Bible and The Ancient Near East», N. York, 1961, p. 134, 190; J. Trinquet, în «VT», an. 1951, pp. 287—289; I. D. Amusin, *op. cit.*, p. 89; Roland de Vaux, *Fouilles au Khirbet Qumran*, în «RB», an. 1953, pp. 83—106; an. 1954, pp. 206—231; idem, *L'archéologie et les manuscrits de la Mer Morte*, Oxford, 1961, pp. 80—97; H. H. Rowley, *The Historical background of the Dead Sea Scrolls*, cf. D. Barthelemy, în «RB», an. 1953, p. 420.

Unele dintre manuscrise, ca de exemplu cele din cărțile *Ieșirea* și *Ieremia* prezintă deosebită față de textul masoretic. Textul cărții *Ecclesiast* s-a apreciat de filologi că datează din secolul I î. d. Hr.

În partea de nord a grotii a II-a a fost identificată în anul 1952 cea de a 3-a peșteră (= 3Q) în care s-a găsit puțin material arheologic, distrus de șobolani și de umezeala infiltrată în interiorul acesteia. De la distrugere a mai fost salvat un număr de 274 fragmente mari și mici din care au fost descifrate câteva texte din *Facere* (31, 54), *Isaia* (1, 10, însoțit de un comentariu sau glosă), *Iezechiel*, *Psalmi* și *Plîngerile lui Ieremia*, iar altele din comentarii la cărțile *Isaia*, *Osea* și *Psalmul 2*, versetele 6—7. Tot aici au fost descoperite și cele două rulouri de aramă gravate cu litere și cifre cu conținut extrabiblic¹⁷⁰.

Făcîndu-se un scurt bilanț al numărului de manuscrise biblice și profane, s-a precizat că prima grotă (1 Q) a avut 70 manuscrise, cea de a doua (2 Q) 40 manuscrise sau 188 fragmente, iar cea de a treia (3 Q) 274 manuscrise, număr depășit de cele obținute în cea de a patra (4 Q). Ultima grotă descoperită de beduini și apoi cercetată de specialiști în anul 1952, conține 330 manuscrise semite și un lot de scrieri redactate în limba greacă.

Manuscrisele semite utilizează scrierea patrată și au fost repartizate astfel, după numărul și ordinea cărților canonice: 5 *Facerea*, 6 *Ieșirea*, 3 *Levitic*, 2 *Numeri*, 14 *Deuteronom*, 2 *Iosua*, 2 manuscrise din *Judecători*, 3 manuscrise din I—III *Regi*, 1, III—IV *Regi*, 2 *Rut*, 12 *Isaia*, 3 *Ieremia*, 2 *Iezechiel*, 3 *Daniel*, 7 *Profeții mici*, 1 *Ezdra* și *Neemia*, 1 *Iov*, 10 *Psalmi*, 2 *Cîntarea Cîntărilor*, 1 *Plîngerile lui Ieremia*, 1 *Proverbe*, 1, 27—2, 1; 14—15 și 2 *Ecclesiast*. Acestor manuscrise li se adaugă fragmentele din II *Regi* 2—5; 15—21; *Ezdra-Neemia*, 4—5; *Daniel* 2, 19—35; 7—8 și *Iov* 36, precum și 32 documente cu caractere paleoebraice și patrate din *Facerea* 26, 21—28; *Ieșirea* 1—27; 6, 25—37, 15; *Numeri* 24; *Deuteronom* 7—24; 26, 14—15; *Iosua* 21; *Psalmi* 1—99 și *Iov* 13—14. S-au găsit și un număr de 7 fragmente din cartea lui *Isaia* *.

Manuscrisele cu texte din cartea *Psalmilor* sînt în număr mai mic față de cele precedente și ele conțin următorii *Psalmi*: 1, 6; 33; 35—36; 38; 53; 54; 56; 57; 69; 16—98; 91—119 și 99—110.

Din grotă a 4-a, cu cea mai mare vechime se impune manuscrisul de la cărțile *Regilor* (4 Q Sam b), scris pe la sfîrșitul secolului III î.d.Hr., ca și cel de-al 6-lea fragment la cartea *Ieșirea*.

În urma analizei textelor manuscriselor din grotă a 4-a, s-a ajuns la constatarea generală că în ele apar toate cărțile canonice ale Vechiului Testament, exclusiv cartea *Estir*, și unele versete se apropie mai mult de traducerea *Septuagintei* decît de textul masoretic, în special evidențiîndu-se fragmentele din I—II *Regi* și capitoul 10 din *Ieremia*.

Numărul mare de manuscrise depozitate în această grotă a determinat pe cercetători să afirme că locul presupune existența unei adevărate biblioteci cu scrieri religioase și laice. Din lucrările cu conținut religios mai amintim cele 24 de manuscrise

170. Roland de Vaux, *Exploration de la région de la Mer Morte. Rapport Préliminaire*, în «RB», an. 1953, pp. 540—560; K. Kuhn, *Les rouleaux de cuivre de Qumran*, în «RB», an. 1954, pp. 193—205; idem, *Konkordanz zu den Qumrantexten*, Göttingen, 1960, XII + 237 p., cf. Pr. Prof. N. Neaga, în «ST», an. 1965, no. 7—8, p. 498; *Le travail d'édition des fragments manuscrits de Qumran*, în «RB», an. 1956, pp. 49—50, 54; *Discoveries in the Judaean Desert*, vol. II, Oxford University Press, cf. «RB», an. 1956, p. 52; *Editing the Manuscripts from Qumran*, în «BA», an. 1956, pp. 79—80; J. T. Milik, *Le rouleau de cuivre de Qumran* (3 Q 15), în «RB», an. 1959, pp. 321—357; vezi și M. Baillet și alții, *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan III*, Oxford, 2 vol. XIII + 317 p.

* *Isaia* 1, 1-5, 11-16, 19-30; 2, 1-13; 3, 14-22; 4, 5-6; 5, 15-28; 6, 3-13; 7, 18-19, 23-25; 8, 1-11; 9, 3-10, 17-20; 10, 1-6, 23-29; 11, 4-10, 12-16; 12, 1-6; 13, 1-18; 14, 1-12, 23, 28-32; 15, 1; 17, 9-14; 18, 5-7; 19, 2-20, 6; 21, 1-2, 4-15; 22, 1-23, 18; 24, 1-15, 19-23; 25, 1-2, 8-12; 26, 1-19; 27, 9-10; 28, 6-14, 22, 27-28; 29, 3-8; 30, 8-17; 31, 3; 33, 2-8, 17-23; 35, 9-36, 2; 37, 29-32; 39, 1-8; 40, 1-4, 22-26; 41, 8-10; 42, 2-11, 14-15; 43, 1-3, 12-15, 19-24; 44, 5-7, 19-28; 45, 1-4, 20-25; 46, 1-3, 10-13; 47, 1-6, 8-9; 48, 7-22; 49, 1-6, 9-15, 21-23; 51, 2, 11-16; 52, 5-7, 10-15; 53, 8-12; 54, 1-55, 6; 56, 7-8; 57, 5-20; 58, 1-2, 5-7; 59, 15-16; 61, 1-4; 64, 5-65, 1; 66, 20-24.

cu comentarii la cărțile Facerea (49), Isaia, Osea, Sofonie, Miheia, Naum și Psalmi, iar la primele două cărți din Pentateuh s-au adăugat parafrazările biblice¹⁷¹.

Pentru istoria textului biblic, de o mare valoare sînt și manuscrisele extrabiblice în care apar citate din Vechiul Testament. În acest sens, menționăm lucrarea *Războiul fiilor luminii contra fiilor întunericii* și cele 34 fragmente cu conținut liturgic.

Descoperită și în prima peșteră (1 Q), cartea *Războiul fiilor luminii contra fiilor întunericii* folosește multe citate din Vechiul Testament în coloanele I—VI, 6 și XIII, 2—XVIII, 8. În această operă profană sînt citate versete din următoarele cărți: Face-rea (10, 13, 22—23), Ieșirea (22, 35), Numeri (10, 2; 16, 2; 24, 18; 31, 3, 26), Levitic (25, 4), I Regi (21, 8), I Paralipomena (16, 37), Isaia (13, 4; 22, 6; 49, 8, 31; 66, 6), Ieremia (25, 25, 49; 51, 24), Iezechiel (23, 42; 45, 17), Daniel (10, 6; 11, 32, 42, 44; 12, 1) și Ioel (2, 2).

Textele liturgice redactate în secolul II î. d. Hr. conțin versete din următoarele cărți canonice: Ieșirea (4, 22), Levitic (22, 32; 26, 40—45), Deuteronom (8, 5; 9, 8; 26, 7; 28, 27—28; 30, 1—2; 31, 20), III Regi (5, 18; 8, 16), Isaia (26, 16; 50) și alți profeți.

Tot în grota a 4-a, arheologii au dat peste un fragment aramaic din «ciclul lui Daniel», referitor la rugăciunea lui Nabonide care este mai veche decît textul cărții lui Daniel și nu depinde strict literar de profeție. Textul rugăciunii are tangență cu capitolul IV al profeției lui Daniel și totodată ajută la îndepărtarea unor exagerări legate de înlocuirea numelui lui Nabonide (556—538 î. d. Hr.) cu cel al lui Nabucodonosor, predecesorul său (605—562 î. d. Hr.)¹⁷².

Cîteva fragmente biblice din cărțile Deuteronom cap. 7—9, III Regi, Psalmul 119, Isaia, Amos, Plîngerile lui Ieremia amestecate cu texte extrabiblice și din cele folosite de evrei pentru filacterii au fost date la iveală în anul 1952 cu ocazia explorării grottei a 5-a (5 Q).

O parte din textele biblice din Deuteronom (7, 15—24; 8, 5—29) menționate și în «Statutul comunității» sînt mai aproape de textul Pentateuhului samarinean, decît de textul masoretic.

171. Pr. Prof. Grigorie Marcu, *Lumini de la Răsărit. Zece ani de la descoperirea manuscriselor străvechi din depresiunea Mării Moarte*, în «ST», an. 1958, no. 1—2, pp. 126—138; Iancu Moscovici, *Descoperirile arheologice făcute în 1958 în apropiere de Qumran*, în «ST», an. 1959, no. 9—10, pp. 607—610; J. Müllenburg, în «BASOR», an. 1954, pp. 20—32; *Le travail des fragments manuscrits de Qumran*, în «RB», an. 1956, pp. 50, 56—63; idem, 4 Q. Qoh, în «BASOR», an. 1954, no. 135, pp. 28—32; J. T. Milik, *Dix ans de découvertes dans le désert de Juda*, Paris, 1957, pp. 18—19; idem, *Fragment d'une source du psautier* (4 Q Ps 89), în «RB», an. 1956, pp. 94—106; idem, 4Q Ps, în «Biblica», an. 1957, pp. 245—254; P. W. Skehan, 4 Q Deut, în «BASOR», an. 1954, pp. 12—15; idem, 4 Q LL Lev et Num, în «VT», an. 1955, no. 4, pp. 155—156; idem, 4 Q Ex 4, în «JBL», an. 1955, pp. 182—187; F. M. Cross Jr., 4 Q Sam a, b, în «BASOR», an. 1953, no. 132, pp. 15—26; idem, *The Development of the Jewish Scripts*, în «G. E. Wright», ed., *Bible and the Ancient...*, pp. 145—166; idem, *A Report on the biblical Fragments of the Cave Four in Wadi Qumran*, în «BASOR», an. 1956, no. 141, p. 11; Roland de Vaux, *Les manuscrits de Qumran et l'archéologie*, în «RB», an. 1959, p. 89; J. M. Allegro, — A. A. Anderson, *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan, V. Qumran Cave 4, I* (4 Q 158—4 Q 186), Oxford, 1968, VII + 11 p.; I. D. Amusin, op. cit., pp. 90—91; F. M. Cross, *A New Qumran biblical Fragment related to the Original Hebrew Underlying the Septuagint*, în «BASOR», an. 1953, no. 132, pp. 15—26; idem, *The Oldest Manuscripts from Qumran*, în «JBL», an. 1955, no. 74, pp. 147—172; Mitropolit Tit Simeedrea, *Sîntul Ioan Botezătorul în lumina descoperirilor de la Qumran*, în «ST», an. 1958, no. 1—2, pp. 139—161.

172. J. Carmignac, *Les citations de l'AT dans la guerre des fils de lumière contre les fils des ténèbres*, în «RB», an. 1956, p. 234—260, 375—390; J. T. Milik, *Prière de Nabonide et autres écrits d'un cycle de Daniel, fragments araméens de Qumran 4*, în «RB» an. 1956, pp. 407—415; I. D. Amusin, *Kumranskii fragment «moltivî» vavilonskogo țarea Nabonida*, în «VDI», an. 1958, no. 4, pp. 104—117, cf. I. D. Amusin, op. cit., pp. 93—94; Roland de Vaux, *Les manuscrits de Qumran et l'archéologie*, în «RB», an. 1959, p. 90; M. Baillet, *Un recueil liturgique de Qumran, grotte 4: Les paroles des luminaires*, în «RB», an. 1961, pp. 196—250; J. Carmignac, și alții, *Les textes de Qumran traduits et annotés*, II, Paris, 1963, p. 290.

În anul 1952, în timp ce cercetau regiunea din vest a Mării Moarte arheologii au dat peste cea de a 6-a groată (6Q) înăuntrul căreia au găsit 57 fragmente de manuscrise pe piele și 718 texte pe papirus. Unele din fragmentele pe piele conțin versete din Vechiul Testament, după cum urmează: Deuteronom, III Regi (22, 29—31); IV Regi (5, 26; 6, 32; 7, 8—9; 8, 1—5; 9, 1—2; 10, 19—21); Psalmi, Cântarea Cântărilor și Daniel (10, 8—16; 11, 33—36). Textele în cauză comportă unele particularități ce constau în deosebirea dintre ele și textul masoretic și folosirea scrierii semicursive în 5 fragmente din profeția lui Daniel ¹⁷³.

În primăvara anului 1955, arheologii au descoperit încă 4 grote prăbușite, pe care le-au numerotat cu cifrele 7—10 Qumran și intrucit conțin puține manuscrise, au fost denumite «grote mici».

Grota a 7-a (7Q) se localizează la sud de ruinele clădirii centrale a comunității și în ea au fost adăpostite obiecte de ceramică din sec. I î.d.Hr. și fragmente de manuscrise deteriorate dintre care unele în limba greacă folosită pentru unele cărți biblice, ca de exemplu, Iesirea și Epistola lui Ieremia.

Cîteva fragmente conțin texte din unele cărți din Pentateuh: Facerea, Ieșirea 13, 1—10, 11—16, Deuteronom 4, 4—9; 6, 1—3; 10, 12—19, 20—22; 11, 1—3, 6—12, 13—21; 12, 43—51; 20, 11. Ele formează materialul arheologic descoperit în grota a 8-a (8Q).

În celelalte grote — 9 și 10 — nu s-au descoperit fragmente cu texte biblice.

În apropiere de grota a 3-a, au fost întreprinse în anul 1956 investigații arheologice asupra grotei a 11-a (11Q), după ce beduinii pătrunseseră mai înainte și au scos din ea cîteva manuscrise. În cele două încăperi ale grotei, specialiștii au descoperit manuscrise aproape intacte conținând și texte biblice din Levitic cu caractere paleoebraice din epoca persană, din Psalmi, ca de exemplu Psalmul 91, precedat de psalmi apocrifi, și targumul la cartea Iov, cap. 37, 10—42, 11, traducere aramaică din sec. I î.d.Hr., respinsă de învățatul Gamaliil și chiar de esenieni, deoarece aceștia nu permiteau traducerea textului biblic într-o limbă străină.

Din sulul care conține Psalmi biblici, semitologii au identificat texte din: 101, 1—8; 102, 1—2; 103, 1; 109, 21—31; 105, 25—45; 146, 9—10; 148, 1—2; 121, 1—8; 122, 1—9; 123, 1—8; 131, 1; 132, 8—18; 118, 1—6, 15—28, 37—49, 59—73, 82—96, 101—102, 28—42, 50—64, 171—176; 134, 1—9, 17—21; 136, 1—16 etc. și care se deosebesc puțin de textul masoretic ¹⁷⁴.

Făcîndu-se o statistică a documentelor scrise, provenite din regiunea vestică a Mării Moarte, s-a apreciat că ele se ridică la impresionanta cifră de 40.000 fragmente, reprezentînd 600 cărți dintre care 10 sau 11 sînt redactate în întregime.

Desigur că numărul mare al mărturiilor epigrafice așternute pe piele, papirus, pergament și metal este destul de mare și în ele apar și cele de dimensiuni mici. Pentru a fi preîntîmpinate eventualele degradări ale fragmentelor redactate în 8 limbi

173. *Le travail d'édition des fragments manuscrits de Qumran*, în «RB», an. 1956, pp. 50, 54—55; A. Vincent, *Les manuscrits hébreux du désert Juda*, Paris, 1955, p. 170 ss; Wilson, *The Scrolls from the Dead Sea*, New York-Oxford, University Press, 1955, pp. 90—110; M. Baillet și alții, *op. cit.*, cf. «RB», an. 1963, p. 597; idem, *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan*, III, Oxford, 1962, pp. 50—160.

174. Van der Ploeg, *Fragments d'un manuscrit de Psaumes de Qumran* (11 Q P s b), în «RB», an. 1967, pp. 408—418; idem, *Le targum de Job de la grotte 11 de Qumran* (11 Q tg. Job), Amsterdam, 1962, pp. 9—13; *Le psaume XCI dans une récitation de Qumran*, în «RB», an. 1965, pp. 210—217; I. D. Amusin, *Manuscritele...*, pp. 53, 58—60, 63—64; *Le travail d'édition des fragments manuscrits de Qumran*, în «RB», an. 1956, p. 50; Roland de Vaux, *Fouilles de Khirbet Qumran. Rapport préliminaire sur les 3-e, 4-e et 5-e Campagnes*, în «RB», an. 1956, pp. 566—575; F. M. Cross, *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies*, New York, 1958, p. 25, nota 48; G. K. Kuhn, *Phylacterien aus Höhle 4 Qumran*, Heidelberg, 1957, pp. 26—31; J. M. Allegro, *The Dead Sea Scrolls*, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 1956, p. 208; M. Baillet și alții, *op. cit.*, p. 142—143; J. Sanders, *The Scrolls of Psalm (11 Q Psa) from Cave 11*, în «BASOR», an. 1962, no. 165, pp. 11—15; Vezi și J. A. Sanders, *The Psalms Scroll of Qumran, Cave 11 (11Q Psa)*, Oxford, 1965, XII + 100 p.; E. Lipinski, *Macarismes et Psaumes de congralation*, în «RB», an. 1968, pp. 321—367; Y. Yadin, *Tefillin from Qumran*, Jerusalem, an. 1969, p. 44; an. 1967, pp. 79—82.

și dialecte — ebraica biblică, aramaica palestiniană, neoebraica, aramaica siro-palestiniană, greaca, nabateana, araba și latina — au fost fotocopyate și apoi s-a început munca de descifrare a materialelor, care s-a dovedit ușoară, dacă era vorba de texte biblice sau din alte cărți de circulație.

Mulțimea documentelor deosebit de valoroase pentru critica textuală, istoria canonului și filologia sacră a Vechiului Testament a atras cu timpul mulți cercetători care au abordat în studii, traduceri, comentarii sau monografii, problema noilor manuscrise biblice în diferite reviste și, îndeosebi, în revista cu un profil special, «Revue de Qumran», care și-a făcut debutul în anul 1958 la Paris. Numărul publicațiilor pe această temă depășește cifra de 3000 și qumranologia are drumul deschis pentru a reda publicului cit mai multe texte față de cele publicate până acum¹⁷⁵.

Descoperirile de la Khirbet Qumran au determinat pe unii specialiști să abandoneze opiniile lor referitoare la timpul redactării cărților canonice, să acorde o atenție deosebită documentelor scoase la lumină în cele 11 grote, material cercetat cu mult simț critic pentru a fi cunoscut și de nespecialiști¹⁷⁶.

2. Descoperirile din regiunea Wadi Muraba'at

Intrucât în toamna anului 1951 au apărut spre vânzare noi manuscrise pe piele și papirus, provenind de la peșterile din regiunea numită azi Wadi Muraba'at, situată la sud de Khirbet Qumran, arheologii, sub conducerea profesorilor Roland de Vaux și Lancaster Harding, la începutul anului 1952, au venit aici ca să cerceteze aceste grote. Eforturile lor au fost încununete de succes, deoarece în aceste peșteri au dat la iveală urme de civilizație umană, începând din mileniul IV î.d.Hr. și până în secolul VII d.Hr. Cele mai multe vestigii datează din perioada romană și îndeosebi monedele și scrierea lui Simon Bar Kochba, ceea ce dovedește faptul că peșterile de aici au servit drept ascunzătoare pentru iudeii răsculați în anii 132—135 împotriva auterității romane.

Față de mulțimea manuscriselor descoperite la Khirbet Qumran, documentele de la Wadi Muraba'at sînt în număr mai mic și majoritatea lor o formează fragmen-

175. C. Rabin, *Qumran Studies* (Studia iudaica II), Oxford, Univers. Press, 1957, pp. 97—125; J. T. Milik, *Dix ans de découvertes dans le désert de Juda*, Paris, 1957, pp. 115—119; C. Burchard, *Bibliographie zu den Handschriften vom Toten Meer* (Beihfte zur die Alttestamentliche Wissenschaft, 76), Berlin, 1957, pp. 76—88 (XV + 118 p.); vol. II, Berlin, 1965, pp. 301—340 (XX + 359 p.); Vezi și Cezar Vasiliu, *Descoperirile de la Qumran*, București, 1963; E. Popescu, *Descoperirile de la Marea Moartă și din deșertul iudaic*, în «Studii și cercetări de istorie veche», fasc. 3, no. 2, ian. 1958.

176. F. M. Cross, *The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies*, ed. revăzută, 1961, pp. 161—194; idem, *The Contribution of the Qumran Discoveries to the Study of the Biblical Text*, în «IEJ», an. 1966, p. 82; idem, *Development of the Jewish Script*, în G. E. Wright, ed., *op. cit.*, p. 146; C. Roth, *The Historical Background of the Dead Sea Scrolls Lectures Delivred at the Third Annual Conference*, Jerusalem, 1957, p. 70—89; vezi și A. Deissler et M. Delcor, *Les petits Prophets, II, Michee, Nahum, Habacuc, Sophonie, Aggee, Zacharie, Malachie*, Paris, 1964, VIII + 293 + 668 p.; G. Driver, *The Judean Scrolls*, Oxford, 1965, X + 624 p.; E. Lohse, *Texte aus Qumran hebraisch und deutschen*, München, 1964, XXII + 2924 p.; M. Yizhar, *Bibliographie of Hebrew Publications on the Dead Sea Scrolls 1948—1964*, Cambridge-London, 1967, p. 54; J. Carmignac, *Les Textes de Qumran*, în H. H. Rowley, *Histoire de la secte Qumranienne*, pp. 176—282, cf. H. Cezelles și alții, *De Mari à Qumran*, vol. II, Paris, 1969; H. H. Orlinski, *The Textual Criticism of the O. T.*, în G. E. Wright, *The Bible and the Ancient Near East*, New York, 1961, p. 112—132; A. Martens, *Das Buch Daniel in Lichte der Texte von Toten Meer*, în «Biblica», an. 1974, pp. 109—111; O. Eissfeld, *Einleitung in das Alte Testament*, ed. 3-a, Tübingen, 1964, p. 864—906; M. Mansoor, *The Dead Sea Scrolls, a College Textbook and a Study Guide*, Leiden, Brill, 1964, pp. 150—200; W. H. Brownlee, *The Meaning of the Qumran Scrolls for the Bible, with Special Mention to the Book of Isaiah*, London, Oxford Univ. Press — New York, 1964, pp. 207—250; J. M. Alegro — A. A. Anderson, *Discoveries in the Judean Desert of Jordan, V, Qumran, Cave 4 I (4 Q 158 — 4 Q 186)*, Oxford, 1968, pp. 4—11 (VII + 11 p.).

tele redactate în limbile ebraică, aramaică, nabateană, greacă și arabă. O parte din fragmente au un conținut comercial și administrativ, iar altele conțin texte biblice, care au fost scrise înainte de anul 70 d.Hr. Textele biblice conțin următoarele fragmente din cărțile canonice ale Vechiului Testament: Facere 32, 4; 33, 1; 34, 5—7, 30; 35, 1, 5—7; Ieșire 4, 28—31; 6, 6, 7—9; 13, 11—16; Deuteronom 10, 1—2; 10, 23; 11, 2—3, 13—21; 12, 25—26; Isaia 1, 1—14, Profeții mici (10) și Psalmi.

Textele biblice în comparație cu cele din Khirbet Qumran se apropie mai mult de versiunea masoretică decât de traducerea greacă (Septuaginta) a Vechiului Testament. Ele provin de la evreii răsculați sub conducerea lui Bar Kochba și nu de la comunitatea eseniană.

Cel mai vechi document scris, așa după cum a apreciat arheologul francez Roland de Vaux, datează din secolele VIII—VII î.d.Hr. sau după alții dintr-o perioadă mai târzie — secolul VI î.d.Hr., potrivit scrierii de pe un papirus — palimpsest, încă nedescifrat și care folosește caractere paleoebraice, asemănătoare cu literele ebraice, înscrise pe acele ostraca descoperite pe locul cetății Lachis. Celelalte manuscrise au fost redactate probabil în secolele I î.d.Hr. — II d.Hr., fără a depăși anul 135 d.Hr., și pot servi drept material informativ și documentar pentru filologia semită și cea greacă, ajutând, în același timp, pe arheologi să fixeze data când au fost copiate manuscrisele de la Khirbet Qumran¹⁷⁷.

3. Descoperirile din regiunea Khirbet Mirđ

Dacă din punct de vedere al valorii pentru istoria textului și studiul biblic al Vechiului Testament, manuscrisele de la Khirbet Qumran ocupă primul loc, cele de la Wadi Murabaat locul al doilea, documentele de la Khirbet Mirđ, situat în apropiere de minăstirea Sfintul Sava, ocupă cel de al treilea loc. Aici a fost organizată în anul 1953 o expediție arheologică belgiană care a reușit să descopere câteva fragmente de manuscrise redactate în mai multe limbi (ebraică, greacă, aramaică, arabă și nabateană).

Manuscrisele cu texte biblice constau din câteva fragmente din cărți profetice încă neidentificate. La aceste documente scrise mai adăugăm manuscrisul redactat în limba aramaică — dialectul siro-palestinian, care conține textul cărții Iosua, precum și un fragment grecesc al cărții anaghinoscomena, înțelepciunea lui Solomon. Data descoperirii acestor ultime manuscrise biblice nu se cunoaște, deoarece, deja în anul 1952 ele au fost oferite spre cumpărare de către beduini «Muzeului arheologic al Palestinei»¹⁷⁸.

4. Descoperirile din regiunea Ain Feshkha

Tot în regiunea Mării Moarte au fost efectuate în anii 1956 și 1958 cercetări arheologice pe locul de la Ain Feshkha, unde au fost date la lumină urmele unei clădiri, construită la sfârșitul secolului II î.d.Hr. Am amintit acest loc situat pe litoralul vestic al Mării Moarte, deoarece pe baza vestigiilor s-a propus ca aici să fie identificată așezarea En-Eglaim (Iezechiel 47, 10). Această identificare a fost respinsă de profesorul Roland de Vaux și poziția sa este firească, dacă ținem seama de evidența arheologică care nu înregistrează urme de civilizație umană din timpul profetului Iezechiel (sec. VII—VI î.d.Hr.)¹⁷⁹.

177. I. D. Amusin, *op. cit.*, pp. 60—62; Roland de Vaux, *Les grottes de Murabaat et leurs découvertes*, în «RB», an. 1953, pp. 246—247; idem, *Quelques textes hébreux de Murabaat*, în «RB», an. 1953, pp. 268—275. Vezi și P. Benoit, *Discoveries in the Judaean Desert II, Les grottes de Murabaat*, 1961, 2 vol. 304 p.

178. I. D. Amusin, *op. cit.*, pp. 63—64.

179. W. R. Farmer, în «BA», an. 1956, pp. 17—22; Roland de Vaux, *Fouilles de Feshkha*, în «RB», an. 1959, p. 225—226; I. D. Amusin, *op. cit.*, p. 76—77; Pr. prof. Vl. Prelipceanu, *Descoperirea unor texte ebraice vechi în regiunea nord-vestică a Mării Moarte*, în «Mitropolia Olteniei», an. 1955, no. 3—4, p. 164; *Revue de Qumran*, 1970, pp. 163—276; D. Marcus și alții, *The Gaster Festschrift The Journal of Ancient Near Eastern Society of Columbia Univ.*, vol. 5, New York, 1974, p. 450—451; P. W.

Privite în ansamblu, descoperirile efectuate în regiunea de vest a Mării Moarte deschid un câmp larg de cercetare în vederea explicării legăturii dintre textul Septuagintei și textul masoretic. Astfel, în grota a 4-a, a fost descoperit un sul cuprinzând profeta lui Ieremia în limba ebraică, care are un text scurt ca și cel din traducerea alexandrină. Comparându-se textul ebraic care are o formă scurtă în manuscrisul de la Khirbet Qumran și cel masoretic mai lung decât acesta, filologii au ajuns la părerea că în Septuaginta, deși lipsesc multe cuvinte, nu înseamnă că autorul traducerii grecești a procedat la o prescurtare a textului masoretic. După opinia lor, textul masoretic reprezintă o amplificare a unei versiuni vechi ebraice asemănătoare cu aceea care a stat la baza textului după care s-a făcut traducerea grecească. De asemenea, s-a apreciat de specialiști că textul masoretic, ținând seama de raritatea haplografiilor, este o recenzie mai târzie de pe un vechi text ebraic. Ca atare, în cartea profetului Ieremia, au fost identificate mai multe surse de informare pentru alcătuirea profetei¹⁸⁰.

Comparându-se cărțile Vechiului Testament cu ansamblul manuscriselor de la Marea Moartă, s-a ajuns la concluzia că în secolele I î.d.Hr.—I d.Hr., când s-au copiat aceste scrieri, existau trei versiuni ebraice. Acest adevăr a fost fundamentat pe particularitățile textelor ebraice grecești și pe fragmentul de la cartea întâi a lui Samuel (I Regi) descoperit la Qumran¹⁸¹.

Deși nu toate fragmentele au fost valorificate, manuscrisele de la Marea Moartă reprezintă o mărturie evidentă despre păstrarea integrității dogmatice a textului masoretic.

Desigur, sînt multe aspecte pe care le impune cercetarea manuscriselor de la Qumran, fiecare din ele putînd alcătui obiectul unor studii vaste. Noi ne-am orientat numai asupra istoricului acestor descoperiri, ca unul ce ține de Arheologia biblică.

În cele ce urmează, vom încerca să arătăm raportul dintre Vechiul Testament și manuscrisele de la Marea Moartă. În acest sens, prezentăm comparativ textul din profeta lui Isaia cap. 38, ținînd seama de textul masoretic, textul de la Qumran și textul Septuagintei.

38 וּבַיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לְמוֹת וַיְבֹא אֱלֹהֵי יִשְׁעָהוּ בֶן־אֲמוּן
הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צִוִּי לְבֵיתְךָ כִּי מִת אֶתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃
1 בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּה לְמוֹת וַיְבֹא אֱלֹהֵי יִשְׁעָה בֶן־אֲמוּן הַנְּבִיא וַיֹּאמֶר

אליו כוה אמר יהוה צוי לביתכה כיא מית אתה ולוא תחיה

¹ Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐμαλακίσθη Ἐζεκίας ἕως θανάτου· καὶ ἤλθεν πρὸς αὐτὸν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφῆτης καὶ εἶπεν πρὸς αὐτόν. Τάδε λέγει κύριος Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ καὶ οὐ ζήσῃ.

În cele trei variante ale acestui verset, ideea este aceeași, deci fondul neschimbat. Există cel mult unele deosebiri de formă. Astfel, numele regelui Iezechia apare în textul masoretic sub forma Hizkiyyahu, iar în cel de la Qumran Yehizkiyas; la fel la imperfectul consecutiv Kal (vayyomer) în prima variantă cholem apare în «scriptio defectiva», față de cea de a doua, în care se află în «scriptio plena», caracteristică ce se întâlnește și în textele următoare. De asemenea, particula «koh» = «așa» pre-

Skehan, *Exodus in the Samaritan Recension from Qumran*, în «JBL», an. 1955, pp. 182—187.

180. E. Tov, *L'incidence de la critique textuelle sur la critique littéraire dans le livre de Jérémie*, în «RB», an. 1972, pp. 189—199; J. G. Yanzen, *Double Reading in the Text of Jeremia*, în «HTR», an. 1967, pp. 433—447; F. M. Jr. Cross, *The Ancient Library of Qumran*, New York, 1961, p. 139, notele 37—38; I. D. Amusin, *op. cit.*, p. 90.

181. E. Lipinski, *Le poème royal du Psaume LXXXIX*, 1—5, 20—38, *Cahier de la Revue Biblique*, Paris, an. 1967, pp. 89—90; F. M. Cross, în «BASOR», an. 1953, nr. 132, pp. 15—26; A. S. van der Warde, în «Biblica», an. 1974, pp. 109—111; M. H. Orlinski, în «Supplements to V. T.», no. 17, volume du Congrès, Rome. 1968, Leiden, 1969, pp. 187—195.

zintă două forme, respectînd principiul amintit mai sus; ceea ce era și firesc, deoarece viețuitorii de la Qumran nu aveau semne vocalice speciale ci foloseau drept vocale unele din literele alfabetului.

Textele masoretice avînd pe lîngă vocale și alte semne ce reglementează raportul dintre cuvinte, este de la sine înțeles că în acest verset makef să nu fie folosit de qumraniți.

Sufixul pronominal persoana a doua singular masculin, «cha», preferat de masoreți în textul de la Isaia, descoperit la Qumran, este înlocuit de forma în care apare și consoana he — koh.

Această formă, ca și altele, nu o vom semnala în versetele următoare, considerînd-o ca o regulă ce nu mai trebuie repetată, ca și alte caracteristici din cuprinsul acestui capitol.

Unele părți de cuvînt sînt deosebite în cele două variante datorită faptului că cei ce au copiat textele biblice utilizează forme arhaice sau chiar le redau greșit, așa cum este cazul particulei «căci» — «ky' și ky». De fapt, cele mai multe greșeli de formă sînt evidente în textul Isaia, descoperit în prima peșteră de la Khirbert Qumran.

În Septuaginta, acest verset are în plus următoarele cuvinte: verbul ἐγένετο — a fost, s-a întîmplat; conjuncția și (δέ), și pronumele demonstrativ τάδε — acestea, în loc de particula «așa» — «koh».

2 וַיִּסֹבּ חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה:

2 ו יסוב חיזקיה פניו אל הקיר ויתפלל אל יהוה

² και ἀπέστρεψεν Ἐζεκιῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον καὶ προσήυξατο πρὸς κύριον.

La versetul doi, deosebirea formală care se înregistrează în primele două variante este că la imperfectul consecutiv kal, 3 sing. masculin, de la verbul ain-ain «savav» — a înconjura, penultima consoană are pe țere în textul masoretic și pe cholem în textul qumranit.

3 וַיֹּאמֶר אָנֹכִי יְהוָה וְכִרְנָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֶמֶת

וּבְלִבְ שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשִׂיתִי וַיִּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל:

3 ו יואמר אנה יהוה זכורנא את אשר הלכתי לפניכה באמת ובלבב שלם

והטוב בעיניכה עשיתי ובכא חיזקיה בכי גדול

³ λέγων Μνησθητι, κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ καὶ τὰ ἄρεστά ἐνώπιόν σου ἐποίησα· καὶ ἔκλαυσεν Ἐζεκιῆς κλαυθμῷ μεγάλῳ.

În versetul trei, particula de reverență «na'» în textul de la Qumran nu este legată de cuvîntul anterior prin makef, ci atașată direct la acest cuvînt. Substantivul «lev — inima» este folosit în cele două forme lev și leḡav, prima în textul masoretic, a doua de qumraniți, ca și imperfectul consecutiv kal, 3 singular masculin — de la verbul «a plînge» — «bakhah».

Textul grecesc redă imperfectul consecutiv kal, 3 singular masculin, al verbului «a spune» — «amar» prin participiul prezent; la fel adjectivul substantivizat «bun» — «hattwv» este pus la numărul plural și cu sensul de plăcut (ἀρεστός).

Cei doi termeni semiti de reverență față de Jahve, «'anah» și «na'» — vă rog, nu sînt traduși în textul grecesc.

4 וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר:

4 ו יהי דבר יהוה אל ישעיה לאמור

⁴ και ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς Ησαϊαν λέγων.

În textul masoretic la versetul 4, numele profetului Isaia este redat prin Yeşayah, iar în cel de la Marea Moartă prin Yeşayah fără consoana waw.

5 הַלֹּדֶי וְאִמְרַת אֶל־חֻזְקִיהֶיכָּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָוִד אֲבִיךָ שְׁמַעְתִּי
אֶת־תְּפִלָּתְךָ רְאִיתִי אֶת־דְּמַעְתְּךָ הַגְּבִיל יוֹסֵף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה:
5 הַלֹּךְ וְאִמְרַתָּה אֵל יְחִזְקִיָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָוִד אֲבִיכָה שְׁמַעְתִּי אֶת־
תְּפִלָּתְךָ וְרִאִיתִי אֶת דְּמַעְתְּךָ הַגְּבִיל יוֹסֵף עַל יְמִיכָה חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה

5 Πορεύθητι και εἰπὸν Ἐξουσια Τάδε λέγει κύριος ὁ θεὸς Δαυὶδ τοῦ πατρὸς σου Ἥκουσα τῆς φωνῆς τῆς προσευχῆς σου και εἶδον τὰ δάκρυά σου· ἰδοὺ προστίθῃμι πρὸς τὸν χρόνον σου ἕτη δέκα πέντε·

În versetul 5, pentru forma perfectului kal, persoana 2 singular masculin de la verbul «a spune» — «'amar», textul de la Qumran are și litera he care în vechime reprezenta și vocala a și, în același timp, ultima consoană a pronumelui personal.

În textul de la Qumran, forma verbul «ra'ah — a vedea», este însoțită de conjuncția «și» — we.

În textul grecesc, pronumele demonstrativ «acestea» (τάδε) apare din nou în locul particulei «koh» — «așa». Substantivul «sunet» (ἡ φωνή) este adăugat, iar expresia «lacrima ta» este redată la plural (τά δάκρυά σου).

6 וּמִכָּף מַלְךְ־אֲשׁוּר אֲצִילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגִבּוֹתֶיהָ עַל־הָעִיר הַזֹּאת:
6 וּמִכָּף מַלְךְ אֲשׁוּר אֲצִילְכָה וְאֵת הַ. . . הַזֹּאת וְגִבּוֹתֶיהָ עַל הָעִיר הַזֹּאת לְמַעַן
וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי

6 και ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων σώσω σε και ὑπὲρ τῆς πόλεως ὑπερασπιῶ.

În versetul 6, cuvîntul «oraș» sau cetate cu articol («ha'yr») în textul de la Qumran este reprezentat numai de articol, locul său fiind indicat de 3 puncte. În acest verset, textul masoretic, ca și cel grecesc, nu are cuvintele «și pentru David sluga mea» anexate la sfîrșitul versetului qumranit.

7 יְהִי־לְךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:
7 זֶה לְכֹה הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה אֵת הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ

7 τοῦτο δέ σοι τὸ ση·μεῖον παρα κυρίου ὅτι ὁ θεὸς ποιήσει τὸ ῥῆμα τοῦτο·

Pronumele relativ din variantele ebraice ale versetului 7 a fost tradus în Septuaginta prin conjucția ὅτι = (că). Textul grecesc nu mai continuă fraza cu «acesta care a zis».

8 הַגְּבִיל מְשִׁיב אֶת־צֶל הַמַּעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדֶּה בְּמַעְלֹת אָחוּ בְּשֶׁמֶשׁ אַחֲרָנִית
עֶשֶׂר מַעְלֹת וְתִשָּׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעְלֹת בְּמַעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדֶּה:
8 הַגְּבִיל מְשִׁיב אֵת צֶל הַמַּעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדֶּה בְּמַעְלֹת עֵלֹת אֵת הַשֶּׁמֶשׁ אַחֲרָנִית
עֶשֶׂר מַעְלֹת וְתִשָּׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעְלֹת בְּמַעְלֹת אֲשֶׁר יִרְדֶּה

8 τὴν σιάν τῶν ἀνάβαθμῶν, οὗς κατέβη ὁ ἥλιος, τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, ἀποστρέψω τὸν ἥλιον τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς. και ἀνέβη ὁ ἥλιος τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς, οὗς κατέβη ἡ σιιά.

Față de textul masoretic, varianta qumranită, în versetul 8, are în plus cuvîntul «'aloth», infinitiv construit de la verbul «'alah», iar substantivul «şemeş» — soarele este precedat de prepoziția «pe» — 'eth și nu de «în» — «be».

În raport cu textele ebraice, traducerea Septuagintei prezintă unele deosebiri: nu are interjecția cu sufix pronominal «iată-mă» — «hineny» și adverbul «înapoi» — «'akhorannyth» dar introduce cuvintele «al casei tatălui tău» (τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου) «și a ridicat soarele 10 trepte... umbra».

9 מִכְתָּבִי לְחֻקֵּיהֶוּ מִלְךְ יְהוּדָה בְּחַלְתּוֹ וַיְחִי מִחֻלּוֹ׃
9 מכתב ליחזקיה מלך יהודה בחוליותיו וחי מחוליו

⁹ Προσευχῆ Ἐζεκιου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἡνίκα ἐμπαλαίσθη καὶ ἀνέστη ἐκ τῆς μαλακίας αὐτοῦ.

Cuvîntul ebraic «scriere, scrisoare» — «miktav» din versetul 9, în Septuaginta este redat prin substantivul «rugăciune» (προσευχῆ).

10 אֲנִי אִמַּרְתִּי בְדַמִּי יָמִי אֲלַכְהָ בְּשַׁעְרֵי שְׂאוֹל פְּקֻדָּתִי יָתֵר שְׁנוֹתַי׃
10 אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקודתי יר שנותי

¹⁰ Ἐγὼ εἶπα Ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου ἐν πύλαις ᾗθου καταλείψω τὰ ἔτη τὰ ἐπίλοιπα.

În versetul 10, textul de la Qumran are adăugată deasupra litera waw la cuvîntul «bidmy», după care urmează substantivul «yamay», ce se traduce prin «în cădere zilelor mele». De asemenea, verbul «paqad» — «a căuta, a vizita», din textul masoretic, în varianta qumranită apare ca substantiv care derivă din aceeași rădăcină verbală, dar cu sens deosebit de «poruncă, ordin». Ambele sensuri nu coincid cu termenul grecesc «a părăsi» (καταλείψω = voi părăsi). La acest verset, qumraniții nu au mai scris litera tau în cuvîntul «yether» — rest, locul său este suplinit numai de un punct.

11 אִמַּרְתִּי לֹא-אֶרְאֶה יְיָהּ יְהִי כְּאַרְץ הַחַיִּים
לֹא-אֲכִיט אֲרָם עוֹד עַם-יִשְׂרָאֵל חַדְלִי׃

11 אמרתי לוא אראה יה בארץ חיים ולוא אביט אדם עוד עם יושבי חדל

¹¹ εἶπα Οὐκέτι μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκέτι μὴ ἴδω ἄνθρωπον.

Numele lui Jahve prescurtat Jah, din versetul 11 nu este repetat în varianta qumranită în care nu se articulează nici substantivul «chayym — vii». Textul qumranit are în plus conjuncția «și» lingă negația «nu» — «și nu» — «wlv'», iar cel grecesc are adăugate cuvintele «mîntuirea» (τὸ σωτήριον) și «pe pămînt» (ἐπὶ τῆς γῆς).

12 דוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי בְּאֶהַל רַעִי׃
קַפְדֹּתַי בְּאֶרֶץ חַיִּי מִדְּלָה יִבְצַעְנִי מִיּוֹם עַד-לַיְלָה תְּשַׁלְּמֵנִי׃

12 דורי נסע וכלה מני כאוהל רעי ספרתי כאורג חיי מדלה יבצעני מיום עד לילה תשלמיני

¹² ἐκ τῆς συγγενείας μου. κατέλιπον τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς μου· ἐξῆλθεν καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ ὡσπερ ὁ καταλύων σκηνὴν πῆξας, τὸ πνεῦμά μου παρ' ἐμοὶ ἐγένετο ὡς ἰστος ἐρίθου ἐγγὺς λύσεως ἐκτεμεῖν. ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκέλεῖν παρεδόθη.

În versetul 12, perfectul nifal pers. 3-a singular masculin, de la verbul «galah» = «a descoperi», care la această formă verbală are sensul de «a da, a exista», a fost înlocuit de qumraniți printr-un termen omonim, adică verbul «kalah» = «a sfârși», la perfectul kal, persoana 3-a singular masculin. De asemenea, perfectul piel, persoana I-a singular de la verbul «qafad» = «a rupe, a tăia», din textul masoretic, a fost înlocuit de verbul «safar» la perfect persoana I-a singular în varianta qumranită, care dacă este la forma kal înseamnă «a număra», «a nota», iar la forma piel are sensul de «a povesti, a istorisi».

În textul grecesc apar în plus următoarele cuvinte: «din» (ἐκ), «restul vieții mele» (τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς μου) în loc de «neamul meu» = (dwry). La acestea mai adăugăm conjuncția «și» (καί), verbul «a se pierde» (ἀπῆλθε δὲ la ἀπερχομαι), precum și participiul aorist «întins» (πῆξας) de la verbul «a întinde» (πῆγνυμι).

Continuarea versetului de la «τὸ πνεῦμα...» și pînă la sfârșit nu coincide ca formă și fond cu cele 2 variante ebraice.

13 שְׁנֵיתַי עַד-בְּקֶרֶךְ כְּאֵרִי בֵּן יִשְׁכַּר כָּל-עֲצֻמוֹתַי מִיּוֹם עַד-לֵילָה תְּשַׁלְּמֵנִי;
13 שְׁפוּתַי עַד בּוֹקֵר כֹּאֲרִי כֵן יִשְׁכּוֹר כּוֹל עֲצֻמוֹתַי מִיּוֹם עַד לַיְלָה תְּשַׁלְּמֵנִי

13 ἕως πρωῆ ὡς λέοντι· οὕτως τὰ ὀστέα μου συνέρριψεν, ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμέρας ἕως τῆς νυκτὸς παρεδόθην.

În Septuaginta, ideea din versetul 12 se continuă în acest verset (13), prin «am fost dat (spre chin) ca unui leu pînă dimineața», propoziție ce se apropie de versiunea ebraică «am fost așezat (înfășurat) pînă dimineața ca leului», ambele făcînd aluzie probabil la pedeapsa aruncării omului în groapa cu lei ca și profetul Daniel, ipoteză ce se poate susține și dacă avem în vedere forma verbului, «tašlimeni» = «tu mă vei face să fiu scos». În traducerea greacă, acest verb este înlocuit cu verbul «a da, a preda» (παράδιδωμι).

14 כְּסוֹסִים עָגוּרִים בֵּן אֲצַפְצָף אֲהַגֶּה בַּיּוֹנָה
דְּלֹוֵי עֵינַי לְמָרוֹם אֲדַנִּי עֲשָׂקָה-לִי עֶרְבָנִי;
14 כּוֹסוֹס עוֹגֵר כֵּן אֲצַפְצָף אֲהַנֶּה כִּיּוֹנָה דְלוֹ עֵינַי לְמָרוֹם עוֹשָׂקָה לִי וְעַרְבָנִי

14 ὡς χελιδών, οὕτως φωνήσω, καὶ ὡς περιστέρα, οὕτως μελετήσω· ἰεξελίπων γάρ μου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸν κύριον, ὅς ἐξελάτῳ με

Primul cuvînt din versetul 14, în cele două texte ebraice se traduce prin «ca un cal», termen care probabil a fost scris greșit, de aceea în unele manuscrise apare sub forma «ca o rîndunică» — «kesys», așa după cum vedem și în Septuaginta (χελιδών).

Cuvîntul «agur» = «cocor», în versiunea qumranită are consoana waw, așezată înaintea de ghimel, fapt ce se datorează probabil unei greșeli făcute de copist.

Ultimul cuvînt în textul comunității de la Qumran apare cu conjuncția «și».

Septuaginta completează sensul frazei cu «să privească spre ... a cerului spre Domnul (în loc de Doamne) «'adonay», lipsind cele două verbe «'asaq» = «a cerceta» și «'arav» = a garanta, pus la modul imperativ.

15 יִמָּה-אֲדַבֵּר וְאֶמַּר-לִי וְהוּא עֲשָׂה יֵאָדָרָה כָּל-שְׁנוֹתַי עַל-מַר נַפְשִׁי;
15 מָה אֲדַבֵּר וְאוֹמֵר לֵא הוּאָה עֲשֵׂה לֵא אֲדוּדָה כּוֹל שְׁנוֹתַי עַל מוֹר נַפְשִׂי

15 καὶ ἀφείλατό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς.

Sufixul pronominal de la persoana I-a singular în textul de la Qumran, cînd se atașează la prepoziții sau substantiv are forma «'y» și nu «y», așa cum vedem în cele 3 cazuri din versetul 15, din care unul este în plus (după verbul «'asah» = a face).

În textul masoretic, cuvîntul «amărăciune, amar», are corespondentul formei «mwr» în varianta qumranită, care dacă ar mai avea un alef la sfîrșit, ar reda termenul «frică». În acest verset, cuvîntul «mwr» nu trebuie luat drept verb care la forma hifilului înseamnă a «schimba» ci ca substantiv precedat de prepoziția «al», însă este vocalizat greșit cu vocala cholem în loc de patach. În textul masoretic, ultimul cuvînt «sufletul meu» = «naphshy» se deosebește de cel din varianta qumranită, întrucît nu mai are adăugată consoana alef.

Traducerea greacă la acest verset are următoarea formă: «și mi-a lăsat amărăciunea sufletului», textul fiind mai scurt decît cel ebraic. Septuaginta se apropie de textul ebraic numai prin expresia «pentru amărăciunea sufletului meu». Verbul «ἀφείλατο» = «a lăsat», din textul alexandrin se pare că nu se apropie ca sens de verbul «nadad» care la forma kal are sensul de «a alunga» și nu de «a pribegi».

16 אֲדֹנָי יֵעֲלֶיהֶם יָחִיו וְלִכְל־בְּהֶן חַיֵּי רוּחֵי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲנִי:

16 אדוני עליהמה יחיו ולכול בהמה חיו רוחו ותחלימני והחני

16 κύριε, περὶ αὐτῆς γὰρ ἀνηγγέλη σοι, καὶ ἐξήγειρας μου τὴν πνοήν, καὶ παρακληθεὶς ἔησα.

La versetul 16 apar unele deosebiri formale între textul masoretic și cel qumranit. Astfel, în ultima versiune, întîlnim și cea de a doua formă a sufixului pronominal, persoana 3-a plural, genul masculin, unde, în loc de «'aleyhem» se folosește «'aleyhemah», sau substantivele «vieți» = «chay» și «duh» = «wach» au sufixul pronominal al persoanei a 3-a singular masculin și nu al persoanei a I-a singular.

Altă deosebire constă în înlocuirea sufixului pronominal persoana III-a plural feminin cu sufixul masculin.

Sufixul pronominal persoana III plural, masculin, atașat la prepoziția «al» din cele 2 variante ebraice, în traducerea greacă apare la numărul singular și la genul feminin. De asemenea, în traducerea alexandrină, acest verset are un text deosebit, deoarece verbul «a trăi» = «chayah» este înlocuit prin «a vesti» (ἀναγγέλλω) și expresiile ebraice «și tu m-ai însănoșit» = «wethachalymeny» prin «și înviat, mîngiat» (καὶ παρακληθεῖς) și «înviază-mă» = «wehachayeny» prin «am înviat». În textul grec este adăugat verbul «și ai ridicat» (καὶ ἐξήγειρας).

17 וְהִנֵּה-י לְשָׁלוֹם מִרְלִי מְרִי וְאַתָּה חֲשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשְׁחַת בְּלִי

כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרַי גִּוְךָ כָּל-חַטָּאִי:

17 הן לשלום מר ליא מאודה ואתה חשקתה נפשי משחת כלי כיא השלכתה

אחרי גוכה כול חטאי

17 εἶλου γὰρ μου τὴν ψυχήν, ἵνα μὴ ἀπόληται, καὶ ἀπέριψας ὀπίσω μου πάσας τὰς ἁμαρτίας μου.

Atît în textul masoretic, cît și în cel de la Qumran, la versetul 17 apare interjecția «iată», care după unii filologi ar fi în locul verbului «a fi», de aceea se propune «și a fost» = «whyh».

Particularitățile ce privesc textul de la Marea Moartă constau din înlocuirea cuvintelor «mar» cu «me'odah» și «bely» cu «kely».

Traducerea greacă este acomodată la sensul textului ebraic astfel: «izbăvește în adevăr sufletul meu ca să nu dispară și ai aruncat în urma mea toate păcatele mele». În acest text nu e vorba de verbul «a dori» = «chashaq» sau de începutul versetului «iată în pace, amărăciune mie, amărăciune și tu ...din cursă...».

În loc de «în urma mea»..., textul ebraic păstrează «după spatele tău» sau «peste spatele tău» = «acharey gewekha».

18 כִּי לֹא שָׂאוֹל תּוֹדֶךָ מִוֹת יְהִלְלֶךָ לֹא יִשְׁכְּרוּ יוֹרְדֵי בּוֹר אֶל־אֲמַתְּךָ׃
18 כי לא שואל תודכה ולוא מות יהללכה ולוא ישכרו יורדי בור אל אמתכה

18 οὐ γὰρ οἱ ἐν ᾧδου αἰνέσουσίν σε, οὐδὲ οἱ ἀποθανόντες εὐλογήσουσίν σε, οὐδὲ ἐλπιοῦσιν οἱ ἐν ᾧδου τὴν ἐλεημοσύνην σου.

Făcînd o paralelă între textul masoretic și cel de la Qumran, observăm că ele se aseamănă, în afară de conjuncția «și» prezentă în cea de a doua variantă ebraică, care este atașată la adverbul de negație «nu» = «lo!».

În traducerea Septuagintei, verbele «a recomanda» (αἰνέω) și «a binecuvînta» (εὐλογέω) sînt puse la plural și nu la singular, așa cum apar în textul ebraic «twdekha» = «te va mărturisi» și «yehalelecha» = «te va lăuda». O altă deosebire între cele 2 variante constă din înlocuirea cuvintelor ebraice «cei ce coboară în groapă spre credinșia ta»... prin «cei ce în iad milostivirea ta»...

19 חִי חַי הוּא יוֹדֶךָ כְּמוֹנֵי הַיּוֹם אַב לְבָנִים יוֹרְדֵי אֶל־אֲמַתְּךָ׃
19 חי חי הוא יודכה כמוני היום אב לבנים יודיע אל אמתכה

19 οἱ ζῶντες εὐλογήσουσίν σε ὄνοπον χάγῳ. ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσιν τὴν δικαιοσύνην σου.

Și la versetul 19, ca și în versetul anterior, între cele două variante ebraice există o identitate de text.

În Septuaginta înlocuirea adjectivului «viu» = «chay», ce se repetă în textul masoretic, printr-un participiu cu articolul «cei vii» (οἱ ζῶντες) și în loc de «te va mărturisi» «ywdkha» este utilizat verbul «a binecuvînta» la plural (εὐλογήσουσιν = ei vor binecuvînta). La fel suprimă adverbul «astăzi» = «hayywm».

Textul ebraic: «părintele copiilor va face cunoscută credinșia ta» în traducerea greacă este «în adevăr».

20 יְהוָה־ לְהוֹשִׁיעַנִי וּנְגִנֹתַי נִגְנָן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃
20 יהוה להשיעני חי יודך כמוני היום אב לבנים והודיע אלוה אמתך יהוה
להושיעני ונגותי נגנן כול ימי חיינו על בית יהוה

20 κύριε τῆς σωτηρίας μου· καὶ οὐ παύσομαι εὐλογῶν σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου κατέναντι τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ.

La versetul 20, textul de la Qumran față de cel masoretic are în plus cuvintele «jahve ...amitecha» pe care îl întilnim și în versetul 19. Repetarea acestor cuvinte se datorează probabil neglijenței celui care a copiat textul ebraic.

Infinitivul hifil cu sufixul pronominal al persoanei I de la verbul «a mintui» = «yassa» este tradus în grecește cu «al mîntuirii mele»; la fel în loc de «și corzile mele să cînte», Septuaginta menționează «și nu voi înceta să te binecuvîntez cu psalteriu».

Prepoziția ebraică «pentru, peste, despre» = «al» e tradusă cu «înaintea» (κατέναντι).

21 וַיֹּאמֶר יִשְׁעִיהוּ יִשְׂאוּ דְבַלְתַּת תְּאַנְגִּים וַיִּמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וַיַּחֲיִי׃
21 ואומר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחק ויחי

21 Καὶ εἶπεν Ησαίας πρὸς Εζεκιαν Λαβὲ παλάθην ἐκ σύκων καὶ τρίψον καὶ κατάπλασαι, καὶ ὑγιής ἔσῃ.

Față de caracterele ebraice anterioare, textul din versetul 21 al versiunii de la Qumran are litere mai mici, din cauza lipsei de spațiu sau pentru că au fost adăugate ulterior, ca și versetul următor.

La acest verset, singura deosebire între variantele ebraice este lipsa cuvântului «ys'w», imperfect kal, pers. 3 plural, masculin de la verbul «nasa'» — a ridica, în textul de la Qumran.

Copiatorii textului de la Qumran, ca și masoreții, penultimul verset îl redau prin cuvintele «și a zis Isaia să se ridice o turtă de smochine și se va unge pe răni și va trăi».

Textul grecesc traduce acest verset: «și a zis Isaia către Iezechia: ia turtă de smochine și strînge și unge și vei fi sănătos».

Diferența între variante constă în faptul că Septuaginta include numele regelui Iezechia, adjectivul «sănătos» (ὑγιής) și verbul «a unge» (τριπτω). La verbele «a unge» și «vei fi», primul nu respectă persoana, cel de al II-lea coincide cu radicalul, «a fi» — «hayah» și nu «a trăi» — «chayah».

וַיֹּאמֶר הַזְקֵנְהוּ מֵהַיּוֹם אֲזַיְתֵם כִּי יֵאָעֶלֶה בֵּית יְהוָה:
22 וַיֹּאמֶר חֹזֶקָה מֵהַיּוֹם אֲזַיְתֵם כִּיָּא עֹלָה בֵּית יְהוָה

22 καὶ εἶπεν Ἐζεκιῶν Τούτο τὸ σημεῖον, ὅτι ἀναβήσομαι εἰς τὸν οἶκον κυρίου τοῦ θεοῦ.

În textul de la Qumran, verbul «a se urca», «a se ridica» «alah» este la perfect kal persoana 3-a singular, genul masculin și nu la imperfectul aceleiași forme, persoana I-a singular, din varianta masoretică.

Față de versiunea ebraică, textul Septuagintei are «acesta este semnul», în loc de «ce semn» și adaugă «al Domnului» la sfîrșitul versetului.

Analizînd cele 3 variante de texte, observăm că între ele nu există decît diferențe formale rezultate din faptul că textul masoretic și al Septuagintei au avut la bază un text ebraic pe care l-au respectat. Diferențele consemnate în manuscrisul de la Qumran față de textul masoretic, provin și din cauza neatenției copistului, constatare semnalată chiar de critica textuală¹⁸².

Din prezentarea acestui capitol al profeției lui Isaia, se impune în mod clar constatarea că în urma descoperirii manuscriselor de la Marea Moartă, textul biblic ebraic și cel grecesc și-a păstrat integritatea dogmatică, în afară de unele particularități lingvistice specifice celor două limbi. Deosebirile de formă între cele 3 variante nu reprezintă un argument decisiv pentru a infirma integritatea dogmatică a textului biblic, ceea ce denotă faptul că textul celor 39 cărți canonice ale Vechiului Testament s-a transmis din generație în generație, păstrîndu-se fondul, adică integritatea doctrinară.

Prin urmare, din punct de vedere dogmatic, este exclusă orice neconcordanță între cele 3 variante, analiza și critica textuală servind numai pentru stabilirea unei forme cît mai apropiată de forma originală a textului vechitestamentar și pentru a apăra caracterul istoric al Vechiului Testament.

Micile deosebiri de formă existente în cele trei versiuni, care nu afectează identitatea de fond, care există între textele respective, sînt o dovadă peremptorie că atît masoreții, cît și qumraniții au păstrat nealterat și necorupt, ca și traducătorii Septuagintei, textul biblic al Vechiului Testament.

182. R. Kittel și alții ed., *Biblia Hebraica*, Stuttgart, 1973, pp. 660—661; R. Weiss, ed., *Hammiqra bequmran, Jerușalaim*, 1975, pl. 25—26; A. Rahlfs, ed., *Septuaginta*, vol. II, ediția 8-a, Stuttgart, 1965, pp. 617—618.

III. MONUMENTE DESCOPERITE ÎN EGIPT, ASIRIA, BABILONIA, SIRIA, ASIA MICĂ, FENICIA ȘI ARABIA CARE AU LEGĂTURĂ CU VECHIUL TESTAMENT

1. GENERALITĂȚI

Pentru Arheologia biblică, toate cercetările arheologice care s-au desfășurat pînă în anul 1920 pe locul fostelor așezări din afara granițelor Țării Sfinte, s-au încheiat cu descoperirea multor vestigii. Aceste mărturii arheologice sînt importante mai ales atunci cînd se referă în mod direct sau indirect la datele consemnate de aghiografi în Vechiul Testament.

După anul 1920, cercetările arheologice au continuat cu descoperirea altor mărturii care lărgesc orizontul cunoștințelor noastre despre civilizațiile și istoria popoarelor din Orientul apropiat consemnate în cărțile Vechiului Testament.

Întrucît multe din aceste descoperiri atestă localități și situații menționate în Vechiul Testament și constituie, am putea spune, un izvor secundar ce ajută la înțelegerea corectă a textului biblic, în cele ce urmează vom menționa succint, așezările și popoarele semite sau nesemite cu care poporul evreu a avut legături în interiorul sau în afara Țării Sfinte.

Între popoarele cu care evreii au intrat în contact amintim, în primul rînd, pe amorei (Facere 10, 16). Aceștia sînt cunoscuți ca un popor viteaz, care locuia la răsărit de Țara Sfîntă, îndeosebi în locurile muntoase (Numeri 13, 29). El avea să pună la grele încercări popoarele care au locuit pe teritoriul Țării Sfinte. Amoreii sînt menționați și în analele egiptene cu numele de «amu» sau «martu» la sumerieni. Din vestigiile arheologice rezultă că pe la anul 3000 î.d.Hr., amoreii se aflau în părțile Mesopotamiei și ale Siriei și că pe la sfîrșitul mileniului al III-lea î.d.Hr., au ajuns în Țara Sfîntă. În mileniul al II-lea î.d.Hr., puterea lor era în declin¹⁸³.

Un alt popor cu care evreii au întreținut relații au fost filistenii. Ei făceau parte din grupa «popoarelor mării» și pe la anul 1200 î.d.Hr. au pus capăt dominației egiptene asupra unei fișii de pe coasta Mării Mediterane, care va purta numele de Filistia. Prezența filistenilor pe pămîntul Țării Sfinte a fost confirmată de vestigiile arheologice care constau din obiecte de ceramică așezate lângă coșciugele de lut depuse în morminte de formă dreptunghiulară.

Din grupa «popoarelor mării» fac parte și neamurile ce poartă numele de «tjeker zakala», așezate la Tell Zeror și cele ce se numeau «danuna» (denen), care ocupau locul dintre Iafa și Dor. Aceștia din urmă, se pare că au primit, în contact cu iudeii, Legea Mozaică¹⁸⁴.

183. K. Kenyon, *Archaeology in Holy Land*, London, 1971, p. 131—160; G. E. Wright, în «JNES», an. 1961, no. 20, p. 210—212; J. Deshayes, *Civilizațiile Vechiului Orient*, trad. de C. Tănăsescu, București, 1976, pp. 58—61; A. Negev, *op. cit.*, p. 23; E. O. James, *Ancient Gods*, London, 1960, p. 35.

184. J. R. Kupper, în «Revue d'Assyriologie et d'Archéologie orientale», an. 1961, no. 4, pp. 197—200; M. Astour, în «Revue d'Assyriologie...», an. 1959, no. 2, pp. 70—76; J. Leibovitsch, *Le problème des hyksos et celui de l'exode*, în «IEJ», an. 1953, pp. 90—112; N. Petrovski — A. Belov, *op. cit.*, pp. 312—316; Gh. A. A. Bolșacov, *Date ale Bibliei confirmate de cercetările arheologice și istorice*, în «S.T.», an. 1971, no. 1—2, pp. 93—95; idem, *Biblia este confirmată de datele noi ale arheologiei și istoriei Orientului apropiat*, în «Mitropolia Olteniei», an. 1972, no. 5—6, p. 349—372; G. A. Wainwright, *Some Early Philistine History*, în «VT», an. 1959, pp. 73—84; B. Hronda, *Die Einwanderung der Philister in Palestina*, în «Festschrift Moortgat», Berlin, 1964, p. 126—135; G. E. Wright, *Fresh evidence for the Philistine Story*, în «BA», an.

Egiptul, țara cu o atât de bogată istorie, țară care a avut un rol deosebit de pozitiv în cultura și civilizația lumii, a fost în legătură și cu poporul evreu, pentru că în această țară au coborît, la un moment dat, din Canaan, patriarhii Vechiului Testament, iar urmașii lor au trăit pe meleagurile acestei țări mai bine de patru secole. În plus, pe întreaga perioadă cât a durat regatul lui Israel, sint menționate, între regii evreilor și faraoni, uneori, relații de prietenie, alteori de dușmănie și războaie. Valoarea documentelor epigrafice din Egipt pentru Vechiul Testament se desprinde și din prima mențiune extrabiblică despre «Israel» înscrisă pe stela faraonului Merenptah în anul al V-lea al domniei lui (1220 î.d.Hr.) și din textele despre «apiru» sau «habiru», popor care, după termenul cu care este desemnat s-ar apropia de termenul biblic «evreu» (Facere 14, 13) sau ar desemna chiar poporul evreu. Și în urma descoperirilor de la Tell el Amarna, originea poporului desemnat prin «habiru» sau «apiru», menționat sub aceeași formă și în scrierile asirobabiloniene, a constituit o problemă viu disputată. După unii cercetători, sub numele de «habiru» ar fi fost desemnat poporul evreu care în timpul faraonului Tutmosis III (sec. XV î.d.Hr.) exista deja în Țara Sfântă.

În realitate însă, inscripția faraonului Merenptah se referă, după specialiști, la intervenția militară a acestui suveran egiptean pe când fiii lui Israel se aflau în călătoria lor spre Canaan.

Poziția geografică a Egiptului a înlesnit locuitorilor săi practicarea comerțului în largul Mării Mediterane, unde va fi amenințat în sec. XIII î.d.Hr. de invazia «popoarelor mării». În schimburile comerciale, negustorii egipteni foloseau în antichitate mai multe unități de măsură dintre care unele, ca «degetul» (dgeba), «palma» și «cotul»¹⁸⁵, le întâlnim și în Vechiul Testament.

Față de Egipt, numărul monumentelor scoase la lumină de arheologi în Asiria și Babilonia sau Mesopotamia, se ridică la un procent mai mare și servesc tot ca material auxiliar pentru cei care studiază istoria popoarelor din această parte a lumii, în contextul perioadei vechitamentare. În această zonă, după cum știm din informațiile biblice, a trăit și a locuit o perioadă de timp patriarhul Avraam, menționat în textele de aici sub forma de A-ba-am-ra-ma sau A-bara-ma și care a trăit alături de alte neamuri descendente din același arbore genealogic, adică semiiții, care s-au infiltrat printre sumerieni, existenți încă din mileniul IV î.d.Hr., și au devenit populația preponderentă începând cu mileniul III î.d.Hr.

Locul de naștere al patriarhului Avraam, vechea așezare **Ur**, (Facerea 11, 28, 31; 15, 7) la început a fost identificat cu localitatea Ura din Turcia. Ulterior a fost identificat cu **Tell Muqayyar** (Mugheir), situat între Bagdad și Bassorah, de arheologul Sir L. Woolley. Acesta a efectuat săpături arheologice care au scos la lumină multe vestigii ce dovedesc existența orașului Ur în perioada vechitamentară.

Părăsind orașul Ur, patriarhul Avraam și toată familia sa s-au îndreptat spre nord, unde se află așezarea **Haran** (Tell Halaf, Sultan Tepe (Facerea 11, 31), descoperită între anii 1952—1957 de arheologul D. S. Rice.

Vechea capitală a imperiului babilonian, **Babilonul**, situat pe malul stîng al fluviului Eufrat, înaintea confluenței lui cu Tigrul, este menționată în Vechiul Testament încă înainte de timpul patriarhului Avraam (Facerea 10, 11; 11, 4—9) și pînă la ducerea poporului evreu în robie de către regele Nabucodonosor (II Paralipomena 36, 18).

Siria, considerată de unii orientaliști patria popoarelor semite, denumită în vechime de egipteni «Țara Zeului» (t'ntr) împreună cu Libanul au fost locuite, după cum am amintit mai sus, de amorei cu care poporul evreu a fost în legătură vreme îndelungată.

Textele biblice menționează pe amorei pe timpul lui Avraam, cînd au fost învinși de Kedarlaomer al Elamului (Facerea 14, 5—7) și mai tirziu, în vremea lui Moise, cu ocazia trimiterii iscoadelor israelite în Canaan, care l-au informat că

1966, pp. 70—86; Vezi și G. E. Wright, *Biblische Archäologie*, trad. în germană de Chr. Martens, Göttingen, 1959, 300 p. cf. V. Molin, în «S.T.», an. 1960, no. 5—6, p. 457; Roland de Vaux, *Histoire...*, vol. I, p. 92, 468; W. Keller, *La Bible...* pp. 153—163.

¹⁸⁵. C. Daniel, *Gîndirea egipteană în texte*, p. 117, 170; idem, *Civilizația Egiptului antic*, pp. 158—161, 259; Vezi și A. Erman, *Ägypten und ägyptischen Leben in Altertum*, Tübingen, 1923, 158 p.

aceștia locuiesc în regiunea muntoasă a Canaanului (Numeri 13, 30) sau atunci cînd autorul Pentateuhului spune că, după ce evreii au plecat de la muntele Horeb, au străbătut pustiul pe care l-a văzut poporul în drumul său spre muntele amoreilor (Deuteronom 1, 19). De asemenea, sînt menționați în zilele lui Iosua, care a învins pe amorei în chip minunat (Iosua 10).

Apoi, cercetătorii mergînd la identificarea altor așezări menționate în Vechiul Testament au localizat multe din ele în Asia Mică, în Fenicia, în Arabia unde trăiau populații de diferite feluri, semite sau nesemite și care prin vestigiile lăsate în urma lor confirmă sau clarifică multe afirmații ale textelor scripturistice. Ele constituie un material deosebit de prețios pentru cunoașterea detaliată a istoriei, culturii, religiei și civilizației popoarelor menționate în Vechiul Testament și ne ajută, în același timp, la formarea unei imagini complexe privind trecutul acelor localități amintite în textele biblice și, totodată, ne fac să înțelegem că unele obiceiuri ce se aseamănă cu cele din timpul patriarhilor sînt dovada că aceștia nu s-au izolat de obiceiurile semite sau nesemite, existente în timpul lor, că patriarhii au fost persoane istorice și că ceea ce autorii sfinți au scris în cărțile lor prin inspirație divină cu privire la Dumnezeu, lume și om, sînt idei specifice Vechiului Testament.

IV. INSCRIȚII CARE PRIVESC ISTORIA POPORULUI EVREU DUPĂ CĂRȚILE VECHIULUI TESTAMENT

Atît inscripțiile, cît și ceramica, descoperite în așezările din Țara Sfîntă sau în afara granițelor sale, sînt documentele pe baza cărora specialiștii sînt în măsură să cunoască cu precizie istoria unei localități în timpurile vechitamentare. Documentele epigrafice, scrise pe diferite materiale, ajută pe cel ce studiază textul Sfintei Scripturi să-și lărgească cîmpul de cunoștințe din domeniul istoriei antice, de aceea cunoscînd valoarea lor în acest sens, în cele ce urmează vom relata inscripțiile adunate de arheologi în Țara Sfîntă.

Ținînd seama de subiectul lucrării, în continuare, ne vom limita la materialele epigrafice descoperite în Țara Sfîntă, pe care le-am amintit sumar, sau nu le-am menționat deloc în prima parte a tratării, catalogul lor conținînd diferite informații care privesc istoria poporului evreu în perioada vechitamentară.

Inscripțiile din perioada patriarhilor și judecătorilor sînt în număr mic față de cele înregistrate în secolele XI—IV î.d.Hr. Din prima perioadă menționăm scarabeul cu numele regelui Kames și cîteva tăblițe cu caractere cuneiforme, altele asemănătoare cu litere paleoebraice și feniciene. Cele din ultima categorie pînă acum n-au fost descifrate și ele provin din fosta localitate **Așdod**, unde vestigiile epigrafice apar împreună cu zgură metalică, ceea ce dovedește afirmația biblică că filistenii erau fierari buni (I Regi 13, 20).

Fără a fi precizată data, arheologii au ajuns în posesia unui ostracon din vremea regalității. Pe suprafața obiectului sînt înscrise cuvintele «15 ale părții din casa lui Tolad... casa lui Ama...». Cele două nume proprii sînt consemnate în textul biblic și se referă la două cetăți din teritoriul sudic al seminției lui Iuda (Iosua 15, 26; I Paralipomena 4, 29).

După efectuarea săpăturilor arheologice de la **Bet-Sean**, s-au descoperit două stele ale faraonului Seti I (1318—1304) pe care sînt în-

crustate câteva cuvinte sau știrile transmise numitului faraon că guvernatorul **Hamatului**, asociat cu oamenii din **Pela**, ataca fortăreața egipteană, eveniment ce s-a petrecut pe când poporul lui Israel se afla în Egipt.

Cea de a doua, ne informează că un popor numit «apiru» era interesat să se amestece în treburile statului său. Această situație neclară a continuat și sub urmașul său Ramses al II-lea, a cărui stelă a fost descoperită ca și primele două, în aceeași localitate¹⁸⁶.

Un mic buchet de documente epigrafice de la Bet Mirsim sau biblicul Debir, conține numai două litere ebraice beth și tau, care sînt foarte apropiate de cuvîntul «bat», unitate de măsură întrebuintată pentru lichide, datînd probabil din secolul VI î.d.Hr., deoarece tot din această perioadă datează și sigiliul «Aparținînd lui Eliachim slujitorul lui Iwkin» (= Ioiachin נְעָר יוֹכָן). Cuvîntul «slujitor» este redat de ebraicul «na'ar» care la fel apare și pe inscripțiile descoperite la **Bet-Şemeş** și **Ramat Rahel**, el fiind menționat și în Vechiul Testament (Facerea 22, 5; Ieşirea 33, 11; I Regi 2, 13 etc.) cu același înțeles, deși mai tîrziu a fost înlocuit cu substantivul «'ebed» (עֶבֶד).

Numele propriu Eliachim este prin urmare al unui funcționar regal de la curtea regelui iudeu Ioiachin, deportat în Babilon pe timpul succesorului său Sedechia. Prezența acestei inscripții în cele trei fortărețe din regatul Iuda, denotă că în anul 597 î.d.Hr. armata babiloniană nu a distrus cetățile israelite, ci le-a acordat o oarecare autonomie în administrarea bunurilor rămase de la regele exilat. Lui Sedechia, urmașul său, nu i s-a dat dreptul să guverneze peste ele¹⁸⁷.

Prima mărturie arheologică cu conținut istoric care confirmă o funcție administrativă menționată în Vechiul Testament s-a descoperit la **Tell el Duweir** (Lachiș) și ea constă dintr-o bucată de argilă care are pe revers următorul text: «Aparținînd lui Godoliah (Ghedalia) care este peste casă» (= לגְדַלְיָהוּ אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת).

Valoarea acestei inscripții este dublă, deoarece, pe lângă faptul că se confirmă existența istorică a lui Ghedalia (Godolia, IV Regi 25, 22), care a urmat la conducerea poporului după Sedechia, ea atestă și textul biblic privind una din funcțiile administrative de la curtea faraonului sau de la palatul regilor evrei (IV Regi 19, 2).

Godolia este un nume des întrebuintat, atît în Vechiul Testament (I Paralipomena 25, 3, 9; Ieremia 38, 1), cît și în documentele de la

186. L. H. Vincent, *L'année archéologique 1924—1925 en Palestine*, în «RB», an 1926, p. 124; *Chronique archéologique*, în «R.B.», anul 1964, p. 244, 246; an. 1965, pp. 262—265, 407, 554, 559—566; an. 1970, p. 405; an 1971, p. 433; R. Funk — H. N. Richardson, *The 1958 Souding at Pella*, în «BA», an. 1958, pp. 82—96; în «ANET», p. 253; H. O. Thompson, *Tell el Husu Biblical Beth Shan*, în «B.A.», an. 1967, p. 124; G. Contenau, *op. cit.*, p. 1050.

187. J. A. Emerton, *Beth Shemesh*, în «DWT», p. 204; W. F. Albright, în «JBL», an. 1932, pp. 74—106; în «BA», an. 1942, pp. 49—55; G. E. Wright — D. N. Freedman, ed., *The Biblical Archeologist Reader I*, 1961, pp. 106—112; 179; J. Aharoni, *Beth hacherem*, în «DWT», p. 179; idem, *Excavations at Ramat Rahel*, în «BA», an. 1961, p. 118; GEW, *Some Personal Seals of Judaean Officials*, în «BA», an. 1938; L. H. Vincent, *op. cit.*, 1927—1928, în «BA», an. 1929, p. 106.

Elephantine Siene și cele babiloniene, sub forma Ga-da-al-ia-a-ma sau Ga-du-la-ia-ma. În inscripția de față, avîndu-se în vedere asemănarea dintre aceste caractere și cele de pe sigiliul lui Eliachim, știm sigur că e vorba de Godolia care a trăit în secolul VI î.d.Hr. și înainte de a fi mare dregător peste poporul rămas în Iuda, a fost un înalt funcționar sub regele Sedechia. Deci, Godolia făcea parte dintr-o familie de demnitari, care acceptau îndemnurile profetului Ieremia de a se supune ocupației babiloniene.

Alte denumiri biblice care apar pe inscripțiile de la **Lachiș** sînt: Ahab, Șebna, Ahimelec, Hilchia, Maas, Șafan și Zariahu. Despre Șebna avem mărturie și pe pecețile de la **Ramat Rahel** în care este vorba de Șebna fiul lui Șahar și de Șebna tatăl lui Nera. Ambele peceți, care se aseamănă cu cele descoperite în localitățile biblice **Lachiș** și **Mițpa**, sînt datate din secolele VIII—VII î.d.Hr. și provin de la centre administrative regale din timpul regelui Iezechia și Manase. Unul din funcționarii regelui era și Șebna care sub Iezechia avea două funcții: de scrib și mai mare peste slujitorii de la curte (IV Regi 18, 18; 19, 2; Isaia 22, 15).

Numele Ahab nu implică o înțelegere exclusivă a regelui idolatru din regatul Israel, ci în documentele epigrafice s-ar referi la un profet fals.

De fapt, unele din aceste nume apar și în așa zisele scrisori de la Lachiș, descoperite în anul 1935, rămase de la incendiul declanșat de soldații babilonieni în anii 597 sau 586 î.d.Hr. Tot pe acest șantier arheologic s-au scos la iveală cioburi de la vasele de cereale, cu o capacitate de un «bat», în care se strîngea impozitul material pentru șeful statului iudaic. Fiecare inscripție după cuvîntul «lammelech» (למלך) «aparținînd regelui», are numele unuia din orașele Hebron, Zif, Soco și Memșat.

De un real folos pentru istoria biblică sînt cele 18 sau 21 ostraca de la Lachiș, descoperite în camera de gardă distrusă în secolul VI î.d.Hr., în urma războiului dintre iudei și babilonieni. Scrierea acestor ostraca este specifică secolului VI î.d.Hr. și ele folosesc în expunere genul epistolar. Dintre aceste ostraca, foarte bine s-au conservat cele însemnate cu numerele 2, 6, 7, 8 și 18 care sînt mai vizibile și conțin nume biblice teofore, alături de substantivul «orașul» folosit pentru Ierusalim. Cu privire la termenul Ieremia, unii semitologi înclină să-l identifice cu însuși numele profetului, cu toate că în ostraconul al 17-lea apare sub forma incompletă de «RMJH».

Cercetînd cele trei ostraca (2, 3 și 6), filologii au dat și peste cuvîntul «Yaosh», care se înrudește ca formă cu numele regelui Iosia sau Ioaș. Acest cuvînt desemnează o persoană care avea un slujitor (Keleb), întrucît era guvernatorul orașului Lachiș și șeful garnizoanei militare de la **Maresa** (Tell Sandahnee)¹⁸⁸.

188. Roland de Vaux, *Melanges IV, Le Sceau de Godolias maître du palais*, în «RB», an. 1936, pp. 96—102; J. Aharoni, *op. cit.*, pp. 176—177; S. Hooke, în «QS», an. 1935, p. 195—196; L. H. Vincent, în «RB», p. 408, 429—433; L. Starkey, în «PEQ», an. 1937, p. 230—231; idem, în «QS», an. 1935, p. 206; an. 1936, p. 188—189; G. R. Driver, în «PEQ», an. 1938, p. 190—191; S. H. Hooke, *A scarab and Sealing from*

Cuprinsul primelor 6 scrisori alcătuiește dosarul de dezvinovățire a lui Hoșiahu, care ocupa unul din posturile militare de lângă Lachiș, acuzat de nesupunere față de autoritatea supremă, căreia i se adresează potrivit uzanțelor protocolare asiriene și implicit biblice (II Regi 9, 8; IV Regi 8, 13).

Conform textului din cea de a patra ostraca, Hoșiahu încunoștințează pe Yaosh că dă urmare la tot ce i se comandă și încheie prin cuvintele «iar Domnul meu va ști că noi păzim semnele din Lachiș, potrivit cu toate semnele pe care Domnul meu le-a dat, căci nu putem vedea Azeka».

Momentul consemnat în cea de a treia ostraca, probabil că are legătură cu cele scrise în cartea profetului Ieremia despre fuga lui Urie în Egipt, ca să nu fie ucis de regele Ioiachim și trimiterea acolo a lui Elnatan fiul lui Achor. Executînd porunca regelui împreună cu alți conaționali, el a adus în țară pe Urie proorocul, fiul lui Șemaia, care a fost ucis cu sabia (cap. 26, 20—24). Deoarece și în cuprinsul acestei ostraca se vorbește despre un profet anonim (nabi) care demoralizează armata, se pare că acesta este însuși Urie și acea coborîre în Egipt a comandantului Coniah, fiul lui Elnatan, ar coincide cu aducerea la regele Ioiachim.

Pe marginea acestor documente din secolul al VI-lea î.d.Hr. s-au făcut multe comentarii și aprecieri, care au avut în vedere data redactării lor și unele aspecte din istoria regatului din Iuda. Ele provin din timpul cînd fortărețele din Lachiș și Azeka nu fuseseră încă cucerite de armata babiloniană (Ieremia 34, 7). Ceea ce se spune în scrisoarea a 4-a că Azeka nu se mai vede, înseamnă că oastea lui Nebuzaradan o cucerise și nu mai servea ca punct strategic de unde se dădeau semnalele de foc, metodă folosită și de locuitorii din Mari¹⁸⁹.

Pe lângă inscripțiile de la Lachiș, mai notăm cele șapte greutăți din secolele VIII—VI î.d.Hr., purtînd pe ele numele siclului (= Șekel) și substantivele proprii ca Ieremia fiul lui Sofonie, Iehokhal, fiul lui Iehohai și Naum, precum și o pecete cu numele lui Șebna (IV Regi 18, 18; 19, 2; Isaia 22, 15—25), demnitar regal sub Iezechia (716—687 î.d.Hr.). Așezarea de aici, în această perioadă de timp, era nu numai un centru militar, dar și administrativ, destinație ce pare să fi avut și

Tell Duweir, în «PEFQS», an. 1935, p. 195—197; *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1963, p. 574.

189. A. Negev, *Archaeological...*, pp. 151—157; O. Tufnell, *Lachish*, în «DWT», p. 305—306; *Lachish*, în «A», p. 148—150; Roland de Vaux, *Les ostraka de Lachish*, în «RB», an. 1939, pp. 181—206; J. W. Jack, *The Lachish Letters: Their Date and Import*, în «PEQ», an. 1938, pp. 165—187; R. Dussaud, *Le prophète Jérémie et les lettres de Lachish*, în «Syria», an. 1938, no. 19, pp. 256—271; C. Igne, în «PEQ», an. 1938, p. 254; L. Birnbaum, *The Lachish Ostraka*, în «PEFQS», an. 1939, p. 20—28, 91—110; S. Yeivin, în «BJPES», an. 1938—1939, no. 6, pp. 1—7; J. Hempel, *Die ostraka von Lakis*, în «ZAW», an. 1938, pp. 126—139; W. F. Albright, *The Oldest Hebrew Letters. The Lachish Ostraka*, în «BASOR», an. 1938, pp. 11—17; C. H. Gordon, *Lachish Letter IV*, în «BASOR», an. 1937, pp. 30—32; idem, *Notes on the Lachish Letters*, în «BASOR», an. 1938, p. 17—18; H. L. Ginsberg, *Lachish Notes*, în «BASOR», an. 1938, pp. 24—27; GEW, *Epic of Conquest*, în «BA», an. 1940, pp. 25—27; J. Bright, *A New Letter in Aramaic Written to Pharaoh of Egypt*, în «BA», an. 1949, p. 46—52; W. Jack, *The Lachish Letters their Date and...*, în «PEFQS», an. 1938, pp. 165—186.

în secolele XIII—XI potrivit scrierii hieratice de pe o cupă în care se amintește de tributul în natură datorat faraonului de către locuitorii din Lachiș. Guvernatorul pus de autoritatea egipteană se îngrijea de stringerea impozitului ce trebuia achitat înainte de începerea sezonului ploios¹⁹⁰.

Din categoria documentelor epigrafice ebraice face parte și scrisoarea, alcătuită din 5 bucăți de ceramică dintr-un vas, pe care au fost scrise 15 rînduri. Acest material a fost descoperit împreună cu câteva ostraca, aproape de poarta fortăreței de la **Mezad Hașavyahu**, situată la sud-est de **Azor**. Primele două rînduri ale scrisorii, redactată în secolul VII î.d.Hr., folosesc o formulă biblică (I Regi 26, 19) și din expunerea sentințelor cuprinse în rîndurile 2—4, reiese că autorul ei cunoștea prescripțiile Vechiului Testament (I Regi 17, 34), inclusiv formele gramaticale, ca de exemplu repetarea cuvîntului «rob» cu sufixul pronominal. De altfel, se constată că și răspunsul la jurămintul menționat în această scriere nu se îndepărtează de cel consemnat de către aghiografi (Numeri 5, 21—22; Neemia 5, 12—13), iar în rîndurile 10 și 11 se poate recunoaște o paralelă sintactică cu textul din prima carte a Regilor (18, 27).

Făcînd etimologia cuvîntului «hașavyahu», filologii consideră că ar proveni de la un levit din familia Șobi (II Regi 17, 27) sau Șobai (Neemia 7, 45) fost locuitor al așezării Mezad Hașavyahu, de aceea au ajuns la concluzia că numai un membru al acestei seminții putea utiliza cu ușurință și precizie textele biblice. Prin urmare, autorul scrisorii nu este exclus a fi chiar un preot levit de pe timpul regelui Iosia (640—609), cînd securitatea fortăreței era asigurată de o garnizoană militară. Se știe acest lucru, deoarece locuitorii foloseau greutatea regală de 4 sicli înscrisă cu două litere ebraice ain și reș, măsură ce se utiliza în toate localitățile din regatul Iuda. Documentele epigrafice de la Mezad Hașavyahu confirmă obiceiul unor persoane, consemnat și în Vechiul Testament de a purta nume teofore cum este cazul cu menționarea lui Te-tașbaal, lucru care, de altfel, ne ajută să putem preciza și epoca în care s-au folosit anumite greutateți, pe care erau înscrise nume teofore.

Întrucît pe greutatețile descoperite la Lachiș au fost întîlnite anumite nume teofore, s-a putut stabili că aceste greutateți, potrivit numelor purtate, datează din timpul regelui Iosia și nu din perioada persană sau elenistică¹⁹¹.

190. *Notes and News*, în «IEJ», an. 1966, p. 281; S. H. Hooke, *An Israelite Seal from Tell Duweir*, în «PEFQS», an. 1934, pp. 97—98; D. Deringer, *On Ancient Hebrew Inscriptions Discoveries at Tell ed Duweir (Lachish), I*, în «PEFQS», an. 1941, pp. 38—56.

191. J. Naveh, *A hebrew Letter from the Seventh Century B.C.*, în «IEJ», an. 1960, pp. 129—139; idem, *More Hebrew Inscriptions from Mesad Hashavyahu*, în «IEJ», an. 1962, p. 27—32; idem, *The Excavations at Mesad Hashavyahu*, în «IEJ», an. 1962, pp. 89—113; idem, *Some Notes on the Reading of the Mesad Hashavyahu Letter*, în «IEJ», an. 1964, p. 158—159; I. D. Amusin-Heltzer, *The Inscription from Mesad Hashavyahu Complaint of a Reaper of the Seventh Century B.C.*, în «IEJ», an. 1964, pp. 148—157; E. Vogt, *Ostrakon haebraicum saec. 7 A.C.*, în «Biblica», an. 1961, pp. 135—137.

Valoarea inscripțiilor rezultă și dacă avem în vedere istoria scrierii ebraice, în special, și a celorlalte scrieri, în general. De aceea, pe lângă modele de scriere paleo-ebraică luăm contact cu caracterele protoalfabetice din secolul XIII î.d.Hr., asemănătoare cu cele de la Serabit el Khadem (sec. XIX—XVIII).

Scrierea protoalfabetică se întâlnește în localitățile biblice Lachis și Bet-Şemeş. În prima sînt prezente două cioburi de vase din secolul XIII î.d.Hr., un obiect de cult din anii 1410—1340 î.d.Hr. ce are înscris pe el cuvinte ce încep cu substantivul «matan» (= dar, ofrandă) și două cupe din anii 1275, 1250 î.d.Hr. În cea de a doua localitate a fost descoperită o ostraca din secolele XV—XIII sau din anul 1100 î.d.Hr., care a fost greu de descifrat ca și celelalte vestigii, redată în această scriere.

Tot la Bet-Şemeş s-a găsit o tăbliță cu alfabet cuneiform de tipul celui de la *Ugarit*, scriere care s-a folosit cu unele forme modificate și în celelalte așezări din Țara Sfîntă. Se scrie de la dreapta la stînga și reprezintă o formă evoluată de scriere, fiind superioară celei silabice redată tot cu semne cuneiforme ¹⁹².

Pe Muntele Măslinilor, în anul 1931, a fost degajat pămîntul de pe inscripția funerară a regelui Uzia, scrisă în limba aramaică în secolele VII—VI î.d.Hr., cu ocazia aducerii osemintelor numitului rege din Iuda (767—740). Cel ce a compus textul inscripției a ținut să informeze pe cititori că mormîntul regelui iudeu nu se cuvine să fie deschis. Această mențiune a determinat pe unii cercetători să se pronunțe împotriva autenticității ei.

Din aceeași perioadă (sec. VII—VI) datează un scarabeu cu numele posesorului Abda «slujitorul» (= na'ar cf. II Regi 9, 9—10) lui Elioram, nume echivalent cu biblicul Ioram sau Iehoram (IV Regi 8, 16, 21 etc.) și o pecete a lui Hananyahu, fiul lui Ghedaliahu ¹⁹³.

Este bine cunoscut faptul că inscripțiile descoperite pe pămîntul Țării Sfînte servesc la reconstituirea numelor biblice și, implicit, se recunoaște existența lor istorică. Astfel Adaia și Şelemia (Neemia 11, 5; 13, 13) sînt reprezentate pe două sigilii din secolele VI—V î.d.Hr., descoperite pe Ofel (Ierusalim). Aici, arheologii au găsit o bucată de piatră cu nume ebraice «LHGY YS'L», adică aparținînd lui Haggy (fiul) lui Ys'al.

Al doilea cuvînt Ys'al, despărțit de primul printr-un punct, este socotit drept Ketib pentru numele propriu Ezdra (10, 29).

192. T. Gaster, în «PEQ», an. 1937, pp. 55—56, 142—143; idem, în «QS», an. 1934, p. 176; H. L. Vincent, *Les touilles de Tell el Duweir-Lachis*, în «RB», an. 1939, pp. 417—429; L. Starkey, în «QS», an. 1935, p. 202; an. 1936, p. 180; an. 1937, pp. 237—238; W. F. Albright, în «BASOR», an. 1936, no. 63, p. 9; S. Yeivin, în «PEQ», an. 1937, p. 183—184; R. Dussaud, în «Syria», an. 1935, no. 16, p. 419; B. Maisler, în «JPOS», an. 1938, pp. 290—291; F. M. Cross, în «BASOR», an. 1954, pp. 15—20.

193. W. F. Albright, în «BASOR», an. 1931, no. 44, pp. 8—9; R. J. Tournay, *Les anciens manuscrits hébreux récemment découverts*, în «RB», an. 1949, p. 208; GEW, *A Gravestone of Uziah, King of Judah*, în «BA», an. 1938, pp. 8—9; N. Avigad, *Seals and Sealings*, în «IEJ», an. 1964, pp. 190—194; E. L. Sukenik, *Funerary Tablet of Uziah King of Judah*, în «PEFQS», an. 1931, pp. 217—221.

După grafie, obiectul datează din secolul VIII î.d.Hr., ca și cele două inscripții, referitoare la «slujitorii lui Ozia», adică regele Uzia din Iuda (II Paralipomena 26, 1).

Numele familiei preoțești Meremot (Ezdra 10, 36; Neemia 10, 5) apare înscris alături de cel al lui Pașur (Neemia 11, 12) pe cele două ostraca de la **Tell Arad**, unde, pe materialele epigrafice sînt consemnați și fiii lui Core (I Paralipomena 9, 19; II Paralipomena 20, 19).

Pe șantierul arheologic de la Tell Arad s-a găsit în stratul al V-lea, așa-zisa arhivă a lui Eliașib, fiul lui Elyahu, persoană care probabil, în secolul V î.d.Hr., avea o misiune dublă — religioasă și laică, acționînd aici și după distrugerea sanctuarului. Numele său este cunoscut în timpul lui Ezdra (10, 6) și Neemia (3, 1), potrivit datelor epigrafice, scoase la lumină din straturile X—VI, ce coincid cu secolele IX—VI î.d.Hr. În acest timp, el era o persoană marcantă, fiindcă supușii săi se adresează cu formula «Către Domnul meu Eliașib, Iahve să se îngrijească de sănătatea ta, și acum... (= 'l'dny. 'Lyšb. Jhwh Yš'l lšlmk. w'et...)» și avea sigiliul său propriu.

Scrisorile adresate lui Eliașib conțin și informații despre un oarecare Nahum (NHM), care se angajase pentru a expedia un vas cu ulei pentru «kiti» sau «kitim» din Vechiul Testament (Facerea 10, 4; Ieremia 2, 10), mercenari greci sau ciprioți angajați să apere fortărețele din Neghev.

Un alt nume, consemnat pe obiectele de la Arad, este și al lui Kerosi (LQRSY), care ar fi din familia slujitorilor de la templul din Ierusalim (Ezdra 2, 44; Neemia 7, 47).

Numele biblice apar nu numai pe ostraca, ci și pe sigiliile imprimate pe vase, care erau folosite în perioada preexilică pentru stringerea taxei regale și în cea persană pentru dajdia percepută la întreținerea templului. De aceea, primele care au fost utilizate din sec. IX pînă în anul 586 î.d.Hr. aveau imprimat cuvîntul «aparținînd regelui» (lammelech), însoțit de unul din cele patru orașe Hebron, Zif, Socו și Memșat, iar celelalte unul din termenii JHW (יהו), JH (יה), Iudeea (יהד), Ierusalim (ירושלם) sau cetatea (הער). Cuvintele JHW și JH sînt o prescurtare a numelui divin Iahve, iar după unii filologi ar reprezenta și un nume de persoană (Iehu)¹⁹⁴.

194. J. Aharoni, *The Negev*, în «DWT», pp. 397—400; idem, *Ostraka from Tell Arad*, în «IEJ», an. 1966, p. 1—7; S. Yeivin, *A Hieratic Ostrakon from Tel Arad*, în «IEJ», an. 1966, p. 153—159; B. A. Levine, *Notes on Hebrew Ostrakon from Tel Arad*, în «IEJ», an. 1969, p. 49—51; W. F. Albright, *The Seals of the Temple Treasury after the Exile*, în «JPOS», an. 1962, no. 6, p. 92—102; în «A», p. 29; E. L. Sukenik, *The Jerusalem Stamps on the Jar Handles*, în «JPOS», an. 1933, no. 13, pp. 226—231 indică «Jerusalem» în loc de «Șelemas»; idem, *Postherds from Samaria Enscribed with Divine Name*, în «QS», an. 1936, pp. 34—37; idem, în «PEFQS», an. 1936, pp. 34—37; idem, *Stamped Jar Handles of the Post-exilic Age*, în «JPOS», an. 1936, p. 182 s; *Notes and News*, în «IEJ», an. 1962, p. 134; S.A.S., *Inscribed Hebrew Objects from Ophel*, în «PEFQS», an. 1924, p. 181; J. Prignaud, *Notes d'épigraphie hébraïque*, în «RB», an. 1970, pp. 50—67; P. W. Lapp, *Tell el Ful*, în «BA», an. 1965, p. 10; N. Avigad, în «IEJ», an. 1970, p. 131; L. H. Vincent, *Les épigraphes Judaeoaraméens post-exilique*, în «RB», an. 1949, pp. 279—281, 284—294; A. Reifenberg, *Hebrew Seals and Stamps*, în «IEJ», an. 1954, pp. 140—149.

Numărul inscripțiilor ebraice este completat de un nou lot de 33 sigilii regale, din care unele datează din perioada preexilică și altele din cea postexilică. Cele din prima perioadă se caracterizează prin înscrisoarea cuvintului «lammelech», însoțit de un simbol cu două aripi, iar cele din a doua perioadă, pe lângă cuvântul «Jehud, Jhwd» au înscris patru litere PHW' (Pahwa), termen aramaic pentru substantivul «guvernator» și nu olar, cum au văzut alți filologi.

După felul cum au fost executate sigiliile regale, specialiștii le-au împărțit în trei clase. Cele din prima clasă sînt bine îngrijite, față de cele din categoria următoare. Cele din ultima clasă au imprimat un simbol cu două aripi și nu patru, ca la primele două.

Din rîndul lor consemnăm două ostraca ebraice din secolele IX—VIII, primul «LMLK. 'L(F). ŠMN. WM'H. CHYHW», al «doilea ZHB. 'FR. BYTH. CHRIS», ambele provenind de la vasele pentru impozitul regal care existau nu numai în **Tell Qasile**, ci și în **Ghezer**.

Pe un sigiliu de la *Meghido* a fost descifrat numele lui Šema, slujitorul regelui Ieroboam II (784—748), termen pe care îl întîlnim și pe o greutate din Taanac.

Inițialele JHD sau JH folosite pentru provincia Iudeea sînt înscrise și pe monede, chiar după perioada persană.

Pecețile care poartă aceste litere ebraice ne arată că ele aparțineau autorității din Iudeea, care se ocupa cu probleme fiscale. Această misiune în timpul lui Neemia revenea clasei preoțești, iar pe materialele epigrafice apar diferite nume ca Hannania (HNNH), Urie ('WRYW, cf. Neemia 3, 13), Yehoezer și Ahzai. Ei erau guvernatori ai Iudeii supraveghind modul de colectare al vinului și uleiului pentru templu.

După papirii de la Elephantine Siene, cel de al 4-lea guvernator care a urmat după Neemia a fost Bagohi sau Bigvai (Neemia 7, 19)¹⁹⁵.

Pe locul fostului oraș **Sihem**, reconstituit de regele Ieroboam I (IV Regi 12, 25), se semnaleză de către arheologi prezența unei ostraca cu două litere Kaph și Yod și o pecete cu patru caractere ebraice LMBN, datînd din secolul VIII î.d.Hr., ca și însemnările de la **Așdod**, **Tell Zeror** și **Ghezer**, vestigiile care sînt puține la număr, față de colecția descoperită la *Ghibeon* și redactată înainte de 586 î.d.Hr.

După opinia specialiștilor, tetragramul ebraic LMBN ar însemna «Iahve este cel ce m-a făcut».

Importanța obiectelor înscrise, descoperite în **Ghibeon** și **Gat** constă în faptul că acele sigilii regale conțin și nume biblice ca Azaria (III

195. J. Aharoni, *Bet Haccheren*, în «DWT», pp. 175—183; idem, *Some More JHWD Stamps*, în «IEJ», an. 1959, pp. 55—56; F. M. Cross, *Judean Stamps*, în «Eretz Israel», vol. IX, 1969, pp. 20—22; H. D. Lance, *The Royal Stamps and the Kingdom of Josias*, în «HTR», an. 1971, pp. 315—332; A. Tushingham, *Royal Israelite Seal (?) and the Royal Jar Handle Stamps*, în «BASOR», an. 1970, pp. 71—78; *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1960, p. 400; an. 1962, pp. 403—405; an. 1963, p. 573; J. Kaplan, *Exploration archéologique de Tel Aviv-Jaifa*, în «RB», an. 1955, p. 97; N. Avigad, *New Class of Jehud Stamps*, în «IEJ», an. 1957, pp. 143—152; idem, *A Sculptural Hebrew Stone Weight*, în «IEJ», an. 1968, pp. 181—187; an. 1969, p. 242; D. Diringer, *Mizpah*, în «DWT», pp. 337—338; J. B. Pritchard, *Inscriptions and Stamps*, în «RB», an. 1963, p. 622. Vezi și P. Welten, *Die Königs Stempel. Ein Beitrag zur Militärpolitik Judas unter Hiskia und Josia*, Wiesbaden. 1969, XIII, 198 p.

Regi 4, 2), Amaria (I Paralipomena 6, 7) și Hanania (Neemia. 3, 8 ; 7, 2 ; 10, 23) sau denumiri de localități ca **Gheder** de unde era Baal Hanan (I Paralipomena 27, 28). După denumirea sa ebraică, Gheder ar fi un loc închis și locuitorii de aici se ocupau cu transportul vinului în vase pe care era înscris numele producătorului și al orașului Ghibeon, de unde provine inscripția în cauză, ce conține literele «gdr»¹⁹⁶.

Unele din vestigiile stau în legătură cu prezența asiriană în Țara Sfântă și aceasta se poate dovedi din vestigiile din secolul VIII î.d.Hr., pe care se află înscrise nume de persoane ebraice ca Ieroboam, Elm sau Mkbrm, sau compoziția liturgică acadeană, redactată cu caractere cuneiforme. În acest secol, nu toate distrugerile trebuie puse pe seama ocupației asiriene, ci ele au fost cauzate și de un cutremur mare de pământ despre care vorbește și profetul Amos (1, 1).

Tot din această perioadă de timp aparține o ostraca descoperită în Samaria, înregistrată de specialiști sub numărul C 1101. Pe acest obiect, datînd din anii 730—722 î.d.Hr., sînt scrise 3 rînduri scurte care privesc pe Baruc, însărcinat cu aprovizionarea magaziiilor regale cu grăunțe pentru animale. Din însemnarea «šlm», pusă în relație cu verbul «a desăvîrși», reiese că acesta și-a făcut datoria, orașul desfășurîndu-și activitatea sa normală pînă la cucerirea asiriană.

Alte date epigrafice sînt din timpul perioadei babiloniene și, în acest sens, redăm inscripția cu textul: «ha Moțah Shual», primul substantiv reprezentînd orașul biblic cu aceeași denumire (Iosua 18, 26), cel de al doilea, indicînd proprietarul vasului pentru exportul vinului sau țînutul (I Regi 13, 17) de unde a fost expedit.

Din secolul VII î.d.Hr., au mai fost înregistrate cîteva inscripții pe șantierul de la **Dotan**, prin mijlocirea cărora s-a presupus că noii locuitori au reocupat așezarea între anii 700—50 î.d.Hr.¹⁹⁷.

Utilitatea materialelor epigrafice este multiplă din punct de vedere istoric, deoarece inscripțiile confirmă și momentul cînd o localitate a purtat denumire biblică, cum este cazul celei din Arad. Astfel, din secolul IX î.d.Hr., numele așezării este scris cu caractere paleoebraice și are chiar forma de «**ARD** (רד)», consemnată în cărțile vechitamentare (I Paralipomena 8, 1). În această situație am văzut că se află și Ierusalimul și Ghibeonul.

196. *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1958, pp. 258, 265—266 ; an. 1962, pp. 260—261 ; an. 1964, p. 403 ; an. 1965, p. 549 ; an. 1970, p. 395 ; J. B. Pritchard, *Industry and Trade at Biblical Gibeon*, în «BA», an. 1960, pp. 25—28 ; idem, *Hebrew Inscriptions and Stamps from Gibeon*, Philadelphia, 1968, 252 p. ; N. Avigad, *Some Notes on the Hebrew Inscription from Gibeon*, în «IEJ», an. 1959, p. 130—133 ; F. Campbell, *Excavation et Schechem, 1960*, în «BA», an. 1960, p. 106.

197. Y. Yadin, *Excavations at Hazor, 1956, Preliminary Communiqué*, în «IEJ», an. 1957, p. 119 ; N. Avigad, *Seal and Sealings*, în «IEJ», an. 1964, pp. 190—191 ; idem, *Two Hebrew Inscriptions on Wine Jars*, în «IEJ», an. 1972, pp. 6—9 ; A. Reijenberg, *Ancient Hebrew Seals*, London, 1950, fig. 1 ; E. L. Sukenik, *Inscribed Hebrew and Aramaic Postsherds from Samaria*, în «PEFQS», an. 1933, pp. 152—156 ; *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1962, p. 268 ; an. 1968, p. 429 ; A. Lemaire, *L'ostrakon C 1101 de Samarie nouvelle essai*, în «RB», an. 1972, pp. 565—570 ; K. Gallig, *Ein Ostrakon aus Samaria als Rechtsurkunde, Bemerkungen zu C 1101*, în «ZDPV», an. 1961, no. 77, pp. 173—185 ; J. Naveh, *Old Hebrew Inscriptions in a Burial Cave*, în «IEJ», an. 1963, pp. 74—92.

Tot în legătură cu așezarea **Arad**, datele arheologice confirmă existența unei arhive regale unde s-au descoperit 20 ostraca, dintre care una are 15 rînduri și aparține lui Yenahmiah. În ultimul rînd se amintesc de «regele din Iuda» sau regele Iezechia.

O altă ostraca redactată în aramaică, conține trei rînduri despre grînarul și depozitul unui oarecare Anani, nume semit, consemnat și în cărțile canonice ale Vechiului Testament (I Paralipomena 3, 24).

În **Arad** numărul inscripțiilor ocupă un loc de frunte față de cele descoperite în alte așezări biblice. Aceste vestigii încadrate în secolele IX—IV î.d.Hr. atestă importanța localității în perioada vechitamentară, atât pe plan politic, cît și pe plan religios, dovadă în acest sens fiind scrisorile adresate lui Eliașib și listele de donații făcute locașului de cult ce a funcționat pînă în vremea regelui Iosia.

Trimiterea alimentelor în cantități mari denotă existența depozitelor de grîu și untdelemn la care se referă și textele biblice (II Paralipomena 32, 28), necesare întreținerii mercenarilor folosiți în regatul lui Iuda. Avînd o bază bună materială și militară, autoritatea de aici a trimis ajutor militar celor din **Ramat Neghev** (Horvat Uța) amenințați de atacul edomiților.

Importanța acestei localități a fost umbrată chiar de la prima expediție militară întreprinsă de regele Nabucodonosor în Iuda.

S-ar putea cunoaște mai multe date din trecutul Aradului pe baza celor 18 ostraca descoperite în anul 1963, însă specialiștii întîmpină greutăți cu descifrarea documentelor scrise cu litere paleoebraice¹⁸⁸.

În anul 1962 arheologii, efectuînd săpături la **Ierusalim**, au găsit și un scarabeu egiptean de steatită, purtînd inscripția «R'MNIS», datînd din anii 930—586 î.d.Hr., sau 900—600 î.d.Hr. După forma sa, obiectul provine de la dinastia a XXVI-a egipteană (663—625 î.d.Hr.) din care făcea parte și faraonul Neco II (608—593), care, în drumul său spre riul Eufratului, a trecut prin regatul Iudeii și a pus rege pe Eliachim (Ioiachim) în locul lui Ioahaz, fiul lui Iosia, așa după cum se spune în textul Sfintei Scripturi (IV Regi 23, 29—35).

Un alt document arheologic, descoperit la **Meghido**, stă în legătură cu evenimentele petrecute cu cîteva secole mai devreme. Este vorba de stela faraonului Șisac, cel care pe timpul regelui Roboam a prădat regatul lui Iuda (III Regi 14, 25—26; II Paralipomena 12, 2—9).

În Țara Sfîntă, prezența egipteană a fost confirmată de cercetările arheologice și în localitatea biblică **Așdod**, unde s-au descoperit inscripții hieroglife din timpul dinastiei a XIX-a egiptene. Tot în acest oraș maritim, arheologii au identificat și urme ce probează prezența în aceste locuri a asirienilor de la care au rămas resturile unei stele cu text

189. Y Aharoni, *Arad, Its Inscriptions aux Temples*, în «BA», an. 1968, pp. 10—19; idem, în «Eretz Israel», vol. VIII, an. 1967, p. 101, 103; idem, *The Use of Hieratic Numerals in Hebrew Ostraka and Shekel Weight*, în «BASOR», an. 1966, no. 184; p. 14; idem, *Excavations at Tel Arad. Preliminary Report on the Second Season 1963*, în «IEJ», an. 1967, p. 246; J. Aharoni — R. Amiran, *Excavations at Tel Arad. Preliminary Report on the First Season, 1962*, în «IEJ», an. 1964, pp. 138—146; *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1963, p. 566; an. 1967, pp. 69—70; *Notes and News*, în «IEJ», an. 1966, p. 152; an. 1967, pp. 271—272.

cuneiform, redactat sub regele Sargon II între anii 712—708 î.d.Hr., după ce a învins opoziția locuitorilor din Așdod (Isaia 20, 1). Monumentul comemorativ a fost sfărâmat probabil în anul 707 î.d.Hr. de regii Iezechia din Iuda și Sidqa din Ascalon, care au alungat autoritatea asiriană instalată în Așdod ¹⁹⁹.

Pe timpul regelui Iezechia, regatul Iudeii a avut de suferit din cauza invaziei asiriene, declanșată sub regele Senacherib (705—681 î.d.Hr.), care a cucerit 46 orașe și a asediat chiar Ierusalimul (Isaia 36—37). Aceste momente sînt reflectate în mod indirect pe obiectele de ceramică de la **Khirbet Beit Lei** situat la 17 km. nord-vest de Hebron. Printre obiectele descoperite pe locul de la Khirbet Beit Lei sînt semnalate trei inscripții cu litere paleoebraice din anul 700 sau din secolul VI î.d.Hr. Prima inscripție prezintă pe Iahve ca Dumnezeu al întregului pămînt, al munților din Iuda și peste Ierusalim, concepție ce se repetă și în cea de a doua însemnare și pe care o întîlnim și la autorii cărților vechitestate-mentare (Facerea 24, 3; Miheia 4, 13; Zaharia 4, 14).

Numele lui Dumnezeu în documentele extrabiblice se întîlnește și pe o ostraca de la **Arad** sau în două scrisori de la Lachiș, precum și pe un obiect de la **Samaria** din secolele VIII—VII î.d.Hr. sub forma scurtă de «YH». Deși substantivul Iahve se aseamănă ca formă cu yaum-illum sau yaywm ilum din babiloniană, filologii au observat că el se deosebește ca sens de acești termeni extrabiblici, care se traduc prin «al meu». Cu același sens, cuvintele extrabiblice sînt utilizate și în scrierile de la Ras Șamra.

În mileniul II î.d.Hr., amoreii au adoptat numele lui Iahve pe care îl exprimă prin expresiile Yawi-ila, Jahwi-ila, yahwi Nasi și Jawi Addu, ce au la bază două vorbe de origine semită «chayah» (חַיָּה) și «hayah» (הַיָּה). Cele două cuvinte «yahvi» și «Yawi», după opinia unor specialiști, nu ar fi folosite pentru a reda nume divine.

Cea de a treia inscripție de la **Khirbet Beit Lei**, față de primele două, redă o invocare către Dumnezeu ca să elibereze poporul lui Israel de vrăjmași, cerere redactată în spiritul Vechiului Testament de către un locuitor din munții lui Iuda și care a trăit în timpul regelui Iezechia ²⁰⁰.

199. B. Cooroyer, *Menues trouvailles à Jérusalem*, în «RB», an. 1970, pp. 248—252; D. N. Freedman, *The Second Season at Ancient Ashdod*, în «BA», an. 1963, p. 138, *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1970, p. 403; R. M. Engberg, *Megiddo-Guardian of the Carmel Pars*, partea a II-a, în «BA», an. 1941, p. 15.

200. J. Naveh, *Old Hebrew Inscriptions in a Burial Cave*, în «IEJ», an. 1963, pp. 74—92; N. Avigad, *Two Hebrew Inscriptions on Wine Jars*, în «IEJ», an. 1972, pp. 6—8; Roland de Vaux, *Histoire...* vol. I, pp. 322—325; J. Aharoni, *Hebrew Ostraca from Arad*, în «IEJ», an. 1966, pp. 1—7; idem, *Three Hebrew Ostraca from Arad*, în «Eretz Israel», 1969, vol. 9, pp. 10—21; G. A. Reisner—C. S. Fischer, *Harvard Excavations at Samaria*, Cambridge — Mass., 1924, p. 238; H. G. May, *An Inscribed Jar from Megiddo*, în «AJSL», an. 1933, no. 50, pp. 10—14; B. Landsberger, în «ZA», an. 1924, p. 24; J. Lewy, în «Orientalia», an. 1946, p. 362, 393; H. Cazelles, în «XV-e Rencontre Assiologie Intern.», Liège, 1966; J. R. Kupper, Paris, 1967, p. 82—96; C. Virolleaud, *La déesse Anat*, Paris, 1938, tablette VI, A B, IV, 14 = Gordon 'nt, pl. X, Ugaritic Textbook, p. 255 = Corpus Herdner, no. 1, apud Roland de Vaux, *op. cit.*, p. 323.

O parte din inscripții apar pe monede, ca aceea din **Bethsaur**, care conține numele lui Iezechia și Iehohanán, ce au trăit în secolul IV î.d.Hr., sau pe altare de tămâiere decorate cu figuri zoomorfe și geometrice din secolele V—IV î.d.Hr. Pe valea Iordanului, un astfel de exemplar cultic a fost dat la iveală pe locul de la **Tell es Saidiyeh** și pe fondul colorat cu roșu și cu negru se vede o mică inscripție «Lyknwr», (LZKKWR), ce indică pe posesorul obiectului, un oarecare Zakkur, care a trăit în secolul IV î.d.Hr. La fel, în localitatea **Lachiș**, obiectul de cult își dezvăluie această destinație prin cuvântul «lōnt» care înseamnă «tămâie» în limba ebraică²⁰¹.

Alături de inscripțiile imprimare pe ceramică, piatră sau metal, se numără și cele așternute pe bucăți de papirus, descoperite de beduini în pustiu de Iudeii. Aceste documente cu caracter administrativ conțin, între altele, și nume de persoane ca Jhw, fiul lui Sanbalat, guvernatorul Samariei.

Pe baza mențiunilor cuprinse pe papirusurile din secolul IV î.d.Hr. și redactate în **Samaria**, se pot urmări numele celor 5 guvernatori din această localitate, dintre care primul, Sanbalat I, este aceeași persoană cu cea amintită în Vechiul Testament când Neemia, reîntors în anul 445 î.d.Hr., din exil să rezidească cetatea Ierusalimului, conducătorul comunității din fosta capitală a regatului de nord s-a opus acestei acțiuni (Neemia, 4, 1—2, 7—8; 6, 1—14).

Prin urmare, documentele arheologice sînt în acord cu relatările biblice și aportul lor se evidențiază și atunci cînd acestea sînt redactate în limbile mineană, edomită sau feniciană, datînd din secolele VIII—IV î.d.Hr. Astfel, pe raza fostei așezări biblice **Ețion-Gheber**, cucerită de edomiți la sfîrșitul secolului VIII î.d.Hr. (IV Regi 16, 6) a fost dată la iveală inscripția cu numele unui funcționar de curte Kausanal, care a trăit pe la anul 600 î.d.Hr. Inscripția edomită are următorul text: «aparținînd lui Kausanal, sluga regelui». În legătură cu substantivul propriu Kausanal, compus cu ajutorul lui Kaus sau Kos, zeu edomit, cunoscut de nabateeni și în Vechiul Testament (Ezdra 2, 53; Neemia 7, 55), specialiștii afirmă că edomiții au fost conduși de regele Kaushmalaku și acest nume este tot de origine teoforică.

Edomiții, venind dinspre partea de sud-vest a Mării Moarte, s-au instalat în regiunea golfului Acaba, în secolul XIV î.d.Hr., cînd și-au format un regat puternic pe urmele altei civilizații, distrusă de regele Kedarlaomer al Elamului (Facerea 14, 1—7). Ei aveau un cult al fertilității, se ocupau cu agricultura și pînă în secolul VI î.d.Hr., ceramica și alte vestigii atestă nivelul lor de cultură. În localitățile **Umm el Biyara** situată în regiunea Petra, și la **Tawilan**, identificat cu biblicul Teman (Amos 1, 12), edomiții au avut două centre militare.

201. E. L. Sukenik, în «JPOS», an. 1934, no. 4, pp. 181—182 citește Judeea în loc de Iehohanán; *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1958, p. 413; an. 1960, p. 393; J. B. Pritchard, *An Incense Burner from Tell es Saidiyeh, Jordan Valley*, în «Studies on the Ancient Palestinian World»; J. W. Wevers—D. B. Redford, ed. Toronto, 1972, p. 3—107; Y. Aharoni, *Trial Excavations in the Solar Shrine at Lachis, Preliminary Report*, în «IEJ», an. 1968, p. 163.

Un alt popor menționat în Vechiul Testament și confirmat de arheologi, sînt și chedariții, descendenți din Chedar, fiul lui Ismael (Facerea 25, 13). Potrivit inscripției de la **Tell el Maskhuta** «Geshem rege de Chedar», chedariții erau conduși de regele Geshem sau Gheșem arabul după Vechiul Testament (Neemia 6, 1). Persoana în cauză se presupune a fi nepotul regelui menționat într-o inscripție de la **Lachiș** oraș care în secolele VI—V î.d.Hr. era controlat de acest popor semit. Acest suveran semit, a cărui reședință era pe vârful colinei de la Lachiș s-a opus refacerii zidurilor Ierusalimului de către Neemia (6, 1—8).

Pe șantierul arheologic de la **Ețion-Gheber** s-a mai descoperit și un inel cu inscripția «aparținînd lui Iotam», care ar fi fost chiar regele iudeu sau un guvernator al orașului ce purta același nume cu conducătorul regatului de sud ²⁰².

În această perioadă de timp, în regatul Iuda, a fost înregistrat un fragment ce conține un nume de persoană, de origine asiriană, care în secolele VIII—VII î.d.Hr. îndeplinea o funcție administrativă la curtea regală. Textul inscripției indică acest lucru, numele funcționarului fiind Jaazaniahu, care ar fi aceeași persoană cu Jaazania, fiul lui Maacati, menționat în textele biblice (IV Regi 25, 23; Jeremia 40, 8).

O formă apropiată are și Jahzejahu, posesorul unui vas de vin special de «kohel (khl)», care a trăit în secolul VIII î.d.Hr., dată în care se încadrează obiectul scris cu litere paleoebraice și descoperit la **Hebron** ²⁰³.

Materialile epigrafice sînt deosebit de importante pentru istoria biblică a Vechiului Testament, însă valoarea lor este umbrîtă de starea în care se află, unele au consoane cu forme neclare, de aceea creează probleme și inexactități în lumea filologilor. În astfel de situație se încadrează și inscripția alcătuită din trei litere «mth», care s-ar referi la una din localitățile biblice Moța (Iosua 18, 26) sau la Mițpa (Tell en Nasbeh). Denumirea localității biblice este greu de stabilit, ținînd seama de cele trei consoane și acest lucru se complică și mai mult în cazul că avem alte vestigii care au numai două litere MW sau TH. Cele două consoane sînt puse în relație cu prima așezare ce servea drept centru fiscal și de preparare a vinului în epoca postexilică.

202. F. M. Cross Jr., *The Discovery of Samaria Papyri*, în «BA», an. 1963, pp. 110—121; N. Glueck, *The Civilisation of the Edomites*, în «BA», an. 1947, pp. 77—84; idem, *Transjordan*, în «DWT», pp. 429—452; idem, *Ezion — Geber — Elath — City of Brinks with Strau*, în «BA», an. 1940, pp. 51—55; an. 1965, pp. 86—87; idem, *The El Kheleifeh Inscriptions*, în «H. Goedicke, ed., New Eastern Studies in honor of W. F. Albright», Baltimore, London, 1971, pp. 225—242. *Encyklopedia Iachifiroi...*, vol. II, p. 583; J. M. Myers, *Edom and Judah in the Sixth-Fifth Centuries B. C.*, în «H. Goedicke, ed., Near Eastern Studies», pp. 377—392; W. F. Albright, în «BASOR», an. 1941, pp. 3, 11, 14—15; W. H. Morton, în «BA», an. 1956, pp. 26—36; M. C. Bennet, *Umm el Bijarae*, în «RB», an. 1966, pp. 372—403; GEW, *Qosanal Servant of King*, în «BA», an. 1938, p. 16; A. D. Sommer, *Les autels à encens de Lakish*, în «Melanges, Isidore Levi», XIII, Bruxelles, 1955, pp. 135—142; Y. Aharoni, *Excavations in the Solar Temple at Lachish*, în «Qadmoniot», an. 1969, no. 2, pp. 131—134; idem, *The Incense Altar of Lachish*, în «Leshonenu», an. 1970, pp. 3—6; A. Lemaire, *Un nouveau roi de Qedar dans l'inscription de l'autel à encens de Lakish*, în «RB», an. 1974, pp. 63, 72.

203. G. E. Wright, *Tell en Nasbeh*, în «BA», an. 1947, p. 71; N. Avigad, *Two Hebrew Inscriptions on Wine Jars*, în «IEJ», an. 1972, pp. 1—5.

Un alt exemplu de acest gen îl oferă inscripția cu patru consoane, «mmst» propusă inițial ca desemnând una dintre așezările **Moreșet** (Miheia 1, 14), **Khirbet el Ghara, Mamphis, Kurnub** sau **Tell Sheik al Aryani**, iar, ulterior, să se renunțe la această opinie, întrucît cuvîntul în cauză ar fi numai o abreviere de la termenul «guvern» (MMSLT...) înțelegînd Ierusalimul. Alți filologi sînt de părere că această inscripție se referă la așezarea **Amwas** sau **Emaus**, care nu apare în Vechiul Testament, deoarece, dintr-o rațiune necunoscută, orașele din acest district par să aibă o formă prescurtată²⁰⁴.

Urmărind firul descoperirilor arheologice din punct de vedere topografic, s-ar putea face o expunere a inscripțiilor și sub acest aspect. Astfel la Hațor, printre materialele epigrafice scrise în limba ebraică, se numără cele două inscripții din stratul 5 al așezării. Prima inscripție privește pe «Pecah semadar». Cuvîntul «semadar» desemnează un soi nou de vin din viță de vie, menționată și în Cîntarea Cîntărilor (2, 13; 7, 13) și probabil că Pecah era un viticultor. Cea de a doua inscripție consemnează numele lui «Delaya» (LDLYW), ambele indicînd numele unor proprietari evrei de vase ce au trăit înainte de secolul VIII î.d.Hr.

Alte inscripții provin de pe șantierele arheologice de la **Mițpa Meghido** și **En Ghedi**. Cele de la Mițpa datează din perioade de timp diferite, ca de exemplu inscripția ebraică din anul 1000 î.d.Hr., formată din două litere LH... (aparținînd lui H...) sau cea din anul 750 î.d.Hr., mai lungă, cu următorul text: «[(căt-re Netha)nyo și căt-re Samakh(yo)]», precum și un fragment din secolul III î.d.Hr., conținînd un nume biblic Ido (I Paralipomena 27, 21).

Vestigiile de la Meghido, existente în stratul al 7-lea, constau dintr-un scarabeu din vremea lui Ramses al III-lea, sigilii cu numele lui Șabaka (715—702) și Asaf (IV Regi 18, 18), și inscripția cu două litere «aparținînd lui Yo» (LY), care după unii specialiști, ar sugera sincretismul dintre religia lui Iahve și cultele indigene, afirmație ce ar avea suport și pe baza cuvîntului «hmn», înscris pe un scarabeu, care ar fi o referire la cultul soarelui²⁰⁵.

Ultima așezare biblică En Ghedi (Iosua 15, 62; I Regi 24, 1—7; Iezechiel 47, 10), începînd cu domnia lui Iosia a ajuns la o stare de prosperitate, locuitorii săi rămînînd aici pînă în anul 582 î.d.Hr., prezență atestată și pe baza vestigiilor epigrafice care consemnează diferite nume. Astfel, pe o inscripție, întîlnim patru litere ebraice indicînd posesorul vasului «aparținînd lui MRT» sau «NRT» sau «MR», ultimul

204. J. B. Pritchard, *Discovery of the Biblical Gibeon*, Philadelphia, 1957, p. 21; A. G. Barrois, *Manuel d'archéologie biblique*, t. II, Paris, 1953, p. 227; C. McCown, *Tell en Nasbeh*, New Haven, 1947, pp. 156—167; N. Avigad, *New Light on the M S H Seal Impressions*, în «IEJ», an. 1958, pp. 113—119; F. M. Cross, *Judaean Stamps*, în «Eretz Israel», vol. IX, 1969, p. 21; J. Aharoni, *Hebrew Stamps from Ramat Rahel*, în «Eretz Israel», vol. VI, 1960, p. 28; A. Lemaire, *M M S = MWAS, vers la solution d'une énigme de l'épigraphie hébraïque*, în «RB», an. 1975, pp. 15—23; Vezi și P. Welten, *Die Königs Stempel*, Wiesbaden, 1963, 150 p.

205. Y. Yadin, *Hazor*, p. 257, în «DWT»; D. Diringier, *Mizpah*, în «DWT», p. 337; S. A. Cook, *The religion of Ancient Palestine in the Light of Archaeology*, Schweich Lectures, 1925, 1930, p. 56; apud J. N. Schofield, *Megiddo*, p. 327.

cuvînt fiind pus în relație cu termenul semit «mar», care înseamnă domn, în cazul de față indicînd pe regele Nabucodonosor.

Alt obiect înscris, datînd, ca și cel anterior, din perioada a V-a, începînd cu regele Iosia și pînă în anul 582 î.d.Hr., este o piatră cu un sigiliu, purtînd textul «Tobșalom (TBŠLIM)», nume ce apare de fapt și pe o ostraca de la Lachiș sub forma «Tobșillem», cuvînt necunoscut în Vechiul Testament.

Tot din această perioadă de timp aparțin și cele două sigilii, primul arătînd, ca și cel de al doilea, pe proprietarul vaselor, nume proprii cunoscute sub forma prescurtată și în Vechiul Testament. Primul sigiliu se referă la Uriahu, fiul lui Azariahu (L RYHW ZRYHW cf. II Regi 11, 3, 26; IV Regi 15, 6) cel de al doilea menționează pe Putyahu (LPTYHW) sau Putiel în limbajul aghiografilor (Ieșirea 6, 25).

Perioada postexilică este ilustrată de inscripții aramaice de tipul YHD—YHDW, adică Iudeea, mărturii ce atestă apartenența localității, refăcută de Zorobabel, de această provincie în timpul ocupației persane²⁰⁶.

Cunoscute ca unități de măsură, Bat-ul, și hin-ul, ele nu apar exclusiv în Vechiul Testament, ci numele lor a fost descoperit și pe vase standard pentru lichide. În acest sens, amintim descoperirile arheologice date la iveală pe șantierele din **Tell Beit Mirsim, Tell en Nasbeh și Tell el Duweir**.

Bat-ul ca unitate standard are 22 litri (III Regi 7, 26), iar hin-ul 3,6 litri (Ieșirea 29, 40) față de 18 litri cît are capacitatea vaselor. Hin-ul este recunoscut prin reprezentarea sa alături de consoana șin, prima literă din cuvîntul ebraic «șemen» (= ulei)²⁰⁷.

Pe lîngă valoarea istorică, inscripțiile sînt foarte utile și în domeniul filologiei biblice, deoarece, cu ajutorul lor, se poate urmări evoluția unui cuvînt în perioada vechitestamentară. Astfel, printre mărturiile epigrafice de la **Samaria**, întîlnim cîteva cuvinte cu forme deosebite de cele consemnate în Vechiul Testament, ca de exemplu substantivul «vin» în ebraica biblică se zice «yain» nu «yen» (Yn), la fel termenul «șanah» sau «senath» (= an) nu este redus numai la două consoane «șt (șat)».

Prin urmare, sub acest aspect, documentele epigrafice joacă un rol deosebit pentru a cunoaște nu numai istoria formei unui cuvînt, dar și pentru a urmări originea și evoluția alfabetului semit, folosit de descendenții lui Sem în partea de nord și de sud a Orientului Apropiat. Referitor la originea acestui alfabet, se pare după unii filologi, că cele

206. B. Mazar, *En Gedi*, în «DWT», pp. 224—227; idem și Dunaevski, *En Gedi, Third Season of Excavations. Preliminary Report*, în «IEJ», an. 1964, pp. 121—130; B. Mazar și alții, *En Gedi. The First and Second Seasons of Excavations 1961—1962*, în «Atiqot», english series, vol. V, Jerusalem, 1966; *Chronique archéologique*, în «RB», an. 1963, pp. 575—576; an. 1965, pp. 571—572.

207. W. F. Albright, *The Excavations of the Beit Mirsim I*, în «AASOR», an. 1932, no. 12, pp. 77—78; idem, *The Excavations of Tell Beit Mirsim, III*, 1943, p. 58; C. McCown, *Tel en Nasbeh I*, Berkeley — New Haven, 1947, p. 168; N. Avigad, *Another Bat le-melek Inscription*, în «IEJ», an. 1953, pp. 121—122; M. Dothan, *The Fortress at Kadesh Barnea*, în «IEJ», an. 1965, p. 141; D. Deringer, *The Early Hebrew Weight Found at Lachish*, în «PEFQS», an. 1942, pp. 82—103.

23 litere ebraice ar avea la bază caracterele asi-ro-feniciene sau după alții, că ar fi fost influențate de hieroglifile egiptene²⁰⁸.

Pe marginea datelor arheologice, descoperite înainte și după anul 1920, ulterior au apărut diferite publicații care vin să aducă noi elemente în vederea înțelegerii sigure a unor perioade istorice din Vechiul Testament. După felul cum sînt interpretate materialele epigrafice, se nasc diferite puncte de vedere, situație ce intervine în general și atunci cînd e vorba de fixarea unor perioade istorice, potrivit cu straturile existente pe un șantier arheologic²⁰⁹.

Din mănunchiul de mărturii epigrafice descoperite pe pămîntul Țării Sfinte, vestigiile cărora nu am intenționat să le facem o strictă inventariere, se poate deduce cu prisosință aportul lor la înțelegerea și interpretarea corectă a Vechiului Testament. În ele sînt amintite nume de localități, menționate și în Vechiul Testament, nume care au jucat un rol important în viața poporului Israel, sînt descrise obiceiuri care, uneori, sînt numai menționate în cărțile Scripturii.

O trăsătură generală a inscripțiilor expuse în acest capitol este aceea că ele sînt în acord cu datele istorice și geografice ale Vechiului Testament, ideea pe care am urmărit-o îndeaproape, lăsînd la o parte numărul lor mare ce interesa numai pe un specialist în acest domeniu.

În concluzie, se poate spune că inscripțiile, indiferent dacă s-au descoperit pe pămîntul Țării Sfinte sau în afara granițelor sale, sînt deosebit de utile pentru cunoașterea istoriei vechitestamentare și pe baza lor s-ar putea face o periodizare precisă a evenimentelor relatate în Vechiul Testament și în istoria popoarelor din Orientul Apropiat.

V. VALOAREA DESCOPERIRILOR ARHEOLOGICE PENTRU CRONOLOGIA, AUTENTICITATEA ȘI CONȚINUTUL CĂRȚILOR VECHIULUI TESTAMENT

Privite din acest punct de vedere, fără îndoială că datele arheologice expuse în capitolele anterioare, au o deosebită importanță pentru studiul Vechiului Testament, cu condiția ca ele să nu fie supraestimate și nici subestimate, așa după cum au procedat unii teologi.

208. D. Diringer, *Early Hebrew Writing*, în «BA», an. 1950, p. 77; în «Biblical Archeology», London-Philadelphia, 1957, pp. 158—159; G. R. Driver, *Semitic Writing from Pictograph to Alphabet*, ed. revăzută, 1954, XVI + 57 pl., cf. «Biblica», an. 1955, pp. 392—394; B. Landsberger—H. Tadmor, *Fragments of Clay Liver Models from Hazor*, în «IEJ», an. 1964, pp. 201—218; Y. Yadin, *Excavations at Hazor, 1958*, în «IEJ», an. 1959, pp. 83—84; D. N. Freedman, *The Orthography of the Arad Ostrakon*, în «IEJ», pp. 52—56; J. Naveh, *Word Division in West Semitic Writing*, în «IEJ», an. 1973, pp. 206—208; T. Gaster, *The Chronology of Palestinian Epigraphy*, în «PEFQS», an. 1935, pp. 128—140; idem, *An Archaic Inscription from Lachish*, în «PEFQS», an. 1937, pp. 142—143; S. Yeivin, *The Palestino Sinaitic Inscriptions*, în «PEFQS», an. 1937, pp. 192—193.

209. R. Noth, în «ZDPV», an. 1927, no. 50, pp. 240—244; Y. Yadin, *Ancient Judean Weights and the Date of the Samaria Ostraka*, în «Scripta Hierosolymitana», Jerusalem, 1961, no. 8, pp. 9—25; idem, *A Further Note on the Samaria Ostraca*, în «IEJ», pp. 64—66 etc.

Nu trebuie supraestimate, pentru că timpul în mare măsură le-a deteriorat, iar din cele păstrate pînă în vremurile noastre, în eventualitatea cînd s-ar face abstracție de Vechiul Testament, ele nu ne puteau mijloci o imagine completă a vieții poporului evreu din acele timpuri. Nu trebuie nici subestimate, pentru că ele confirmă cele spuse în Sfînta Scriptură și ca atare ajută la înțelegerea și tilcuirea ei corectă.

În această situație considerăm că poziția cea mai bună a cercetătorului Sfîntei Scripturi trebuie să fie între supraestimarea și subestimarea cercetărilor arheologice, deoarece materialul arheologic are o valoare incontestabilă din punct de vedere istoric, al autenticității și al conținutului cărților vechitamentare. Vom urmări acest lucru în raport cu valoarea descoperirilor arheologice din Țara Sfîntă și din celelalte țări menționate în Vechiul Testameent.

Ținînd seama de valoarea dovezilor din punct de vedere istoric, trebuie să recunoaștem că în lumea arheologilor refacerea trecutului unui popor sau al unei societăți, este posibilă în măsura în care noianul anilor și intemperiiilor naturii au cruțat urmele de civilizație umană. Din adîncul vremurilor, cercetătorii au dat la iveală urme de ocupație umană, începînd din mileniul VIII î.d.Hr., mărturii care au sporit în mileniile următoare, în special începînd cu mileniul IV î.d.Hr., perioadă de cînd datează multe așezări din Țara Sfîntă.

În straturile de pămînt ale așezărilor din Țara Sfîntă, vestigiile arheologice sînt singurele documente extrabiblice privind perioade de timp foarte vechi, care depășesc vremea patriarhilor; de aceea ne vom opri la acelea ce au tangență cu istoria biblică a Vechiului Testament. Ele se înlănțuie în așa fel, încît observăm că locuitorii Țării Sfinte, acolo unde au dat naștere la o localitate, n-au părăsit-o, decît pentru un timp, din cauza atacului la care a fost supusă din partea unor neamuri străine sau din cauza unor mișcări seismice.

Prin mijlocirea datelor arheologice se înlătură tăcerea care s-a abătut asupra așezărilor din Țara Sfîntă de-a lungul secolelor și în același timp cele relatate în Sfînta Scriptură pot fi mai bine înțelese, în sensul că localitățile dispărute ce au figurat cîndva pe harta biblică vechitamentară n-au fost simple nume, ci realități istorice.

Urmele arheologice dovedesc prezența activității umane din vremuri îndepărtate și continuitatea lor se desprinde din numărul mare de vestigii rămase de la localități consemnate în textele biblice. Astfel, începînd din perioada patriarhilor, aflăm că locuitorii canaanei peste care au venit hicsosii, pe la anul 1600 î.d.Hr., au avut o cultură și o religie înfloritoare, deși în mai multe rînduri au stat sub ocupație egipteană.

Această populație indigenă se ocupa cu agricultura și îmbrățișa o credință politeistă, zii fiind adorați la început pe înălțimi, sub cerul liber și apoi în locașuri de cult speciale. Țara lor fiind așezată la frontiera dintre cele două continente Asia și Africa, în decursul istoriei a fost dorită cînd de o putere semită, cînd de alta hamită, care s-au înfruntat pe aceste meleaguri, lăsînd în urma lor ruine ce au rezistat pînă azi. În locul dărîmăturilor s-au ridicat locuințe noi și pentru a li

se asigura securitatea, au fost clădite cu ziduri solide pe care le va întâlni poporul lui Israel cînd va intra în Țara făgăduinței.

Urme de ziduri rămase de la case particulare, sau publice, amestecate cu obiecte de ceramică, ajută la cunoașterea gradului de civilizație a populației preisraelite și, îndeosebi, momentele din vremea patriarhilor evrei a căror perioadă a fost stabilită de specialiști la date diferite. Lipsa de unitate în vederea fixării perioadei patriarhilor provine de la faptul că în arheologie nu au fost înregistrate date precise și după modul cum sînt interpretate obiectele descoperite, această periodizare variază între secolele XX—XIII î.d.Hr.

Patriarhul Avraam, pe baza datelor arheologice descoperite în Asiria și Babilonia, a fost contemporan cu regele Hamurabi al Babilonului (1792—1750 î.d.Hr.) și nicidecum cu principii din Canaan, care au redactat în secolul XIV î.d.Hr. cunoscutele scrisori către faraonii Amenofis al III-lea și Amenofis al IV-lea. Sosirea lui Avraam în Țara Sfîntă a fost pusă în relație cu mișcările amoreilor, habiru și hurriților, după cum intrarea în Egipt a lui Iacob cu cei 12 fii ai săi a fost legată de sfîrșitul perioadei hicsoșilor, sau după unii, stabilită la o dată mai tîrzie (anul 1360). Ambele ținînd însă seama de evidența descoperirilor arheologice ²¹⁰.

Așadar, în timpul nostru, textele biblice referitoare la patriarhi și perioada în care au trăit, sînt bazate pe realități și nicidecum pe date fictive, scoase din vechi legende în vremea regalității iudaice.

Cercetările arheologice recente exclud orice îndoială cu privire la evenimentele petrecute în vremea patriarhilor, care sînt consemnate în cartea Facerea.

Dacă specialiștii n-au fost de acord în privința unei date cînd au trăit patriarhii sau cînd cele 12 seminții au coborît în Egipt, același lucru se petrece și cu privire la anul în care au ieșit evreei din robia egipteană. Amintim de ieșirea evreilor din Egipt, deoarece de ea depinde calculul celor 40 ani prin pustie și intrarea în Canaan. Calculul datei exodului a fost în atenția mai multor orientaliști, care au ținut seama atît de referințele biblice, cît și de mărturiile arheologice. Astfel, odată cu studierea documentelor epigrafice, s-a ajuns la fixarea datei exodului la mijlocul secolului al XIII-lea î.d.Hr., cînd s-a format regatul Edomului, al cărui rege s-a opus trecerii evreilor în drumul lor spre Țara Sfîntă ²¹¹.

210. W. F. Albright, *Recent Discoveries in Bible Land*, ed. 2, New York, 1955, pp. 72—78; idem, *The Biblical Period from Abraham to Ezra*, ed. 3, New York, Evanston, 1963, pp. 6—9; Roland de Vaux, *Les hurrites de l'histoire et les horites de la Bible*, în «RB», an. 1967, pp. 481—503; idem, *Histoire...*, vol. I, pp. 247—250; H. H. Rowley, *Recent Discovery and the Patriarchal Age*, în «BJRL», an. 1949—1950, pp. 47—79; H. Cazelles, *Patriarches*, în «DBS», an. 1966, col. 136—141; S. Yeivin, *The Age of Patriarchs*, în «RSO», an. 1963, pp. 277—302; Pr. A. Negoită, *Săpăturile arheologice din Palestina*, în «Glasul Bisericii», an. 1964, no. 11—12, p. 1098; idem, *Biblia în cadrul istoriei Orientului Apropiat*, în «Mitropolia Banatului», an. 1963, no. 1—2, pp. 19—20; A. Parrot, *Abraham et son temps*, Neuchatel, Paris, 1952, p. 5—11.

211. S. Moscati, *Vechile civilizații semite*, p. 152; M. B. Rowton, *The Problem of Exod*, în «PEQ», an. 1953, pp. 46—60; H. H. Rowley, *A Recent Theory on the Exodus*, în «Orientalia Secana», an. 1955; Roland de Vaux, *Histoire...*, vol. I, pp.

Această dată coincide cu domnia faraonului Ramses al II-lea și nu mai devreme (secolele XV—XIV), întrucît arheologii au constatat pe locul așezărilor din Țara Sfîntă, prezența unor distrugeri din acest secol (XIII î.d.Hr.).

Descoperirile arheologice confirmă autoritatea datelor istorice menționate în Pentateuh, calitate ce-i fusese contestată de cei care nu se mulțumeau cu relatarea unui fapt numai de către autorul sfînt.

Dacă arheologii au constatat în mai multe localități din Țara Sfîntă urme de distrugere în sec. XIII î.d.Hr., ele pot fi puse în relație cu textele biblice care vorbesc de cucerirea acestei țări sub Iosua, problemă ce a fost soluționată în mod felurit de specialiști.

Cei ce nu țin seama (subestimează) de rezultatele descoperirilor arheologice și nici de conținutul cărții lui Iosua, consideră că poporul lui Israel a ocupat, în chip pașnic, Țara Sfîntă începînd din secolul XIV î.d.Hr. și pînă la anul 1100 î.d.Hr., perioadă în care țara era mai puțin populată. Cu această opinie se aseamănă și ipoteza că evreii în Țara Sfîntă au venit în două rînduri, fără a preciza Egiptul ca loc al ieșirilor. Prima dată au sosit triburile lui Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isahar, Zabulon, Dan, Neftali, Gad și Așer, care s-au instalat în Canaan în mod pașnic. A doua oară au venit triburile lui Iosif și Veniamin, descendenți din Rahela, care au fost nevoite să poarte lupte cu locuitorii așezărilor neocupate de celelalte 10 semînții israelite. Un rol de seamă în aceste lupte l-a avut Iosua.

Pe baza altei ipoteze se susține că Țara Sfîntă n-a fost ocupată de nici un grup de evrei emigranți din Egipt, ci de oameni de la sate, uniți cu refugiații din Egipt împotriva celor de la orașe. Potrivit acestei concepții, care a fost respinsă categoric de orientaliști și teologi, poporul lui Israel nu este o comunitate etnică, ci religioasă.

Dacă descoperirea vestigiilor arheologice de la Ierihon a determinat pe unii specialiști să fixeze data intrării lui Israel în Canaan în secolul XIV î.d.Hr., mărturiile scoase la iveală de pe șantierul de la Ai, unde cetatea a rămas timp de 8 secole în ruină pînă în secolele XIII—XII î.d.Hr., a provocat nedumeriri în lumea cercetătorilor cu privire la sosirea israeliților în Țara Sfîntă. Aceste două exemple le socotim ca o excepție și, așa cum am arătat și la timpul cuvenit, nu este exclus să fie încadrate și ele în secolul al XIII-lea ca majoritatea ruinelor identificate la fostele așezări de pe întinsul Țării Sfinte (Debir, Lachiș, Betel).

Dacă unii arheologi au supraestimat aportul arheologiei, alții s-au situat în cealaltă extremă, pornind de la rațiunea că nimeni nu poate

365—368; E. Drioton, *La date de l'Exode*, în «RHPR», an. 1955, pp. 36—49; S. Hărman, *Israel în Agypten*, în «ZAS», an. 1964, pp. 63—79; Pr. A. Negoită, *Cronologia biblică*, în «Glasul Bisericii», an. 1974, no. 3—4, p. 262; idem, *Istoria poporului biblic după cercetările mai noi*, în «Mitropolia Banatului», an. 1961, no. 7—12, pp. 24—25; G. E. Wright, *The Bible and the Ancient Near East, Essays in Honor of W. F. Albright*, New York, Doubleday, 1961, 401 p., apud A. Negoită, în «Glasul Bisericii», an. 1963, no. 9—10, pp. 974—976; A. Ghimpu-Bolșacov, *Drumul biblic străbătut de Moise din Egipt spre Canaan*, în «Glasul Bisericii», an. 1976, no. 9—12; pp. 907—908.

cunoaște cauza și autorul unor distrugeri ce pot fi puse atît pe seama omului, cît și pe seama mișcărilor seismice și că intrarea evreilor în Canaan a coincis cu pătrunderea «popoarelor mării» și nu știm ce au cucerit unii și ce le revine celorlalți. Pentru a ieși din acest labirint se recomandă utilizarea pe prim plan a criticii literare și criticii tradițiilor²¹².

În eventualitatea în care o localitate menționată în Vechiul Testament n-a fost identificată, nu trebuie să se pună la îndoială valoarea lui. Arheologia biblică este o disciplină relativ tînără și viitorul ei se leagă, desigur, de noi și noi descoperiri.

Din vestigiile descoperite pe locul vechilor localități biblice, aflăm însă un lucru foarte important, anume că multe din aceste așezări au fost între timp distruse de filistenii, amaleciții, canaanei, edomiții, și că ulterior ele au fost refăcute și că viața și-a reluat firul său normal.

Raportate la datele arheologice, textele biblice nu se contrazic cu acestea, dimpotrivă, mulți arheologi au scos în evidență armonia dintre ele pe toată durata perioadei vechitestamentare. De exemplu, exercitarea autorității șefului statului în timpul regalității reiese atît din mențiunile biblice, cît și din acele fragmente de vase cu inscripția «Iam-melech» — regelui, descoperite în centrele administrative și folosite pentru strîngerea impozitelor. Locul acestor vase va fi luat, începînd din secolul VI î.d.Hr., de acele obiecte purtînd pecetea «Iudeea» (JHWD), confecționate în perioada persană, din care datează mai multe mărturii epigrafice.

Trebuie menționate, apoi, vestigiile ce cuprind mărturii epigrafice, ele fiind un bun izvor de a preciza în timp anumite perioade istorice din epoca Vechiului Testament. Pe lîngă faptul că sînt necesare la alcătuirea unei istorii a filologiei ebraice, ele sînt documente care conțin nume de orașe, ca Arad și Ghibeon, și de persoane, al căror nume este amintit în cărțile Vechiului Testament.

Unele inscripții ce cuprind texte vechitestamentare, deși nu au un profil religios, demonstrează că respectiva carte din care s-au luat textele biblice datează dintr-o perioadă anterioară inscripției respective.

Inscripțiile sînt foarte mult căutate de specialiști, pentru faptul că ele aduc multe servicii. În primul rînd, ele dau posibilitatea filologilor să cunoască etimologia unui cuvînt ebraic și să-l compare cu grafia unui nume biblic. În al doilea rînd, ne oferă prilejul de a alcătui o tabelă cronologică a obiectelor descoperite.

Între obiectele descoperite sînt și măsurile de capacitate; importanța lor, pentru Arheologia biblică constă în faptul că certifică cele

212. A. Alt, *Erwägungen über die Landnahme der Israeliten in Palestina*, în «PJB», an. 1939, pp. 8—63; idem, *Josua*, in *Werden und Wesen das Alten Testaments*, în «BZAW», an. 1936, pp. 13—29; M. Weipert, *Die Landnahme der israelitischen Stämme in der neuere wissenschaftlichen Discussion*, Göttingen, 1967, pp. 14—51; M. Noth, *Der Beitrag der Archäologie zur Geschichte Israel*, în «Congress Volume», Oxford, 1960, pp. 262—282; idem, *Hat die Bibel doch Recht?* în «Festschrift G. Dehn», Neukirchen-Vluyn, 1957; Roland de Vaux, *Histoire...* vol. I, pp. 445—454; G. E. Mendenhall, *The Hebrew Conquest of Palestine*, în «BA», an. 1962, pp. 66—87; P. W. Lapp, *The Conquest of Palestine in the Light of Archaeology*, în «Concordia Theological Monthly», an. 1967, pp. 283—300.

afirmate de textul biblic : erau denumite cu litere din alfabetul ebraic și se foloseau în comerț. Aceste obiecte, ca și ceramica de diferite tipuri, sînt mărturii prețioase pentru stratigrafierea așezărilor ce s-au succedat în decursul timpului.

Valoarea istorică a textului biblic este confirmată nu numai prin descoperirile arheologice, făcute pe pămîntul Țării Sfinte, ci și din cele efectuate în afara granițelor ei. În acest sens, ne putem referi, la descoperirile arheologice din Asiria, Babilonia, Fenicia, Siria, Egipt, Asia Mică și Arabia, prezentate într-un capitol special, în care s-a arătat importanța lor pentru cititorul Vechiului Testament. Vechi localități ca : Ur, Babilon deși erau amenințate cu trecerea sub tăcere în istoria și civilizația omenirii, deoarece de mult timp au căzut în ruină, sînt cunoscute astăzi și grație textului biblic ce le amintește și le așează precis existența în timp și spațiu ; săpăturile arheologice n-au făcut decît să descopere și să confirme cele afirmate în Vechiul Testament. Odată cu descoperirea ruinelor aparținînd acestor vechi orașe menționate în Vechiul Testament s-a schimbat opinia pesimistă despre inexistența lor și totodată s-a infirmat lipsa de încredere față de textul biblic.

În Vechiul Testament se vorbește mult despre Egipt, ca despre țara unde evreii au petrecut o bună parte din istoria lor. Odată cu descoperirile din Egipt și cu nașterea egiptologiei, specialiști din diferite domenii și mai ales istorici și filologi, și-au dat concursul pentru adevărarea textului biblic. Este confirmat faptul existenței unui mare și strălucitor imperiu, avînd în stăpînirea sa popoare diferite, cu culturi și credințe diferite, prezența claselor sociale din care nu lipseau sclavii sau acei oameni supuși la tot felul de munci pentru înălțarea palatelor și piramidelor. În același timp s-a creat o întregă literatură din compararea textului biblic și textele profane și religioase egiptene, scoțîndu-se în evidență asemănarea dintre ele, dar și marile deosebiri care le separă. Această constatare este firească deoarece Vechiul Testament conține idei înalte despre Dumnezeu, lume și om, care sînt superioare celor egiptene întrucît acestea din urmă sînt desprinse din niște producții literare pur omenești și nicidecum divino-umane cum sînt și cărțile canonice vechitestamentare.

Dacă textul biblic are valoare deosebită pentru descoperirile din afara Țării Sfinte, pentru că el consemnează numele diferitelor localități pe care le plasează în timp și spațiu, la rîndul lor cercetările respective sînt deosebit de folositoare pentru interpretarea textului din Vechiul Testament prin informațiile de ordin diferit pe care le dă ; investigațiile arheologice din afara Canaanului sînt necesare și pot constitui un izvor auxiliar al Studiului Vechiului Testament. Unele obiceiuri din perioada patriarhală, fixate în scris de Moise, se întîlnesc și la popoarele cu care strămoșii evreilor au fost în contact ; de aceea se impune tot mai mult cunoașterea datelor ce aruncă noi lumini pentru aprofundarea textului biblic. În acest context, amintim de dreptul primului născut, adopțiunea, contractul de căsătorie și alte instituții și forme juridice ce reglementau viața socială a asirobabilonienilor.

Unele popoare amintite în Vechiul Testament ca de exemplu, amoreii sau hitiții, au existat în istoria Orientului antic, fapt dovedit din

consemnările făcute pe tăblițe de lut descoperite în Orientul Apropiat și Asia Mică. Aceste popoare au produs lucrări de artă și cultură, au ridicat locașuri de cult ca să venerateze una din zeitățile lor naționale. O parte din temple, deși ca formă tripartită, se aseamănă cu Cortul Sfânt sau cu templul lui Solomon, totuși se deosebesc între ele nu numai în ce privește divinitatea venerată, ci și cu privire la însemnarea simbolică și tipică a celor 3 părți constitutive ale locașului de închinăciune.

Pornind de la concepția monoteismului biblic, în documentele arheologice din afara Țării Sfinte și în special în cele din Orientul Apropiat nu se întâlnesc opere de valoare a Sfintei Scripturi, unele asemănări formale fiind inerente literaturilor semite, din care face parte și ebraica și ele nu pot să suplinească învățătura despre un singur Dumnezeu. Prin urmare, nu trebuie sacrificat fondul pentru formă, folosind datele arheologice împotriva inspirației și autenticității cărților Vechiului Testament. Deosebirea radicală între monoteismul biblic și credința politeistă a celorlalte popoare semite se poate desprinde și atunci când facem o comparație între instituția profetică a Vechiului Testament și așa-numitul «profetism» al locuitorilor din Orientul Apropiat. Dacă la profetii Vechiului Testament, grație inspirației divine se proorocște venirea lui Mesia, ca izbăvitor al întregii lumi de păcatul strămoșesc, această idee de bază ce traversează ca un fir roșu întreaga istorie biblică vechitamentară nu a fost consemnată și în scrierile extrabiblice din Orientul Apropiat.

În general, monumentele descoperite în Asiria, Babilonia și Siria ajută la încadrarea în timp a evenimentelor din perioada vechitamentară, lucru pentru care arheologia are o valoare de netăgăduit, deoarece autorii Sfintei Scripturi n-au făcut referiri precise și detaliate în acest sens. De exemplu, documentele de la Ugarit ne pun în legătură cu istoria evenimentelor petrecute în veacul XIV î.d.Hr. într-o localitate semită din Siria.

Valoarea descoperirilor arheologice pentru Arheologia biblică este însemnată prin faptul că deja s-a putut stabili un tabel cronologic, ce include evenimentele, începând cu vremea patriarhului Avraam și pînă în secolul V î.d.Hr.

Potrivit tabelului respectiv patriarhul Avraam, contemporan cu regele Hamurabi al Babilonului, a trăit pe la anul 1700 î.d.Hr. sau în epoca mijlocie a bronzului (2100—1550 î.d.Hr.) în care au viețuit și ceilalți doi patriarhi Isaac și Iacob. Șederea patriarhului Avraam în Haran este socotită fapt istoric și a fost fixată între anii 1950—1750 î.d.Hr.; coborîrea în Egipt a lui Iacob cu cei 12 fii ai săi ar fi avut loc în jurul anului 1680 î.d.Hr. Ieșirea din Egipt a poporului lui Israel s-a petrecut pe la anul 1250 (1270) sub faraonul Ramses al II-lea (1290—1224 sau 1304—1237) din dinastia a 19-a și prin anul 1210 (1230) evreii au ocupat primele așezări din Țara Sfântă. După alți istorici primele așezări din Țara Sfântă au fost ocupate cu zece ani mai tîrziu adică în anul 1220, dată de la care se socotește că a început cucerirea Țării Sfinte de către Iosua și a durat timp de 20 de ani (1220—1200 î.d.Hr.). Deci, evenimentele privind ieșirea din Egipt, călătoria prin pustie și cucerirea Țării Sfinte coincid ca datare cu perioada bronzului tîrziu (1550—1200 î.d.Hr.).

După aceleași calcule, perioada judecătorilor se întinde pe un răstimp de 170 ani, timp în care filistenii respinși de faraonul Ramses al III-lea (1198—1166 î.d.Hr.) s-au așezat pe coasta de sud-vest a Țării Sfinte, constituind țara cu același nume. Începutul activității ultimului judecător din Israel este fixat pe la anul 1030 î.d.Hr. Regele Saul a domnit 20 ani între anii 1030—1010 î.d.Hr., după alți arheologi între 1020—1000 î.d.Hr. Urmașul său, regele David, care pe la anul 1000 a cucerit Ierusalimul, a domnit mai mult (1010—971 î.d.Hr.) ca și fiul acestuia — Solomon (971—931 î.d.Hr.). După moartea regelui Solomon, cel care în anul al IV-lea de domnie a început construirea templului, în istoria lui Israel s-a produs dezmembrarea regatului în două părți, cel de nord cu capitala la Samaria și cel de sud avînd reședința la Ierusalim, unde regii au fost mai evlavioși față de cei din nord și la conducerea statului nu s-au succedat mai multe dinastii.

În anul al V-lea de domnie al lui Roboam (931—913), templul din Ierusalim a fost prădat de faraonul Șeșonk sau Șişac (945—924) din dinastia a 22-a, așa după cum confirmă și stela sa descoperită pe șantierul de la Meghido.

Prezența unor altare și obiecte de cult păgîne pe pămîntul Țării Sfinte confirmă textul biblic, în care aflăm că unii regi credincioși și evlavioși, cum au fost Iosafat (870—848) sau Iosia (640—609), au luptat împotriva tuturor manifestărilor idolatre restabilind religia monoteistă, iar alții ca Ahab (874—853), sau Manase (687—642) au favorizat pătrunderea cultelor păgîne.

Nelegiuirile săvîrșite de regii din regatul de nord au dus la căderea Samariei în anul 722—721 sub regele asirian Sargon al II-lea (721—705), dată prezisă de profetul Iezechiel (cap. 23), soartă pe care o va împărtăși mai târziu Ierusalimul, în anul 587—586 î.d.Hr. Urmele distrugerilor suferite de localitățile din cele două regate au fost date la iveală cu prisosință de săpăturile arheologice, întreprinse pe acele meleaguri.

Vestigiile arheologice (monumente și inscripții) din perioada persană atestă continuitatea activității umane după revenirea poporului iudeu din exilul babilonian. Grupul de exilați, revenind în țara lor, au început lucrările de refacere a templului și a cetății la care s-a opus Sanbalat al Samariei, Tobie amonitul și Gheșem arabul.

În limbajul arheologilor, evenimentele desfășurate în perioada dintre 1200—330 î.d.Hr. s-au petrecut în epoca fierului subîmpărțită în 3 diviziuni: fier I (1200—900), fier II (900—600) și fier III (600—330)²¹³.

Valoarea descoperirilor arheologice este mare și pentru faptul că pledează pentru autenticitatea cărților Vechiului Testament. Acest aspect îl subliniază îndeosebi manuscrisele de la Qumran. În afară de textele de la Qumran celelalte dovezi arheologice nu sînt decît o mărturie indirectă în acest sens. Însă dacă ținem seama de faptul că problema autenticității este în general și o chestiune istorică, considerăm

213. Roland de Vaux, *Histoire...*, vol I, p. 250; *La Bible de Jérusalem*, Paris, 1974, pp. 1805—1813; *Chronological Chart*, în «DWT»; Pr. A. Negoită, *Un lov babilonean? Ceva din teodiceea akkadiană*, în «ST», an. 1977, no. 5—8, p. 449.

că din cele relevate mai sus s-a putut desprinde și acest aspect al autenticității faptelor relatate în Vechiul Testament. În acest sens, mai adăugăm că descrierile, referitoare la cultul înălțimilor și templelor idolare, menționate în cărțile istorice și profetice, au fost conforme cu realitatea, deoarece tumulii de la Ain Karem serveau drept locuri de închinăciune, iar regele Iosia a dărîmat edificiul religios de la Tell Arad, așa cum a făcut cu alte capiști idolești la care se aduna poporul din regatul său.

Integritatea și canonicitatea cărților Vechiului Testament este adevărată în mod strălucit de manuscrisele de la Marea Moartă. În manuscrisele respective, vechiul text ebraic a fost redat pînă în cele mai mici amănunte. Valoarea acestor documente pentru autenticitatea și conținutul cărților Vechiului Testament este inestimabilă, dacă avem în vedere faptul că ele sînt mai vechi cu peste 9 secole decît manuscrisele pe care le aveam pînă la această dată la textul masoretic. Din această cauză și avîndu-se în vedere valoarea lor pentru critica textului, nenumărați filologi și specialiști și-au plecat frunțile asupra lor, pentru a constata în ce măsură ele se apropie sau nu de textul masoretic sau de cel grecesc.

Între textul masoretic și manuscrisele de la Qumran sînt deosebiri formale care nu afectează integritatea dogmatică a textului, variante care se întîlnesc mai mult la textul profeției lui Isaia descoperit în peștera I și numerotat cu litera a mic de tipar (= IQ Isa). Variantele se datorează unor erori de scriere sau corecturi efectuate de membrii comunității de pe malul Mării Moarte.

Integritatea dogmatică a manuscriselor biblice nu se anulează din cauza diferenței dintre cuvintele specifice unei variante, traduse sau păstrate în alte variante; deosebirile fiind rezultatul evoluției limbii și al imposibilității de a reda cuvînt cu cuvînt o idee dintr-o limbă străină, adică de a efectua o traducere sclavică, lipsită de înțeles. Dacă între textul masoretic și cel grecesc există deosebiri de cuvinte sau propoziții, nu înseamnă că avem în față două teologii sau două cărți și un singur autor, situație ce se poate ivi și atunci cînd le raportăm la manuscrisele de la Qumran în care observăm că unele texte sînt proprii variantei qumranite sau se apropie de textul Septuagintei și altele se aseamănă cu textul masoretic. Diferențierile se ivesc și ca urmare a introducerii de către copiiști a unei variațiuni stilistice, care nu se îndepărtează de la ideea de bază a unui capitol sau verset.

Unele din manuscrisele biblice se înrudesesc mai mult cu textul Pentateuhului Samarinean decît cu cel masoretic, ceea ce înseamnă că la baza lor se află un vechi prototip ebraic, laolaltă cu cel de pe care masoreții au stabilit varianta oficială ebraică. Altele, deși diferă de textul masoretic, sînt în acord cu traducerea grecească, ca de exemplu cărțile I—II Regi și profeția lui Ieremia descoperite în peștera a IV-a.

Odată cu descoperirea textelor de la Marea Moartă, s-a putut stabili că Pentateuhul Samarinean, care a fost copiat, probabil, în secolul IV î.d.Hr., se deosebește de textul ebraic masoretic de azi. Astfel de deosebiri s-au identificat și între manuscrisele de la Khirbet Qumran

și cele de la Wadi Muraba'at, deoarece primele se apropie mai puțin de textul masoretic față de ultimele. De textul samarinean se apropie manuscrisele cărților Ieșirea și Numeri, descoperite în peștera a patra (4QEx^a și 4QNum^b).

Analizând manuscrisele de la Khirbet Qumran, filologii au observat că viețuitorii de la Marea Moartă au respectat trei tradiții ce stau la baza textelor biblice. Prima tradiție este reprezentată de manuscrisele din prima peșteră și, îndeosebi, de sururile profetiei lui Isaia. Dacă varianta qumranită a primului sul al cărții lui Isaia (1Q Is^a) are peste 1000 de neconcordanțe față de textul masoretic, cea de a doua variantă a aceleiași profetii (1 Q Is^b), deși se apropie mai mult de textul masoretic, nu coincide cu el. Varianta a doua începe numai de la capitolul 38 al profetiei și este considerată o copie mai nouă, așa după cum indică textul și ortografia ei.

Specificul celei de a doua tradiții constă din deosebirea manuscriselor qumranite față de textul masoretic și apropierea lor de textul Septuagintei. Această caracteristică are în vedere manuscrisele din peștera a 4-a, în care s-au descoperit texte din cărțile Ieșirea (4 Q Ex^a), Numeri (4 Q Num^b), Deuteronom (4 Q Dt. 32), I—II Regi (4 Q Sam.^a), (4 Q Sam.^b), Ieremia (4 Q Ier.^b) și altele. Apropierea dintre versiunea qumranită și cea greacă ne arată că pe lângă textul protomasoretic a mai existat și altă variantă ebraică folosită de traducătorii Septuagintei, păstrată și în timpul viețuitorilor de la Qumran. În acest sens, menționăm că textul prescurtat al capitolului 10 din profetia lui Ieremia este identic în manuscrisul de la Qumran cu cel din Septuaginta, asemănare ce se poate urmări și în cărțile I—II Regi. La cărțile I—II Regi, arheologii consideră că unele părți din text ar data chiar din secolul VII î.d.Hr. De asemenea, în cartea Ieșirea (1, 5) unde în textul masoretic se arată că urmașii lui Iacob erau în număr de 70 suflete și nu de 75 ca în cel grecesc, ceea ce înseamnă că traducătorii Septuagintei au avut, ca și membrii comunității de la Qumran, un alt text ebraic.

Asemănarea dintre manuscrisele biblice de la Qumran și textul Pentateuhului Samarinean a dus la identificarea celei de a treia tradiții, care se mai poate recunoaște și după caracterele paleoebraice ale textelor biblice sau după cerneala roșie, care apare la începutul pericopelor. Între manuscrisele biblice ce depind de această tradiție fac parte, având în vedere asemănarea cu Pentateuhul Samarinean, fragmente din cărțile Ieșirea (4 Q Ex.ª) și Numeri (4 Q Num.^b), precum și texte din cartea Iov, ținând seama de grafia paleoebraică.

Prin urmare, în perioada când au fost copiate textele biblice de la Marea Moartă, au existat mai multe variante ebraice-premasoretice. Una din variante a fost cea după care s-a făcut traducerea Septuagintei, care a existat alături de textele presamarinene și alte versiuni intermediare. Probabil că lipsa unor părți din profetia lui Avacum (cap. 3) și din Cartea Psalmilor (Ps. 32) se datorează chiar acelor versiuni intermediare, folosite de copiii qumraniți, iar înlocuirea celor două cuvinte «hayyayin boghed» (= vinul care trădează, cap. 2, 5) din textul masoretic cu «hwn ybgod = bogăția vă trăda» în comentariul la aceeași profetie a survenit

fie din confuzia consoanelor yod și waw care a dus la schimbarea cuvântului vin (= yayn) cu bogăție (hwn), fie din cauza concepției teologice a celor de la Qumran care au interpretat acest verset fără a ține seama de înțelesul termenilor ebraici.

În lumina noilor date oferite de documentele arheologice, răspândite pe faleză Mării Moarte, se acordă mare importanță traducerii grecești care, după Wellhausen, apărea drept o traducere liberă după un original ebraic. Dimpotrivă, Pentateuhul și profeții anteriori ne dovedesc că traducătorii Septuagintei au respectat cu fidelitate, până la imitarea unei traduceri sclavice, originalul ebraic dispărut de mult din uz. Dacă acest text vechi ebraic a stat la baza traducerii grecești, înseamnă că o altă variantă ebraică a fost folosită de masele și aceasta se poate recunoaște chiar în profeția lui Isaia (1 Q Is^a).

Din analiza capitolului 38 al profeției lui Isaia, am constatat particularitățile formale, dintre cele trei variante, care se înlătură când versetele sînt cercetate în privința fondului sau a ideii religioase.

Atunci cînd manuscrisul biblic de la Qumran diferă de textul maseoretic și cel al Septuagintei, înseamnă că viețuitorii din pustiul Iudeei au avut un original care depășea în vechime cele două variante — ebraică și greacă. Prin urmare, valoarea acestor texte constă în aceea că ele ne dau posibilitatea de a cunoaște starea textului biblic în secolele III î.d.Hr. — I. d.Hr., în special secolele I î.d.Hr.—I d.Hr., al cărui conținut nu se deosebește prea mult de versiunea ebraică oficială și traducerea Septuagintei²¹⁴.

Alături de textul oficial ebraic și de traducerea grecească, manuscrisele de la Qumran îlesnesc posibilitatea reconstituirii unui original cît mai apropiat de autograful autorului biblic.

CONCLUZII

Din cele expuse, considerăm că se pot desprinde următoarele concluzii :

a) Arheologia biblică are o deosebită importanță pentru înțelegerea și interpretarea corectă a cărților Sfintei Scripturi și, îndeosebi, a Vechiului Testament. Multe dintre vechile localități ale Țării Sfinte au suferit transformări în decursul existenței lor, iar urmele altora fuses-

214. Pr. Prof. N. Neaga, *Douăzeci de ani de la descoperirea manuscriselor biblice de la Marea Moartă*, în «Mitropolia Banatului», an. 1967, no. 7—9, pp. 457—466; idem, *Însemnări pe marginea descoperirilor de la Marea Moartă*, în «Mitropolia Ardealului», an. 1969, no. 9—10, p. 613; Pr. A. Negoită, *Manuscrisele de la Qumran, și influențele lor*, în «Mitropolia Banatului», an. 1966, no. 10—12, p. 613; W. F. Albright, *New Light on Early Recensions of the Hebrew Bible*, în «BASOR», an. 1955, pp. 17—33; F. M. Cross, *The History of the Biblical Text in the Light of the Discoveries in the Judaean Desert*, în «HTR», an. 1964, pp. 281—299; idem, *The Oldest Manuscripts from Qumran*, în «JBL», an. 1955, pp. 147—172; idem, *A New Qumran Fragment Related to the Original Hebrew Underlying the Septuagint*, în «BASOR», an. 1953, pp. 15—26; S. Talmon, *Sinonimous Readings in the Textual Traditions of the Old Testament*, în «Scripta Hierosolymitana», an. 1961, pp. 335—383; C. Rabin, *The Dead Sea Scrolls and the History of the Old Testament Text*, în «JTS», an. 1955, pp. 174—182; I. D. Amusin, *op. cit.*, pp. 86—94.

seră deja acoperite de lut și de uitare. De aceea, unii teologi raționaliști au și pus la îndoială existența localităților respective și realitatea unor episoade relatate în Vechiul Testament. Arheologia, însă, a confirmat realitatea celor afirmate de aghiografi. S-au identificat multe din orașele menționate de ei și s-au putut reface diferitele etape prin care au trecut : de înflorire economică și culturală, de decădere, diferitele asedii, distrugerii parțiale sau totale etc. S-a confirmat importanța strategică a localităților din Țara Sfântă și încercările prin care au trecut. Numărul mare de fortificații, prezent în Canaan, constituie un indiciu incontestabil că locuitorii din Țara Sfântă, pentru a-și asigura independența și a rezista năvălirilor altor neamuri, își construiau cetăți cu ziduri foarte groase. Aceste întărituri au existat și pe timpul lui Iosua, care n-a cucerit cu ușurință pământul Canaanului, ci numai după o anumiță perioadă de timp, iar în vremea regilor David și Solomon, ele au sporit odată cu organizarea armatei. Din motive strategice și din cauza penuriei de apă potabilă, cetățile aveau în interior bazine mari, care vor fi acoperite de moloz după cucerirea lor de popoarele invadatoare.

S-au confirmat, de asemenea, îndeletnicirile de bază ale populației, între acestea primind agricultura, păstoritul și negoțul. Aceste îndeletniciri au fost cunoscute și de poporul Israel și ele scot în lumină dragostea omului față de muncă, elogiată, îndeosebi, în cărțile didactice ale Vechiului Testament. Prin mijlocirea acestor ocupații, omul își asigură existența de toate zilele, munca fiind un izvor de sănătate și de prosperitate a omenirii.

Inscripțiile descoperite pe monumente sau, întâmplător, pe obiecte de ceramică au fost de mare importanță pentru confirmarea cronologiei biblice, pentru cunoașterea convingerilor religioase ale evreilor și pentru stabilirea diferitelor etape din istoria scrierii ebraice. Unele din aceste mărturii epigrafice ne dau posibilitatea să cunoaștem chiar date mai precise din istoria poporului evreu, ca de exemplu, cucerirea babiloniană din anul 587 (586) î.d.Hr. Altele au înscris pe ele numele unor vechi localități biblice care nu s-au schimbat sau pierdut în decursul secolelor, ca în cazul orașului Arad.

b) Alegerea poporului Israel, dintre celelalte popoare idolatre, avea rostul de a duce pe mai departe credința într-un singur Dumnezeu și să mențină mereu trează conștiința umanității în vederea venirii lui Mesia. Dar și poporul Israel s-a abătut uneori de la calea cea adevărată ; aceste abateri au fost aspru condamnate de aleșii lui Dumnezeu, profeții. Descoperirile arheologice au confirmat aceste stări : existența, în anumite perioade de timp și în anumite regiuni, a idolilor și chiar a unor locașuri de cult dedicate lor. Au confirmat, în același timp, că aceste abateri au fost sporadice și nu s-au generalizat pentru mulți ani, căci masele mari ale poporului Israel au rămas credincioase Legământului încheiat de Dumnezeu cu patriarhii Vechiului Testament, în urma măsurilor luate de unii regi evlavioși ca Iosia sau Hischia.

Înainte de sosirea israeliților în Canaan, populația autohtonă avea locașuri de cult și o puternică credință politeistă, de aceea Dumnezeu

a interzis poporului ales vreo legătură de natură religioasă cu așa-zisele «neamuri canaaneene».

c) Dacă unele vestigii de așezări nu au fost identificate cu cele menționate în Vechiul Testament, altele, ca de exemplu, Ierihon și Ai, s-a emis părerea că nu ar fi existat pe vremea cuceririi Țării Sfinte de către Iosua, părere evident greșită. Nădăjduim că noile descoperiri vor aduce, cu siguranță, informații edificatoare în acest sens și se va putea preciza locul așezării pe harta Țării Sfinte.

În același timp, au fost scoase la iveală vestigii aparținând unor localități menționate în Vechiul Testament. Trecerea cu vederea este explicabilă: autorii Vechiului Testament n-au intenționat să consemneze toate evenimentele istoriei poporului israelit, să prezinte o istorie detaliată a acestui popor; preocuparea lor era de ordin religios-moral, anume de a ține mereu trează în popor credința într-un singur Dumnezeu și conștiința morală. Pe aceste idei se grefează opera lor. Evenimentele istorice sînt menționate de aghiografi doar în măsura în care ele servesc la sublinierea unor date cu caracter religios. De aceea, este firesc faptul că în scrierile Vechiului Testament nu găsim menționate toate amănuntele istoriei poporului evreu, nici o listă completă a localităților existente pe harta Țării Sfinte în perioada vechi-testamentară. Din faptul că unele evenimente și localități nu sînt menționate, nu trebuie să se tragă concluzii pripite că Vechiul Testament ar nega existența lor sau că aghiografii nu le-ar fi cunoscut. Descoperirile arheologice demonstrează cu prisosință existența lor și contribuie la alcătuirea unei imagini cît mai complete asupra mediului în care poporul evreu și-a desfășurat viața. Mărturiile arheologice infirmă orice îndoială din partea unor teologi, care au încercat să cerceteze cărțile canonice ca niște lucrări de istorie și geografie pură, lăsînd la o parte caracterul lor religios.

d) Între unele monumente descoperite în Țara Sfintă și altele descoperite în afara granițelor sale există unele asemănări care sînt de ordin formal și nicidecum de fond. S-au descoperit mărturii profane cu conținut asemănător celor relatate în Vechiul Testament; unele moduri de exprimare a religiozității, ca aducerea de jertfe și rostirea de rugăciuni, ridicarea de altare pentru aducerea jertfelor sîngeroase, iar construcția locașurilor de cult să fie, uneori asemănătoare.

Aceste asemănări sînt, însă, așa cum am afirmat și mai înainte, formale, întimplătoare și explicabile, pentru că ideile ce au generat operele respective privesc doar aspectul lor exterior și au fost create în mediul comun al popoarelor semite. Deosebiri, însă, sînt mult prea mari, încît nu se poate admite că popoarele cu care a fost în contact poporul evreu, au influențat în vreun fel Vechiul Testament. Așa de exemplu, tema popoului este comună cărții Facerea și Epopeii lui Gilgameș, iar unele precepte morale sînt comune Legii mozaice și codului lui Hamurabi. Dar, pe cînd adevărurile cărților Sfintei Scripturi au fost mijlocite prin inspirație, pe cale supranaturală, frînturile de adevăr din operele profane erau numai o parte din revelația primordială amestecată cu reflexiuni omenești și preocupări de a ajunge la o viață mo-

rală superioară. În plus, pe cînd scrierile profane postulează politeismul, scrierile biblice postulează monoteismul. Asemănarea dintre templul lui Solomon, alcătuit din trei părți și unele locașuri de cult din Siria, dintre rugăciunile și jertfele prescrise de Legea mozaică și cele practicate în Orient sînt întîmplătoare. Susținem acest lucru, deoarece, cele preconizate de Legea mozaică aveau rostul să preamărească pe Iahve, unicul Dumnezeu, iar cele întîlnite la popoarele idolatre aveau rostul să preamărească o mulțime de zei.

În mod indirect, aceste asemănări confirmă adevărul biblic despre originea comună a neamului omenesc, care s-a răspîndit și a simțit nevoia să-și exprime sentimentul religios față de divinitate prin diferite forme de cult. Dacă formele de manifestare a religiozității sînt inerente tuturor oamenilor, inclusiv poporului biblic, ele sînt inadmisibile din punctul de vedere al conținutului credinței, căci popoarele idolatre au înlocuit pe adevăratul Dumnezeu cu natura, iar poporul Israel a păstrat cu sfințenie credința monoteistă. Dumnezeu, potrivit primelor porunci ale Decalogului, este Unul și Atotputernic; numai El poate săvîrși fapte mari, ca eliberarea din robia egipteană a poporului ales sau asigurarea condițiilor de existență pentru el în cei 40 de ani de peregrinare prin pustiu. Ziditorul cerului și al pămîntului nu se poate compara cu nici un zeu sau chip cioplit care sînt niște născociri omești, totdeauna exagerate și rupte de realitate.

e) În categoria mărturiilor epigrafice se încadrează și manuscrisele de la Marea Moartă; sînt documente inestimabile pentru critica textului și istoria textului Vechiului Testament. Sînt importante pentru că descoperirea lor contribuie la stabilirea unui text cît mai apropiat de originalul cărților canonice ale Vechiului Testament. În același timp, sururile de la Marea Moartă pun în valoare traducerea alexandrină, care a respectat un vechi text ebraic deosebit numai ca formă de cel de pe care s-a fixat textul masoretic.

Față de textul masoretic, aceste manuscrise biblice sînt mai vechi cu aproape un mileniu și ele au dat un nou impuls în studierea istoriei literaturii biblice și postbiblice. De asemenea, ele oferă cercetătorilor elemente necesare pentru a face o apreciere obiectivă cu privire la veridicitatea textului masoretic, singurul text ebraic existent pînă la declanșarea descoperirilor de la Marea Moartă.

Textele biblice de la Marea Moartă sînt utile și pentru faptul că ele dau posibilitatea teologilor să alcătuiască noi dicționare și indicații de concordanță pentru cărțile vechi-testamentare. Totodată, ele pun în lumină adevărul că în canonul biblic au existat, în afară de cartea Estir, toate cărțile canonice, care au suferit modificări formale, lingvistice în decursul vremii, fără a fi umbrit conținutul sau fondul dogmatic al lor, păstrîndu-se așa cum a fost redat de către aghiografi, inspirați de Dumnezeu.

Dacă cercetarea documentelor de la Marea Moartă a atras pînă acum o mulțime de specialiști, elaborînd studii și articole de mare valoare pentru textul biblic al Vechiului Testament, cu atît mai mult se impune acest lucru și pe viitor, întrucît nu s-au studiat toate manu-

scrisele, care pot oferi noi soluții pentru a cunoaște mai bine cărțile canonice vechitamentare.

Manuscrisele de la Marea Moartă suplinesc într-o oarecare măsură lipsa documentelor biblice din perioada vechitamentară și acest lucru este firesc, dacă ținem seama de obiceiul evreilor, care, din respect față de textul sfânt, distrugeau cărțile de cult sau le depozitau în gropi ascunse, situate probabil în afara cetăților, tocmai pentru a nu fi expuse profanării de cei neștiutori sau răuvoitori.

f) De o deosebită importanță pentru studiul Vechiului Testament sînt și descoperirile arheologice, făcute pe pămîntul popoarelor cu care poporul Israel a intrat în contact. Ele vin să confirme diferitele stări: politice, economice, culturale și religioase, menționate de aghiografi, să arunce un plus de lumină asupra raporturilor dintre israeliți și popoarele vecine. Cu toate că au existat contacte între israeliți și celelalte popoare semite sau nesemite, nu se poate susține că acestea din urmă au avut vreo influență asupra concepției religioase a evreilor. Asemănările formale din domeniul literaturii sapiențiale nu pot suplini pe cele de fond, adică credința într-un singur Dumnezeu pe care autorii cărților didactice ale Vechiului Testament au scos-o în evidență și au apărat-o în fața oricărei concepții idolatre a popoarelor semite sau nesemite.

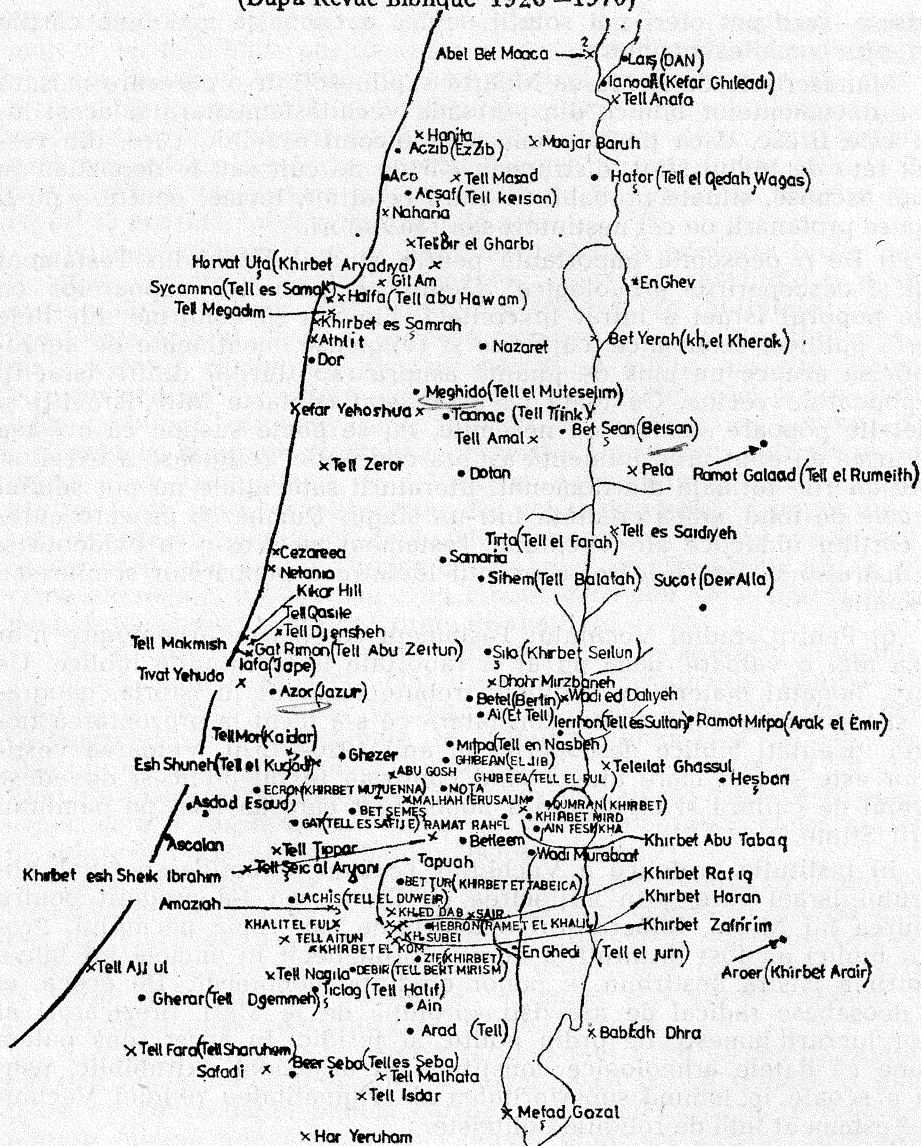
g) Pentru studiul Vechiului Testament cercetările arheologice n-ar avea nici o valoare, dacă nu ar fi raportate la mențiunile biblice. Ca atare, bogatul material arheologic trebuie încadrat în istoria, geografia și topografia Țării Sfinte, constatare ce s-a făcut la prezentarea fiecărei localități biblice descoperite în anii 1920—1970. Valoarea vestigiilor este și mai mare atunci cînd confirmă textul biblic și dovedesc nivelul de cultură și civilizație a popoarelor care au trăit pe pămîntul Țării Sfinte.

h) Instituția profetică a Vechiului Testament rămîne specifică poporului Israel care, prin mijlocirea ei, Dumnezeu l-a pregătit pentru venirea lui Mesia, Eliberatorul omenirii de sub robia păcatului. Profeții biblici au fost inspirați și nu au vorbit decît în numele lui Iahve pentru a păstra neștirbită în popor credința monoteistă. De aceea, ei se deosebesc radical de așa-ziiși «profeți» de la Mari, prezicători ai unor lucruri lumești, de ordin politic și juridic. În acest sens putem spune că datele arheologice constituie un argument extrabiblic, pentru a scoate în lumină superioritatea și originalitatea religiei Vechiului Testament față de religiile politeiste.

Încheind, ne exprimăm convingerea că, deși prezenta lucrare îmbrățișează doar o perioadă de 50 de ani, ea a dovedit cu prisosință aportul pe care Arheologia biblică îl aduce pentru studiul Vechiului Testament. Desigur că investigațiile arheologice nu se opresc aici. Viitorul ne va rezerva noi surprize, care, sîntem siguri, vor contribui în primul rînd la identificarea și a altor localități, în al doilea rînd, vor spori elementele care vor da o înțelegere și mai clară a datelor privind viața poporului Israel, expuse, uneori succint, în Vechiul Testament.

HARTA AȘEZĂRILOR DESCOPERITE ÎN ANII 1920-1970

(După Revue Biblique 1920-1970)

• Codes

• Timna

• Etkon sheber (Tell et khelefeh)

• Localități identificate
 x Localități neidentificate
 Kh = Khirbet

Betha (Seyl Aglat)
 Sella (Umm el Bi yara)
 Teman (Tawitan)

**LES DECOUVERTES ARCHEOLOGIQUES DANS LA TERRE SAINTE
AU COURS DES 50 DERNIERES ANNEES (1920—1970)
ET LEUR RAPPORT AVEC L'ANCIEN TESTAMENT**

R É S U M É

Les données historiques, géographiques et religieuses-culturelles que nous offre l'Ancien Testament sont confirmées par les résultats des excavations archéologiques dans la Terre Sainte, à partir de la deuxième moitié du siècle passé jusqu'aujourd'hui.

Ces résultats des investigations archéologiques constituent des éléments auxiliaires précieux pour l'Etude de l'Ancien Testament et leur importance dans ce sens a pu être prouvée aussi bien avant qu'après l'an 1920.

Grâce aux vestiges archéologiques et aux résultats de leur examen nous sommes en possession d'une foule d'informations sur les sites des villes et des villages et sur les peuples qui ont habité la Terre Sainte ou les régions hors ses frontières, ce qui prouve leur existence certaine durant la période qu'embrasse l'Ancien Testament.

Entre 1920—1970, sur beaucoup des chantiers archéologiques dans la Terre Sainte, on a identifié la position géographique, la structure topologique, la toponymie et l'anthroponymie des localités bibliques et on a également pu apprécier aussi l'évolution et le niveau de la civilisation de la population autochtone dans la Terre Sainte à certaines époques.

Les vestiges de certaines cités dont les emplacements ont été découverts par les excavations archéologiques, bien qu'encore non identifiés en tant que bibliques, sont des preuves péremptoires quant à l'historicité de l'Ancien Testament.

Entre les résultats des découvertes archéologiques et l'Ancien Testament il n'y a pas des contradictions mais une confirmation réciproque des données.

C'est cette confirmation qu'a été cherchée chaque fois lors qu'une nouvelle localité biblique était découverte et dégagée des différentes couches de terre, qui l'avaient successivement ensevelies des siècles durant. Tout ce qui a été découvert comme suite aux fouilles des archéologues a été rapporté aux textes bibliques vétéro-testamentaires et on a remarqué la grande importance des vestiges mis au jour par les efforts des chercheurs spécialisés.

Vues les confirmations tellement nombreuses des données archéologiques par la suite de l'examen des vestiges découverts tant en Terre Sainte qu'à l'extérieur de ses frontières, on reconnaît à l'Ancien Testament une autorité indéniable quant aux informations historiques et géographiques qu'on y trouve. On peut, sur la même base aussi, apprécier la supériorité de la religion de l'Ancien Testament par rapport aux croyances des peuples avec lesquels les israélites ont eu des relations.

Si les objets en céramique, les inscriptions et d'autres vestiges mis au jour par les archéologues en Terre Sainte aident le chercheur à connaître de la manière la plus précise les événements de l'histoire du peuple hébreu, alors les manuscrits découverts à Qumran, près de la Mer Morte, constituent le plus important témoignage concernant l'authenticité du texte biblique. Ces manuscrits aident à comprendre le rapport entre le texte biblique en hébreu et le texte de la Septante et prouvent le fait que les 39 livres canoniques de l'Ancien Testament, au moment de leur traduction en grec, conservaient la pureté doctrinale de leur contenu bien que leur langue eut évolué au cours de l'histoire, suivant les étapes de son développement.

L'importance des recherches archéologiques en Terre Sainte a été mis en relief dans le chapitre V de cet ouvrage, intitulé: «La valeur des découverts archéologiques pour la chronologie, l'authenticité et le contenu des livres de l'Ancien Testament» ainsi que dans la dernière partie de cet ouvrage (en Conclusions).

La richesse des résultats des recherches archéologiques dans la Terre Sainte élargit, d'une part, l'horizon de la culture et de la civilisation des peuples du Proche Orient et, d'autre part, c'est un appui extrêmement précieux pour nous rendre compte de la véridicité des événements que les hagiographes ont consignés dans leurs écrits.

Bien que l'Archéologie soit une discipline jeune utilisée dans les recherches bibliques, les services qu'elle fait à l'Etude de l'Ancien Testament sont particulièrement importants pour la confirmation du caractère véridiquement historique, géographique et religieux-doctrinal de l'Ancien Testament.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Ediții ale Sfintei Scripturi

1. *Biblia haebraica*, R. Kittel și alții, ed. Stuttgart, 1973.
2. *Septuaginta*, A. Rahlfs ed., vol. II, ed. 8-a, Stuttgart, 1965.
3. *Hammiqra Bequmran*, R. Weiss, ed., Ierusalaim, 1975.
4. *La Bible de Jerusalem*, Paris, 1974.
5. *Biblia sau Sfînta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Preafericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București 1968 și 1975.

Studii, lucrări și articole

- Abel, F. M., *Notre exploration à Naplouse*, în «RB», 1922 (pp. 89—99).
idem, *Tappuah*, în «RB», 1936 (pp. 103—112).
idem, *Géographie de la Palestine*, vol. I, Paris, 1933; vol. II, Paris, 1938.
Ackroyd, R. P., *Samaria*, în «DWT», (pp. 345—354).
Adams, J. P., *Jericho, Ai and the Occupation of the Mount Ephraim*, în «PEFQS», 1936 (pp. 141—149).
idem, *Report on Soundings at Gaza*, în «PEFQS», 1923 (pp. 11—17).
idem, *Report on the Stratiication on Askalon*, în «PEFQS», 1923 (pp. 60—78).
Aharoni, Y., *The Land of the Bible*, London, 1974, XIV + 409 p.
idem, *Trial Excavation in Solar Shrine at Lachish*, în «IEJ», 1968, (pp. 157—169).
idem, *The Land of Gerar*, în «IEJ», 1956 (pp. 26—32 și 108—118); în «Eretz Israel», vol. 8, Jerusalem, 1954.
idem, *Beth haccherem*, în «DWT», (pp. 171—184).
idem, *The Samaria Ostraka, an Additional Note*, în «IEJ», 1962 (pp. 67—69).
idem, *Excavations at Ramat Rahel*, 1954. Preliminary Report, în «IEJ», 1956 (pp. 102—111, 137—157).
idem, în «Eretz Israel», vol. 6 (pp. 6—56), Jerusalem, 1950.
idem, *Beer Sheba I, Excavations at Tell Beer Sheba 1969—1971 Seasons*, Tel Aviv, 1973, XVI + 135 p.
idem, *Excavations at Ramat Rahel Season 1953—1960*, Roma, 1962, 60 p.
idem, *Excavations... Season 1961—1962*, Roma, 1964, 124 p.
idem, *The Incence Altar of Lachish*, în «Leşonenu», 1970 (pp. 3—6).
Aharoni, Y., *Hebrew Jar-Stamps from Ramat Rahel*, în «Eretz Israel», vol. 6 (pp. 56—60), Jerusalem, 1960.
idem, *The Second Season of Excavations at Tell Arad*, în «Jediot», 1964 (pp. 153—175).
idem, *The Land of Israel in Biblical Times*, Jerusalem, 1962.
idem, *Arad Its Inscriptions and Temple*, în «BA», 1968 (pp. 2—32).
idem, *The Negev*, în «DWT», (pp. 385—403).
idem, *Excavations at Tell Arad*, în «IEJ», 1964 (pp. 131—147).
idem, *A Biblical City in Southern Palestine*, în «Archaeology», 1964 (pp. 43—53).
idem, *An Inscribed Bowl from Dan*, în «PEQ», 1968 (p. 42—44).
idem, *A New Scheme for the Sub-division of the Iron Age in Palestine*, în «IEJ», 1958 (pp. 171—184).
idem-Amiran, R., *Tell Arad. The First Season of Excavations at Tell Arad*, în «Jediot», 1963 (pp. 217—234).
Albright, W. F., *Yahweh and the Gods of Canaan*, London, 1968, XV + 250 p.
idem, *Some Remarks on the Archaeological Chronology of Palestine Before about 1500 B. C.*, în «Chronologies in Old World Archaeology», ed. R. W. Ehrich, Chicago, 1965.

- idem, *King Joiachin in Exile*, în «BA», 1942 (pp. 49—55).
- idem, *From the Stone Age to Christianity*, New York, ed. 2-a, 1957, VII + 432 p.
- idem, *The Israelite Conquest in the Light of Archaeology*, în «BASOR», 1939 (pp. 11—23).
- idem, *From Patriarchs to Moses I*, în «BA», 1973 (p. 5—33).
- idem, *Archaeology and the Religion of Israel*, Baltimore, 1942, X + 238 p.
- idem, *L'Archéologie de la Palestine*, trad. franceză de R. Alapetite, Paris, 1955, 293 p.
- idem, *The Seals of the Temple Treasury after Exile*, în «JPOS», 1926 (p. 92).
- idem, *Archaeology Historical Analogy. Early Biblical Tradition*, Louisiana, 1966, 69 p.
- idem, *Debir*, în «DWT», (pp. 207—220).
- idem, *The Excavation of the Tell Beit Mirsim I. The Pottery of First Three Campaigns*, în «AASOR», 1932.
- idem, *Die Bibel im Lichte der Altertumsforschung*, Stuttgart, 1957.
- idem, *New Egyptian Data on Palestina in the Patriarchal Age*, în «BASOR», 1941, 19 p.
- idem, *A Phenomenal Discovery*, în «BA», 1943 (pp. 21—22).
- idem, *The Oldest Hebrew Letters. The Lachish Ostraca*, în «BASOR», 1933 (pp. 11—17).
- Allegro, J., *The Dead Sea Scrolls*, Penguin Books, 1964, 207 p.
- idem, *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan*, V, Oxford, 1968, 111 p.
- Amiran, R., *Hakkeramicah hakkedumah şel Eretz Israel*, Jerusalem, 1971, 366 p.
- idem, *Early Arad*, Jerusalem, 1978, 138 p.
- idem, *The First and Second Walls of Jerusalem, Reconsidered in Light of the New Wall*, în «IEJ», 1971 (pp. 166—167).
- idem-Eitan, *Excavations in the Courtyard of the Citadel of Jerusalem*, 1968—1969, în «IEJ», 1970 (pp. 166—167).
- idem-Aharoni, Y., *Tell Arad. The First Season of Excavations at Tell Arad*, în «Jediote», 1963 (pp. 217—234).
- Amusin, I. D., *Manuscrisele de la Marea Moartă*, Ed. Ştiinţifică, 1965.
- idem-Heltzer, M. C., *The Inscription from Mesad Hashavyahu. Complaint of a Reaper of the Seventh Century B. C.*, în «IEJ», 1964 (pp. 148—157).
- Anderson, B. W., *Part II. The Place of the Shechem in the Bible*, în «BA», 1957 (pp. 10—19).
- Annales archéologiques de Syrie*, în «Revue d'archéologie et d'histoire syrienne», vol. XXIII, 1972.
- Archaeology*, Israel Pocket Library, Jerusalem, 1974, 360 p.
- Auscher D. şi alţii, *Itinéraires bibliques, guide de Terre Sainte*, Edition du Cerf, Edition Mame, 1974, 375 p.
- Avigad, N., *Some Notes on the Inscriptions from Gibeon*, în «IEJ», 1959 (pp. 130—133).
- idem, *Excavations at Makmish, Preliminary Report*, în «IEJ», 1960, (pp. 90—96).
- idem, *New Class of Jehud Stamps*, în «IEJ», 1957 (pp. 143—153).
- idem, *Seals and Sealings*, în «IEJ», 1964 (pp. 190—194).
- Bade, W. F., *The Excavations at Tell en Nasbeh*, în «PEFQS», 1927 (pp. 7—13).
- idem, *The Tell en Nasbeh Excavations of 1929*, în «PEFQS», 1930 (p. 8—19).
- Baillet, M., *Le Texte Samaritain de l'Exode dans les Manuscrits de Qumran*, în «Hommage à D. Sommer», Paris (pp. 363—381), 1971.
- idem şi alţii, *Discoveries in the Judaean Desert of Jordan*, III, Oxford, 1962, 317 p.
- Bardtke, H., *Die Handschriftenfunde am toten Meer*, Berlin, 1952, 175 p.
- idem, *Qumran Probleme*, Berlin, 1963, 368 p.
- idem, *Bibel und Qumran*, Berlin, 1968, 258 p.
- Barrois, A., *Aux mines du Sinai*, în «RB», 1930 (pp. 578—598).
- idem, *Les fouilles américaines de Beisan*, în «RB», 1929 (pp. 85—91).
- idem, *Manuel d'archéologie biblique*, vol. I, Paris, 1939, vol. II, Paris, 1953.
- Barthelemy, D., *Le grand rouleaux d'Isaïe trouvé près de la Mer Morte*, în «RB», 1953 (pp. 530—549).
- idem, *Redecouverte d'un chaînon manquant de l'histoire de la Septante*, în «RB», 1953 (pp. 18—29).
- idem-Milik, J. T., *Discoveries in the Judaean Desert (DJD)*, vol. I, Oxford, 1955.

- Bauchet, J. M. P., *Une page des manuscrits du désert de Juda*, în «RB», 1949 (p. 583—585).
- Beck van G. W., *Archaeology*, în Buttrick G. A. și alții, «The Interpreter's Dictionary of the Bible», A—D, New York, Abingdon Press, Nashville, 1962, XXXI + 876 p.
- Belov, A.-Lipin, I., *Cărțile de lut*, trad. din limba rusă, Editura științifică, 1960, 385 p.
- Belov, A.-Petrovski, N., *Țara Marelui Hapi*, trad. de Gh. Ghemiușliu și A. Poterașu, Ed. tineretului, 1958, 479 p.
- Benoit, P. și alții, *Les grottes de Murabaat*, Oxford, 1961, IX + 303 p.
- idem, *Discoveries in the Judaean Desert II*, Oxford, 1961, 2 vol. 304 p.
- Biro, M., *Textes Administratifs de la Salle 5 du Palais*, *Archives royales de Mari*, IX, Paris, 1960, 368 p.
- Bliss, E. J.-Macalister, St. A., *Excavations in Palestine During the Years 1899—1900*, London, 1902.
- Bolșacov-Ghimpu, A. A., *Date ale Bibliei confirmate de cercetările arheologice și istorice*, în «ST», 1971, nr. 1—2 (pp. 85—95).
- Bright, J., *Has Archaeology Found Evidence of the Flood?*, în «BA», 1942 (pp. 55—62).
- Bronner, L., *Biblical Personalities and Archaeology*, Jerusalem, 1974, 216 p.
- Brownlee, W. H., *The Meaning of the Qumran Scrolls for the Bible, with Special Mention to the Book of Isaiah*, London, Oxford, Univ. Press-New York, 1964, XXII + 310 p.
- Brunnow, R. E., *Assyrian Hymns*, în «Zeitschrift für Assyriologie und Verwandte Gebiete», IV, Leipzig, 1883 (pp. 25—35).
- Buhl, M. L., *Shiloh, the Danish Excavations at Tell Seilun Palestine 1926, 1929, 1932 and 1963*, Copenhagen, 1969, 84 p.
- Buit, M., *L'Archéologie du peuple Israel*, Paris, 1960, 103 p.
- Burchard, J. L., *Travels in Syria and the Holy Land*, London, 1822, în germană, 1823—1824.
- Burchard, Ch., *Bibliographie zu den Handschriften vom Toten Meer* (Beihefte für die Alttestamentliche Wissenschaft, 76), Berlin, 1957, XV + 118 p.
- Burrows, M., *Les manuscrits de la Mer Morte*, Paris, 1956, 491 p.
- idem, *Ur Excavations Text II*, London, 1935.
- idem, *More Light on the Dead Scroll*, New York, 1958, IX + 434 p.
- idem, *The Dead Sea Scrolls*, New York, 1955, XV + 435 p.
- idem și alții, *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*, vol. I. *The Jesaiah Manuscript and the Habakkuk Commentary*, New Haven, 1950, XXIII p.
- Caiger, S. L., *Archaeological Fact and Fancy*, în «BA», 1946 (pp. 62—67).
- Callaway, J., *New Evidence on the Conquest of Ai*, în «JBL», 1968 (pp. 312—320).
- Campbell, E. F. jr., *The Chronology of Amarna Letters, with Special Reference to the Hypothetical...*, Baltimore, 1964, X + 163 p.
- Carmignac, J., *Les citations de l'A.T. dans la guerre des fils de lumière contre les fils de ténèbres*, în «RB», 1956 (pp. 234—260, 375—390).
- Carmignac, J.-Guilbert, *Les textes de Qumran*, vol. I, Paris, 1961, 284 p.; vol. II, Paris, 1963, 400 p.
- Carmignac și alții, *Les textes de Qumran, traduits et annotés*, Paris, 1963, 400 p.
- Cassin, E. M., *Adoption à Nuzi*, Paris, 1938, 321 p.
- idem, *La splendeur divine, introduction à l'étude de la mentalité mésopotamienne*, Paris, 1968, 153 p.
- Cazelles, H. și alții, *De Mari à Qumran*, vol. II, Paris, 1969, 367 p.
- Caquot, A., *Le Dieu d'Athar et les textes de Ras Shamra*, în «Syria», 1958 (pp. 45—60).
- idem, *Les rephaïm ougaritiques*, în «Syria», 1960 (pp. 75—93).
- Champollion, J. F., *Monuments de l'Egypte et de la Nubie*, vol. 1—4, Paris, 1835, 145 p.
- Chiera, E., *Legale and Administrative Documents from Nippur Chiefly from the Dynasties of Isin and Lasa*, Philadelphia, 1914.
- Chronique archéologique, 1920—1970, în «RB».
- Clay, A. T., *Babylonian Texts*, în «Yale Series», New Haven, V, 3, 1927, IV, VI pl.
- Contenau, G., *Mission archéologique à Sidon*, Paris, 1921—1924.

- idem, *Manuel d'archéologie orientale*, vol. I, Paris, 1927, 545 p., vol. II, Paris, 1931 (pp. 548—1121); vol. III, Paris, 1931 (pp. 1123—1685); vol. IV, 1947 (pp. 1688—2378).
- idem, *La vie quotidienne à Babylon et en Assyrie*, Paris, 1950, 320 p.
- idem, *Le déluge babylonien suivi de Istar aux enfers. Le tour de Babel*, Paris, 1952, 271 p.
- idem, *La civilisation phénicienne*, Paris, 1928.
- Corswant, W., *Dictionnaire d'archéologie biblique*, Neuchâtel, 1956.
- Couroyer, B., *Mélanges II Note sur scarabée d'Athlit*, in «RB», 1940—1941 (pp. 243—247).
- idem, *A propos des dépôts de manuscrits dans Jarres*, in «RB», 1955, (pp. 76—81).
- idem, *L'Origine égyptienne de la Sagesse d'Aménémope*, in «RB», 1963 (pp. 208—224).
- C. R., *Archaeology*, in «Encyclopedia Judaica», Jerusalem, 1971, vol. 3 (pp. 303—333).
- Craig, J. A., *Assyrian und Babylonian Texts*, Leipzig, 1875—1877, I, 295 p.; 1895—1897, I, p. 592.
- Cross, F. M., W. F. Albright's *View of Biblical Archaeology and Its Methodology*, in «BA», 1973 (pp. 2—5).
- idem, *The Contribution of the Qumran Discoveries to the Study of the Biblical Text*, in «IEJ», 1966, 82 p.
- idem, *The Discovery of Samaria Papyri*, in «BA», 1963 (pp. 110—121).
- idem, *Judean Stamps*, in «Eretz Israel», vol. 9 (pp. 20—27), Jerusalem, 1979.
- idem, *The Inscribed Jar Handle from Gibeon*, in «BASOR», 1962 (pp. 18—23).
- idem, *A New Qumran Biblical Fragment Related to the Original Hebrew Underlying the Septuagint*, in «BASOR», 1953 (pp. 15—26).
- Crowfoot, J. W., in «QS», 1927 (p. 127—128); 1928 (pp. 9—27); in «Annal V», 1929.
- idem și alții, *Samaria-Sebaste II, The Buildings at Samaria*, London, 1942, XVI + 135 p.; *Samaria I*, London, 1942, XIV + 139 p.
- idem, *Samaria-Sebaste III, The Objects from Samaria*, London, 1957, XVII + 478 p.
- Daniel C., *Civilizația Egiptului Antic*, 1976, București, 303 p.
- idem, *Mirabilia Orientalia*, București, 1976, 289 p.
- idem, *Scripta aramaica*, București, 1980.
- idem, *Civilizația asiro-babiloneană*, București, 1981.
- idem-Negoită, A., *Gîndirea asiro-babiloneană în texte*, București, 1975, XXV + 393 p.
- idem, *Gîndirea ieniciană în texte*, București, 1979, 358 p.
- Deimel A., *Codex Hammurabi*, ed. 3-a, Roma, 1953.
- Deissler, A.-Delcor M., *Les petites prophètes*, III, Paris, 1964, VIII + 293 p. + 668 p.
- Delcor M., *Les manuscrits de la Mer Morte*, Paris, 1931.
- idem, *Qumran, sa piété, sa théologie et son milieu*, Paris—Londra, 1978, 427 p.
- Delaporte L., *La Mésopotamie, les civilisations babylonienne et assyrienne*, Paris, 1923.
- Demçky A., *The houses of Achzib: A Critical Note du Micah, 1, 14 b*, in «IEJ», 1966 (pp. 211—215).
- Donner H., Röhlig, W., *Kanaanäische und aramäische Inschriften*, 3 vol., Wiesbaden, 1962—1965.
- Deshayes, J., *Civilizația vechiului Orient*, trad. de Constanța Tănăsescu, vol. I—III, București, 1976.
- Dever, W. G., *Iron Age Epigraphic Material from the Area of Khirbet el Kom*, in «Hebrew Union College Annual», vol. XI—XLI, Cincinnati, 1969—1970 (pp. 139—204).
- idem, *Excavation Report on Palestinian Archaeology: Some Review Notices*, in «BASOR», nr. 212 (pp. 32—36).
- idem, in «Jerusalem through the Ages», 1968 (pp. 26—32).
- idem, in «Qadmoniot», 1970 (pp. 57—62).
- idem, *Excavations at Gezer*, in «BA», 1967 (pp. 47—62); in «IEJ», 1968 (pp. 26—32).
- idem și alții, *Gezer I Preliminary Report*, vol. I, Jerusalem, 1970, 112 p.
- idem, *Gezer II*, vol. II, Jerusalem, 1974, 135 p.
- Dhorme, E., *Abraham dans le cadre de l'histoire*, in «RB», 1931.
- idem, in «RB», 1908 (pp. 205—206).
- idem, *Les habiru et les hébreux*, in «Revue historique», an. 1954, (pp. 256—264).
- Diringer, D., *Early Hebrew Writing*, in «BA», 1970 (pp. 74—95).

- idem, *The Alphabet*, London, 1948.
- idem, *Semitic writing from Pictograph to Alphabet*, ed. 2, London, 1954.
- idem, *Mizpah*, in «DWT», (pp. 329—342).
- idem, *On Ancient Hebrew Inscriptions Discovered at Tell ed Duweir (Lachish) I*, in «PEFQS», 1964 (pp. 38—56).
- idem, *The Royal Jar-handle Stamps of Ancient Judah*, in «BA», 1949 (pp. 70—86).
- idem, *Hebrew Writing*, in «BA», 1950 (pp. 74—95).
- idem, *The Early Hebrew Weight Found at Lachish*, in «PEFQS», 1942 (pp. 82—103).
- idem, *The Study of the O. T. of Archaeology*, in «Eretz Israel», 1954 (pp. 42—45).
- Dothan, M., *Ashdod II—III, Second and Third Season of Excavations*, 1963, 1965, in «Atiqot», 1971, 219 p.
- idem, *The Foundation of Tel Mor and of Ashdod*, in «IEJ», 1973 (pp. 1—17).
- idem, *Preliminary Report on the Excavations at Azor*, in «BIES», 1959 (pp. 68—69).
- idem, *An Inscribed Jar from Azor*, in «Atiqot», 1961 (pp. 181—184).
- idem-Freedman, D. N., *Ashdod I. The First Season of Excavations*, in «Atiqot», 1967.
- Drioton, E., *Le livre des Proverbes et la sagesse d'Aménémopé*, in «Bibliotheca Ephemeridum theologicorum Louvaniensis», vol. XII—XIII, Paris, 1959 (pp. 219—341).
- Driver, G. R., *Judaeen Scrolls*, Oxford, 1965, X + 624 p.
- idem, *The Modern Scrolls*, Oxford, 1965, X + 624 p.
- idem-Miles, J. C., *The Babylonian Laws*, vol. I, 1952, XXXI + 517 p.
vol. II, 1955, 426 p.
- idem, *The Assyrian Laws*, Oxford, 1925, XXIX + 534 p.
- Dussaud, M., *Le prophète Jérémie et les lettres de Lachish*, in «Syria», 1938 (pp. 256—271).
- Dussaud, R., *Les découvertes de Ras Shamra (Ugarit) et l'Ancien Testament*, Paris, 1937.
- Ebeling, E., in «Altorientalische Texte zum A.T.», ed. Gressmann, Berlin, Leipzig, ed. 2-a, 1926 (pp. 141—254).
- Ehrich, R. Wed, *Chronologie in Old World Archaeology*, Chicago, 1965, 537 + XII p.
- Eissfeld, O., *Phoiniker und Phoinikia*, in «Pauly-Vissowa, Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft», XX, 1, 1941, col. 350—380.
- idem, in «VT Supplement», 4, 1957, p. 138 ss.
- idem, *Der gegenwärtige Stand der Erforschung der in Palästina neuen gefundenen hebräischen Handschriften*, in «Theologische Literaturzeitung» (TLZ), 1949 (pp. 595—600).
- Eitan-Amiran, R., *Excavations in the Courtyard of the Citadel of Jerusalem 1968—1969*, in «IEJ», 1970 (pp. 9—17).
- Eleis, R., *A Bibliography of Mesopotamian Archaeological Sites*, Wiesbaden, 1972, XXIV + 113 p.
- Ellermeir, E., *Prophetie in Mari und Israel*, Herberg am Harz, 1968, 248 p.
- Emerton, J. A., *Beth Shemesh*, in «DWT» (pp. 197—207).
- Engberg, R. M.-Guy, P. L., *Megiddo Tombs*, Chicago, 1938, XXIV + 224 p. *Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land*, vol. II, London, 1976; vol. III, 1977.
- Encyclopedia Mikraith*, vol. 4, 1962 (pp. 504—576).
- Encyclopedia Judaica*, vol. 4, 1955; vol. 9, Jerusalem, 1971.
- Encyclopedia Biblica*, vol. 3, Institute Biblik, 1958 (p. 839—858).
- Encyclopedia Iahafiroi Arkheologiyoth be Eretz Israel*, vol. I—II, 1970.
- Epstein, C., *The Interpretation of Megiddo Sacred Area During Middle Bronze II*, in «IEJ», 1963 (pp. 204—221).
- Erman, A., *Die Literatur der Aegypter*, Leipzig, 1922.
- idem-Ranke, H., *La civilisation égyptienne*, Paris, 1963, 737 p.
- Falkenstein, A., *Zur Chronologie der sumerischen Literatur*, Paris, 1951.
- Février, J. G., *L'alphabet de Ras Shamra et les alphabets sud-semitiques*, ed. 3-a, Paris, 1959.
- Finegan, J., *Light from the Ancient Past*, Princeton, ed. 2-a, 1959, XXXVII + 638 p.
- Finkelstein, J. J., *Three Amarna Notes*, in «Eretz Israel», vol. 9, (p. 33—34).
- Fitzgerald, G. M., *Beth Shean*, in «DWT» (p. 185—186).
- idem, *Excavation at Beth Shean in 1931*, in «PEFQS», 1932 (pp. 138—148).
- Frankfort, H., *Cylinder Seals*, London, 1939.

- idem, *The Art and Architecture of the Ancient Orient*, Harmondsworth, 1954.
- Free, J. P., *The Fifth Season at Dothan*, in «BASOR», 1958 (pp. 10—18).
- idem, *The Excavations of Dothan*, in «BA», 1956 (pp. 43—48).
- Freedmann, D. N., *The Second Season at Ancient Ashdod*, in «BA», 1963 (pp. 134—139).
- idem, *The Bible and the Ancient Near East*, New York, 1961.
- idem-Dothan, M., *Ashdod I, The First Season of Excavations*, in «Antiqot», 1967.
- Gaard, J. C., *The Stones of Assyria*, London, 1936, XVIII + 252 p.
- idem, *Ur*, in «DWT» (pp. 87—101).
- idem-Kramer, S. N., *Ur Excavations Texts VI, Part II*, London, 1966, X + CCCIII p.
- idem-Legrain, L., *Ur Excavations Texts I. Royal Inscription*, London, 1928, XXIV + 100 p.
- Galling, K., in «ZDPV», 1954 (pp. 135—141); 1959 (pp. 1—13); 1963 (pp. 140—151).
- Ganneau, Cl., *Arch. Researches in Palestine*, 2 vol., London, 1971.
- idem, *La stèle de Messa*, in «Journal asiatique», 1887, I, 72 p.
- Garstang, J., *The Date of Destruction of Jericho*, in «PEFQS», 1927 (pp. 96—100).
- idem, *Jericho: City and Necropolis*, in «Annales of Archaeology and Anthropology of the Univ. of Liverpool», 1932 (p. 3—32).
- idem, *The Archaeology of Palestine and the Bible*, in «PEFQS», 1932 (pp. 221—230).
- Gaster, T., *An Archaic Inscription from Lachish*, in «PEFQS», 1937 (pp. 142—143).
- idem, *The Dead Sea Scriptures in English Translation with Introduction and Notes*, New York, 1956, X + 350 p.
- idem, *Ras Shamra 1929—1939*, in «Antiquity», vol. XIII, 1939 (pp. 304—319).
- idem, *The Religion of Canaanites*, in «V. Ferm. ed., Forgotten Religions», New York, 1949 (pp. 111—143).
- Gawlikowski, M., *Arta Siriei*, trad. de Eveline Colpacci, Buurești, 1979.
- Ginsberg, H. L., *The Words of Ahiqar*, in «ANET» (pp. 427—430).
- idem, *Lachisch Notes*, in «BASOR», 1938 (pp. 24—27).
- idem, *Ugaritic Studies and the Bible*, in «BA», 1945 (pp. 21—58).
- Glueck, N., *Rivers in Desert*, London, 1959.
- idem, *The Negev*, in «BA», 1959 (pp. 82—97).
- idem, *Transjordan*, in «DWT» (pp. 437—443).
- idem, *Exploration in Eastern Palestine, II*, in «AASOR», 1935.
- idem, *The Civilisation of the Edomites*, in «BA», 1947 (pp. 77—84).
- idem, *Some Ezion Geber. Elath Iron II Pottery*, in «Eretz Israel», vol. 9, Jerusalem, 1969 (pp. 51—59).
- Glyn, D., *150 Years of Archaeology*, Duckworth, ed. 2-a, 1975, 410 p.
- Godeanu, V., Pr., *Importanța marilor descoperiri de la Marea Moartă*, in «Ortodoxia», an. 1956, nr. 4.
- Gordon, C. H., *Lachish Letters*, in «BASOR», 1937 (pp. 30—32).
- idem, *Marginal Notes on the Ancient Middle East*, in «Jahrbuch für asiatische Forschung», Heidelberg, 1952—1953 (pp. 50—61).
- idem, *Notes on the Lachish Letters*, in «BASOR», 1938 (pp. 17—18).
- idem, *Paralleles nouziens aux lois et coutumes de l'A.T.*, in «RB», 1935 (pp. 34—41).
- idem, *The Story of Jacob and Laban in the Light of the Nuzi Tablets*, in «BASOR», 1937 (pp. 25—27).
- idem, *Biblical Customs and the Nuzi Tablets*, in «BA», 1940 (pp. 1—12).
- Grant, E., *Ain Shems Excavations 1—2*, Haverford, 1931—1932.
- idem, *Rumeilah*, Haverford, 1934.
- Gray, J., *The Canaanites*, London, 1964, 244 p.
- idem, *Ugarit*, in «DWT» (pp. 145—167).
- idem, *Archaeology and the O.T. World*, New York, 1952, IX + 256 p.
- idem, *The Rephaim*, in «PEQ», 1948—1949 (pp. 127—139).
- idem, *Cultic Affinities Between Israel and Shamra*, in «ZAW», 1949, 1950, p. 207 sq.
- Greenberg, M., *The habpiru*, New Haven, 1955, XIII + 96 p.
- Grelot, P., *Etudes sur les textes araméens d'Eléphantine*, in «RB», 1971 (pp. 515—584).
- Guilbert, P.-Carmignac, *Les Textes de Qumran*, vol. I, Paris, 1961, p. 284; vol. II, Paris, 1963, 400 p.
- Guy, P. L.-Engberg, R. M., *Megiddo Tombs*, Chicago, 1938, XXIV + 224 p.

- Guy, R., *Universul arheologiei*, trad. de Radu Florescu și Gloria Ceacalopol, vol. I—II, București, 1977, 453 p. și 445 p.
- Hallo, W. W., *From Qarqar to Carchemish — Assyria and Israel in the Light of New Discoveries*, in «BA», 1960 (pp. 34—61).
- Harding, G. L., *The Dead Sea Scrolls*, in «PEFQS», 1948—1949 (pp. 112—116).
- Harrison, R. K., *Archaeology of the O. T.*, New York—London, 1966/1967, 162 p.
- idem, *The Dead Sea Scrolls*, London, 1961, XIII + 160 p.
- Hauptert, R. S., *The Lachish Letters*, in «BA», 1938 (pp. 30—32); 1957 (pp. 2—10).
- Heinz, J. Ct., *Oracles prophétiques et «guerre sainte» selon les archives royales de Mari et l'AT*, in «VT», 1969 (pp. 112—138).
- Heidel, A., *The Babylonian Genesis*, ed. 2-a, Chicago, 1963.
- Helck, W., *Die Beziehungen Aegyptens zur Vordesasien in 3 und 2 Jahrtausend V. Chr.*, Wiesbaden, 1962, 62 p.
- Hempel, J., *Die Ostraka von Lakiš*, in «ZAW», 1938 (pp. 126—139).
- idem, *Die Texte von Qumran in des' heutigen Forschung*, Göttingen, 1962, 94 p.
- Henniquin, L., *Fouilles et champs de fouilles en Palestine*, in «Dictionnaire de la Bible», Supplement, III, 1938, col. 436—485.
- Herdner, A., *Mission de Ras Shamra*, Paris, 1963, XXXIV + 339 p.
- Hilprecht, H. V., *Explorations in the Bible Lands during the 19th Century*, Edinbourg, 1903.
- Hooke, S. H., *A Scarab and Sealing from Tell Duweir*, in «PEFQS», 1935 (pp. 195—197).
- Horia, C. M. și alții, *Istoria lumii în date*, Editura enciclopedică română, București, 1969, 615 p.
- Horn, H. S., *The 1968 Heshbon Expedition*, in «BA», 1969 (pp. 26—41).
- Huffman, H. B., *Prophetic in the Mari Letters*, in «BA», 1968 (pp. 101—124).
- idem, *Amorite personal names in the Mari Text*, Baltimore, 1965, XVI + 304 p.
- Huot, J. L., *Les fouilles de Tell el Farah, près Naplouse, Cinquième campagne*, in «RB», 1953 (p. 541—589).
- idem, *Les fouilles... sixième campagne*, in «RB», 1957 (p. 552—580).
- idem, *Les fouilles de Tell el Farah. Rapport préliminaire sur les 7-e, 8-e, 9-e campagnes, 1958—1960*, in «RB», 1961 (p. 557—592); 1962 (p. 212—253).
- idem, in «DWT», (p. 371—383).
- Hyatt, J.P., *Canaanite Ugarit Modern Ras Shamra*, in «BA», 1939 (p. 1—8).
- Ikonomos, I., *Tā χειρόγραφα τῆς Νεχράς Θάλασσης*, Atena, 1968.
- idem, *Ἄτι ἐν Παλαιστίνῃ ἀρχαιολογία...*, Atena, 1969.
- Jack, J. W., *The Lachisch Letters — Their Date and Import*, in «PEQ», 1938 (p. 165—187).
- Jacob, Ed., *The Ras Shamra Discoveries and the O.T.*, Oxford, 1968, 88 p.
- idem, *Ras Shamra et l'Ancien Testament*, Neuchatel, Paris, 1960.
- Jerusalem, Israel Pocket Library*, Keter Books, 1973, 370 p.
- Jirku, A., *Die Ausgrabungen in Palästina und Syrien*, Halle, 1956, 102 p.
- idem, *Der Mythos der Kanaanäer*, Bonn, 1966.
- idem, *Lag das alte Lakiš auf dem Tell ed Duweir*, in «ZAW», 1939 (p. 152—153).
- idem, *Die Ausgrabungen in Palästina und Syrien*, Halle, 1956.
- Joachims, U., *Thirza und die Ausgrabungen auf dem Tell el Fara*, in «ZDPV», 1960 (p. 73—96).
- Kalt, T., *Archæologia biblica*, Torino, 1941, VIII+198 p.
- Kaplan, J., *Exploration archéologique de Tell Aviv — Jaffa*, in «RB», 1955 (p. 92—99).
- Kaufman, T., *The Samaria Ostraca. A Study in Ancient Hebrew Paleography*, Cambridge Mass., 1966.
- Keller, W., *La Bible arrachée aux sables*, trad. din germană de M. Müller-Strauss, Presses de la cité, 1962, 331 p.
- Kelso, K. A., *Archaeology and our O. T. Contemporaries*, Michigan, 1966, 190 p.
- Kenyon, K., *Archeology in the Holy Land*, London, 1960, p. 326; 1971, 360 p.
- idem, *Archaeology*, in «Dictionary of the Bible», ed. 2-a revăzută, Edinburg, 1963, XVI+1059 p. + 16 hărți.
- idem, in «PEQ», 1965 (p. 15).
- idem, *Excavations in Jerusalem, 1961—1963*, in «BA», 1964 (p. 34—52).
- idem, *Royal Cities of the O.T.*, London, 1971, XI+164 p.

- idem, *Jerusalem Excavating 3000 Years of History*, London, 1967, 211 p.
- idem, *The Bible and Recent Archaeology*, London, 1978, 105 p.
- idem, *Excavations at Jericho*, vol. I, London, 1960, XXII+583 p.; vol. II, London, 1965, XXV+771 p.
- idem, *Archaeology in the Holy Land*, London, 1960.
- idem, *Jericho, Oldest Walled Town*, in «Archaeological discoveries in the Holy Land», New York, 1967 (p. 19—29).
- idem, *Jericho*, in «DWT» (p. 262—275) în «PEQ», 1952 (p. 62—82).
- idem, *Digging up Jericho*, London, 1957.
- idem, *The Jericho of Abraham's Time and the City which Josue Distroed*, in «PEQ», 1956 (p. 552—555).
- Kevin, P., *The Wisdom of Amen-em-ope and his Possible Dépendance upon the Hebrew Book of Proverbs*, in «Journal of Oriental Research», Toronto, 1930 (p. 115—117).
- Klengel, H., *Siria antiqua*, Leipzig, 1971, 207 p.
- Kosidowski, Z., *Povestiri biblice*, trad. de Ando și Nicolae Mares, București, 1970, 486 p.
- Kotalik, F., *Ras Shamra-Ugarit*, Praga, 1955.
- Kraeling, E., *New Light on the Elephantine Colony*, in «BA», 1952, (p. 50—67).
- Kramer, S.N., *Istoria incepe de la Sumer*, trad. de Cornel Sabin, București, 1962, 316 p.
- idem, *The Sumerians, Their History, Culture and Character*, Chicago, 1963, XIII+355 p.
- idem, *Les rites du mariage sacré*, in «Ariel», Revue trimestrielle des Arts et Lettres en Israel, nr. 33, (p. 62—86), Jerusalem, 1975.
- idem-Gadd, C.J., *Ur Excavation Texts VI, Part II*, London, 1966, 10+CCCIII p.
- Krause, K., *Les fouilles d'Ai, (Et Tell) 1933—1935. La Résurrection d'une grande cité biblique*, Paris, 1949, II+368 p.
- Kuhn, G. K. și alții, *Konkordanz zum den Qumrantexten*, Göttingen, 1960, XII+327 p.
- Kutschner, R., *A New Inscription from Amman*, in «Qadmoniot», 1972 (p. 27—28).
- Labat, R., *Le poème babylonien de la création*, Paris, 1935.
- idem, *L'Épopée akkadienne de Gilgameš, Ecrivains célèbres, L'Orient Ancien*, Paris, 1961.
- Landes, G.M., *The Material Civilisation of Ammonites*, in «BA», 1961, (p. 66—86).
- idem, *A Story of Ammonites*, in «Interpreter's Dictionary of the Bible», 1962.
- Lance, H., *The Royal Stamps and the Kingdom of Josiah*, in «HTR», 1971 (p. 315—332).
- Lapp, P.W., *Biblical Archaeology and History*, New York, Cleveland, 1969, IX+129 p.
- idem și alții, *Jerusalem Through the Ages, The Twenty Fifth Archaeological Convention*, October, 1967, Jerusalem, 1968, XI—68+264 p.
- idem, *Taanach by Waters of Megiddo*, in «BA», 1967 (p. 2—27).
- idem, *The Conquest of Palestine in the Light of Archaeology*, in «Concordia Theological Monthly», 1967 (p. 283—300).
- Legrain, L. — Gadd, J. C., *Ur Excavations Text I. Royal Inscriptions*, London, 1928, XXIV+100 p.
- Lemairé, A., *L'ostracon C 1101 de Samaria, nouvelle essai*, in «RB» 1972 (p. 565—570).
- Lipin, L. — Belov, A., *Cărțile de lut*, trad. din limba rusă, Ed. științifică, 1960, 385 p.
- Lipinski, L., *Nimrod et Aššur*, in «RB», 1966 (p. 77—93).
- Luckenbill, D. D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, vol. I Chicago, 1926, 772 p.; vol. II, 1927, 690—812 p.
- Macalister, St. A., *Bible Side Lights from the Mounds of Gezer*, ed. 2-a, London, 1970.
- idem — Bliss, F. J., *Excavations in Palestine During the Years 1898—1900*, London, 1902.
- Malamat, A., *The Kingdoms of Israel and Judah*, in «IEJ», 1961 (p. 66—109).
- idem, in «JBL», 1960 (p. 12 ss.).
- idem, *Mari and the Bible*, Jerusalem, 1975, 82 p. engl. și 80 p. ebr.
- Mallowan, M.E.L., *Nimrud and Its Remains*, vol. I London, 1966, 358 p.; vol. II, 359—677 p.
- idem, *Nimrud*, in «DWT» (p. 57—70).
- Marcu, Gr., Pr. Prof., *Lumină de la Răsărit. Zece ani de la descoperirea manuscriselor străvechi din depresiunea Mării Moarte*, in «ST», nr. 1—2, 1958 (p. 126—138).
- Martin, M., *The Scribal Character of Dead Sea Scrolls*, vol. I, XXXII+410 p.; vol. II, 411—718 p., Louvain, 1958.
- Mayer, R., — Reuss, J., *Die Qumranfunde und die Bibel*, Regensburg, 1959, 168 p.

- Mazar, B., *The Excavations in the Old City of Jerusalem*, in «Eretz Israel», vol. 9 (p. 161—174), Jerusalem, 1969, 139 p. engl. + 176 p. ivrit.
- idem, *En Gedi, The First and Second Season, 1961—1962*, in «Atiqot», 1966.
- idem, *The World History of the Jewish People*, 2 vol., Tel Aviv, 1970—1971.
- idem, *En Gedi*, in «DWT», (pp. 223—230).
- idem și alții, *Archaeological Excavations 1961—1962*, in «BIES», 1963, 134 p.
- McCown, C. C. și alții, *Tell en Nasbeh*, vol. I, Berkeley-New Haven, 1947, XXII+332 p. § Vol. II, XVI + 183 p.
- Meck, T. J., *The Asyndeton Clause in the Code of Hammurabi*, in «Journal of Near Eastern Studies», Chicago, V, 1946 (pp. 64—72).
- Meisler, B., *The Chronology of Beth Shean Temples*, in «Jediot», 1951, II—VI p.
- Meissner, B., *Die babylonisch-assyrische Literatur*, Postdam, 1928, 80 p.
- Michaud, H., *Sur la pierre et l'argile. Inscriptions hébraïques et l'Ancien Testament*, Neuchâtel-Paris, 1952, 127 p.
- Mihălcescu, I., *Epopeea lui Ghilgames*, București, 1926.
- Miketa, *Die Amarnzeit...*, Munster, 1908.
- Miles, J. C., -Driver, C. R., *The Babylonian Laws*, vol. I, 1952; vol. II, Oxford, 1955.
- idem, *The Assyrian Laws*, Oxford, 1935, XXIV + 534 p.
- Milik, J. T., *Notes d'Epigraphie et de topographie palestinienne*, in «RB», 1959 (pp. 550—591).
- idem-Barthelemy, D., *Discoveries in the Judean Desert* — (DJD), vol. I, Oxford, 1955.
- Millard, A. R., *The Practice of Writing in Ancient Israel*, in «BA», 1972 (pp. 98—111).
- Mitchel, T. C., *Philistia*, in «DWT», (pp. 405—427).
- Montet, P., *Egypte et la Bible*, Neuchâtel, 1959, 112 p.
- Moorey P.R.S., *Die biblische Länder*, Holland, 1975, 128 p.
- Moran, W. L., *New Evidence from Mari on the History of Prophecy*, in «Biblica», 1969 (pp. 16—26).
- Moret, A., *La doctrine de Maat*, in «Revue d'Egyptologie», 1940 (pp. 1—14).
- Moscati, S., *Vechile civilizații semite*, trad. Costescu N., București, Editura Meridiane, 1975, 314 p.
- idem, *Lumea fenicienilor*, trad. de A. Lăzărescu, București, 1975, 375 p.
- idem, *Ancient Semitic Civilization*, London, 1957.
- Moscovici, I., *Geneza 12 (1—10) în lumina descoperirilor arheologice*, in «ST», an. 1959.
- idem, *Descoperirile arheologice făcute în 1958 în apropiere de Qumran*, in «ST», an. 1959.
- Muilenberg, J. A., *A Qohelet Scroll from Qumran*, in «BASOR», 1953, (pp. 20—28).
- Mullo, W. C. J., *Nuzi*, in «DWT» (pp. 73—86).
- Naveh, J., *Khirbet al Muquanna-Ekron. An Archaeological Survey*, in «IEJ», 1958. (pp. 87—100).
- Neaga, N., Pr. Prof., *Douăzeci de ani de la descoperirea manuscriselor biblice de la Marea Moartă*, in «Mitropolia Banatului», 1967, no. 7—9, (pp. 457—466).
- idem, *Insemnări pe marginea descoperirilor de la Marea Moartă*, in «Mitropolia Ardealului», 1969, no. 9—10.
- idem, *Descoperiri arheologice în Orientul biblic*, in «Mitropolia Ardealului», an. 1957.
- idem, *Descoperirile de la Marea Moartă*, in «Mitropolia Ardealului», an. 1964.
- Negev, A., ed., *Archaeological Encyclopedia of Holy Land*, Jerusalem, 1972, 354 p.
- idem, *Ausgrabungen von Tel Dan*, in «Ariel», no. 4, 1967 (pp. 69—73).
- Negoiață, A.-Daniel C., *Gîndirea asirobabiloniană în texte*, București, 1975, XXV + 393 p.
- Negoiață, A., *Codul lui Hammurabi*, București, 1935.
- idem, *Psalmii biblici și psalmii babilonieni*, București, 1944.
- idem, *Infelepciunea sau proverbele lui Amenemope*, in «Glasul Bisericii», an. 1961, no. 5—6.
- idem, *O carte egipteană sub acoperămint egiptean, proverbele lui Amenemope și proverbele lui Solomon*, in «Glasul Bisericii», an. 1961, no. 5—6.
- Notes and News*, in «IEJ», 1950—1970.
- Noth, M., *Bethel und Ai*, in «Palästina Jahrbuch», 1935 (pp. 7—29).
- North, R., *Les fouilles dans la région de Jéricho*, Roma, 1967, 156 p.

- Nougayrol, J., în «Revue d'Assyriologie et l'archeologie Orientale», Paris, 1951 (pp. 67—69).
- I. 9 idem, *Le palais royal d'Ugarit III. Textes accadiens et hourrites des Archives...* t. VI, Paris, 1955, CXI pl.; t. IX, 1956, 320 p.; t. XII, 1963.
- Oberman, J., *The Archaic Inscriptions from Lachish*, New Haven, 1938, 48 p.
- idem, *Ugaritic Mythology, A Study of Its Leading Motif*, New Haven, 1948.
- Okhata, K., *Tel Zeror I. Preliminary Report of Excavation. First Season*, Tokyo, 1964, XI + 33 p.
- II+ idem, *Tel Zeror II*, Tokyo, 1967, IX + 41 p.
- idem, *Tel Zeror III*, Tokyo, 1970, XII + 74 p.
- Near Oppenheim, A. L., *Notes on Mesopotamian Mythology, I*, în «Orientalia», XVI, 1947 (p. 207—238).
- idem, *Ancient Mesopotamia. Portrait of a Dead Civilisation*, Chicago-London, 1964, 433 p.
- ent, idem, *The Mesopotamian Temple*, în «BA», 1944 (pp. 54—63).
- Orlinski, H. M., *Qumran and the Present States of OT Text Studies; the LXX Text*, în «JBL», 1959 (pp. 26—33).
- Ottosson, M., *Temples and Places in Palestina*, Uppsala, 1980, 137 p.
- ord, Parrot, A., *Abraham et son temps*, Neuchâtel, 1962, 143 p.
- idem, *Mari*, în «DWT» (pp. 136—144).
- idem, *Aventura arheologică*, trad. de Manuela Coravu, București, 1981.
- (pp. idem, *Samarie — Capitale du royaume Israel*, Neuchâtel, Paris, 1955, 117 p.
- idem, *Decouvertes des mondes ensevelis*, Neuchâtel, Paris, 1952, 149 p.
- ord, idem, *Deluge et Arche de Noe*, Neuchâtel-Paris, 1952, 56 p.
- 98— idem, *Bible et Archéologie*, Neuchâtel, 1970, 121 p.
- idem, *Ninive et l'A. T.*, Neuchâtel, 1952, 78 p.
- idem, *Babilon et l'A. T.*, Neuchâtel, 1956, 141 p.
- idem, *Le musée de Louvre et la Bible*, Neuchâtel, 1957, 166 p.
- ica», idem, *Mission archéologique de Mari, I, Le temple d'Ishar*, Paris, 1956, VIII + 246 p.
- idem, *Mission archéologique de Mari*, vol. II, Paris, 1958, VIII + 358 p.
- Petrovski, N.-Belov, A., *Țara marelui Hapi*, trad. de Gh. Ghemiușliu și A. Poterașu, Editura Tineretului, 1958, 479 p.
- ridi- Pfeiffer, Ch., ed., *The Biblical World, A Dictionary of Biblical Archaeology*, Michigan, ed. 3-a, 1970, 640 p.
- Pinkerfeld, J., *Excavations, Ezion Geber*, în «Kedem», 1942 (pp. 57—60).
- an. Pirenne, J., *Histoire de la civilisation de l'Égypte ancienne*, vol. I, Neuchâtel, Paris, 1961, 366 p.; vol. II, 1962, 354 p. vol. III, 1963, 447 p.
- an. Ploeg J., van, *Le psaume XCI dans une recension de Qumran*, în «RB», 1965 (pp. 210—217).
- 28). Pope, M., *El in the Ugaritic Texts*, în «Vetus Testamentum Supplements», II, 1955.
3. Popescu Mălăești I., *Spune Biblia adevărul*, în «Revista Ortodoxă», an. I (1912—1913), nr. 1—2; 3—4.
- Preliceanu, Vl. Pr. Prof., *Originea alfabetului în lumina descoperirilor mai noi*, în «ST», nr. 3—4, 1961.
- te. la idem, *Adevărul istoric al Sfintei Scripturi în lumina descoperirilor arheologice*, în «Mitropolia Olteniei», an. 1957.
- polia idem, *Descoperirea unor texte ebraice vechi în regiunea nord-vestică a Mării Moarte*, în «Mitropolia Olteniei», an. 1955.
1957. idem, *Textele din Ras-Șamra și raportul lor cu Vechiul Testament*, Cernăuți, 1942.
54. p. Preliceanu Vl., Neaga N. și Barna Gh., *Studiul Vechiului Testament*, București, 1955.
- V + Prignaud, J., *Un sceau hébreu de Jérusalem et un ketib du livre d'Ezdras*, în «RB», 1964 (pp. 372—383).
- 1961, Pritchard, J. B., *Archaeology and the O. T.*, Princeton, 1968, XVI + 263 p.
- idem, *Lumière sur la Bible. Archéologie et A. T.*, trad. Potin J., Paris, 1960, 104 p.
- idem, *The Water System at Gibeon*, în «BA», 1956 (p. 66—75).
- idem, *Pennsylvania*, 1961, VII + 34 p.
- idem, *The First Excavation at Tell es Saidieyh*, în «BA», 1965 (pp. 10—17).
- idem, *Gibeon Where the Sun Stood Still*, în «Archaeological Discoveries in the holy Land», (pp. 139—146), Princeton, New York, 1962, XIX + 176 p.
- idem, *The Bronze Age Cemetery at Gibeon*, Pennsylvania, 1963, 180 p.

- idem, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the OT*, Princeton-New Jersey, 1955, XVIII + 544 p.
- idem, *Hebrew Inscriptions and Stamps from Gibeon*, Pennsylvania, 1959, 30 p.
- idem, *Winery, Defenses and Soundings at Gibeon*, Pennsylvania, 1964, VIII + 130 p.
- idem, *The Ancient Near East. Supplementary Text to O. T.*, Princeton, 341—710 p.
- Puech, E., *L'Inscription de tunel de Siloe*, in «RB», 1974 (pp. 196—214).
- Rabin, L., *Qumran Studies (Studia judaica II)*, Oxford, 1957, XV + 133 p.
- Ranke, H., Erman, A., *La civilisation égyptienne*, Paris, 1963, 737 p.
- Reed, W., *Gibeon*, in «DWT», (pp. 231—243).
- Rehork, J., *Archäologie und Biblische Leben*, Gustav Lüble Verlag, 1972, 384 p.
- Reifenberg, A., *Hebrew Seals and Stamps*, in «IEJ», 1954 (pp. 140—149).
- idem, *Some Ancient Hebrew Seals*, in «PEQ», 1938 (pp. 113—116).
- Robinson, G. L., *The Sarcophages of an Ancient Civilisation, Petra, Edom and the edomites*, New York, 1930, XXIII + 495 p.
- Röllig, W.-Donner, H., *Kanaanäische und Aramäische Inschriften*, 3 vol., Wiesbaden, 1962—1965.
- Roth, C., *The Dead Sea Scrolls, A New Historical Approach*, New York, 1965, XX + 95 p.
- Roux, G., *Ancient Iraq*, London, 1964, 431 p.
- Rowe, A., *The Four Canaanite Temples of Beth Shean, p. I, The Temples and Cult*, Philadelphia, 1940, XIII + 101 p.
- idem și alții, *The Nelson Expedition to the Near East. Preliminary Soundings*, in «QDAP», 1936 (pp. 207—209).
- Rowely, H. H., *Wisdom in Israel and in Ancient Near East*, Leiden, 1955, XX + 301 p.
- idem, *The Nature of O. T. Prophecy of Recent Study*, London, 1952.
- idem, *From Moses to Qumran*, London, 1963, XIV + 293 p.
- Saggs, H. W., *Babylon*, in «DWT», (pp. 39—52).
- Sanders, J. A., *Near eastern Archaeology in the Twentieth Century*, New York, 1970, XXIV + 406 p.
- Idem, *Discoveries in the judean Desert of Jordan. IV*, Oxford, 1965, 90 p.
- Schofield, J. N., *Megiddo*, in «DWT» (pp. 309—328).
- Schaeffer, A. F., *Mission de Ras Shamra, t. III*, Paris, 1939, VIII + 325 p.
- idem, *Ugaritica I—V, (Mission de Ras Shamra)*, Paris, 1936.
- idem și alții, *Ugaritica IV, tom. XV*, Paris, 1962, 675 p.
- Schmidt, W., *Königtum Gottes in Ugarit und Israel*, in «ZAW», Heft 80, 1961.
- Schroeder, E., *Die Keilinschriften Bibliothek. Sammlung von assyrischen und babylonischen Texten in Umschrift und Übersetzung*, Berlin, 1889.
- idem, *Die Keilinschriften und das A. T.*, ed. 3-a, Berlin, 1903.
- Scott, R. B. J., *Treasure from Judaean Caves*, Toronto, 1955, VII + 43 p.
- Schumacher, G., *Fundbericht hersg. von Steuernagel C., Text und Tafeln*, Leipzig, 1908.
- Seller, O. R., și alții, *The 1957 Excavations at Beth Zur*, in «AASOR», no. XXXVIII, 1968, IX + 87 p.; idem, in «BA», 1958 (pp. 71—76).
- Sellin, E., Watzinger, C., *Jericho, Die Ergebnisse der Ausgrabungen dargestellt*, Leipzig, 1913.
- Selms, A. van, *Marriage and Family Life in Ugaritic Literature*, London, 1954.
- Setzen, U. J., *Reisen durch Syrien, Palästina...*, 4 tom., Berlin, 1844—1859.
- Simson, C., *The Hebrew Book of Proverbs and the Teaching of Amenophis*, in «Journal of Egyptian Archaeology», 1926 (pp. 232—235).
- Smith, R. H., *The Houses Lamps of Palestine in OT Times*, in «BA», 1964 (pp. 2—31).
- Sommer, D. A., *Observations sur le Commentaire d'Habbakkuk découvert près de la Mer Morte*, Paris, 1950.
- idem, *Aperçus préliminaire sur les manuscrits de la Mer Morte*, Paris, 1950, 122 p.
- idem, *The Dead Sea Scrolls, A Preliminary Survey*, trad. Rowley, E. M. Oxford, 1952, 100 p.
- Speiser, E. A., *The Epic of Gilgamesh*, in «ANET» (p. 60 sq.).
- Steve, A. M., și alții, *Jerusalem de l'A. T. Part I. — Archeologie de la ville*, Paris 1954, XI + 371 p.
- Steve, M. A.,-Vaux, Roland de, *La première campagne de fouilles à Tell el Farah, près Naplouse*, in «RB», 1947 (pp. 394—422, 573—589).
- idem, *La deuxième...*, in «RB», 1949 (pp. 102—138).
- idem, *La troisième...*, in «RB», 1951 (pp. 566—590).

- Sukenik, E., *The Jerusalem and the City Stamps on Jar Handles*, in «JPOS», no. XIII, 1933 (pp. 226—231).
- idem, *Paralipomena Palestinensis. The Old Coins of Juda*, in «JPOS», no. XIV, 1934
- idem, *Megillot Genuzot, Deuxième Raport (ivrit)*, Jerusalem, 1950, 81 p.
- idem, *The Jerusalem on the Jar Handles*, in «JPOS», 1933 (pp. 226—231).
- Szlechter, E., *Les lois d'Esunna*, Paris, 1954, 146 p.
- Tarnavski, V., *Arheologia biblică*, Cernăuți, 1930.
- (Die) *Texte aus Qumran — hebraisch und deutsch*, München, 1964, XXIII, 294 p.
- Thomas, D. R., Ap., *Jerusalem*, in «DWT» (pp. 187—295).
- Thomas, D. W., *Archaeologia and O. T. Study*, Oxford, 1967, XXXII + 493 p.
- idem, *The Prophet in the Lachish Ostraka*, London, 1945, 27 p.
- Thompson, J. A., *Archaeology and the Old Testament*, Eerdmans, 1957, 128 p.
- idem, *The Bible and Archaeology*, Michigan, 1969, 468 p.
- Thomson Th. L., *The Historicity of the Patriarchal Narratives*, New York, 1974.
- Torczyner, H., *Lachish I*, London, New York, Toronto, 1938, 223 p.
- Tournay, R., *Note sur l'inscription akkadienne de Hasor*, in «RB», 1962 (p. 475).
- idem, *Les anciens manuscrits hébreux récemment découverts*, in «RB», 1949 (pp. 207—209).
- Toushingan, A. P., *Royal Israelite Seal (?) and the Royal Jar Handle Stamps*, in «BASOR», 1970 (pp. 71—78).
- Treuer, J., *Scrolls from Qumran*, Jerusalem, 1972, 164 p.
- Tufnell, O., *Lachish*, in «DWT» (pp. 296—308).
- idem și alții, *Lachish III. Text*, London, New York, Toronto, 1953, 437 p.
- idem, *Lachish IV, Text*, London, New York, Toronto, 1958, 351 p.
- Unger, E., *Babylon*, Leipzig, 1931, XIII + 382 p.
- idem, *Archaeology and the OT*, Grand Rapids, 1954, 339 p.
- Ungnad, A., *Babylonian Letters of Hammurapi Period*, vol. VII, Philadelphia, 1915, 49 p.
- Ussishkin, D., *King Solomon's Palace and Building in Megiddo*, in «IEJ», 1966 (pp. 174—186).
- Vaux, Roland de, *Histoire ancienne d'Israël*, vol. I, Paris, 1971, 674 p.
- idem, *Les patriarches hébreux et les découvertes modernes*, in «RB» 1949 (pp. 5—36).
- idem, *Nouvelles recherches dans la région de Cades*, in «RB», 1938 (pp. 89—90).
- idem, *Fouilles de Feschkha*, in «RB», 1959 (pp. 225—255).
- idem, *A propos des manuscrits de la Mer Morte*, in «RB», 1950 (pp. 417—429).
- idem, *Les manuscrits de Qumran et l'archéologie*, in «RB», 1959.
- idem, *Les ostraka de Lachish*, in «RB», 1939 (pp. 181—206).
- idem, *Tirzah*, in «DWT» (pp. 371—383).
- idem—Steve, M. A., *La première campagne de fouilles à Tell el Farah, près Naplouse*, in «RB», 1947 (pp. 394—422, 573—589).
- idem, *La seconde campagne de fouilles à Tell el Farah près Naplouse*, in «RB», 1943 (pp. 102—138).
- idem, *La troisième...*, in «RB», 1951 (pp. 566—590).
- Vergote, J., *Joseph en Egypte, Gen., chap. 37—50 à la lumière des études égyptologiques récentes*, Louvain, 1959, XII + 219 p.
- Vermes, G., *The Dead Sea Scrolls*, Penguin Books, 1962, 257 p.
- Verzan S. Pr., *Cronologia manuscriselor de la Marea Moartă*, in «ST», an. 1960, nr. 1—2.
- Vincent, L. H., *La chronologie des ruines de Jéricho*, in «RB», 1930 (pp. 403—433).
- idem, in «RB», 1930 (p. 136).
- idem, *Canaan d'après l'exploration récente*, Paris, 1907.
- idem, *Les fouilles anglaises d'Ascalon*, in «RB», 1921 (pp. 101—110).
- idem, *Chronique, vers l'aube de l'histoire en Palestine dernières découvertes de Mégiddo*, in «RB», 1934.
- idem, *Les épigraphies judaéo-araméennes*, in «RB», 1949 (pp. 274—281).
- idem, *Les ostraka de Lachis*, in «RB», 1939 (pp. 181—184).
- idem și alții, *Jérusalem de l'AT; Part II, du Temple, Part III, Evolution historique de la ville*, Paris, 1956, XIII—XVII + 373—809 p.
- Virolleaud, Ch., *Textes en cunéiforme alphabétiques des archives sud, sud-est et du Petit Palais (Le palais royal d'Ugarit, V, Mission de Ras Shamra, XI, Paris, 1965, XII + 210 p.)*.

- idem, *Légendes de Babylon et de Canaane*, Paris, 1949.
- idem-Lambert, M., *Tablettes économiques de Lagash*, Paris, 1968, 194 p.
- Watzinger, C.-Sellin, E., *Jericho, Die Ergebnisse der Ausgrabungen dargestellt*, Leipzig, 1913.
- Weheeler, M., *Walls of Jericho*, London, 1956, XVI + 166 p.
- Weil, R., *La cité de David compte rendu des fouilles exécutées à Jérusalem sur le site de la ville primitive, Campagne de 1923—1924*, Paris, 1947.
- Weir, C. J., Nuzi, in «DWT» (pp. 73—83).
- Weiss, R. P., *The Date of Habakkuk Scroll*, in «JQR», 1950.
- idem, *Hammikra bekumran*, Jérusalem, 1967, IV + 61 p.
- Welten, P., *Die Königs Stempel. Ein Beitrag zur Militärpolitik Judes unter Hiskia und Josia*, Wiesbaden, 1969, XIII + 198 p.
- Wilson, E., *The Scrolls from Dead Sea*, New York, 1955, 121 p.
- Wilson, J.A., *The Egyptian Middle Kingdom at Megiddo*, in «AJSL», 1942 (p. 225—236).
- Winckler, H., *Keilinschriftliches Textbuch zum Alten Testament*, ed. 3-a, Lpz., 1909.
- Wisemann, D.J., *Illustrations from Biblical Archaeology*, Eerdmans, 1958, 112 p.
- idem, *Alalakh*, in «DWT», (p. 119—131).
- idem, *Peoples of Old Testament*, Oxford, 1973.
- Woolley, C.L., *Alalakh. An Account of the Excavations at Tell Atchana*, Oxford, 1955, XI+411 p.
- idem, *Ur Excavations*, vol. VIII, London, 1965, XII+113 p.; vol. IX, London, 1962, IX+139 p.
- idem, *Excavations at Ur*, London, New-York, 1963, 356 p.
- Wright, G.E., *Archaeology Today*, in «BA», 1947 (p. 7—15).
- idem, *Shechem*, in «DWT», (p. 355—370).
- idem, *Samaria*, in «BA», 1959 (p. 67—78).
- idem, *Judaean Lachish*, in «BA», 1955 (p. 9—17).
- idem, *Canaanite Writing of the Time of Moses*, in «BA», 1938 (p. 24—25).
- idem, *The Significance of Ai in the Third Millenium, BC*, in «Kushke, A., — Kutsch, E., Archäologie und AT, Festschrift für K. Gallinger», Tübingen, 1970, 363 p.
- idem, *The Bible and the Ancient Near East*, New York, 1961, 409 p.
- idem, *The Pottery of Palestine*, New Haven, 1937, IX+106 p.
- idem, *Biblische Archäologie*, Göttingen, 1958, 300 p.
- Yadin, Y., *New Light on Solomon's Megiddo*, in «BA», 1960 (p. 62—68).
- idem, *Megiddo of the Kings of Israel*, in «BA», 1970 (p. 66—96).
- idem, *Hazor Excavation of a Biblical City*, in «The British Museum», 1958.
- idem, *Excavations at Hazor*, in «BA», 1956 (p. 2—12).
- idem, *Hazor*, in «DWT» (p. 245—263) și Hamburg, 1976, 278 p.
- idem, *The Art of Warfare in Biblical Land in the Light of Archaeological Discovery*, London, 1963, IV+484 p.
- idem și alții, *Hazor I — 1955*, Jerusalem, 1958; *Hazor II*, Jerusalem — London — Oxford, 1964, 174 p.
- Yanzen J. G., *Studies in Text of Jeremia*, Cambridge Mass., 1965.
- idem, *Double Reading in the Text of Jeremia*, in «HRT», 1967 (p. 433—447).
- Yaron, R., *The Laws of Eshnunna*, Jerusalem, 1965, 220 p.
- Yizhar, M., *Bibliography of Hebrew Publications on the Dead Sea Scroll 1948—1964*, Cambridge—London, 1967, 54 p.
- Yeivin, S., *Archeological Activities in Israel, 1948—1955*, in «PEQ», 1958.
- idem, *The Western Tower of Tell Beit Mirsim*, in «BIES», 1959 (p. 8—16).
- idem, *Beth Shean (BS) and Its Temples in the Period of Egyptian Domination*, Jerusalem, 1962, 204 p.
- idem, *A Hieratic Ostrakon from Tel Arad*, in «IEJ», 1966 (p. 153—159).
- Young, G.D., *Concordance of Ugaritic* (Analecta Orientalia, 36), Roma, 1956.
- Zamorovski, Vojtech, *La început a fost Sumerul*, trad. de Helliana Ianculescu, București, 1981.
- Zeugner, F.E., *Notes on the bronze Age Tombs of Jericho, I*, in «PEQ», 1955 (p. 118—128).
- idem, *Notes on Qumran*, in «PEFQS», 1960—1961 (p. 27—36).
- Zori, N.A., *Hebrew Ostrakon from Beth Shean (ex. saec. 8—7 a.c.)*, in «BIES», 1961 (p. 145—146).
- «Qodmoniot», Quarterly for the Antiquities of Eretz Israel and Bible Lands, Jérusalem.

CURRICULUM VITAE

Sînt născut în anul 1941, luna ianuarie, ziua 3, în comuna Caraula, județul Dolj, ca al 4-lea fiu între cei 7 ai preotului IANCU și învățătoarei CONSTANȚA CORNITESCULUI, actualmente pensionari.

Absolvind clasele primare în comuna natală, am urmat cursurile Seminarului teologic din Mofleni—Craiova în anii 1956—1961, după care mi-am continuat pregătirea teologică superioară la Institutul teologic universitar din București și în vara anului 1965 am fost declarat licențiat în teologie cu calificativul «excepțional», subiectul lucrării de licență fiind: *Profețiile mesianice în cartea profetului Iezechiel*.

În perioada 1965—1968 am urmat cursurile pentru pregătirea doctoratului în teologie la secția biblică, specialitatea principală Vechiul Testament, sub îndrumarea Prea Cucernicilor Părinți profesori Vladimir Prelipceanu (în anul I) și Mircea Chialda (anii II și III). În martie 1972 am susținut examenul oral aprofundat de admisibilitate la pregătirea și susținerea tezei pentru titlul de doctor în teologie.

În luna decembrie a anului 1968 am fost numit ghid la Mănăstirea Plumbuita — București și în anul 1970 am fost transferat la Mănăstirea Antim, ca diacon, începînd cu data de 22 februarie, cînd am fost hirotonit în această treaptă.

Paralel am funcționat și în cadrul Cancelariei Sfîntului Sinod, de unde, în primăvara anului 1974 (12 februarie), am plecat la studii de specializare pentru limba ebraică la Universitatea Ebraică din Ierusalim. Aici am frecventat cursurile de limbă ebraică modernă, ebraică biblică și aramaică biblică, și am studiat alternativ și materialul în vederea redactării tezei de doctorat.

În timpul sejurului de studii la Ierusalim (1974—1975), am luat parte la toate slujbele religioase oficiate la Biserica ortodoxă română din Ierusalim și am colaborat la periodicalul «INVIEREA», redactat de superiorul bisericii române din Ierusalim.

Începînd cu data de 1 octombrie 1975 am fost numit asistent la Institutul teologic universitar din București în cadrul secției biblice.

În luna februarie 1976 am făcut parte din delegația Bisericii Ortodoxe Române, care a făcut o vizită Bisericii Necalcedoniene din statul Kerala — India. Între 24—29 august 1980 am participat la al X-lea Congres de Vechiul Testament ținut la Viena, și în perioada 1 august—1 octombrie 1981 am urmat cursurile de limbă germană pe lângă Institutul romano-cătolic din Regensburg — R. F. Germania.

Pe lângă lucrările de seminar cerute de regulamentul învățămîntului teologic în timpul cursurilor de doctorat, am mai publicat în revistele bisericești articole, recenzii și reportaje.

M-am căsătorit în anul 1969 cu profesoara Iulia Aurelia Popescu, licențiată a Facultății de filologie. Avem doi copii: Cecilia și Lucian.

DECLARAȚIE

Subsemnatul Diacon Emilian I. Cornițescu, asistent la Institutul teologic universitar din București, declar că prezenta lucrare intitulată: *Descoperirile arheologice din Țara Sfîntă în ultimii 50 de ani (1920—1970) și raportul lor cu Vechiul Testament*, pe care o prezint ca teză de doctorat în teologie la secția biblică, specialitatea Vechiul Testament, îmi aparține în întregime și n-am folosit la alcătuirea ei altă bibliografie în afară de cea menționată în notele bibliografice și lista bibliografică.

POZIȚII PROTESTANTE ȘI ORTODOXE RECENTE DESPRE ÎNTRUPARE

Drd. Adrian NICULCEA

1. *Considerații introductive.*

Hristologia se găsește încă în centrul discuțiilor ca motiv de divergență între unele confesiuni creștine, deși au trecut multe secole de la rezolvarea ei ca problemă teologică în cadrul sinoadelor ecumenice, în special la Sinodul IV ecumenic și la Sinodul VI ecumenic, unul ocupându-se de problema firilor în Hristos, celălalt de problema voințelor. Astfel, Bisericile monofizite persistă în separarea lor față de Bisericile calcedonene, accentuând firea divină a Mântuitorului, deși se pare că această distanțare este una mai mult de ordin verbal decât de fond. La antipod, ca un fel de reluare a vechiului arianism iconomic, o parte a teologiei protestante accentuează unilateral firea umană a lui Iisus Hristos pînă la negarea celei divine. Tendința nu este chiar nouă dacă ne gândim la premisele ei care vin de la Luther, adică la teoria kenozei radicale. Față de acestea, teologia ortodoxă reafirmă în spiritul hotărîrilor de la Calcedon realitatea și integritatea ambelor firi, divină și umană, în Iisus Hristos.

Așa cum s-au străduit să arate în ultima vreme mai mulți teologi angajați în diverse contacte din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, diferența dintre Bisericile Vechi-Orientale și Bisericile Calcedonene este una mai mult formală, verbală, terminologică. Nu este deci vorba de o diferență de fond, adică de una reală. În schimb recente tendințe din teologia protestantă în defavoarea divinității lui Iisus Hristos, alcătuiesc cu adevărat o problemă în hristologia interconfesională prin faptul că repun în chestiune aspecte ce păreau de mult rezolvate, mai ales prin Sinoadele ecumenice III și IV. În aceste condiții, diferența majoră în hristologie se manifestă nu între calcedoneni și necalcedoneni, cum se părea, ci între calcedoneni și noile tendințe din teologia protestantă. În cele ce urmează vom prezenta cîteva aspecte, pe marginea acestei teme, limitîndu-ne, cu privire la poziția ortodoxă doar la opiniile unor teologi români.

2. *Poziții protestante.*

Protestantismul clasic a avut o atitudine favorabilă dogmei hristologice precizată progresiv în special de la Niceea la Calcedon. Cu toată kenoză radicală profesată de Luther, el acceptă dogma uniunii ipostatice și deci realitatea și integritatea celor două firi în Persoana lui Iisus Hristos. În linii generale această poziție s-a menținut constant în protestantism pînă aproape de secolul nostru. Teologia dialectică a anilor

'20, mai ales prin exponenții ei cei mai de frunte: Karl Barth și Emil Brunner, menține încă această orientare. Paralel cu această atitudine se edifică în protestantism încă din secolul trecut ceea ce s-a numit «critica negativă», mai ales a școlii olandeze ale cărei teze se prelungesc până astăzi, sprijinită în ultima vreme și de filozofia existențialistă. Precum am spus, facem abstracție totală de înnoirile hristologice ale teologiei protestante din secolul XIX și din prima jumătate a secolului XX, prea bine cunoscute prin introducerile în Noul Testament publicate în teologia noastră. În continuare ne vom referi exclusiv la teologii protestanți actuali, dominați în mare măsură de existențialism.

Din punctul de vedere existențialist, o realitate — oricare, dar în special omul — nu formează un dat *a priori*, ci se constituie *a posteriori*, adică prin însăși evoluția istorică pe care o parcurge. Astfel, o serie de teologi protestanți au început să facă distincție tranșantă între Iisus cel istoric, cel autentic și real, și Iisus cel prezentat de kerigma creștină primară sau de dogmatizarea ulterioară. Propovăduirea lui Iisus, pe măsură ce avansa în timp, ar fi deformat tot mai mult datul original introducând tot felul de elemente străine, posterioare, «obiectivînd» sau «mitologizînd» persoana și faptele Sale. Această nouă orientare pare să înceapă cu F. Gogarten și cu lucrarea sa «*Jesus Christus, Wende der Welt*». Pentru Gogarten, după kerigma creștină primară, Iisus nu este, ca în hristologia vechii Biserici, a doua persoană a Sfintei Treimi în care natura divină și umană sînt unite — el respinge doctrina dublei naturi — și nici «salvatorul personal preocupat de mîntuirea omului individual». Dimpotrivă, pentru el, personalitatea lui Iisus apare în hristologia neotestamentară ca aceea a unui om care, în supunerea sa față de Dumnezeu — supunere care determină și conduce întreaga sa existență — își trage forța și puterea de a lua asupra Sa responsabilitatea destinului care apasă asupra omului și asupra lumii¹.

Această tendință ia o amploare considerabilă în cadrul așa numitei teologii demitologizante, derivată de asemenea din teologia dialectică, cu interpretarea sa existențialistă datorată lui R. Bultmann și discipolilor săi. Pentru R. Bultmann («*Das Christologische Bekenntnis des Oekumenische Rates*» în *Glauben und Verstehen* II, p. 24 I—246) declarația Sinodului IV ecumenic de la Calcedon, conform căreia Iisus Hristos este Dumnezeu adevărat și om adevărat, este de neconceput pentru gîndirea noastră. Expresia «Hristos este Dumnezeu» este, pentru Bultmann, falsă în orice sens în care Hristos ar fi înțeles ca evenimentul acțiunii lui Dumnezeu. Zicînd despre Iisus că este Dumnezeu, Scriptura vrea să semnifice, conform lui Bultmann «nu natura Sa, ci semnificația Sa». Că Dumnezeu a acționat în Iisus Hristos, acest lucru nu este un fapt istoric constatabil; Iisus din Nazaret nu este Logosul lui Dumnezeu pentru o privire obiectivă a istoriei; întruparea, ca eveniment eshatologic, nu este un eveniment databil, dar este un eveniment care se reînnoiește de fiecare dată în misiunea propovăduirii. Hristos nu poate fi întîlnit nicăieri în altă parte decît în kerigmă, (propovăduire), în mesajul

1. După Robert Lachenschmid, «Christologie et sotériologie», în *Bilan de la théologie du XX-e siècle*, Casterman, 1970, vol. II, p. 315.

Noului Testament ; nu ne putem întoarce la Iisus cel istoric dincolo de kerigmă ; kerigma își are legitimitatea în ea însăși. A zice că Iisus este Dumnezeu sau Fiul lui Dumnezeu este o falsă obiectivare metafizică. Dumnezeirea lui Hristos, divinitatea Sa nu se realizează pentru noi decât în evenimentul credinței ².

Destul de curînd însă teologia protestantă a înregistrat și contrareacție la curentul bultmannian al demitologizării. Această opoziție s-a născut chiar în sînul curentului demitologizant. Astfel, în 1952 E. Käsemann re-deschide discuția asupra lui Iisus cel istoric și de atunci — recunoscînd totuși meritele lui Bultmann — au început să se înmulțească luările de poziție contra acestuia din urmă în această problemă. Bultmann însuși s-a pronunțat în această discuție în cartea sa *Das Verhältnis der urchristlichen Christusbotschaft zum historischen Jesus*, Heidelberg 1960. Alături de Käsemann mai pot fi citați G. Bornkam, C. Ebeling, F. Fuchs, H. Conzelmann și N. Braun. Pentru a caracteriza continuitatea care există între Iisus cel istoric și Hristos cel kerigmatic, Conzelmann, referindu-se la Iisus cel istoric, vorbește, de exemplu, despre o «hristologie indirectă», Ebeling de o «hristologie implicită», alții de o «hristologie *in nuce*», o hristologie pe cale de împlinire» ³.

O nouă orientare hristologică se manifestă în «teologia filozofică», a lui P. Tillich. Acesta își dezvoltă sistemul bazîndu-se pe doctrina sa despre ființă. Problema hristologică este pentru el problema lui Iisus Hristos ca centru al istoriei care ne sesizează, ne percepe. El apreciază pozitiv dogma hristologică. Dar problema hristologică nu poate fi rezolvată de o manieră mulțumitoare prin intermediul terminologiei clasice. Pentru Tillich, Hristos este însăși Ființa cea nouă ; toate celelalte enunțuri hristologice nu sînt enunțuri ontologice, ci au un caracter de simbol. Trebuie remarcat, de altfel, că simbolurile trebuiesc înțelese ca atare ; altfel, adică interpretîndu-le literal, dispăre din ele orice sens. După Tillich, pentru motive sistematice, două simboluri au fost puse în evidență ca fiind centrale : Crucea lui Hristos și învierea Sa. Să mai amintim și hristologia lui W. Pannenberg. Acesta își exercită critica în două direcții : se opune teologiei existențiale a lui R. Bultmann, a lui F. Gogarten și a discipolilor lor, dar se opune în egală măsură și teologiei istoriei mîntuirii sub diversele ei forme și deci de asemenea lui Karl Barth. Se găsește astfel într-o poziție de mijloc, între Bultmann și Barth. El se străduiește să domine evenimentul lui Hristos printr-o amplă teologie a istoriei. În Iisus Hristos sfîrșitul este deja anticipat ; în învierea Sa s-a produs deja ceea ce toți ceilalți oameni așteaptă încă. Pannenberg expune aceste teorii în lucrarea sa *Grundzüge der Christologie*, Gutersloh, 1964 ⁴.

În ultimii ani a început să se pună în teologia protestantă, din nou și tot mai insistent, problema divinității lui Iisus și deci a evenimentului întrupării ca o reluare a direcției inițiate de R. Bultmann. Voi aminti în continuare poziția unor teologi de limbă engleză. Acești teologi sînt convinși că este necesară o reformulare a limbajului teologiei în această ultimă parte a sec. XX. Această nevoie apare din crescînda cunoaștere

2. *Ibidem*, p. 316.3. *Ibidem*, p. 317.4. *Ibidem*, p. 319.

a originilor creștinismului și implică recunoașterea că Iisus Hristos a fost, așa cum este El prezentat în Fapte 2, 22, «un om adevărat de Dumnezeu» pentru a juca un rol special în planul divin și că concepția mai târzie despre El ca Dumnezeu întrupat, ca a doua Persoană a Sfintei Treimi, ducând viață umană, este un mod mitologic sau poetic de a exprima importanța lui pentru noi.

Maurice Wiles consideră astfel, că, întrebarea pe care el o pune, încă din titlul studiului său («Creștinism fără întrupare?»), este atât una întemeiată, cât și una necesară și constructivă, cu atât mai mult cu cât nu este prima dată când în protestantism se ajunge să se accepte unele adevăruri fără altele cu care erau în relație de secole și păreau imposibile de separat. El amintește astfel cazul dogmei euharistice care nu poate fi concepută în mod obișnuit fără dogma transsubstanțială. Și totuși Reforma a îndrăznit să rupă această legătură care de secole părea de nezdruccinat, respingând transsubstanțია. De asemenea, deși se admite autoritatea indiscutabilă a Scripturii și chiar primatul ei absolut, protestantismul modern, mai ales prin critica negativă, a ajuns să nu mai considere nici textul ei ca scutit în întregime de greșeli. În sfârșit, tot astfel trebuie să stea lucrurile și cu problema întrupării care nu mai trebuie văzută în legătură cu dogma nașterii virginală. Iisus a fost un om deplin, este adevărat, excepțional, dar nu un Dumnezeu întrupat⁵.

Frances Young găsește că «titlurile» lui Iisus ca cele de «Fiul lui Dumnezeu», «Mesia», «Domn», «Logos», «Fiu al omului», etc. nu sînt niște atribute literale, ci simbolice, metaforice, datorate mai degrabă inventivității ucenicilor decît lui Iisus însuși. Toate acestea au fost accentuate mai ales în cursul dezbaterilor hristologice ulterioare. Toată controversa ariană, zice el, s-a iscat din necesitatea de a concilia un Dumnezeu imutabil cu o lume în veșnică mișcare. Or, pentru F. Young, soluția atanasiană pare insuficientă «deoarece, definind divinitatea asumată în general de Fiul ca *homousios to patri*, întruparea devine logic imposibilă și problema «patripasianismului» este ridicată simplu într-o nouă formă. Dacă Logosul este și El perfect și incapabil de schimbare, progres sau suferință, El nu mai este capabil să medieze decît putea Dumnezeu Tatăl însuși» (p. 27). Prin urmare, orice expresie de acest gen trebuie considerată ca mitologică⁶.

Michael Coulter declară la rîndul său : «credința mea nu este într-o unitate de substanță, ci într-o unitate de activitate (in the unity of activity) a lui Dumnezeu cu Iisus; *homopraxis*, ca să folosim un termen grec, mai degrabă decît *homousia*» (p. 62)⁷. Să mai amintim și pe Don Cupitt căruia viziunea ortodoxă, adică aceea potrivit căreia Iisus este și Dumnezeu adevărat dar și om adevărat, i se pare vrednică de criticat pentru diverse motive între care și faptul că «politizează» transcendentul, că tinde spre antropomorfism, etc.⁸.

5. Maurice Wiles, «Christianity without Incarnation?», in *The Myth of God Incarnate*, volum colectiv, SCM PRESS LTD, 1977, p. 1—10.

6. Frances Young, «A Cloud of Witnesses», in *op. cit.*, p. 13—47.

7. Michael Coulter, «Jesus, the Man of Universal Destiny», in *op. cit.*, p. 48—63.

8. Don Cupitt, «The Christ of Christendom», in *op. cit.*, p. 133—147.

3. Poziții ortodoxe.

Față de aceste tendințe ale unor teologi, protestanți, Teologia ortodoxă reafirmă realitatea firii divine, constatând în același timp o deosebire mai mult de ordin terminologic față de teologia necalcedoneană. Astfel referindu-se la ideea protestantă că atributul de «Dumnezeu» acordat lui Iisus Hristos trebuie considerat mai mult o figură de stil decât expresia unei realități, Pr. Prof. D. Stăniloae spune : «...noi socotim că Apostolii, în propovăduirea lor, și autorii Noului Testament — ca și profeții și scriitorii Vechiului Testament — au folosit, fără îndoială, cuvintele, noțiunile și formele literare ale timpului lor pentru exprimarea revelației divine. Dar aceste cuvinte, noțiuni și forme literare au suferit o transfigurare în modul cum au fost combinate pentru a exprima un conținut mai presus de conținuturile naturale. În orice caz, dumnezeirea lui Hristos și actele Lui mîntuitoare nu pot fi considerate o haină formală a timpului în care s-a scris N. Testament»⁹.

Dacă protestantismul accentuează, aproape exclusiv, natura umană a lui Iisus Hristos, teologia monofizită a exprimat de la început extrema opusă accentuînd, aproape tot atît de exclusiv, natura divină în favoarea celei umane. Totuși, această opinie separată față de hotărîrile de la Calcedon este astfel una mai mult de ordin verbal și în acest sens se îndreaptă eforturile multor teologi ortodocși, adică spre o evidențiere a unității de vedere între ortodocși și monofiziți, în ciuda diferenței formale. Acest lucru este argumentat pe larg într-o serie de studii de Prof. N. Chițescu. Într-unul din aceste studii Prof. Chițescu analizează formula hristologică a Sf. Chiril al Alexandriei : *o singură fire întrupată a Logosului lui Dumnezeu*, folosită foarte mult în teologia monofizită. Constatarea sa este că, în ciuda aparențelor, această formulă este perfect ortodoxă, desigur cu anumite precizări care însă nu sînt străine chiar teologiei monofizite. Faptul că formula nu s-a impus se datorește confuziei care exista înainte de Leonțiu de Bizanț, între noțiunile de «fire» și «ipostas». Prof. N. Chițescu spune următoarele : «Din citirea scrierilor Sfîntului Chiril se poate constata deci că, pe de o parte, el face o deosebire netă între fire și ipostas, iar pe de altă parte, în alte texte, identifică totuși ipostasul cu firea. Explicația pe care o dau specialiștii este următoarea : el nu folosește cuvîntul «ipostas» ca să arate firea abstractă, special ideală ; totuși socotește că orice «fire» completă care există ca «fire» există și ca «ipostas». Concluzia pe care o trage în hristologie e următoarea : firea omenească în Iisus Hristos nu este un ipostas, fiindcă ea nu există în sine și de la sine. În sens strict, ea nu poate fi definită de Sf. Chiril «o fire» decît cu greutate, deoarece nestorienii o socoteau astfel, separînd-o de firea dumnezeiască. Ea îi pare mai mult un fel de accident ce nu se poate defini, întrucît subzistă în Dumnezeire ca susținută de ea ; în orice caz este o adevărată umanitate pe care cu greu am putea-o numi fire»¹⁰.

9. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Revelația prin acte, cuvinte și imagini*, «Ortodoxia», 1968, 3, p. 348.

10. Prof. N. Chițescu, *Formula : o singură fire întrupată a Logosului lui Dumnezeu*, «Ortodoxia», 1963, 3, p. 300.

Într-un studiu consacrat aceleiași probleme, Pr. Prof. D. Stăniloae demonstrează mai întâi identitatea de substanță care există între cele două hristologii, ortodoxă și monofizită, arătând că Sever al Antiohiei, de exemplu, folosește termenul de esență (usia) în locul celui de fire (fisis), iar Sf. Chiril, când folosește expresia «din două firi» înțelege că «natura cea întrupată a lui Dumnezeu Cuvîntul» constă permanent din două naturi, că permanent se vede această compoziție. Prin urmare, Pr. Prof. D. Stăniloae propune următoarea formulă de înțelegere : «Mărturisim pe Unul și Același Fiu, Domnul nostru Iisus Hristos, desăvîrșit în omenitate, Dumnezeu cu adevărat și om cu adevărat, pe același din suflet rațional și trup de o ființă cu Tatăl după Dumnezeire și de o ființă cu noi după omenitate, după toate asemenea nouă afară de păcat, înainte de veci născut din Tatăl după Dumnezeire și în zilele de pe urmă Același născut pentru noi și pentru a noastră mîntuire ca om din Fecioara Maria ; pe Unul și Același Hristos, Fiu, Domn, Unul-Născut, cunoscut din și în două naturi, *adică din și în două esențe*, în chip neamestecat, neschimbat, neîmpărțit și nedespărțit, deosebirea naturilor sau esențelor nefiind desființată nicidecum din cauza unirii ci salvîndu-se mai degrabă proprietatea fiecărei naturi sau esențe și alcătuiind o persoană sau un ipostas sau o natură a lui Dumnezeu Cuvîntul întrupată. (Dumnezeu Cuvîntul asumînd și păstrînd în ipostasul Său natura umană în integritatea ei, în mod neschimbat și neconfundat și nedespărțit în unire cu natura Sa dumnezeiască și săvîrșind prin ele în mod nedespărțit și neconfundat lucrările Sale teandrice, *adică cele umane și în chip dumnezeiesc și cele dumnezeiești cu participarea omenității Sale*»¹¹.

Comentînd formula propusă, Pr. Prof. D. Stăniloae spune : «Partea subliniată de la urmă, din paranteză, poate lipsi. Partea de pînă acolo e definiția calcedoneană în care sînt intercalate expresiile subliniate ale necalcedonenilor. Intercalîndu-se aceste expresii în definiția de la Calcedon, aceasta va fi pusă la adăpost de orice interpretare nestoriană, iar expresiile necalcedonene vor fi ferite de orice interpretare monofizită. Echilibrul dogmei hristologice care în expresiile necalcedonene înclină spre exclusivă unitate, iar în definiția de la Calcedon poate lăsa impresia că înclină spre o accentuare mai mare a dualității, și-ar găsi o exprimare mai adecvată»¹².

Întrebarea : cum a putut suferi ființa divină în Hristos sau cum putem înțelege participarea Fiului ca Dumnezeu la pătimirea Sa în trup, întrebare pusă încă înainte de Sinodul de la Calcedon, a primit un răspuns satisfăcător tocmai prin deciziile acestui mare sinod ecumenic. Iată cum este reluată această problemă, la același autor în tratatul : *Teologie dogmatică ortodoxă* (București, 1978) : «Ideea Sfîntului Chiril că golirea se referă la Fiul lui Dumnezeu, nu la umanitatea Lui, nu e contrazisă de ideea generală a Părinților că Dumnezeirea n-a putut asuma pătimirile noastre. Căci nu firea dumnezeiască a devenit prin aceasta pătimitoare, ci persoana acestei firi, întrucît a devenit și persoana firii

11. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Posibilitatea reconcilierii dogmatice între Biserica Ortodoxă și Vechile Biserici orientale*, «Ortodoxia», 1965, p. 26—27.

12. *Idem*, p. 27.

omenești. Pe de altă parte, puterea cu care Hristos a suportat pătimirile fără să treacă prin ele la păcat o are prin faptul că e Fiul lui Dumnezeu, purtător al firii dumnezeiești»¹³.

Dar ipostasul sau Persoana lui Iisus Hristos nu a apărut abia odată cu întruparea, ci el este ipostas etern al Fiului care ipostaziază din veci firea divină. Același teolog, referindu-se la acest aspect, spune: «În Iisus Hristos însă, natura umană a primit existența concretă nu ca un centru propriu, ci într-un centru preexistent, în unitatea ipostasului divin al Logosului. De o subzistență autonomă a naturii omenești, în cadrul unității superioare și mai largi în care au luat existență, nu poate fi vorba. În acest caz s-ar afirma ca un ipostas deosebit. De o ținare a ei în stare de pur obiect iarăși nu poate fi vorba, căci natura umană nu poate exista real ca atare, adică nu există neipostaziată și deci nepersonalizată sau nesubiectivată, lipsită de caracterul de subiect... Subiectul dumnezeiesc devine și subiect omenească»¹⁴.

Pe de altă parte, autorii *Teologiei Dogmatice și Simbolice* (București, 1958), rezumînd învățătura ortodoxă despre uniunea ipostatică, spun următoarele: «Așadar, după învățătura Bisericii se poate preciza că: 1. În Iisus Hristos sînt două firi: divină și umană, cu două voințe și lucrări corespunzătoare, unite într-o singură persoană sau ipostas; 2. Această Persoană este Dumnezeu-Cuvîntul sau Fiul lui Dumnezeu, care rămîne singur subiect neîmpărțit al celor două firi; 3. Modul de unire este fără împărțirea, despărțirea, amestecarea sau schimbarea celor două naturi»¹⁵.

Aceiași autori, referindu-se acum la însăși esența problemei hristologice, adică la modul în care s-a putut realiza în Iisus Hristos unirea ipostatică, exprimă următoarea opinie: «partea cea mai grea a dogmei uniunii ipostatice este aceea a modului în care cele două firi s-au unit în persoana lui Iisus Hristos, cu păstrarea caracterelor neștirbite ale fiecărei firi. Această greutate stă la obîrșia erezilor hristologice, cu deosebire a nestorianismului, care, punînd accentul pe realitatea neschimbată a firilor, spărgea unitatea persoanei, și a monofizismului care, accentuînd unitatea persoanei, anihila firea omenească. Unirea ipostatică este un mare mister, dar pentru credință, în lumina principiilor teologice cuprinse în definiția de la Calcedon, pe temeiul revelației, se lămuște în măsură suficientă. Nestorianismul și monofizismul s-au îndepărtat de adevăr tocmai prin tendința de raționalizare a misterului»¹⁶.

În ceea ce privește problema celor două voințe din Iisus Hristos, Prof. N. Chițescu caută să arate, într-un studiu consacrat acestei teme, că poziția ortodoxă este mult mai apropiată de cea monofizită actuală (care este un monofizism verbal) decît este poziția romano-catolică. Referindu-se la Sever al Antiohiei, care respinge existența unei voințe naturale

13. Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, București, 1978, vol. II, p. 66. Părintele Stăniloae caută să arate aici sensul pur ortodox al afirmației Sfintului Chiril că Fiul lui Dumnezeu este cel ce a pățimit, afirmație pe care o putem înțelege corect abia în lumina hotărîrilor Sinodului ecumenic de la Calcedon care precizează că ipostasul Fiului e cel ce a pățimit și nu natura Sa divină, adică Dumnezeirea în întregimea Ei.

14. *Ibidem*, p. 39—40.

15. *Teologia Dogmatică și Simbolică*, București, 1958, vol. II, p. 585.

16. *Idem*, p. 586.

în Hristos, Prof. N. Chițescu arată că, în realitate, Sever confundă firea cu ipostasul admitând totuși două «esențe» în Mîntuitorul. De aceea, voința omenească pe care o contestă monofiziții în Iisus Hristos este voința gnostică, și nu voința naturală sau care ține de «esență». Prof. N. Chițescu spune : «Este adevărat că Sever tăgăduiește persistența firii omenești, dar acceptă persistența esenței. El nu admite persistența firii, fiindcă o identifică cu ipostasul. Dar prin esență (adică prin natură), după el, lucrează ipostasul. Ca și Sever noi învățăm cu Sfinții Părinți că, dacă Mîntuitorul n-ar fi primit în mod real, ontologic, voința cu firea noastră omenească vătămată de păcat, nu ne-ar fi tămăduit cu adevărat, fiindcă ceea ce nu este primit de El nu este vindecăt»¹⁷.

Monotelismul, ca prelungire a monofizismului radical, face confuzie între fire și persoană. Această constatare o face și magistrandul Ioan I. Ică într-o lucrare elaborată la cursurile de magisteriu, în care, analizînd disputa Sfîntului Maxim Mărturisitorul cu Pyrrhus, spune următoarele : «Cum am mai spus, din punct de vedere teoretic și dogmatic, monotelismul se clădește pe nediferențierea și confuzia între natură și persoană. Monoteliții și-au creat o noțiune de persoană transcendentă, abstractă, lipsită de conținutul său ontologic-material, natura ce se manifestă independent de ea și socotind persoana ca izvorul ultim al actelor sale. Sf. Maxim Mărturisitorul însă, în luptele sale antimonetelice, mergînd pe linia trasată de definiția dogmatică de la Calcedon, care a operat pentru prima oară distincția între natură și persoană, a adîncit și luminat prin reflecțiunile sale, ca nimeni altul, problema persoanei și a naturii — deși nu într-un mod definitiv, dar schițînd intuițiile hotărîtoare ale problemei — și care și-a dat posibilitatea să înfrunte și să înfrîngă definitiv această erezie extrem de subtilă și periculoasă și să precizeze învățătura ortodoxă nestirbită. El a afirmat, cu toată tăria, contra abstractizării și volatilizării naturii umane de către monoteliți, egalitatea inebranabilă a naturii, pozitivitatea și bunătatea sa funciară, manifestată prin voința sa naturală, ce e orientată ontologic spre binele constitutiv ei, dar distinctă de voința persoanei, care nu se identifică totdeauna cu năzuința funciară spre bine a naturii și tocmai de aceea o poate denatura, după părerea sa arbitrară, precum de asemenea o poate realiza lucrînd numai cele conform naturii»¹⁸.

Alți autori se consacră analizei hristologiei unor Sf. Părinți de mare autoritate. Astfel Constantin Voicu se ocupă de *Hristologia Părinților Apostolici* (Ortodoxia, 1961, 3) ; *Hristologia Sfîntului Atanasie cel Mare și a Sfîntului Grigore de Nazianz* este analizată în două articole de Vasile Bria (Ortodoxia, 1960, 2 ; 1961, 2), iar cea a Sfîntului Ioan Damaschin formează obiectul a două studii, unul de Traian Sevcicu (Ortodoxia, 1959, 4) iar celălalt de Mircea Nișcoveanu (Ortodoxia, 1965, 3). Am amintit aici desigur doar contribuțiile mai semnificative. Concluzia generală este că Biserica din perioada Sinoadelor ecumenice, a militat ferm ca și

17. Prof. N. Chițescu, *Poziția unor teologi ortodocși și romano-catolici despre cele două voințe în Persoana lui Iisus Hristos și problema relațiilor cu necalcedonenii*, «Ortodoxia», 1967, 4, p. 558.

18. Magistrand Ică I. Ioan, *Probleme dogmatice în Dialogul Sf. Maxim Mărturisitorul cu Pyrrhus*, «Ortodoxia», 1960, 3, p. 372.

pînă atunci, pentru evitarea extremelor în problema hristologică, atît aceea a accentuării exclusive a naturii umane în Iisus Hristos, cît și aceea a accentuării exclusive a naturii Lui divine, ori considerarea celor două naturi ca separate.

4. *Considerații finale.*

Din sumara prezentare pe care am făcut-o asupra preocupărilor hristologice mai recente din Protestantism și Ortodoxie pot rezulta două concluzii esențiale. Prima este că în ciuda atitor secole cîte s-au scurs de la Sinodul ecumenic de la Calcedon, și în general, în perioada de precizare a hristologiei patristice, Ortodoxia n-a depășit limbajul și terminologia hristologică ale cărei baze au fost puse atunci. Aceasta indică, pe de o parte, importanța și profunzimea excepțională a formulei calcedonene, iar pe de alta, actualitatea ei nestirbită. A doua concluzie ar putea fi aceea că tentativele de a o depăși, cu orice preț, în intenția întemeierii unui limbaj hristologic mai adecvat secolului nostru, așa cum încearcă astăzi mulți teologi protestanți, eșuează nu numai într-o respingere mai mult sau mai puțin totală a dumnezeirii lui Iisus, dar și într-o zdruncinare a înseși bazelor hristologiei și înțelegerii creștine a întrupării în general. Postulînd o diferență între Iisus cel kerigmatic și Iisus cel autentic și concret, istoric sau real, teologia demitologizantă cu ecourile ei din ultima vreme nu pot marca decît un regres în hristologie, datorită negării divinității Mîntuitorului și implicit o realității întrupării Logosului ca eveniment istoric.

PREDICĂ ȘI ARTĂ BISERICESCĂ : DESPRE FUNCȚIUNEA OMILETICĂ A ARTELOR RELIGIOASE *

Pr. Drd. Constantin GRIGORAȘ

Prin diferitele chipuri de manifestare în care se pot remarca puritatea și armonia, arta ni se relevă, înainte de toate și în mod necesar, ca reprezentare a frumuseții ideale. Folosind perceptibilul numai pentru a realiza tipul frumuseții morale — reflectată prin frumusețea perfectă — arta trezește ideea și impulsionează, prin intermediul simțurilor, căutarea a tot ceea ce este frumos, nu numai în natură ci și în spirit, adică Adevărul.

Cînd se vorbește despre arte, în antichitate, trebuie să le raportăm la acel sublim șir de minunății, pe care geniul artistic grec ne-a dat posibilitatea să le admirăm. Grecii sintetizează într-adevăr, în efortul lor către frumos, ceea ce antichitatea visa și a putut executa mai perfect. Artiștii lor — pictorii, arhitecții, poeții, oratorii sau filozofii — ajunseră la o perfecțiune care, a făcut din operele lor un model unic, pentru că ei au realizat ceea ce geniul uman a putut să-și imagineze și să realizeze mai desăvîrșit.

* Lucrare întocmită și susținută în cadrul cursurilor pentru pregătirea doctoratului în Teologie, la Catedra de Omiletică, Catehetică și Pedagogie, sub îndrumarea P. C. Sale, Diac. Prof. Dr. N. Balca care a dat și avizul de publicare.

Creștinismul a introdus în arte unele imperative religios-morale lărgind câmpul viziunii artistice pentru a produce noi sentimente, noi idei și noi virtuți.

Influența creștinismului în arte s-a exercitat nu numai ca un sistem de filozofie și de morală, ci și ca o religie revelată și influența dogmei se face simțită la fiecare pas în operele de artă creștină, ba chiar deseori se exprimă o credință puternică, pentru care religia a fost o sursă de teme.

Această influență este cu totul rațională și ea se explică prin natura sentimentului care domină creștinismul, care-i este caracteristic și în același timp constituie noutatea, forța și măreția. Este vorba despre iubirea creștină. Dacă arta este în manifestarea ei exterioară și pentru creștinism, căutarea și reproducerea frumosului, ea are ca principiu fundamental filozofico-teologic, iubirea ca impuls de a sensibiliza sacrul în profan. În ultima analiză, arta poate fi definită ca iubire pusă în slujba acestei sensibilități. Este natural ca creștinismul, care în morală să este o religie a dragostei ce este relevată și prin dogmele sale, în care el afirmă sau prescrie dragostea lui Dumnezeu față de om și a omului față de Dumnezeu și de aproapele, să exercite asupra artei o acțiune directă și preponderentă. Această dragoste a făcut pe unii creștini să devină artiști admirabili, să compună imnuri, proză, rugăciuni, care constituie obiectul admirației de secole și care au depășit cu mult pe cele mai de seamă opere ale antichității și aceasta prin sublimitatea scopului și inspirației lor.

Creștinismul oferă artistului supranaturalul, infinitul ca obiect și ca scop al creației lui, și-l determină astfel să se ridice fără încetare către acest ideal, pe care el își dă seama că nu-l va atinge complet niciodată, dar care cel puțin va face opera sa cu atât mai nobilă, cu atât mai măreață, cu atât mai demnă de admirație și durabilitate. Dar și altceva: efortul său către adevărul și frumosul absolut va fi mai continuu, mai dezinteresat și mai sincer. Dar arta va restitui creștinismului ceea ce ea a primit de la acesta, devenind un important mijloc de propovăduire a dogmelor și a adevărilor pe care le revelează. Arta trebuie să sugereze și să exprime dragostea față de Dumnezeu și să fie un colaborator al Bisericii în acțiunea sa de propovăduire. Sf. Vasile cel Mare în Omilia XX afirmă acest lucru pentru toate formele de artă, când el declară că pictorii fac tot atât pentru propovăduirea religiei prin tablourile lor, cât fac preoții prin elocința lor.

Concluzionând la cele de mai sus, putem spune că orice operă de artă religioasă creștină, prin impresia pe care ne-o creează, îndreaptă — și trebuie să facă acest lucru — sufletul nostru spre contemplarea lui Dumnezeu, îndeplinind poruncile Lui, sau exercitând virtuțile creștinești.

Artele religioase creștine, născute în primele veacuri ale creștinismului sub impulsul unor variante influențe populare, a deschis calea spre cercetarea unor zone cu totul altele decât acelea pe care le explorase antichitatea clasică, preocupându-se exclusiv «să înfățișeze chipul dinlăuntru al omului, străduindu-se să oglindească desăvârșirea duhovni-

cească și neîncetata osîrdie a sufletului credincios spre cunoașterea frumuseții divine»¹.

Manifestare sensibilă și ideală a vieții omenești, arta nu poate fi desprinsă de complexul întreg psihic, care determină condițiile istorice. Ea nu poate fi privită numai ca formă sau idee, fiind o creație antropogeografică a cărei valoare ideală stă exclusiv în faptul de a fi o manifestare a spiritului religios omenesc.

Acestea sînt, de fapt, ideile care explică rolul și importanța artelor pentru predicator. În cele ce urmează vom încerca să arătăm ce importanță au artele religioase pentru predicator.

IMPORTANȚA INTUIȚIEI ÎN PREDICĂ

Într-o epistolă adresată lui Serenius, episcopul Marsiliei, Sf. Grigore, papă al Romei, conchidea: «Ceea ce este Scriptura pentru cei care știu să citească, este icoana pentru cei care nu pot citi»².

Reflectînd numai la aceste cuvinte, pe deplin edificatoare, descoperim funcțiunea nu numai sacramentală, ci și didactică a artelor bisericesti.

Nu mai este necesar să accentuăm aici rolul didactic al predicii, dar este cu totul potrivit ca să insistăm asupra faptului că, între principiile didactice, care stau în deplin acord cu legile dezvoltării sufletești ale celor care constituie subiect al învățaturii, intuiția este cea care permite să se pătrundă în inima realității fizice și morale a credinciosului.

În termenii principiului «omnia cognito incipit a sensu», se postulează adevărul potrivit căruia gîndirea omului nu poate pătrunde direct în sfera spiritului, fără a trece peste lumea simțurilor. Ca atare și drumul spre lumea harului duce tot prin simțuri, aceasta în virtutea faptului că omul reprezintă constituanta unei unități depline dintre trup și suflet. Sf. Ioan Gură de Aur remarcă: «Dacă ai fi netrupesc și-ar da aceste daruri așa cum sînt, netrupesți. Dar fiindcă sufletul e împreunat cu trupul, cele duhovnicești ți le dă în semne supuse simțurilor»³.

Așadar, pentru predică intuiția este un element esențial datorită însăși condiției noastre de oameni creați în trup și spirit, fiindcă pentru care concretul este temelia de pe care putem scruta transcendentul și suportul inițial în drumul către cunoașterea deplină.

Învățămîntul religios dispune de un material didactic intuitiv dintre cele mai diverse. Mîntuitorul a ales apa, umdelemnul, pîinea, vinul ca purtătoare ale harului sfinților, iar Biserica le-a împodobit cu simboluri, ceremonii și sărbători.

Biserica în care au loc sfintele slujbe, «pictura și icoanele, care o împodobesc au o mare importanță didactică, fiindcă ele zugrăvesc în chip plastic, ceea ce Sfînta Liturghie redă în acțiuni sacramentale. Sfinții Părinții recunosc și accentuează mereu valoarea didactică a picturii și iconografiei bisericesti — icoanele fiind numite «cărțile celor neînvățați»⁴.

1. *Prețuirea artei creștine în Răsărit*, în «Ortodoxia» XI (1959), nr. 3, p. 488.

2. *Epistulae S. Gregorii*, lib. IX, ep. CV, PL, LXXVII, col. 1027.

3. *Omilia 83 la Matei IV*, P.G., LVIII, col. 743.

4. Diac. prof. Nicolae Balca, *Importanța catehetică a Sf. Liturghii*, în «B.O.R.», LXXVI (1958), nr. 1—2, p. 201.

Ceea ce trebuie remarcat cu privire la acest material intuitiv pentru predicator, este constatarea că arta arhitecturală, cea murală și cea iconografică prezintă o autoritate egală cu textul scris și deci predania ortodoxă a fost păstrată și transmisă nu numai prin Părinții scriitori, ci și printr-un lung șir de părinți ilustratori. Aceștia transmit aceleași adevăruri eterne ale creștinătății ortodoxe cu o autoritate egală și mijloace tehnice adesea superioare scrisului, versului sau cîntării.

Sfintul Ioan Damaschin scrie : «Cînd nu am cărți sau cînd gîndurile chinuindu-mă ca niște spini, mă împiedică să citesc, mă duc la Biserică, azilul deschis tuturor bolilor sufletului. Prospețimea zugrăvelilor îmi atrage privirile, îmi reține vederea ca o pașiște veselă și fără să-mi dau seama îmi poartă sufletul către slăvirea lui Dumnezeu. Privesc la bărbăția mucenicului, la cununa cu care este răsplătit ; rîvna lui îmi aprinde dorul, cad la pămînt pentru a slăvi și a ruga pe Dumnezeu»⁵. Iar Leontin, episcopul Neofalei Ciprului, scria la sfîrșitul secolului al VI-lea : «Icoanele sînt cărți frumoase, deschise care se tilcuiesc și se cîntesc în biserici, pentru a reaminti celor ce le văd, pe însuși Dumnezeu și pentru a-L slăvi întru sfinți și lucrările sale»⁶.

Tot în același context sînt demne de amintit cuvintele Sfintului Nichifor Mărturisitorul : «Între cuvînt și imagine există o asemenea comunitate încît, în una și aceeași carte, așa cum adesea se poate vedea în manuscrisele foarte vechi, s-au scris alături, de o parte cuvîntul articulat, de cealaltă cuvîntul zugrăvit, așa încît zugrăveala redă aceeași istorie ca și scrierea. Cum însă textul Sfintei Scripturi își trage autoritatea de la sine însuși, scrisul pe care-l cuprind imaginile fiind același ca cel din textul evanghelic, pictura își trage, de asemenea, autoritatea de la sine. Ea nu are nevoie de o demonstrare extrinsecă, fiindcă ea dezvoltă aceleași adevăruri ca și Evanghelia și are dreptul la același respect. Dacă ar trebui, n-am avea decît să confirmăm prin text»⁷. Iar Teodor din Andida afirmă această importanță cînd indică «expunerea sfințelor icoane, căci toate tainele Întrupării Domnului nostru Iisus Hristos sînt reprezentate de ele, începînd cu venirea Sfîntului Arhangel Gavriil la Sfînta Fecioară și pînă la Înălțarea Domnului și la a doua Lui venire»⁸.

A. ARHITECTURA ȘI PICTURA BISERICESCĂ CA MATERIAL INTUITIV ÎN PREDICĂ

Pedagogii au recunoscut că artele religioase constituie un material intuitiv bogat și cu posibilități evidente de sensibilizare a adevărului revelat, pentru a fi mai apoi asimilat de sufletul credincioșilor.

De aceea, cînd dezvoltă diferite teme cu caracter dogmatic, moral sau cultic, predicatorul nu numai că are posibilitatea, dar și îndatorirea de a apela la diferitele elemente ale artelor creștine, pentru a face și mai pe înțeles învățătura pe care o predică. Căci sentimentul religios care e un sentiment concret, nu se dezvoltă pe deplin numai prin reacția

5. P.G. XCV, col. 1172.

6. Cf. Hefele-Leclercq, *Histoire des conciles*, ed. a II-a, vol. III, p. 2, p. 605 — notă.

7. *Antiretic* III, 5, P.G., col. 381.

8. Teodor din Andida, III, cf. Millet, *Recherches sur l'iconographie des Evangeliques*. Paris, 1916, p. 29—30.

credinciosului asupra ideii abstracte de Dumnezeu, ci trebuie să fie în legătură și cu unele elemente obiective, care-i dau echilibru și precizie. «Între elementele concrete prielnice dezvoltării sentimentului religios, intră «...biserica însăși cu arhitectura ei deosebită de a oricărei alte clădiri... și tot aici intră și icoanele»⁹.

Arhitectura bisericească și trăsăturile stilistice ale acesteia au evoluat în strânsă legătură cu dezvoltarea învățaturii, a tradiției creștine și a vieții bisericești în general. Formele, suprafețele și liniile locașului de cult, care reflectă maiestatea, dar totodată și intimitatea pe care o degajează sfintele icoane, constituie simboluri ale spiritualității creștine, relevantă oamenilor prin Iisus Hristos, transmisă prin nevointa primilor martiri, zidită prin scrierile Sfinților Părinți și reflectată mereu în chipul sfinților din biserici în măreția arhitectonică.

Ansamblul unui locaș de cult redă imaginea unei nave îndreptate spre răsărit. Pasajul din Faptele Apostolilor I, 11 («Acest Iisus care s-a înălțat de la voi la cer, astfel va și veni, precum L-ați văzut ducându-se la cer»), explică simbolismul acestei orientări, prin faptul că orice lucru făcut către Dumnezeu va avea un răspuns de la Acesta. Adică orice faptă liturgică are un aspect eshatologic. Biserica reprezintă astfel o navă care plutește într-o dimensiune eshatologică, ceea ce subliniază pregnant semnificația arhitecturală a locașului de cult.

Semnificația aceasta este însă întărită și prin dispoziția topografică a acestei arhitecturi, care implică o inițiere gradată a celui care pătrunde în locaș și o interzicere a «profanului», după cum este menționat în Imnul heruvic: «toată grija cea lumească să o lepădăm». Odinioară, locașul era adesea înconjurat de un zid sferic, simbolizând eternul și protecția, precum și delimitarea spațiilor. Locașul de cult cu cupolele sale, candelabre, sfeșnice și lumini aprinse, redă imaginea cerului coborât pe pământ, cu imaginea Pantocratorului în centru, ale cărui mâini țin destinul tuturor și al fiecăruia în parte. Este imaginea bucuriei și a păcii, care vorbește despre viața veșnică a cărui început aici este pe pământ.

Pictura religioasă este chemată să desăvârșească acest edificiu și să-l decoreze. «Posibilitatea reprezentării în pictură a lui Dumnezeu, care este nevăzut, a devenit posibilă prin întruparea Sa în persoana divino-umană a lui Iisus Hristos, întrucât El este chipul Dumnezeului celui nevăzut (Col. I, 15), în care locuiește trupește toată «plinătatea Dumnezeirii» (Col. 2, 9), pictura devenind astfel un mijloc de comuniune cu Dumnezeu, cu sfinții, o scară duhovnicească; pictura îndeplinește un întreg rol: instructiv-didactic, moralizator și simbolic»¹⁰.

Predicatorul găsește în expresivitatea și concentrarea calmă a figurilor, imaginea unei intense trăiri spirituale, un suflu al sfințeniei și un profund umanism, o reală intensitate emoțională.

În pictura bisericească, cunoașterea lui Dumnezeu «nu este atît un act rațional, ci mai ales unul de contemplare și rugăciune, un proces

9. Pr. prof. Dumitru Belu, *Iconografia ca izvor omiletic*, în «Mitropolia Ardealului», III (1958), nr. 11—12, p. 879.

10. Irineu Crăciunăș, *Temele iconografice, reprezentate în pictura exterioară din Moldova*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XLVII (1971), nr. 9—12, p. 634.

de trăire religioasă, prin care se poate ajunge chiar la cunoașterea și la vederea luminii divine, taborice»¹¹.

Temele picturale cu subiecte luate din istoria creștină, acatiste, imne și slujbe bisericesti, vieți de sfinți, unele lucrări ale Sfinților Părinți etc., fac din pictură o narațiune a istoriei sfinte.

În acest fel arhitectura și pictura, care este și un element arhitectonic componistic al locașurilor de cult, le transformă pe acestea din urmă în «dogme săpate în piatră».

Pictura ortodoxă pune în lumină pe sfinți făcînd vizibilă tendința ascetică a acestora, reprezentată prin chipuri interiorizate, subțiate și modelate sub aspra lucrare a ascezei creștine. În aceste chipuri se realizează fuzionarea în cadrul principiului anarhic a elementelor fizice, sufletești și harice, componente ale ființei omului.

Deși prin harul Botezului se nimicește păcatul strămoșesc și se pun bazele vieții în Hristos, înclinarea spre păcat rămîne puternică «ca un element menit să amintească și să cheme neîncetat pe credincios la luptă împotriva răului și pentru a promova și menține în funcția de conducător elementul superior din ființa sa»¹².

Predicatorul trebuie să elaboreze cuvîntarea sa astfel ca sfinții închipuiți din pictură să exercite o puternică înrîurire asupra credincioșilor, ca la rîndul lor să aplice și ei cu bărbăție aceleași învățături creștine. De altfel, conținutul unei astfel de predici, constituie o întregă gamă de învățături dogmatice morale și de cult, care pot fi clarificate pe teme sau probleme, implicînd importanța lor în însăși scopul urmărit de predicator. Arhitectura și pictura bisericescă constituie un material intuitiv ușor de înfățișat sau de expus în fața ascultătorilor și cu atît mai ușor de reținut de către aceștia. Arhitectura reprezintă adevăruri de credință concretizate în linii, stiluri, culori, figuri, care nu pot fi uitate cu ușurință, întipăririndu-se în memorie și reinviindu-le ori de cîte ori credinciosul vine în contact cu acest material intuitiv, el fiind o carte permanent deschisă ce îndeamnă mereu pe predicator și pe credincioși la citirea ei în chip sufletesc și la crearea unei atmosfere spirituale ce este proprie însușirii învățăturii creștine.

Desigur, forma predicii trebuie să fie expresia unei vorbiri corecte, în care claritatea, naturalețea și armonia stilistică să fie înveșmîntată în comparații, metafore, alegorii și alte figuri stilistice, la nivelul ascultătorilor. Sf. Ioan Damaschin spune: «Am privit răbdarea mucenicului, răsplata cununilor și mă aprind ca de foc de dorința de a-l imita». Și tot el zice: «podoaba picturii mă atrage să mă uit, îmi desfătează vederea ca o livadă și pe nesimțite slava lui Dumnezeu pătrunde în suflet»¹³.

B. PICTURA BISERICESCĂ CA MATERIAL INTUITIV

Unul din temeiurile doctrinare ale icoanei trebuie a fi socotită creația (Gen. 1, 26). În perioada veterotestamentară, omul nu posedă valențe interioare pentru a-L «zugrăvi» pe Dumnezeu. Dar pentru că era necesar ca Dumnezeu să se facă asemenea nouă, pentru a putea fi zugrăvit, El s-a folosit, în perioada de la cădere pînă la Întrupare, de

11. *Ibidem*, p. 635.

12. Pr. prof. Dumitru Belu, *art. cit.*, p. 883.

13. *Cultul icoanelor*, trad. Pr. D. Fecioru, p. 45.

simbol, care «își are temeiul în deosebirea lumii de Dumnezeu, dar în același timp în legătura ei cu Dumnezeu, ca Făcător al ei»¹⁴, și în special de simbolul profetic. Acest simbol, constituie așteptarea mesianică, proprie Vechiului Testament «constituie calea ce duce spre icoană, care va fi reprezentarea adevărului însuși, anticipată numai în simbolurile profetice ale Legii vechi»¹⁵.

Iată de ce omenirea dinaintea venirii Mântuitorului era caracterizată prin acea dorință după asemănarea pierdută prin păcat și implicit tendința de a zugrăvi, care actualizându-se în absența harului răscum-părător, ducea inevitabil la idolatrie. De aceea, am putea spune că icoana este ceva din «încredințarea despre lucrurile nădăjduite și adevărirea celor nevăzute» (Evrei 11, 1), iar rațiunea existenței ei este darul asemănării și structura psihofizică a omului, ca manifestări universale¹⁶.

După învățătura Bisericii nedespărțite, Întruparea Mântuitorului constituie temeiul principal al zugrăvirii și cinstirii icoanei. Astfel «icoana redă fața omenească reală a lui Dumnezeu, care a luat în mod real această față. Ca atare, ea nu mai lasă loc așa de mare imaginației omenești, ci corespunde realității obiective»¹⁷. Reflectînd la cele spuse mai sus, trebuie menționat că predicatorul este necesar să aibă în vedere conținutul icoanei, care reprezintă omul îndumnezeit în har: «Dacă sfințenia este o realizare datorită întrupării lui Hristos, a posibilităților sădite de Dumnezeu în om, este asemănarea cu Dumnezeu sau chipul în actualitate, cum o numește Sf. Vasile cel Mare, icoana este descoperirea acestei realizări, exprimarea simbolică a acestui exemplu sau cu alte cuvinte, în icoană se evidențiază formula Sfinților Părinți, deja amintită: Dumnezeu s-a făcut om ca omul să devină Dumnezeu în har. De aici rezultă acea strînsă legătură care există în Biserica Ortodoxă, pe de o parte între icoană și noțiunea de sfințenie privind conținutul icoanei, iar pe de altă parte între cinstirea icoanelor și a sfinților»¹⁸.

Iconografia consemnează fiecare trăsătură exterioară specifică sfîntului închipuit în icoană pentru a releva și felul slujirii acestuia: apostolică, arhierască, mucenicească, monahicească, ostășească etc. Astfel s-au pictat chipurile sfințite după cum le descrie Tradiția Sfîntă și Viețile Sfinților sau Sinaxarele. «Tot ceea ce este personal, specific, este redat adesea în nuanțe fine, uneori foarte greu de remarcat. Dealtfel, nici o linie, nici o culoare sau umbră nu trebuie să fie de prisos, ci totul să tindă spre același scop: de a reda cît mai fidel chipul sfîntului respectiv. Așa se explică faptul constatat că poporul credincios, aflîndu-se în fața icoanelor cinstite de el cu atîta căldură, recunoaște de cele mai multe ori, fără prea mare greutate, chipurile sfinților»¹⁹.

În felul acesta nu sînt numai cărți pentru neștiutorii de carte, ci ele îndeamnă și la practicarea virtuților cu care și-au înfrumusețat viața aceia dintre sfinți care s-au învrednicit de cinstirea în icoane. «Icoanele

14. Pr. prof. D. Stăniloae, *De la Creațiune la Întruparea Cuvîntului și de la simbol la icoană*, în «Glasul Bisericii», XVI (1957), nr. 12, p. 860. 15. *Ibidem*, f. 961.

16. Pr. prof. Ene Brăniște, *Teologia icoanelor*, în «Studii Teologice» XV (1962), nr. 3—4, p. 183, N. D. Stănescu, *Sensul ortodox al icoanei*, în «Ortodoxia» VIII (1956), nr. 2, p. 245.

17. Pr. prof. D. Stăniloae, *art. cit.*, p. 865.

18. N. D. Stănescu, *art. cit.*, p. 251.

19. *Ibidem*.

sînt lecții pe care închinătorul nu le uită niciodată, dacă a știut să citească bine cu ochii credinței cele înfățișate pe icoane. Dacă fiecare icoană este o lecție, cite zeci sau sute de lecții însemnează icoanele într-o biserică. Mai ales dacă ele sînt pictate cu artă și cu evlavie. Ceea ce sînt gîndurile, cuvintele și faptele frumoase pentru om, aceea sînt icoanele pentru sfînta Biserică, adică bucurie și podoabă²⁰.

Un alt aspect al iconografiei care trebuie remarcat de predicator este cel eshatologic. Icoana redă o anticipare a omului îndumnezeit în har, care se află în lumea viitoare, tinzînd astfel să înfățișeze Împărăția Duhului, adică creația transfigurată prin har. Astfel în icoană avem «un model al omenirii viitoare, al omenirii care devine Biserică a lui Dumnezeu»²¹.

Aceste considerații au făcut pe mulți să considere icoana ușă care deschide mintea noastră spre asemănarea cea dinlăuntru sau mijlocirea sensibilă pentru zborul duhului. Căci «tot ceea ce se reprezintă în icoană, oglindește nu dezordinea lumii noastre păcătoase, ci ordinea dumnezeiască, liniștea în care nu domnește logica pămîntească, nu morala omenească, ci hărul dumnezeiesc. Aceasta e ordinea nouă în făptura cea nouă»²².

Toate aceste aspecte privind iconografia bisericească trebuie avute în vedere de către predicator în timp ce se va folosi de icoane drept material intuitiv. Într-un limbaj bisericesc cu o încărcătură emoțională demnă de momentul și atmosfera ce o creează prezența icoanelor, predicatorul are datoria de a prezenta auditoriului realitatea religioasă întruchipată de artistul bisericesc, precum și scopul și menirea operei realizată de acesta. Folosind diverse metafore, comparații etc., într-un grai simbolic redare de nimb, forme, culori, umbre, linii etc., preotul predicator arată ceea ce nu poate fi reprezentat direct. O atenție deosebită trebuie acordată interpretării corecte a expresiilor privind diferitele elemente necesare în redarea conținutului iconografic. Stilul trebuie să fie plin de claritate și fără alambicări lipsite de conținut.

MUZICA BISERICESCĂ CA IZVOR AL PREDICII

Cîntarea a reprezentat o însușire specifică și comună ființei omenești din toate timpurile și locurile. Ca formă a artei, cîntarea este cea mai expresivă și mai comunicativă și cu mare răsunset în sufletul oamenilor. Bucuria, durerea, idealurile sînt tot atîtea stări ale omului, ce pot fi exprimate prin cîntare sau muzică. Aceste cîteva considerații sînt cit se poate de explicite pentru faptul că și muzica, ca și celelalte arte, a fost pusă în slujba sentimentului religios și a cultului. «În temple, în sinagogi, în biserici, în locașuri de adunare și de rugăciune — orice nume ar purta ele — credinciosul a lăudat și a cîntat pe Dumnezeu sub forma psalmilor a imnelor religioase și a cîntărilor de orice fel»²³.

De aceea, orice preot predicator are datoria ca în cuvîntul său de învățătură să atenționeze pe credincioși despre importanța și rolul mu-

20. Pr. prof. Ioan G. Coman, *La Duminica Ortodoxiei*, în «Glasul Bisericii», XX (1961), nr. 1—2, p. 55. 21. N. D. Stănescu, *art. cit.*, p. 252.

22. *Ibidem*, p. 253.

23. Pr. prof. Ene Braniste, *Temeiuri biblice și tradiționale pentru cîntarea în comun a credincioșilor*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 1—2, p. 17.

zicii bisericești în cadrul spiritualității ortodoxe și pentru desăvîrșirea lor personală.

În cultul creștin cîntarea religioasă a ocupa dintru început, un loc însemnat, credinciosul fiind asemuit cu îngerii și cu sfinții, prin darul, cîntării bisericești. Isaia profetul ne atenționează în acest sens cînd zice: «În anul morții împăratului Oseia am văzut pe Domnul șezînd pe un scaun de domnie foarte înalt și poalele mantiei lui umpleau Templul, serafimii stăteau deasupra Lui și fiecare avea șase aripi : cu două își acopereau fața, cu două își acopereau picioarele și cu două zburau ; strigau unul la altul și ziceau : sfînt, sfînt, sfînt este Domnul oștirilor. Tot pămîntul este plin de mărirea Lui ; și se zguduiau ușorii ușii de glasul care răsuna și casa s-a umplut de fum» (6, 1—4). Iar Sf. Luca ne spune : «Și deodată împreună cu îngerul s-a unit o mulțime de oaste cerească, lăudînd pe Dumnezeu...» (2, 13).

Așadar cîntarea religioasă are temeiuri scripturistice care au de terminat și au înlesnit o bogată, variată și prețioasă creație de cîntări și imne sacre, dintre care unele chiar au origine biblică.

În primele veacuri creștine credincioșii dădeau răspunsurile în comun la invocările preotului sau la psalmodierile și lecturile cîntărețului. Mai tîrziu, în secolul al IV-lea se dezvoltă cîntarea antifonică, ce consta din cîntarea psalmilor în mod alternativ, de o parte bărbați și de alta femei²⁴. Sf. Vasile cel Mare ne spune : «Dacă este frumoasă marea furtunoasă, apoi oare nu e și mai frumoasă o adunare la Biserică, la care glasul unit al bărbaților, femeilor și copiilor, asemenea valurilor ce se izbesc de mal, se înalță către Dumnezeu?»²⁵.

Preotul predicator poate vorbi credincioșilor despre istoria și evoluția muzicii bisericești, despre rolul său liturgic și spiritual, dar mai ales, cuvîntul său trebuie să fie un îndemn la cîntarea în comun a credincioșilor în Biserică. Căci tot Sfîntul Vasile ne spune : «Cine oare mai poate fi socotit vrăjmaș al altuia, atunci cînd își unește glasul la un loc cu el, pentru a da laolaltă laudă lui Dumnezeu ? Psalmodia aduce cu sine ce poate fi mai bun : iubirea făcînd din tovărășia laolaltă a glasului un fel de trăsătură de unire între oameni, adunînd poporul laolaltă într-un singur cor»²⁶. De aici rezultă influența educativă pe care cîntarea în comun o are asupra credincioșilor.

Explicarea cîntării în comun trebuie să constituie o altă latură importantă a activității omiletice a preotului. Mai întîi predicatorul trebuie să facă cunoscute credincioșilor care sînt temeiurile scripturistice cît și cele păstrate de Sfînta Tradiție, precum și alte argumente, pentru practicarea cîntării în comun.

Dacă cercetăm Vechiul Testament vom constata că intonarea psalmilor și în general cîntarea religioasă, era o obligație atît pentru slujitori, cît și pentru credincioși. Aproape toți psalmii, sub diferite forme, îndeamnă la cîntare în toată vremea și în tot locul. Unele din fragmentele de psalmi s-au păstrat și în cultul ortodox cum e cazul cu psalmii : 91, 1—2 (Bine este a ne mărturisi Domnului...); 94, 1—7 (Veniți să cîntăm cu bucurie Domnului... Să întîmpinăm fața Lui cu laude și în psalmi

24. P. S. Antim Tîrgovișteanul, *Despre cîntarea credincioșilor în Biserică*, în «B.O.R.», LXXI (1953), nr. 11—12, p. 1118.

25. Omilia IV, P.G. XXIX, col. 93.

26. Omilia la Psalmul 1, P.G. XXIX, col. 212.

să cîntăm Lui); 150, 1—5 (Lăudați pe Domnul în locașul Său cel Sfint..., Toată suflarea, să laude pe Domnul)²⁷.

Și în Noul Testament vedem că Mîntuitorul și Sfinții Apostoli s-au conformat întocmai obiceiului iudaic. Mîntuitorul însuși, după Cina cea de taină, a plecat în grădina Ghetsimani cîntînd psalmi (Matei 26, 30; Marcu 14, 26).

Așa se face că și primii creștini, proveniți dintre închinătorii templului și ai sinagogii «erau în toate zilele așteptînd cu un cuget în templu și frîngînd prin case pîine, primind hrana cu bucurie și cu bună-tatea inimii și lăudînd pe Dumnezeu» (Fapte 2, 46—47). Știm, de asemenea, că Sfinții Apostoli Petru și Ioan, eliberați din închisoare, «au ridicat glas către Dumnezeu» și au întocmit un imn de mulțumire (Fapte 4, 24—31), iar scrierile Sfintului apostol Pavel confirmă existența cîntării religioase printre celelalte forme ale cultului divin din epoca harrismelor (I Cor. 14, 26). Dar el îndeamnă chiar pe credincioși la întrebuintarea cîntării religioase atît în cadrul adunărilor de cult cît și în afara acestora. «Iar Dumnezeu răbdării și al mîngîierii să vă dea vouă să gîndiți la fel unii pentru alții în Hristos Iisus, pentru ca toți într-un gînd să măriți cu o rugă pe Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos (Rom. 15, 5—6). La fel și Sf. Apostol Iacob ne sfătuiește: «Este cineva dintre voi în supărare? Să se roage. Este cineva cu inimă bună? Să cînte psalmi (Iacob 5, 13).

Este clar că Sf. Apostoli au acceptat, ba mai mult au practicat cîntarea în comun, fie la adunările de cult, fie în alte împrejurări. Același lucru îl menționează și Sf. Tradiție. Uzul cîntării în comun din epoca apostolică s-a practicat în comunitățile creștine din epoca postapostolică și în tot cursul secolelor următoare. Sf. Iustin Martirul ne spune că în adunările liturgice, pe vremea lui, se ridicau toți în picioare și cîntau rugăciuni²⁸. Din secolul al treilea, cîntarea în comun a fost folosită într-o largă măsură în activitatea misionară, ca armă de luptă împotriva ereziilor și ca mijloc de întărire și apărare a Ortodoxiei. Acum apar, alături de psalmi și imnele biblice, cîntări sau imne noi cu conținut doctrinar dintre care Sf. Vasile cel Mare menționează «Lumină lină»²⁹.

Pentru a accentua încă o dată importanța acordată de Sf. Părinți cîntării în comun, cît și foloasele acesteia pentru viața religioasă a credincioșilor vom mai cita spusele Sf. Ioan Gură de Aur care zice: «Vocile noastre sînt ca și coardele unei chitare, care scot sunete diferite, dar creează o armonie a pietății, căci credincioșii se deosebesc prin vîrstă, nu însă și la cîntarea în comun. Aceeași respirație care dirijează vocile face din toate o singură melodie precum spune David cînd cheamă toate vîrstele de ambe sexe la această simfonie, zicînd: «Toată suflarea să laude pe Domnul»³⁰.

Dar însuși cultul divin și îndeosebi Sf. Liturghie, constituie un argument forte în favoarea participării credincioșilor la cîntarea bisericească. Avînd rol de participanți activi la Sf. Liturghie, prima manifes-

27. Pr. prof. Ene Branîște, *Temeiuri biblice...*, p. 18—19.

28. *Apologia I*, cap. LXV și LXVII, apud Pr. prof. Ene Branîște, *Temeiuri biblice...*, p. 21.

29. *Despre Sf. Duh*, 29, 73, P.G. XXXIII, col. 205.

30. *Omilia la ps. 145, 2*, P.G. CLV, col. 524.

tare a acestei colaborări a credincioșilor este cîntarea religioasă alături de preot și de cîntăreț. «Formulele de răspunsuri și de dialog între liturghisitori și credincioși, precum și forma plurală a mai tuturor rugăciunilor și mai ales a ecteniilor au fost concepute și instituite în vederea participării efective a credincioșilor la desfășurarea acțiunii liturgice»³¹.

Așadar, aceste aspecte care privesc muzica bisericească, pot constitui oricînd tema unei predici ținute de preot în Biserică. O exegeză atentă a tot ceea ce implică aceste aspecte, o reflectare continuă asupra lor în contextul învățaturii divine, precum și ancorarea tuturor acestora în viața religioasă a credincioșilor, iată caracteristicile pe care trebuie să le îndeplinească predica cu o asemenea tematică. Predicatorul trebuie să știe că de fiecare dată cuvîntul său e punte între Dumnezeu și ascultătorii credincioși și de aceea, în expunerea sa este necesar să primeze sentimentul dependenței ființei umane, cu toate posibilitățile ei de exprimare, de Creatorul său.

Pentru limpezimea învățăturilor redade, pentru expresivitatea și culoarea vorbirii, preotul insuflat de adîncimea Scripturilor, este întotdeauna într-o atmosferă de meditație și de folosire intuitivă a textelor muzicale, ceea ce face pe credincios să trăiască și să fie satisfăcut că a descoperit lumina pe care o caută. Este apoi recomandat ca fiecare predică și cateheză să înceapă și să sfîrșească cu o cîntare religioasă.

LITERATURA BISERICESCĂ CA IZVOR AL PREDICII

Vorbînd despre literatura bisericească trebuie să ne referim la cărțile de cult, care prin conținutul lor au determinat însăși alcătuirea canonului liturgic și care determină de regulă tema predicii. Aceste cărți dezvoltă învățătura Sfintei Scripturi și cuprind totodată în ele valori din tezaurul sfînt al Tradiției.

Mai întîi cărțile de cult pot constitui un izvor dogmatic al predicii. Fiecare zi a săptămîinii își are în acestea închinarea și semnificația ei religioasă despre care ni se vorbește.

«În fiecare zi liturgică se află înscrise în cărțile de cult una sau mai multe teme morale dezvoltate care pot sluji ca temă a predicii: dragostea, milostenia, jertfelnicia, blîndețea, răbdarea, înțelepciunea. Toate acestea urmăresc relizarea binelui, a frumosului și a sfînțeniei în lume. Toate sînt puse în slujba scopului suprem al vieții, care pentru creștini este asemănarea cu Dumnezeu și dobîndirea valorii creștine care este mîntuirea».

Literatura bisericească în general și cărțile de cult în special constituie un important izvor pentru predicator. Ideile dogmatice și morale cuprinse în paginile acestora sînt mărturii ale valorii lor creștinești, ale unor drepte consecvențe către Dumnezeu. Dar acestea prezintă importanță și pentru forma predicii.

Gîndindu-se numai la cîțiva dintre melozii care au lucrat la alcătuirea cărților de cult, ne dăm seama de valoarea lor practică. Nume ca Roman și Cosma Melodul, Sf. Ioan Damaschin, Andrei Criteanul, Teodor și Iosif Studitul, monahia Caria, confirmă frumusețea doctrinară,

³¹ Pr. prof. Ene Braniște, *Temeiuri biblice...*, p. 25.

morală și literară a conținutului cărților de cult și garantează pentru valoarea lor în viața bisericească.

În imnurile creștine sînt expresii și imagini de o uimitoare putere de sugestionare și impresionare : «Nor luminos te-ai arătat... prooroace... picurînd ploaia cunoștinței de Dumnezeu» (Mineiul pe decembrie, f. 9) : «Ca pe un trandafir mirositor și ca pe un chiparos cu lemn de bun miros, ca pe un crin neveștejit, ca niște mir scump avîndu-te pe tine proorocul Domnului, de mirosul greu al faptelor mele mă voi curăți» (Octoihul Mare, f. 142).

Numărate figuri de stil subliniază continuu valoarea poetică a cărților de cult și folosul lor pentru forma predicii. Din numeroasele exemple care s-ar putea da, menționăm următoarele : «Cu adevărat tu te-ai arătat pre pămînt, mai mare decît cerul cel de sus Fecioară, că din tine a răsărit soarele în lume (Cîntarea I-a a canonului din săptămîna lăsatului sec de carne) ; «Cei ce sînteți ca o vioară a Bisericii, cu douăsprezece strune, ca cei ce dulce ați cîntat cuvîntul înțelepciunii, Apostolilor, rugați-vă pentru noi» (Cîntarea a 8-a a canonului de la Utrenia de joi — a patra săptămîină din post) ; «Ce vă vom numai pe voi Sfinților ? Heruvimi ? Că întru voi s-a odihnit Hristos. Serafimi ? Că neîncetat L-ați preamărit pe El. Îngeri ? Că de trup v-ați lepădat. Puteri ? Că întru minuni lucrați» (Podobie, glas 8). În cîntări apar foarte des paralele între Adam cel Vechi și Adam cel Nou, între Eva și Sf. Fecioară etc.

Trebuie menționat că panegiricul este forma specifică a predicii inspirat din cărțile de cult. În panegiric se laudă faptele cele mari și virtuțile Domnului nostru Iisus Hristos, ale Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu și în general ale sfinților pe care-i sărbătorim. Prin forma și limba lor cărțile de cult contribuie la alcătuirea predicii în limba ce este proprie cultului.

Rezumîndu-ne la aceste cîteva aspecte ale valorii didactice a artelor creștine în general, se cuvin cîteva considerații cu caracter concludiv.

Mai întîi trebuie remarcat faptul că între căile de comunicare a adevărului descoperit omenirii, artelor creștine îndeplinesc o funcție importantă, atestată de vechi și numeroase documente iconografice și de consensul învățaturii Sfinților Părinți.

În cadrul artelor creștine muzica și literatura bisericească ocupă un loc central, constituind elemente importante pentru tematica omiletică precum și mijloace eficiente pentru sensibilizarea sufletului credinciosului.

Reflectînd la aceste aspecte se poate menționa că toți predicatorii creștini au nu numai dreptul ci chiar și datoria de a se folosi în cuvîntările lor de acest material intuitiv, pentru a-și îndrepta turma lor spre cele voite de Dumnezeu. Predicatorul ortodox care neglijează acest material lipsește pe credincioși de stimularea necesară în trăirea marilor adevăruri de credință și în plinătatea trăirii lor religioase.

100

**ASPECTE DIN ACTIVITATEA CLERULUI ORTODOX
DIN ȚINUTURILE BISTRITEI ȘI NĂSAUDULUI PE TĂRÎM NAȚIONAL,
SOCIAL ȘI CULTURAL (SEC. XVII—XIX) ***

Pr. Drd. Ioan BĂNDEAN

Ținuturile străvechi ale Bistriței și Năsăudului sînt o vatră plină de istorie. Din rațiuni de profund sentiment patriotic, izvorit din conștiința latinătății noastre, publicațiile mai vechi numeau ținutul Năsăudului «Terra Samusiensis»¹, — Țara Someșului.

Locuitorii acestor ținuturi, români băștinași, au avut de înfruntat multe greutăți în lupta lor pentru drepturi naționale, sociale și culturale. Începînd cu secolele XII—XIII, cînd pe aceste meleaguri își fac apariția coloniștii sași, aceștia pun stăpînire pe ținuturile cele mai corespunzătoare din punct de vedere economic și social. Acest fapt duce la ascuțirea luptei românilor împotriva magistratului și patriciatului săsesc bistrițean. De asemenea, formîndu-se o conștiință națională, clericii ortodocși din aceste părți au fost mereu prezenți în tumultul marilor evenimente istorice din viața poporului român.

Un merit însemnat în catalizarea acțiunilor acestora pe plan național, social și cultural de-a lungul istoriei acestor locuri l-a avut preoțimea. În cele ce urmează vom sublinia cîteva fapte caracteristice pentru contribuția preoților din părțile Bistriței și Năsăudului pe tărîm național, social și cultural.

a) *Activitatea preoțimii pe plan național și social.*

Satele din Valea Rodnei se bucurau de privilegii și libertăți încă din timpul cînd acestea erau posesiuni ale lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei (1457—1504) și urmașul său de mai tîrziu Petru Rareș (1527—1538 și 1541—1546). La 1475 Matei Corvin alipește definitiv Valea Rodnei orașului Bistrița făcînd următoarea precizare: «...fiecare locuitor al orașului Rodna și al văii sale să se bucure de toate drepturile, libertățile, obiceiurile, milostivirile și privilegiile de care se bucură orașul Bistrița și cetățenii lui din vremuri vechi»². Peste vremi, aceste libertăți au fost uzurpate de patriciatul orașenesc în frunte cu magistratul bistrițean. Neacceptînd această situație, românii din Valea Rodnei vor lupta împotriva exploatării, nemulțumirea lor culminînd cu revoltele dintre anii 1755—1762 numite în actele oficiale «Tumultus 23 pagorum Districtus Valachici Bistriciensis»³. Motivele acestor revolte au fost de ordin social și economic. Implicațiile religioase — înțelegînd prin aceasta refuzul de a trece la uniunea patronată de habsburgi — au alimentat de asemenea nemulțumirea generală. În aceste revolte preoții aveau un rol

---

* Lucrare de seminar alcătuită și susținută la Istoria Bisericii Ortodoxe Române, în cadrul cursurilor pentru pregătirea doctoratului în teologie, sub îndrumarea Pr. Prof. Nicolae Serbănescu, care a și dat avizul de publicare.

1. Vezi Virgil Sotropa, în «Arhiva Someșană», Năsăud, 1924, nr. 1 (prefață).

2. Cf. Hurmuzaki-Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, (II) 2, p. 232—234, la Ion Rusu, *Cîteva date privind vechea organizare administrativă și judecătorească a unor teritorii din județul Bistrița-Năsăud*, în «File de istorie» (culegere de studii, articole și comunicări), vol. I, Bistrița, 1971, p. 123.

3. V. Sotropa, *Revolta districtului năsăudean*, în «Arhiva Someșană», Năsăud, 1937, nr. 22, p. 1—177, și 1938, nr. 23, p. 1—468.

important, fiind alături de țărani în căutarea de drepturi sociale. Atunci când acestea au fost cu neputință de dobândit de la auoritățile habsburgice, sau când viața țăranilor devenea tot mai grea din motive obiective (condiții naturale), locuitorii din ținutul Rodnei au adoptat o formă de protest social numită bejenie, fenomen des întâlnit în Transilvania acelor vremi ⁴.

În fruntea acestor acțiuni, de nenumărate ori s-au aflat preoții, documentele vremii fiind mărturie în acest sens. Pe cărări ascunse, țărani bejenari conduși de preoți căutau înlesniri economice în Moldova sau Țara Românească. La 4 septembrie 1746, locuitorii maghiari din Rodna anunță pe magistratul bistrițean că «...valahii machinează împotriva dijmei și capii mișcării sunt: popa valah Nistor, Petru Croitor și Ștefan Mogovan» ⁵. De asemenea protopopul Anton din Năsăud, un mare susținător al bejeniei și bun prieten cu Ștefan Cute din Feldru, conducătorul răscoalei din 1755—1762, încearcă să-l convingă și pe acesta să-i urmeze exemplul. Dintr-un raport al magistratului Bistriței către guvernul din Sibiu rezultă că «...numitul protopop a întors acasă căci fiind om bogat nu i-a convenit să-și părăsească bunurile..., dar dospind acum alu-atul ieșit din sfaturile pernicioase ale protopopului și prinzînd aceste rădăcini printre oamenii vidicului românesc renitent, la caz dacă dintre acești ar pleca acum la Moldova... atunci ei nu numai că n-ar mai întoarce, ci ar mai seduce la fugă încă pe mulți alții în paguba țării și serviciului înalt» ⁶. Este semnificativ faptul că la plecarea protopopului Anton din Năsăud în Moldova, acesta a sfătuit să procedeze la fel și pe «Popa Constantin din Rodna» ⁷. Iar mai târziu «un călugăr din Rebra Mare» ⁸ pleacă după protopopul Anton în Moldova.

În a doua jumătate a secolului XVIII întâlnim și alte nume de preoți din părțile Năsăudului și Bistriței refugiați în Moldova. Așa, spre exemplu: Nicu Pop din Prislop refugiat în 1773, Nichita Bota din Maier în 1762; Ioan Popa din Zagra în 1777, Nicolae Ghende din Bungard în 1771 ⁹.

Evenimentul cel mai însemnat din viața politică a Transilvaniei între 1848 și 1918, este fără îndoială mișcarea memorandistă din 1892, rezultat firesc al dezvoltării conștiinței naționale a românilor, mișcare ce avea drept țel lupta pentru afirmare națională și dobândirea de drepturi pe seama poporului român. Și cu această ocazie, preoțimea s-a afirmat cu hotărîre. Așa cum a fost subliniat de guvernul maghiar la conferința din 23—24 iulie 1894, preoții erau aceia care întrețineau «...atmosfera incendiară. Activitatea acestora trebuia prin urmare anihilată prin toate mijloacele...» ¹⁰.

4. Vezi Ștefan Mețes, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, ed. a II-a, București, 1977, p. 71—286.

5. Virgil Sotropa, *Revolta districtului năsăudean 1755—1762*, în «Arhiva Someșană», Năsăud, 1937, nr. 22, p. 4.

6. Idem, *Bejenii în secolul XVIII*, în «Arhiva Someșană», Năsăud, 1932, nr. 16, p. 79.

7. *Ibidem*, p. 72.

8. *Ibidem*.

9. Cf. Al. Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, 1940, p. 179, la Ștefan Mețes, *op. cit.*, p. 172.

10. Zenovie Păclișanu, *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a românilor din Ardeal*, în «Revista Fundațiilor Regale», 1, 1934, nr. 5, p. 353—358, la Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1968, p. 175—176.

Printre alți preoți participanți la această acțiune națională a românilor din Transilvania se numără și preotul Eliseu Dan din Susenii Birgăului. Învățătorul Ilarion Bozga din Prundul Birgăului, contemporan cu mișcarea memorandistă amintește într-o monografie a satului său că «...în anul 1893, la 16 decembrie... Eliseu Dan, Ilarion Bozga, Pavel Beșa și Iacob Onea, conform Ordinațiunii naltului Minister de Culte și Instrucțiunii nr. 57411 pe motiv că au semnat și dînșii în foaia «Tribuna» din Sibiu o scrisoare de «aderință» pentru Dr. Aurel Popovici și Nicolae Roman au fost suspendați din post și trași în cercetare disciplinară»¹¹. De asemenea Eugen Brote, luptător și conducător al mișcării memorandiste, amintește că motivul chemării acestora în fața Curții cu jurați din Cluj la 12—24 iunie 1894 este același: «O adresă de aderință către condamnații în procesul replicii publicată în Tribuna»¹².

După aproape două decenii de la mișcarea memorandistă întilnim pe preotul Eliseu Dan la alt mare eveniment istoric din viața poporului român: Unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918. În miezul frământărilor sociale, clerul ortodox a fost întotdeauna aproape de cei păstoriți. Alături de personalități de frunte ale comitatului Bistrița: Dr. Ciuța, Dr. Pahone, I. Issip, P. Grapini și alții, Congregația comitatului Bistrița pe anul 1903 cuprinde și pe preoții: Simion Monda, Eliseu Dan și Zaharie Bulbuc¹³.

b) *Lupta pentru răspîndirea culturii — ideal permanent al clerului ortodox din ținuturile Bistriței și Năsăudului.*

Încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea ne reține atenția un document de mare însemnătate pentru cultura noastră națională. Este vorba de apelul făcut de Pătrașcu Ciogolea, logofătul lui Vasile Lupu al Moldovei către Bistrițeni la anul 1635, luna iunie, pentru a-i trimite pe «Toader diiac din Felder (Feldru)», ca să-i învețe niște «cuconi». «Eto az (adică eu) Pătrașcu Ciogolea Vel Logofet scriem pacea și sănătate la iubiți pri(e)teni noștri și frați, la cinstiți domnii de la Bistriță, la Simon Birăul, și cu toț domnii Mărie Tale. Alta pohtim de la dumneavoastră să faceți. Mărie (Du)milorvoastrea pentru voe noastră să ni tremeteți pe C(e)stu diiac, an(ume) Todor diiac din Felder pentru că ne'u fost și de măntea vremea om(al) nostru; acmu-l pohtim de la Măriilor Vostrea, să ni-l dați. Noi încă vom sluji Mariilor Vostrea întru ce va hi pohta dumilorvostrea la noi. Că av(e)m (niște) cuconi să ni-i învețe. Alta pohtim, de bine ce veți facea și-l veți lăsa (să lăg)ăți și vama de doon, trăi vite ce va ave. De aceasta fortea (ne rugăm dom)neavoastră și să dăruiescă m(i)l(o)st(i)vul Dumnezeu să vă afle ceasta scrisoare a noastră prea Măriile Dumilorvoastrea sănătoși A(min) Suceav(a). Bun priiaten și gata fiecându a slujirea, Pătrașco Ciogolea Vel Logofăt, ISCAL.

11. Cf. Ioan Cernucan, *Ecouri memorandiste la intelectuali din Prundu Birgăului*, în «File de istorie», vol. II, Bistrița, 1972, p. 162.

12. Eugen Brote, *Chestiunea Română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 440, la Ioan Cernucan, *op. cit.*, p. 162.

13. Vezi, *Congregația de primăvară*, în «Revista Bistriței», anul I (1903), Bistrița, nr. 16, p. 2.

Mă închin dumilevoastre și mă rog. La iubiți frați și prieteli a noștri la domnia de Bistrița cu cinst(e) să să dea ceastă cartea, i Mnog zdravie (și multă sănătate)»¹⁴.

În prima jumătate a secolului XVIII, călugări din părțile Năsăudului plecați în Moldova se hirotonească acolo apoi se întorc în locurile natale. Așa spre exemplu «Călugărul Vasile a Popii Roșu din Sângiorz...», întors din Moldova unde a fost hirotonit, a început să «...instruiască și copiii în district»¹⁵.

Se cuvine în contextul acestor idei să ne oprim la figura celui care a fost vrednicul preot și protopop Grigore Pletosu. O sumară biografie împreună cu o scurtă prezentare a activității sale pe plan social ne întregesc imaginea acestei personalități.

Născut în Chintelnic, județul Bistrița-Năsăud, în anul frământărilor revoluționare din cele trei țări române, 1848, la 21 iunie, din părinți țărani, ajunge prin eforturi proprii să urmeze școlile din Năsăud. În 1863, când se inaugurează gimnaziul românesc al grănicerilor din Năsăud, Grigore Pletosu face parte din prima promoție care îi trece pragul. Continuă studiul Teologiei la Sibiu, audiază cursurile de filozofie la Universitatea din Lipsca, luându-și licența în filozofie la universitatea din Budapesta. În anul 1878 este ales profesor la liceul din Năsăud unde predă Limba română, filozofia și religia ortodoxă. Ca profesor la acest liceu funcționează pînă în anul 1909 când este ales protopop al Bistriței.

Deși a trebuit să suporte greutatea și neajunsuri din partea autorităților școlare ungare, a desfășurat o bogată activitate literară, scriind diverse lucrări ca: *Educațiunea și instrucțiunea în gimnaziu, Concentrațiunea în învățămîntul secundar, Dogmatica ortodoxă, Retorica și cartea de cetire pentru cursul superior, Traduceri din Sfîntul Ioan Hrisostom*¹⁶, publicate în «Lumina» din Arad.

Mulți din foștii lui elevi au ajuns după unirea Transilvaniei cu România (1 decembrie 1918) la înalte demnități de stat sau bisericești. Amintim pe G. Coșbuc, Miron Cristea, primul patriarh al României unite, Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, Nechita Duma, episcop de Argeș, V. Onișor, N. Drăganu, Vasile Meruțiu, profesori universitari, și alți mulți intelectuali din Transilvania. De asemenea, a colaborat la revistele: «Transilvania», «Biserica ortodoxă», «Ortodoxul»¹⁷.

Pe plan național, Grigore Pletosu a militat neobosit pentru unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918, fiind în fruntea acțiunilor din oraș și județ, îndrumînd pe intelectuali și credincioși la a susține marele ideal, punînd prin aceasta «...nu una ci mai multe pietre la clădirea României întregite»¹⁸. A fost membru în Consiliul și delegația județeană, președintele Consiliului școlar județean și al Comitetelor școlare de la școlile române din Bistrița (școala primară urbană, școala de ucenici, școala secundară de fete), membru în Consiliul de adminis-

14. Cf. N. Iorga, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XV, al colecției «Hurmuzachi», *Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelenne (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, partea a II-a 1601—1825, București, 1913, p. 1009.

15. Cf. Virgil Sotropa, *Mănăstiri și călugări în Valea Rodnei*, în «Arhiva Someșană», Năsăud, 1940, nr. 27, p. 120—122.

16. Cf. Leon Scridon, *Protopopul Grigore Pletosu*, în «Gazeta Bistriței», anul VIII (1928), Bistrița, nr. 13, p. 2.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*.

trație al Băncii «Aurora» din Năsăud. În perioada când Grigore Pletosu predă limba română la Liceul din Năsăud, a fost prezent la ședința din 6 februarie 1881 a Societății literare «Virtus Romana Rediviva», la care elevul George Coșbuc a citit prima sa poezie «Mîngăierea poetului», cu care ocazie Grigore Pletosu s-a pronunțat primul asupra valorii literare a poeziei acestuia, fiind deci primul său critic literar. A făcut din cariera didactică un adevărat apostolat al învățămîntului românesc, așa cum avea să facă mai târziu și apostolat creștin, lucrînd exclusiv pe tărîm bisericesc.

A avut o bogată activitate publicistică în revistele : «Săptămîna» și «Revista Bistriței» care apăreau în Bistrița la tipografia Gh. Matheiu.

La conferința învățătorilor din «protopresbiteratele» Dej și Bistrița care la anul 1906 s-a ținut în Chintelnic, preotul Grigore Pletosu deschide conferința cu o cuvîntare intitulată «Educarea adulților». Așa cum precizează redacția, imediat după titlul amintit, problemele pe care le atinge sînt «...de o vitală însemnătate pentru poporul nostru de la sate». El însuși precizează : «...vă voi pune în vedere, și voi atrage atențiunea și interesarea mai întîi a D-voastră și prin aceasta a întregii obște... asupra nouălor probleme de creștere națională... probleme de creștere și învățătura a adulților din poporul agricultor... creștere prin școala de repetiție economică și prin cursuri de perfecționare»¹⁹.

În partea a doua a cuvîntării, publicată în numărul 23 din «Revista Bistriței» pe anul 1907, în fața aceluiași ascultători, Grigore Pletosu accentuează importanța ridicării nivelului de cultură al locuitorilor de la sate. «Domnilor învățători ! D-voastră toți și noi asemenea suntem muncitori în agrul de creștere al țaranului... Și să nu uităm că și acesta trebuie să-și aibă concepția sa de viață, idealul său de creștere... Acel ideal n-ar putea fi altul decît ca el și familiarii săi să ajungă a fi buni gospodari ; să aibă el și copiii săi un rost și stare în sat, să fie bine așezați, să știe .. a-și cultiva în mod rațional agrii... Cu un cuvînt să se știe și să se poată afla în toate cerințele vieții, după pătura socială în care se află, dar sprijinit de propriile puteri»²⁰.

Vorbînd despre cultura unui popor, afirmă «...că acel popor la care cultura multilaterală a pătruns pînă în cele mai de jos pături, potrivit acestor forme de educație, este cel mai puternic, cel mai fericit, de vecini și de dușmani neînvins, de contimporani sau individat sau imitat»²¹.

La aniversarea a 50 de ani de activitate în 1928 i s-a acordat protopopului Grigore Pletosu, Ordinul «Coroana României în grad de Comandor»²².

În ultimele două decenii ale secolului XIX și începutul secolului XX, clerul ortodox se afirmă cu diferite prilejuri. Amintim doar aportul său în cadrul Societății «Transilvania» pentru ajutorarea studenților români în Țările de peste Carpați, sau în cadrul despărțămîntului local din Comitatul Bistrița al Astrei.

La 2 iunie 1867 s-a întemeiat la București într-o formă definitivă Societatea «Transilvania», din inițiativa dascălilor transilvăneni trecuți

19. Grigore Pletosu, *Educarea adulților*, în «Revista Bistriței», Bistrița, anul II (1906), 16/3 iunie, nr. 22, p. 2.

20. *Ibidem*, în «Revista Bistriței», Bistrița, anul II (1906), nr. 23, p. 2.

21. *Ibidem*, p. 3. 22. Cf. Leon Scridon, *op. cit.*, p. 3.

peste munți după revoluția din 1848. În fruntea acestor acțiuni s-au aflat Alexandru Papiu-Ilarian, ales președinte al Comitetului Societății, August Treboniu-Laurian, Aron Florian, Ion Maiorescu ș.a. care urmăreau să impulsioneze dezvoltarea culturii românești și afirmarea națională.

La 12 februarie 1878 statutul Societății care inițial prevedea ajutoare numai pentru studenții români din Transilvania se modifică în sensul că aceste ajutoare se extind și asupra tinerilor meseriași din industrie, comerț și meserii²³.

În urma acestei modificări a Statutului, la inițiativa Societății, se înființează și în Comitatul Bistrița-Năsăud, un comitet de 3 persoane pentru a pune în aplicare hotărârile Statutului modificat. Elevii meseriași (ucenici), recrutați prin concurs beneficiau de o bursă de 50 de florini în valoare austriacă.

Din documentele existente în fondul Filialei districtului Bistrița-Năsăud a Societății «Transilvania» cu sediul în Prundu Bîrgăului reiese că la data de 15 iulie 1878 comitetul era constituit din preotul «Teodor Vrășmașiu, Iacob Onea, Dr. Nicolae Hangănuțiu»²⁴. Președintele comitetului a fost preotul Teodor Vrășmașiu care mai bine de 12 ani a slujit cu competență interesele Societății «Transilvania», filiala districtului Bistrița-Năsăud. Tabelele nominale din fondul filialei Bistrița-Năsăud, sînt o dovadă că mulți tineri din aceste părți au beneficiat de ajutoare din partea Societății pentru învățarea de meserii.

În 1891, la 21 octombrie se alege un nou comitet al filialei Societății «Transilvania», cu sediul tot în Prundu Bîrgăului, avînd și de această dată ca președinte un cleric ortodox, protopopul Simion Monda, înlocuitorul lui Teodor Vrășmașiu retras pe motiv de boală.

Referindu-ne acum la modul în care preoțimea ortodoxă a înțeles să colaboreze cu despărțămîntul local Bistrița al Astei vom da cîteva exemple edificatoare. În 1907, cînd adunarea generală a Astei s-a ținut la Bistrița, Vasile Bălan administrator protopresbiterial cu sediul în Blăjenii de Sus, convocă în următorii termeni preoțimea județului: «Prin aceasta convoc preoțimea tractului nostru pre Marți în 28 august a.c., 9 oare a.m. la consfătuirea privind participarea la adunarea generală a «Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român din Transilvania și Ungaria care se va ține în 8, 9 și 10 septembrie a.c., în orașul Bistrița»²⁵.

Dintr-o adresă din 31 august 1907 a administratorului protopresbiterial Vasile Bălan către preotul Leon Buzdug din Josenii Bîrgăului aflăm că «În conferința preoțimii ortodoxe române a tractului Bistrița ținută la 28 august a.c. (1907) în orașul Bistrița, în cauza atitudinii ce ar trebui să o ia preoțimea tractului nostru cu ocasiunea sărbătorilor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român», ce se va

23. Cf. *Actele Societății «Transilvania» pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei*, cartea a IX-a, București, 1870—1880, p. 112—125, la V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 205.

24. Filiala Arhivelor Statului Bistrița-Năsăud, Fond. *Societatea «Transilvania» pentru ajutorarea studenților români din Țările de peste Carpați*. Filiala districtului Bistrița-Năsăud, dosar 1, f. 3.

25. Arhivele statului jud. Bistrița-Năsăud, Fond. *Oiiciul Parohial Ortodox Român Josenii Bîrgăului*, dosar nr. 14, anul 1907, f. 191.

ținea în orașul Bistrița și în 8 și 9 septembrie a.c. s-a adus următoarea hotărâre: la sărbătorile Asociațiunii întregă preoțimea în costume preoțești și în corpore să participe la ședințele aceleia, la banchet și la celelalte sărbări precum și aceia că toți preoții să se înscrie ca membri ordinari și să insiste că și parohiile să o facă aceasta precum și învătătorii»²⁶.

În prelegerile ținute la Bistrița și în alte localități ale comitatului Bistrița, ale despărțământului local al Astei, au participat cu însuflețire preoți ale căror nume le întâlnim des pe filele publicației «Revista Bistriței». La ședința din 23 decembrie 1906 care se ține la Susenii Bîrgăului participă și Eliseu Dan (Susenii Bîrgăului), Mureșan (Iad-Livezile), Leon Buzdug (Josonii Bîrgăului), C. Flămînd (Rusu Bîrgăului)²⁷ și alții.

De asemenea, la Adunarea generală a Despărțământului Bistrița al Astei care s-a ținut la Prundu Bîrgăului alături de personalități de frunte ale timpului: Dr. Gavril Tripon, Dr. V. Onișor, Dr. D. Longin, participă și preoții în frunte cu protopopul S. Monda, I. Bologa, Eliseu Dan, I. Suceava, V. Nechiti, I. Zagrai, C. Flămînd. Printre cei care iau cuvîntul la adunare se numără și protopopul S. Monda și preotul C. Negruți din Bistrița²⁸.

Preoțimea ortodoxă română s-a identificat întotdeauna cu idealurile și aspirațiile poporului român. Așa cum s-a văzut, deși tabloul cu numele preoților care s-au afirmat pe tărîm național, social și cultural nu este exhaustiv, clerul ortodox din ținuturile Năsăudului și Bistriței și-a înțeles întotdeauna chemarea și a lucrat conform vocației și misiunii sale.

Dreptatea lui Dumnezeu

Emanoil PARASCHIVAȘ

În toate timpurile și în toate domeniile de cercetare s-au emis și teorii eronate. Dacă ele erau lansate de anumite personalități se impuneau autoritar și erau universal admise, dăinuind cîteodată, perioade îndelungate. Cercetătorul care căuta să arate adevărul, dacă nu se bucura de aceeași faimă ca predecesorul său, nu numai că nu era luat în serios, dar se alegea și cu neplăceri.

Dacă în celelalte domenii «erorile» au fost tolerate, unele fiind greu de înlăturat — datorită celebrității autorului sau din lipsă de temeiuri sigure —, în teologie, unde neștiința este condamnată, iar cel ce duce în ispită, adică acela care prin îndrumări greșite te poate îndepărta de Dumnezeu este anatematizat, erorile nu au voie să vieze nici o clipă. Sfînta Scriptură reprezintă pentru noi izvoare sigure. Ea este cuvîntul lui Dumnezeu de la care nu ne putem abate. Nici o afirmație făcută de cărturarii zilelor noastre sau chiar mai de demult, nu trebuie

26. *Ibidem*, f. 192.

27. Teodor A. Bogdan, *Prelegere poporală în Borgo-Joseni*, în «Revista Bistriței», Bistrița, anul II (1906), 29/16 decembrie, nr. 50, p. 2—3.

28. Vezi, *Adunarea din Borgo-Prund*, în «Revista Bistriței», Bistrița, anul II (1906), nr. 44, p. 1—2.

luată *ad litteram*. Sfântul Grigore Sinaitul ne atrage atenție foarte răspicat în sensul acesta: «Nu te încrede cu ușurință în astfel de arătări, ci rămii greoi și ține binele cu multă cercetare, iar răul leapădă-l. (I Tes. 5, 21—22). Ești dator să cerci și să deosebești și apoi să crezi»¹.

Cu toate acestea, fiecare cercetător, care cu pana în mână vrea să spună ceva semenilor săi, nu are dreptul să anuleze truda înaintașilor. Cel care încearcă să-și impună punctul de vedere, fără să țină seama că propriul său bagaj de cunoștințe este tributar acelora care au trudit cercetînd hrisoave și pergamente înaintea sa, comite o necuviință.

De aceea, în rîndurile de față, fără a condamna pe cineva, vom căuta să descifrăm înțelesul «necesității jertfei Mîntuitorului, care pînă în prezent este tilcuit în mai multe feluri, deși adevărul este unul singur. Numai Protagoras (șeful școalei sofiste din Atena) spunea că nu este adevăr sau neadevăr, ci el se află în vârful limbii. Adică adevărul este al celui mai abil în gîndire și în cuvînt.

Pentru noi, creștinii ortodocși, adevărul despre Mîntuitorul Iisus Hristos este unul singur. Să încercăm să-l punem în lumină, procedînd mai întîi la prezentarea și apoi la analizarea interpretărilor mai vechi.

2. Pr. prof. dr. Vasile Gheorghiu², influențat de cultura occidentală, atribuie întruparea și implicit jertfa Mîntuitorului, necesității împăcării omenirii cu Dumnezeu^{1 bis} care fusese profund jignit de neascultarea ei.

«Omenirea — afirmă autorul sus amintit — prin păcatul său a jignit adînc Majestatea lui Dumnezeu. O împăcare a ei cu Dumnezeu era posibilă numai atunci cînd omenirea îi dădea lui Dumnezeu satisfacția cuvenită. Omenirea care era mărginită însă, nu era în stare să dea o satisfacție care să poată fi «pe măsura Majestății» lui Dumnezeu. Numai un om, care ar fi fost în același timp și Dumnezeu, putea să dea Dumnezeirii o astfel de satisfacție. Acel Om-Dumnezeu este Domnul Iisus Hristos. Pînă ce Acesta nu dădea lui Dumnezeu satisfacția cuvenită, nu putea, așadar, ca Dumnezeu să se dea împăcat cu omenirea».

Să încercăm să analizăm această interpretare, raportînd-o la nețarmurita bunătate a Creatorului, adevărită de Fiul Său, Mîntuitorul Iisus Hristos, cînd zice: «Nimeni nu este bun decît numai Dumnezeu» (Matei 19, 17). Dumnezeu este însăși Bunătatea.

Punînd față în față atributele lui Dumnezeu cu teluricul «jignire în Majestatea Sa» distanța este atît de stridentă, încît orice încercare de apropiere interpretativă este inutilă. Totuși să încercăm să reducem situația creată la înțelesul practicii umane. Să presupunem că un mare, bun și drept împărat constată că mulți dintre supușii săi sînt total viciați: ofițeri trădători, soldați lași și dezertori, civilii jefuitori, criminali etc. Aceste defecte ale poporului îl insultă oare pe marele suveran? Noi am spune, mai degrabă, fără să greșim, că aceste tare ale poporului său îl mîhnesc mult pe împărat. Dar dacă, totuși, interpretînd larg, acceptăm

1. *Filocalia*, vol. 7, București, 1977, p. 200—201.

1 bis. Motivul a prins teren, Occidentul introducîndu-l și în colinde: «Dumnezeu coboară pe pămînt, pentru a îndrepta greșala cea străbună și a împăca pe al Său Tată Sfînt» — din colindul «Noël».

2. Pr. prof. dr. Vasile Gheorghiu, *Comentariu la Sfînta Evanghelie după Matei* vol. I., p. 128, Buc., 1942.

«jignirea», nu era oare firesc ca aceia care l-au jignit să plătească răul făcut? Desprindem din afirmația profesorului V. Gheorghiu că jignitorii fiind prea mici, nu puteau acoperi jignirea Majestății dumnezeiești.

Întrebarea legitimă se impune de la sine: Dacă poporul care a jignit majestatea imperială este prea mic pentru a putea — chiar cu prețul jertfei sale — să anihileze profunzimea jignirii, cum a putut fi luat în serios, iar faptele rele comise de el, cum au putut fi luate drept insulte grave? Dacă niște copii mici, neascultători, își jignesc rău părinții, oare părinții aceia pot cere satisfacție pentru aceasta? Nicidecum!

Căutînd să înțelegem și să acceptăm că uzanța timpului situa neascultarea sau nerespectarea legilor, drept jignire, cum poate fi bun împăratul care nu vrea «să se dea împăcat» decît dacă se varsă sînge? Dar dacă «stăpînul» este numai majestate, iar orgoliul său nu acceptă orice jertfă, ci vrea sînge pe măsura sa și negăsind în lume așa ceva, cere sîngele unicului său fiu, mai poate fi numit măcar tată și încă bun? Evident că nu.

Remuțînd situația de fapt la Dumnezeu nostru care este prin excelență iubire, putem accepta că nu se putea da împăcat cu omenirea pînă ce nu se jertfea «Dumnezeu-Omul»? Și totuși, Mîntuitorul a venit să se jertfească pe cruce. Însă motivul invocat de Prof. dr. V. Gheorghiu — să dea satisfacție pentru jignirea adusă de oameni lui Dumnezeu — nu lămurește îndeajuns problema.

A doua interpretare a necesității jertfei Mîntuitorului Hristos este: «Pentru ca sfînt sîngele Lui să spele păcatele lumii (să le pironească pe cruce) și ca să poată coborî în împărăția morții (în iad) spre a-i elibera pe toți aceia care «zăceau legați» acolo. În sprijinul acestor afirmații se citează textul din Binecuvîntările Învierii³.

Această interpretare nu pare edificatoare întru totul. În primul rînd, cum se poate accepta că au fost iertați și respectiv mîntuiți, Cain și cei deopotrivă cu el? De ce să fi fost mîntuiți locuitorii Sodomei și Gomorei? Ce dreptate le pledează cauza? Simplul fapt că au murit înainte de venirea Mîntuitorului?

Dar Domnul nostru Iisus Hristos, povățuindu-i pe Sfinții Apostoli cum să se comporte în cazul cînd o cetate nu-i va primi, a spus: «Adevărat grăiesc vouă: mai ușor va fi pămîntului Sodomei și Gomorei, în ziua judecării, decît cetății aceleia» (Matei 10, 15). Deci, dacă Mîntuitorul a precizat că cele două cetăți vor fi acuzate la Judecata cea Mare, putea, oare, să se dezică și să le amnistieze odată cu jertfa Sa pe cruce? Învederat că nu.

Sfîntul Ioan Gură de Aur ne spune în același sens: «Tirania morții a fost înlăturată prin Trupul lui Hristos care a devenit nemuritor. Dar aceasta nu înseamnă că au fost iertate păcatele tuturor celor ce au murit înainte de venirea Lui⁴.

3. Troparul 1 din «Binecuvîntările Învierii»: «Soborul ingeresc s-a mirat văzîndu-te pre Tine între cei morți socotit fiind; și puterea morții stricînd, Mîntuitorule, și împreună cu Tine pre Adam ridicîndu-l și din iad pre toți slobozîndu-i».

4. Omilia 36 la Matei 3—4, P.G., LVIII, 416, 417.

Și Apostolul Neamurilor întărește aceste afirmații, arătînd că Dumnezeu nu și-a știrbit dreptatea și nu a iertat pe păcătoșii care L-au negat pe Mesia : «...ca să se vadă că dreptatea Sa nu este știrbită prin iertarea fără pedeapsă a păcatelor făcute înainte, în timpul îndelungatei răbdări a lui Dumnezeu, ca să se vadă, zic, dreptatea Sa în vremea de acum și că El este drept și îndreptează pe cei ce cred în Iisus» (Rom. 3, 22—26).

O parte din cei mai luminați cărturari ai creștinismului susțin că Iisus s-a coborît în iad și i-a iertat pe dreptii Vechiului Testament, subînțelegîndu-se, ca o urmare firească a acestui fapt, eliberarea lor din iad. «A coborît Hristos la cele care sînt sub pămînt și a propovăduit Evanghelia și a iertat păcatele aceluia care au crezut în Dumnezeu și nădăjduiau în El. Adică acei care au vestit mai dinainte venirea Lui și au împlinit poruncile Lui : dreptii, patriarhii și profetii, cărora asemenea nouă, li s-au iertat păcatele»⁵.

În același sens s-au pronunțat și : Sf. Grigore de Nazianz⁶ și Sf. Ioan Damaschin⁷ iar Simbolul Apostolic se exprimă astfel : «...Descensus ad inferos».

Că Mîntuitorul s-a coborît la iad este un fapt sigur dar «nu cunoaștem în chip limpede toate motivele pentru care s-a coborît Iisus în iad»⁸. Sfînta Scriptură ne spune numai că Mîntuitorul Hristos «s-a coborît și a propovăduit și duhurilor» de acolo (I Petru 3, 19).

Prin cuvintele «a propovăduit (și) duhurilor» putem înțelege că în afara faptului că Domnul Iisus a propovăduit oamenilor pe pămînt, s-a coborît și în iad cu aceeași dragoste, și le-a propovăduit și păcătoșilor de acolo, ca să-L cunoască și să recunoască că nu sînt nedreptățiți dacă au fost osîndiți acolo. Iar, pe de altă parte, nu se poate admite, după dreptatea lui Dumnezeu și după logica oricărei rațiuni sănătoase pe care ne-a dat-o Dumnezeu, nu se poate admite că dreptii și profetii Vechiului Testament s-ar fi aflat la un loc cu păcătoșii care n-au crezut și n-au primit făgăduința venirii lui Mesia și au viețuit în vrăjmășie cu Dumnezeu. Nu putem admite că Abel, fiul lui Adam, ucis de fratele său Cain, că Enoh, Noe, Avraam, Moise, Ilie și toți ceilalți drepti și proroci care au bineplăcut lui Dumnezeu să fi locuit în «Șeol» în «locuința morților», în adîncul iadului.

O certitudine că dreptii Vechiului Testament nu au fost la un loc cu păcătoșii în robia iadului, o constituie faptul că la Schimbarea la Față a Mîntuitorului pe Tabor au fost de față Moise și Ilie (Matei 17, 3, 4). Dacă acești aleși ai lui Dumnezeu ar fi fost în iad, evident că nu ar fi putut participa la preaslăvita Schimbare la Față a Mîntuitorului Hristos. Acest adevăr este mărturisit de Însuși Domnul, în parabola cu bogatul nemilostiv și săracul Lazăr (Luca 16, 10, 31), parabolă care constituie în general punctul de sprijin al credinței noastre în existența raiului și a iadului imediat după judecata particulară. Deși se

5. Sf. Irineu, *Adversus Haereses*, 4, 45.

6. Grigore de Nazianz, *Sermo* 45, 24 în P.G., vol. 36, col. 657.

7. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, vol. II, 29 (P.G., vol. 94, col. 1102).

8. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau Restaurarea Omului*, cap. X, *Demnitatea împărătească a lui Dumnezeu și coborîrea la iad*.

afirmă că Raiul s-a deschis odată cu venirea în lume a Mântuitorului ⁹, din parabola mai sus amintită se vede clar că cei drepti se aflau într-o stare de fericire numită «Sînul lui Avraam» şi care echivalează cu Raiul. Acesta trebuie să fie şi locul în care s-au aflat pînă la venirea Mântuitorului şi toţi dreptii şi proorocii Vechiului Testament.

Dacă luăm ca bună, şi nu se poate altfel lua învăţătura Mântuitorului din parabola menţionată, despre locul de fericire şi locul de pedeapsă între care «mare prăpastie este», nu putem neglija poziţia lui Avraam pe care chiar Mântuitorul Hristos o precizează.

De aici se poate trage concluzia că judecata particulară s-a aplicat dintotdeauna şi că «sufletele merg îndată după judecata particulară în rai sau în iad, unde aşteaptă învierea şi judecata universală. Nu mai încapе vorbă aici nici despre vreun al treilea loc, cum cred romano-catolicii, şi nici despre somnul sufletelor pînă la judecata universală, cum au crezut unii eretici» ¹⁰.

Din toate acestea ajungem la concluzia că Mântuitorul Hristos nu s-a coborît în iad ca să-l desfiinţeze şi nici ca să ierte vreun drept, deoarece dreptii nu erau în iad.

Sintetizînd cele de mai sus concludem: Prin jertfa Sa, Mântuitorul nu a iertat pe nimeni automat. Prea sfînt Singele Său a spălat şi spală păcatele tuturor celor care cred în El, Îl mărturisesc şi recunosc ca atare jertfa Sa. Mântuitorul lumii s-a jertfit de bună voie şi prin învierea Sa a pus temelie Bisericii. Numai în Biserică şi prin această Biserică, aceia care vor crede în El şi în învierea Sa, se vor mîntui, devenind moştenitori ai Împărăţiei Cerurilor, după cum precizează Sfîntul Apostol Pavel, cînd zice: «toţi primesc în dar îndreptarea prin răscumpărarea cea prin Hristos Iisus, pe care Dumnezeu L-a rînduit să fie jertfă de curăţire prin credinţa în sîngele Lui» (Rom. 3, 24, 25).

Cît priveşte coborîrea Mântuitorului în iad, Domnul îndurărilor s-a coborît acolo ca să se arate şi acelor care n-au crezut în venirea Lui şi L-au respins. Să-L vadă că este aievea. Şi în spiritul dreptăţii lui Dumnezeu să priceapă că osînda pe care o suportă este cuvenită, este dreaptă.

E V O C A R E :

PROFESORUL, DIRIJORUL ŞI COMPOZITORUL GHEORGHE CUCU — O SUTĂ DE ANI DE LA NAŞTERE

(11—II—1882 — 24—VIII—1932)

Diac. Conf. Dr. Nicu MOLDOVEANU

La 11 februarie 1982 s-a împlinit un secol de la naşterea (şi o jumătate de la moartea) compozitorului, dirijorului şi profesorului român Gheorghe Cucu.

S-a născut la 11 februarie 1882, în satul Pucşti-Tîrg din fostul judeţ Tutova (azi în jud. Galaţi), fiind al şaselea copil din cei nouă ai gospodarilor Vasile şi Smaranda Cucu.

La vîrsta de opt ani, adică în anul 1890, este dus de părinţi la Birlad, unde începe învăţătura de carte şi chiar instrucţia muzicală, pregătindu-se acum pentru a

9. Ierom. drd. Antonie Plămădeală, *Învăţătura ortodoxă despre Rai şi Iad*, în «Studii teologice», nr. 1—2, 1968, p. 560—561.

10. Ierom. drd. Antonie Plămădeală, *art. cit.*, p. 561 la note.

deprinde și cîntarea de strană pe lîngă unchiul său Ioan Butoi care mai tîrziu îl înscrie la școala de cîntăreți bisericești din localitate, școală condusă atunci de protopsaltul Damian Rînzescu, iar de la Athanasie Popovici, dirijorul de la biserica domnească din Birlad, a deprins foarte bine muzica liniară, ajungînd la un moment dat ajutor de dirijor.

Damian Rînzescu a funcționat ca profesor de muzică psaltică la Birlad între anii 1884—1912, iar din 1912 pînă în 1925 a funcționat ca profesor în aceeași specialitate și o vreme chiar director la școala de cîntăreți de pe lîngă Sfînta Mitropolie din București. A continuat apoi să îndeplinească funcția de cîntăreț la biserica Sf. Silvestru din capitala țării.

A fost membru în comitetul de conducere al Asociației generale a cîntăreților bisericești din România, pe care a condus-o ca președinte de la înființare (1911) pînă în 1936, cînd s-a pensionat, marele profesor și protopsalt Ion Popescu-Pasărea. (A se vedea revista «Cultura», 1929, nr. 9—10, p. 1—9: «Sărbătorirea D-lui Damian Rînzescu»).

În toamna anului 1898 adolescentul Gheorghe Cucu, însetat de cunoașterea cît mai aprofundată a muzicii, pleacă la Brăila, unde este primit imediat în corul bisericii «Sf. Voievozi». Dar nu stă mult nici aici și în toamna următoare, a anului 1899, pleacă la București, unde întreaga mișcare corală era condusă de profesorul, compozitorul și dirijorul Dimitrie Georgescu-Kiriac, de curînd întors de la Schola Cantorum și Conservatorul Național din Paris.

Cu zestrea muzicală cîștigată, și mai ales cu cîntarea de strană, Gh. Cucu va încerca să-și cîștige existența ca să poată studia în liniște toate aspectele muzicii în general și tehnica componistică în special.

Aici, în capitala țării, odată cu perfecționarea muzicală îndeplinește funcția de paracliser la biserica Dobroteasa, apoi, sprijinit de profesorul și omul de omenie Dimitrie Kiriac, tînărul student la Conservator avea să promoveze în 1901 cîntăreț, iar în 1904 dirijor de cor la biserica Brezoianu din București.

În toamna anului 1900 intrase la Conservatorul din capitală, studiînd la clasa de teorie și solfegii a profesorului Gheorghe Brătianu (1847—1905), tatăl compozitorului Ionel Gh. Brătianu (1885—1921) căruia Gh. Cucu îi va urma la Catedra de muzică liniară de la Seminarul «Nifon Mitropolitul» din București.

După retragerea profesorului Gh. Brătianu, îl vom găsi pe Cucu la clasa profesorului Dimitrie Kiriac care ținea foarte mult la studenții care cunoșteau psaltichie. Așa s-a întîmplat cu Gheorghe Cucu, Ion Croitoru, prietenul său mai mic cu doi ani, Nicolae Lungu, Ioan D. Chirescu și mulți alții.

Gheorghe Cucu a fost, de la început, un colaborator stabil al profesorului D. Kiriac, atît la corul bărbătesc al studenților teologi (unde acesta aplica armonizarea Liturghiei psaltice pe care o realizase în anii șederii sale la Paris), la Societatea Corală «Carmen» fondată în 1901 de acest mare înaintaș al muzicii românești care a fost D. Kiriac, precum și la catedră.

Așa se face că, încă din 1902, adică exact cînd studentul Cucu avea doar 20 de ani, maestrul său Kiriac îi execută cu corala «Carmen» primele armonizări de cîntece populare, apoi în 1905 primele lucrări corale psaltice: *Răspunsurile mari* pe glasul 5, după melodia lui Anton Pann.

Colaborarea cu D. Kiriac avea să însemne deschiderea unui nou drum de re-venire la izvoarele muzicii noastre naționale — cîntecul popular și cîntarea de strană tradițională, precum și valorificarea acestora pe o scară cît mai largă.

În 1907 a fost trimis la Paris ca dirijor al capelei române, lăsînd în loc la biserica Brezoianu pe prietenul său Ion Croitoru (1884—1973).

La Paris se întâlnește cu colegul său Dimitrie Cuclin. Aici a studiat un an la Conservatorul Național (1907—1908) și trei ani la Schola Cantorum (1908—1911). Pe lângă studii el activa și pe alte planuri. Conducerea corului capelei române de la Paris, a constituit pentru Gh. Cucu o activitate care i-a folosit foarte mult, căci nemulțumindu-se cu muzica românească scrisă pînă atunci, a trebuit să armonizeze și să compună el însuși altceva.

Întors de la Paris, Gh. Cucu va ocupa rînd pe rînd posturi de răspundere în ierarhia muzicală, dar va continua să funcționeze și ca dirijor de cor la biserica Brezoianu, unde i se păstrase postul și pe care nu-l va abandona pînă la moarte.

Maestrul D. Kiriac l-a luat imediat pe lângă sine ca dirijor secund la Societatea corală «Carmen» (1901—1907; 1912—1928) pînă în 1928, cînd, după moartea maestrului Kiriac, va prelua conducerea compozitorului Ioan D. Chirescu. Între timp relațiile Kiriac—Cucu se răciseră. Nu cunoaștem cauzele adevărate ale acestei răcirii în prietenia celor doi, așa că nu vom lansa supoziții ca nu cumva să întinăm memoria vreunuia dintre acești mari piloni ai muzicii corale românești pe care noi generațiile tinere îi respectăm deopotrivă, deși ni se pare că soarta a fost cam aspră cu Gheorghe Cucu.

Din 1912 Gh. Cucu va prelua și conducerea corului Sfintei Mitropolii din București pe care îl va instrui și dirija pînă la moartea sa (1932). Va funcționa ca profesor suplinitor de muzică la Pitești, Turnu-Severin și Slatina (1912—1915), profesor de armonie și teorie și solfegii la Conservatorul din București (1918—1932). În 1920 a fost titularizat la Catedra nou înființată. În același timp funcționa ca profesor la Seminarul «Nifon Mitropolitul» (1920—1932) urmîndu-i, cum am spus mai sus, lui Ionel Gh. Brătianu care s-a stîns tragic din viață în 1921. În ultimii patru ani ai vieții sale va funcționa ca profesor de armonie și la Academia de muzică religioasă din București, înființată prin eforturile susținute ale întîiului patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Dr. Miron Cristea.

Se poate vedea, din cele relatate, cît de împărțită era activitatea acestui om, încît este de mirare cînd a mai putut el să compună și să prelucreze muzică bisericască și populară concretizîndu-se în numeroase piese de mare anvergură compozițională.

Era profesor în atîtea locuri, dirijor, compozitor și pe deasupra cap de familie nu tocmai ușoară. Avea trei copii de la prima soție care a murit foarte tînără (probabil în 1915). În 1917 se recăsătorește și va avea încă trei copii.

Greutățile familiale ca și împărțirea aceasta la mai multe Catedre explică probabil «producția artistică relativ redusă și aproape unilaterală din perioada 1912—1924». Și totuși perioada aceasta este foarte importantă căci acum Gh. Cucu scrie muzică pentru Biserică reușind să-și creeze un stil propriu bisericesc, un stil majestuos, nuanțat ortodox. (Ca și D. Kiriac diatonizează cîntările cromatice cînd le polifonizează, probabil sub influența Scholae Cantorum, unde se studia de fapt melodia bizantină veche care pînă la un moment dat nu era cromatică, deși astăzi nu se mai poate susține această părere întru totul).

Creația lui Gh. Cucu poate fi clasificată astfel: *lucrări corale bisericesti* pe teme psaltice și motive libere; *lucrări corale populare* pe teme strict populare și motive libere; *Colinde*, aproape toate culese de la elevii seminaristi, deci în perioada 1920—1932. Numai în anul 1924 a cules 175 colinde.

Dar abia în 1936 va vedea lumina tiparului colecția sa de 200 Colinde, prin grija muzicianului Constantin Brăiloiu.

Foarte rodnică a fost, din acest punct de vedere, perioada de profesor la Seminarul «Nifon Mitropolitul» (1920—1932). Acum a cules majoritatea din sutele de co-

linde, care apoi au fost armonizate în parte. În fiecare an, după vacanțe, dar mai ales după cea de Crăciun, elevii seminariști aduceau profesorului lor aceste perle prețioase culese în special din zona Munteniei, unii le așezau ei înșiși pe note cum le auzeau sau cum le știau, altele le cântau profesorului, iar acesta cu o iuțeală demnă de invidiat le nota pe ce găsea la îndemână, chiar și pe coala de hîrtie care acoperea catedra, după cum relatează unii dintre foștii săi elevi.

LUCRĂRI CORALE LITURGICE

Liturghia pentru cor mixt cuprinde: *Ectenia mare* în «re» major; *Antifonul I* în «re» major-recitativ (T); în stil bizantin *Antifonul II* în «re» major; *Antifonul III* (Fericirile) în «sol» major, «mi» minor (stil psaltic); *Apărătoarei Doamne* în «sol» major pentru trei voci egale; *Veniți să ne închinăm* în «re» major; *Sfinte Dumnezeule* în mai multe variante: în «re» major, după melodia psaltică pe glasul 7, pentru cor mixt; altul pentru trei voci egale în «do» major; *Aghios o Theos* (psaltic), *Crucii Tale*, pe o melodie psaltică, în două forme: una dezvoltată, în «re» major și alta simplă, în «re» și «la» major. *Aliluia, Mărire Ție Doamne, Ectenia întreită, Ectenia celor chemați*, în câteva variante: în «fa» diez, după o melodie psaltică, în «do» și «re» major, altele tot în «re» pentru patru voci de femei, altul în «mi» major și altul în «sol» (pentru 3 voci egale), *Răspunsuri mari* pe glasul 5, după melodia lui Anton Pann, altele în «si» major în stil liber și altele în «fa» diez major, pe melodia psaltică glasul 8 de Iosif Naniescu. *Pre Tine Te lăudăm*, în «mi» minor pe glasul 5, după melodia lui Anton Pann, altul în «re» major, o variantă în «fa» pentru voci de femei și tenor și în «sol» pentru 3 voci egale, în «fa» diez pe o melodie psaltică pe glasul 8 pentru 6 voci și solo (altă variantă în «do»). *Axion* în «la» major la Liturghia Sfințului Vasile (De tine se bucură), după o melodie psaltică (cor mixt cu solo), în trei variante, la Adormirea Maicii Domnului, după melodia psaltică glasul 8 (în două variante). *Tatăl nostru, Unul sfînt, Bine este cuvîntat, Văzut-am Lumina, Fie numele Domnului.*

Cîntările Sfintei Liturghii în stil psaltic pentru trei voci egale, Tipografia cărților bisericești, Buc. 1933.

CORURI RELIGIOASE

La rîul Vavilonului, pe melodia psaltică glasul 3 de Dimitrie Suceveanu, armonizat pentru cor mixt, grup de copii și solo sopran.

Miluiește-mă Dumnezeule (cîteva versete din psalmul 50) în stil liber pentru 3 voci egale.

Nu pricep curată (pripelile de la Întîmpinarea Domnului — 2 februarie — pe melodia psaltică, glasul 3, a lui D. Suceveanu, pentru solo bas și cor mixt; pentru solo și trei voci egale și pentru solo cu acompaniament de pian.

De frumusețea fecioriei Tale, după melodia psaltică, pe glasul 3, armonizată pentru cor mixt cu solo și pentru trei voci egale.

Troparul învierii, al glasului 3.

Troparul de la Sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului (Nașterea Ta de Dumnezeu Născătoare), pe glasul 4, pentru cor bărbătesc.

Fecioara astăzi, condacul Nașterii Domnului, pe glasul 4, pentru cor bărbătesc, *Arătatu-te-ai astăzi lumii*, condacul Bobotezei, glasul 4, pentru cor bărbătesc.

Cîntări la Te-Deum (Împărate ceresc, Dumnezeu este Domnul și Mîntuiește Doamne poporul Tău), în stil psaltic, pentru cor mixt.

Cîntări la Cununie (psaltice): «Isaie, dănuiește» pe glasul 5, «Sfinților mucenici» pe glasul 3 și «Slavă Ție Hristoase Dumnezeule» pe glasul 7; «Paharul mîntuirii» pe glasul 3.

Cîntări la înmormîntare.: «Veşnică pomenire» pentru cor mixt și 3 voci egale. *Imnul Patriarhal*, pentru cor mixt și trei voci egale.

COLECȚII DE CORURI LITURGICE TIPĂRITE

Zece coruri religioase pentru voci egale, 1928, caiet II, la «Publicații muzicale religioase și populare», cu o prefață de Pr. Eugen Bărbulescu, cuprinzînd:

«Sfinte Dumnezeule», «Cu noi este Dumnezeu», «Doamne al puterilor», «Imnul Ortodoxiei», «Apărătoarei Doamne», toate pe melodiile psaltice tradiționale. La acestea se mai adaugă colindele: *Coroană de trandafiri*, *Cîntecul crucii*, *Îngerul a alergat* (colind la Sf. Paști). Colecția se încheie cu «Pre Tine Te lăudăm» și «Axionul duminical» în «si» bemol.

Cîntările Sfintei Liturghii în stil psaltic, armonizate pentru 3 voci egale, Ed. Institutului Biblic, București 1933, cu un adaos constînd din concertul «Miluiește-mă Dumnezeule» și «Imnul patriarhal».

Trei coruri religioase: «Doamne al puterilor», «De frumusețea fecioriei Tale» și «Cine este Dumnezeu» (prochimen la vecernia Sfințelor Paști și a Rusaliilor), toate pe melodiile psaltice tradiționale, apărute la Editura Cartea Românească, 1938 (sub îngrijirea soției sale Justina Cucu).

Prohodul Domnului pentru cor bărbătesc și cor de femei, Ed. Cartea Românească, București 1938 (sub aceeași îngrijire).

Colinde pentru 2-3 voci egale, cor mixt și solo cu acompaniament de pian.

CULEGERI DE COLINDE

218 colinde muntenești, culese de elevii Seminarului «Nifon Mitropolitul».

12 colinde populare, București 1924, 1926, 1928, 1932.

20 colinde, București 1940.

200 colinde, Societatea Compozitorilor Români, 1937 (Sub îngrijirea lui Constantin Brăiloiu).

ALTE CREAȚII

A mai scris un fel de trataț despre *Muzica religioasă corală*, manuscris ce s-a pierdut; un *Tratat de armonie* și un *Curs de teorie și solfegeii* pentru Seminarii și Școli Normale.

Creația corală populară sau în stil popular și cea patriotică a compozitorului Cheorghe Cucu, constituie unul din elementele principale ale activității sale componistice. Trecînd peste creația muzicală cu text franțuzesc, din perioadă studiilor la Paris, pentru voce și pian, vom enumera corurile reprezentative pentru creația sa populară și patriotică.

Haz de neșaz, *Om iără noroc* sau *Frumosul vine pe apă*; 32 *Cîntece populare* (manuscris premiat de Minister); 10 *Cîntece populare* (Institutul de Etnografie și Folclor al Academiei R.S.R.); *Foaie verde baraboi*, *Frunză verde cimbrisor*, *Ursitoarea*, *Sus bădiță*, *Foaie verde didișel*, *Mincinosul*, *Greierul*, *La noi*, *Toamna*, *Trandafiri frumos*, *Doină*, *Nunta*, *Cîntec de dor*, *Mînia*, *Stema țării*, *Pui de lei* și altele.

Dintr-o succintă analiză a compozițiilor, prelucrărilor și armonizărilor de cîntări bisericești și populare care au contribuit în mod substanțial la fixarea și îmbogățirea repertoriului coral bisericesc și laic, românesc, ne dăm seama că Gh. Cucu a luptat în mod conștient pentru o reformă a cîntării corale bisericești care să se bazeze pe tradiția psaltică a cîntării de strună, iar în ce privește muzica corală laică, pe frumusețea și spontaneitatea folclorului nostru atît de bogat.

Acesta era, de fapt, curentul muzical de la începutul secolului al XX-lea inițiat de G. Musicescu, D. G. Kiriac, Ion Vidu, în care Cucu s-a încadrat perfect dar cu gânduri mari de perfecționare și înnoire continuă a repertoriului atât cantitativ cât și calitativ în ce privește mijloacele tehnice de exprimare.

Iată ce mărturisea în sensul acesta Gh. Cucu: «Nu fac proces celor dintii compozitori români (era vorba de Gavriil Musicescu, Eduard Wachmann, Alex. Flechtenmacher ș.a.) cu ale căror compoziții ne-am hrănit și ne-am încălzit sufletele. Dar acum, când am devenit maturi, când ne-a venit judecata, când putem să ne controlăm pe noi înșine, am fi vinovați dacă nu ne-am face datoria..., propunând mijloace de îndreptare la lucruri care pină ieri ni se păreau perfecte», pentru a crea o muzică nouă, care «să merite cu adevărat numele de artă, să fie totodată potrivită cultului și neamului nostru».

Era de așteptat — potrivit intențiilor sale — o reformă aproape radicală în ce privește muzica corală bisericească și laică, mai precis avea în vedere îndepărtarea treptată de împrumuturile străine.

Gh. Cucu cunoștea foarte bine ambele filioane tradiționale, dar mai ales pe cel psaltic cu care se familiarizase din copilărie și pe care mai apoi l-a studiat în forma lui veche la Schola Cantorum din Paris, cu renumitul profesor specialist Vincent d'Indy.

În unele lucrări bisericești se va simți îmbinarea stilului autohton cu cel străin ce predomină în epoca aceea. (A se vedea *Răspunsurile* în stil liber, *Slujba Te-Deumului* ș.a.). Însă majoritatea pieselor sale corale bisericești armonizate sau create din nou se caracterizează printr-o linie melodică precisă, bine conturată sau bine aleasă (pentru care prietenii îl numeau «Verdi al nostru»), polifonie bogată, fără împrumuturi prea substanțiale din concepția polifonică străină.

Prefera poliritmia și politonalitya. Își alegea ca teme melodii atât de expresive și complete prin ele însele încât nu voia să le umbrească sau să le știrbească frumusețea cu o polifonie prea bogată. De aceea, acolo unde trebuia, polifonia aplicată de Cucu venea să sporească valoarea și amploarea, făcând din aceste cântări adevărate monumente de arhitectură corală bisericească. Și, ca să păstreze și mai mult frumusețea unor melodii, le rezervă execuției soliștilor.

Sînt grăitoare în sensul acesta bijuteriile muzicale: *Nu pricep Curată* (cîntarea a IX-a din *Catavasiile Întîmpinării Domnului* — 2 febr.) pe glasul 3, pentru cor mixt și solo bass, ca și *La riul Babilonului* pe același glas, pentru cor mixt, grup de copii și solo sopran — ambele melodii preluate de la marele protopsalt moldovean Dimitrie Suceveanu.

«Muzica religioasă a lui Gh. Cucu, chiar dacă nu are întotdeauna aceeași valoare artistică ca și cea laică, a jucat un rol important prin elementele melodice noi pe care le conține, uneori cu aspecte modale atrăgătoare și sugestive, preluate din cîntecul popular românesc».

Cele mai inspirate creații corale bisericești sînt *Liturghia nr. 1* compusă în 1917, pentru cor mixt și ciclu *Coruri religioase*, compuse în 1919, cu care Gh. Cucu a obținut premiul al III-lea «George Enescu» în 1919.

Fiind unul din cei mai populari compozitori ai vremii sale obține pentru întreaga sa creație muzicală corală și «Premiul Societății compozitorilor români (1925).

«Meritul lui Gh. Cucu este de a fi continuat și în muzica religioasă linia [...] unei autentice muzici religioase românești ortodoxe...».

Așa se face că, în 1926, Gh. Cucu făcea parte dintr-o comisie ce prezida un concurs de muzică bisericească omofonă (pe ambele notații) și muzică corală, organizat de «Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române». Din comisie făceau

parte: Ioana Ghica-Comănești (președinte), Alexandra Gr. Cantacuzino, Elena Petricari, Maria Glogoveanu, Elena Odobescu, Dimitrie G. Kiriac, Gh. Cucu, I. Popescu-Pasărea, Iuliu Scriban, Pr. I. D. Petrescu, Pr. Nic. M. Popescu și arhiereul Evghenie Humulescu.

În 1932 mulți oameni iubitori de muzică corală religioasă psaltică au asistat la un concert în biserica «Popa Rusu», unde au fost executate lucrări de Gh. Cucu, I. D. Chirescu, Barbu Anastasescu, D. G. Kiriac.

Opera muzicală a lui Gh. Cucu este cea mai frumoasă și veritabilă cucerire a geniului muzical românesc la începutul secolului nostru. Și aceasta tocmai pentru că izvoarele de inspirație au fost cântarea bisericească de strană și folclorul.

«Cântări liturgice transcrise în notația bisericească și armonizate sau polifonizate, prelucrări din marii noștri protopsalți și mai ales creații proprii scrise în stilul adecvat cultului nostru bisericesc, podobii, tropare, condace, axioane praznicale, concerte religioase și altele, scrise cu mare măiestrie și originalitate, polifonizate într-o manieră neîntilnită pînă la el în Biserica Ortodoxă, îl situează pe Gh. Cucu printre reprezentanții cei mai de seamă ai cîntării noastre cultice».

Prin urmare, creația lui Gh. Cucu poate fi socotită în aceeași măsură tradițională și originală: tradițională pentru că s-a bazat pe tradiția melodică românească, iar originală prin împletirea firească, fără ostentație și stridentă, a melosului psaltic cu cel popular românesc.

Iată deci un patriot sincer care, fără să se bată cu pumnul în piept, a dovedit-o din plin prin întreaga sa creație muzicală, străbătută de la un capăt la celălalt de stilul autentic românesc: psaltic și popular.

«Prin Kiriac și Cucu, firul unei evoluții firești a muzicii noastre bisericești, întrerupt prin invazia muzicii apusene, preluată în mod epigonice, a fost astfel reluat cu succes».

De aceea Gh. Cucu în prefața *Corurilor sale pe teme populare*, tipărite în 1932 închina «această străduință tuturor aceluia, care sînt convinși — spunea el — ca și mine că în societatea românească trebuie să se vorbească și să se cînte românește».

LUCRĂRI RELIGIOASE DE GHEORGHE CUCU, AFLATE ÎN PĂSTRARE LA CABINETUL DE MUZICĂ AL BIBLIOTECII ACADEMIEI R.S.R.

Lucrări tipărite

Colinde..., 1932; *Liturgia pentru trei voci egale* (ed. II) Buc. 1942; *Răspunsuri mari* (mixte), Cluj 1929; *Trei coruri religioase*, Buc. 1936; *200 Colinde populare*, ediție postumă îngrijită de C. Brăiloiu, Buc. 1936.

Manuscrise

Sapte cîntări psaltice, transcrise pe note liniare (manuscris original în cerneală). *Aghios o Theos* (ms. 5586); *Aliluia* (ms. 5603); *Antifonul I* (ms. 5597); *Antologie de cîntări religioase* (ms. 5572); *Arătatu-te-ai astăzi lumii* (cor bărbătesc) (ms. 5591); *De tine se bucură* (ms. 5632); *Axion la 15 august* (ms. 5571); *Armonia consonantă* (ms. 6429); *Astăzi firea apelor* (ms. 5584); *Auzit-am auzit* (ms. 5616); *Axion Duminical* (ms. 5570, 5627 5563, 5628); *Caiet cu teorie despre muzica bisericească* (ms. 6092); *Cîntări psaltice* (ms. 6071); *Heruvic* (ms. 5612, 7001); *Hristos a înviat* (ms. 5644); *Colinde de Florii* (ms. 6073); *Colinde* (ms. 6123, 6116, 7174, 6114); *Crucii Tale* (ms. 5610); *Cu noi este Dumnezeu* (ms. 5637); *Deschizînd Tu mîna Ta* (ms. 7055); *Două caiete de colinde* (ms. 6089); *Dumnezeu s-a arătat* (ms. 5658); *Fecioara*

astăzi (ms. 5585); *Glasul Domnului peste ape* (ms. 5588); *Hai la Rai* (ms. 6130); *Imn Fecioarei Maria* (ms. 7056); *Împărate ceresc* (ms. 5659); *Isaie, dănuiește* (ms. 5665); *La râul Babilonului* (ms. 5564); *Liturgia bizantină* (ms. 5657); *Mintuiește Doamne poporul Tău* (ms. 5662); *Mărimuri* (ms. 5590); *Melodii vechi bisericești* (ms. 6401); *Prohodul Domnului* (ms. 5639).

Din mulțimea scrisorilor ce se păstrează de la și către D. G. Kiriac și editate sub îngrijirea muzicologului Titus Moiescu (Buc., 1974), figurează una al cărei original este reprodus, în fotocopie în *Monografia Compozitorului Gh. Cucu* de Nicolae Parocescu (Buc., 1967). Aceasta este adresată de către Kiriac lui Gh. Cucu la 29 iunie 1924. Iată ce-i scrie :

«Dragă Cucule,

În adevăr, am vorbit cu D-nul Berceanu în privința unui aranjament prin care să se producă oarecare emulație între corurile bisericești. I-am promis un regulament în acest sens... Eu însă plec mâine din București și la înapoiere, în august, îi pot prezenta lucrarea. Te rog scuză-mă la D-sa că nu pot veni joi, pentru că nu mai sînt în București.

Eu cred că Primăria ar putea da o subvenție Corului Mitropoliei și, cum tu ești singurul cunoscător adevărat în muzica corală bisericească, cu siguranță ai putea da și concerte religioase la alte biserici. Spune D-lui Berceanu din partea mea că am să-i prezint un regulament-control al corurilor bisericești (un fel de concurs anual, cu recompense) și în același timp am să-i vorbesc de un cor ceremonial al Capitalei, pe care nău l-ar putea mînuî cu pricepere nimeni altul decît tu.

Cu bine, D. G. KIRIAC

BIBLIOGRAFIE

- Nicolae Parocescu, *Compozitorul Gh. Cucu*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.S.R., București 1967.
- Viorel Cosma, *Muzicienii români, Lexicon*, Buc., 1970, p. 149—151.
- C. Bugeanu, *Gh. Cucu, un clasic al muzicii noastre*, în «Scinteia» din 6 IX 1952.
- Harion Cocișiu, *Compozitorul Gh. Cucu* (conferință manuscris ce se află în biblioteca George Breazul).
- Idem, *Gh. Cucu 200 colinde*, în «Albina», 1936.
- N. Grecu, *Compozitorul Gh. Cucu*, în *Universul* 1 IX 1932.
- Teodor Manolache, *Gh. Cucu — Cuvinte de prețuire și de amintire la un popas comemorativ*, în «Glasul Bisericii» 12/1957.
- N. Munteanu, *Muzicianul Gh. Cucu*, în «Îndreptarea», 28.IX.1932.
- Doru Popovici, *Muzica corală românească*, București 1966, p. 91—101.
- Zeno Vancea, *Creația corală românească*, București 1968, p. 207—213.
- Al. Ivela, *Dicționar muzical ilustrat*, București 1927, p. 59.
- Nicolae Lungu, *Prefață la Liturgia psaltică a lui Gh. Cucu*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4/1970, p. II (418).
- Nicu Moldoveanu, *Cîntarea corală în Biserica Ortodoxă Română în secolul al XX-lea*, în «Studii Teologice», nr. 3—4/1968, p. 280—282.
- Titus Moiescu, *D. G. Kiriac — Pagini de corespondență*, Buc. 1974, p. 165.

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

Vizita Sanctității Sale Patriarhul DIODOROS al Ierusalimului la Institutul Teologic Universitar din București

În ziua de joi, 17 iunie 1982, Sanctitatea Sa Patriarhul Diodoros al Ierusalimului, în fruntea unei delegații a Patriarhiei Ortodoxe a Ierusalimului, a fost oaspetele Institutului Teologic Universitar din București. Delegația, care, la invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române, face o vizită Bisericii Ortodoxe Române, a fost însoțită în vizita sa la Institut de către I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop Roman Ialomițeanul, vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. C. Pr. Dumitru Soare, consilier patriarhal la sectorul de Relații externe bisericești al Patriarhiei Române și P. C. Pr. Prof. Constantin Cornițescu, ca translator pentru limba greacă.

Sanctitatea Sa Patriarhul Diodoros, împreună cu delegația și însoțitorii au sosit la Institut la ora 10,00 și au fost întâmpinați de P. C. Pr. Prof. Ene Braniște, rectorul Institutului, P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului și de ceilalți membri ai corpului profesoral, activi, consultanți și onorari, care i-au condus în aulă unde studenții i-au primit cu imnul patriarhal. Apoi corul studenților a intonat «Bine-ați venit!».

P. C. Pr. Prof. Ene Braniște, rectorul Institutului, a adresat un cuvânt de salut delegației Patriarhiei Ierusalimului, făcându-le o scurtă prezentare asupra modului în care este organizat și funcționează învățământul teologic superior în Biserica Ortodoxă Română.

După cuvîntul Prea Cucerniciei Sale Părintelui Rector, corul studenților a prezentat un scurt program de coruri alcătuit din următoarele bucăți religioase, populare și patriotice: *Rugăciune*, de I. Popescu-Pasărea, *Cămara Ta, Mîntuitorule*, de Prof. Nicolae Lungu, *Cu adevărat*, de I. Popescu-Pasărea, *Mama*, de I. D. Chirescu, *Imnul partizanilor păcii*, de I. D. Chirescu și *Imn de pace*, de Diac. Conf. Nicu Moldoveanu.

La sfîrșitul programului, a luat cuvîntul Sanctitatea Sa Patriarhul Diodoros al Ierusalimului, care a spus următoarele:

«Cu emoție deosebită vizităm astăzi această pepinieră duhovnicească, acest laborator al dumnezeieștii științe, unde sînt modelate sufletele tinerilor preoți de mîine, ale teologilor și clericilor Bisericii noastre de mîine. De aceea este îndreptățit și entuziasmul care ne stăpînește. Ne aflăm în acest Institut unde se află fiii Bisericii Ortodoxe Române, chemați de sus să slujească cu ajutorul Duhului Sfînt.

Teologia, așa cum știți, iubiți studenți, se află în Sfînta Scriptură, în Sfintele Evanghelii, în cărțile Noului Testament și în scrierile Sfinților Părinți, din care noi învățăm nu numai modul în care ne putem dedica învățaturii Mîntuitorului, ci și ceea ce este mai important, adică felul în care ei au ajuns pe drumul desăvîrșirii și mîntuirii, văzînd slava lui Dumnezeu. Deci, din scrierile teologice ale Sfinților Părinți și împreună cu ei, sîntem chemați să transmitem în lume lumina învățaturii creștine și semnul iubirii iață de aproapele prin predicarea Evangheliei.

Societatea de azi este tulburată, ca o corabie în mijlocul mării acestei lumi, de inegalități sociale și de stările sociale diferite. Lumea are nevoie de o mare încredere și speranță către care se îndreaptă este Mîntuitorul ai cărui slujitori sîntem. Voi sînteți azi speranța Bisericii, de voi depinde drumul pe care trebuie să meargă lumea. Sînteți slujitorii de mîine ai Bisericii și aveți chemarea să conduceți poporul spre mîntuire.

Azi omenirea trece prin situații foarte grele: războiul, colonialismul, exploatarea sînt realități în multe părți ale lumii. Avem datoria să fim alături și să veghem asupra activității noastre și, prin slujirea noastră, să ținem departe dușmanul care încearcă să sfișie inimile noastre. Totdeauna trebuie să ne rugăm pentru întreaga lume, să rămînem statornici în învățătura Mîntuitorului, a Bisericii noastre ortodoxe și să facem în așa fel ca să transmitem și altora învățătura noastră. Sîntem primii sub steagul crucii, chemați să păstrăm credința noastră ortodoxă, fiind siguri că vom primi de la Dumnezeu coroana biruinței.

În acest moment, cînd ne aflăm aici la invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, îi mulțumim pentru această vizită ocazională la Institut, în această pepinieră teologică unde credința și teologia ortodoxă se predau pentru a deveni mari apărători ai Bisericii Ortodoxe.

Mulțumesc Părintelui Rector pentru că a avut amabilitatea să ne expună cele în legătură cu programul de învățămînt al Institutului și cu situația prezentă.

Dorim ca harul și binecuvîntarea Sfîntului Mormînt să fie cu voi cu toți pentru a împlini lucrarea ce aveți de făcut pentru mîntuirea sufletelor credincioșilor.

În încheiere a luat cuvîntul P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, Prorectorul Institutului, care a spus:

«Vizita Sanctității Voastre și a delegației pe care o conduceți, la Institutul nostru, are semnificații multiple. Ea este o expresie a frățietății ortodoxe și a bunelor relații între Bisericile noastre. Ea constituie o cinste adusă teologiei și lucrătorilor ei. Incredinșindu-ne rugăciunilor Sanctității Voastre, Vă mulțumim pentru vizită și pentru cuvîntul de învățătură adresat profesorilor și studenților, asigurîndu-Vă de toată dragostea și devotamentul nostru pentru apărarea cauzei Ortodoxiei ecumenice și pentru dezvoltarea în continuare a celor mai bune relații între teologii celor două Biserici. Popasul făcut aici este o parte din vizita mai mare pe care o întreprindeți în Biserica și țara noastră. Vă dorim o călătorie frumoasă la mîndăstirile și bisericile din România unde veți putea constata dragostea pe care credincioșii noștri o au față de cei din Patriarhia Ierusalimului. Să trăiți întru mulți ani!».

Apoi Sanctitatea Sa, Patriarhul Diodoros al Ierusalimului, a dăruit Părintelui Rector și Părintelui Prorector «Crucea de Cavaler al Sfîntului Mormînt», împreună cu diplomele, dorindu-le succes în activitatea didactică și mulțumindu-le pentru grija purtată studenților și doctoranzilor din Patriarhia Ierusalimului, bursierii Patriarhiei Române.

În acordurile imnului patriarhal, delegația Patriarhiei Ierusalimului a părăsit aula și, după o scurtă întretinere cu profesorii în Cancelaria Institutului, a părăsit Institutul (Pr. Asist. Nicolae D. NECULA).

Vizita Eminenței Sale, Arhiepiscopul Olof Sundby, la Institutul Teologic Universitar din București

Martți, 28 septembrie 1982, Eminența Sa, Arhiepiscopul Olof Sundby, primatul Bisericii Luterane din Suedia, aflat în vizită în țara noastră la invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române, a făcut o vizită la Institutul Teologic Universitar din București, împreună cu cei trei membri ai delegației sale.

Oaspetele a fost însoțit de I.P.S. Mitropolit Antonie al Ardealului, I.P.S. Mitropolit Nestor al Olteniei, P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop Roman Ialomițeanul, vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, P. C. Arhim. Nifon Mihăiță, din partea serviciului de Relații externe al Patriarhiei Române, și de P. C. Pr. prof. consultant Alexandru Ciurea, ca interpret pentru limba suedeză.

La intrarea în aula Institutului, corul studenților, condus de P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu, a întâmpinat pe oaspeți cu imnul arhieresc și cu cîntarea «Bine-ați venit». Au fost de față membrii corpului didactic, activi, consultanți și onorari.

P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului teologic, a adresat, în numele tuturor celor de față, un cuvînt de bun venit înalților oaspeți, evidențiind personalitatea Eminenței Sale, Arhiepiscopul Olof Sundby, ca teolog și luptător activ

pentru pace și bună înțelegere între Biserici și oameni, după care a prezentat o succintă informare privind organizarea învățămîntului teologic în Biserica Ortodoxă Română și activitatea membrilor corpului didactic pe tărîm didactic, științific și ecumenist.

După cuvîntul Prea Cucernicului Părinte Prorector, corul studenților, sub aceleași conducere, a prezentat un scurt program de cîntec religioase, populare și patriotice, alcătuit din următoarele bucăți: *Rugăciune*, de I. Popescu-Pasărea, *Cămara Ta Mintuitorul meu*, glas 8, armonizată de Conf. Nicolae Lungu, *Cerurile spun*, de I. Davidov, *Mama*, de I. D. Chirescu, *Eu doinesc*, cîntec popular armonizat de Diac. conf. Nicu Moldoveanu, *Pui de lei*, de Ionel C. Brătianu, și *Cîntec de pace*, de conf. Nicu Moldoveanu.

La sfîrșitul programului artistic, ascultat cu deosebită atenție de oaspeți, a luat cuvîntul Eminența Sa, Arhiepiscopul Olof Sundby, care, în numele său personal și al delegației sale, a adresat Părintelui Prorector mulțumiri profunde pentru cîntecul de a fi primiți la Institut. «*Încerc o mare satisfacție și o mare bucurie, a spus Eminența Sa, cînd mă aflu în acest Institut și mai ales în această sală, vă asigur că nu este o frază întîmplătoare sau ceva spus convențional. Vă asigur că reprezintă un moment foarte important din viața mea faptul că mi s-a atribuit aici înaltul titlu academic de Doctor honoris causa al acestui Institut. Cînd v-am auzit dincolo de ușă cîntînd, mi-am adus aminte de acele vremuri mai vechi cu mare plăcere.*

Din expunerea făcută de Părintele Prorector, mi-am putut da seama că este o mare asemănare între pregătirea viitorilor preoți români și a celor suedezi și că putem compara pe studenții români cu cei suedezi. Un lucru este însă foarte clar și anume că ei nu pot cînta așa de frumos ca ai Dvs. După cîte îmi amintesc, un punct important al acelor zile (conferirea titlului de Doctor honoris causa) l-a constituit concertul dat în această sală.

Părintele Prorector ne-a arătat o imagine foarte clară a ceea ce înseamnă acest Institut. Ne-a prezentat activitatea internă și ecumenică a profesorilor. Niciodată, poate, învățămîntul teologic nu a avut în programul său o mai mare contribuție la lucrarea mișcării ecumenice. Și aici aș vrea să subliniez faptul că atunci cînd s-a început lucrarea ecumenică, cu scopul unificării Bisericilor, s-a pus mereu înainte lucrarea și activitatea teologilor în această mișcare. Teologii au fost cu adevărat cei care au deschis drumul și au mers spre progres, fiind adevărații soldați ai acestei mișcări. Aceste lucruri sînt clare în mișcarea ecumenică și în perspectiva ei, iar eu văd, așa cum am declarat și în catedrală, că este o puternică legătură între această situație și ceea ce se pregătește la Vancouver în legătură cu Botezul, Euharistia și Preoția. Sînt bucuros să constat că aceste lucruri sînt studiate profund și înlăuntrul Bisericii de aici.

Cînd am sosit la București, am vrut să vizităm Institutul, dar nu am fost siguri căci am aflat că studenții sînt la cules recolta. Vreau să vă spun că și în Suedia studenții și preoții au lucrări practice care se includ în lucrarea preoțească și nu numai în parohii, ci și în afară de acestea. Sînt aici două lucruri profesionale care au legătură cu cel ce vrea să devină preot. Unul este un fapt îndeobște cunoscut, privind teologia, adică limbajul fundamental Bibliei, istoria vieții creștine, tradițiile noastre proprii, dogmatica și morală. Celelalte preocupări sînt în legătură cu lucrarea preoțească și cu ceea ce preotul trebuie să facă în societate. Ca să avem un adevărat preot, care să se ocupe de sufletele credincioșilor, el trebuie să cunoască oamenii de toate zilele, cu toate nevoile și preocupările. De aceea, vă doresc să împlețiți frumos pregătirea teoretică-teologică cu practica, adică cu culesul recoltelor. O teologie vie trebuie să fie legată cu viața adevărată, iar eu vă doresc din toată inima să împreunați pregătirea teologică cu viitorul omenirii de care trebuie să fiți preocupați, așa cum a arătat Părintele Prorector în cuvîntul său. Vă urez încă o dată succes și vă mulțumesc pentru minunatul concert pe care ni l-ați dat».

A luat apoi cuvîntul I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului care a spus următoarele:

«Aș vrea, înainte de toate, să remarc un fapt destul de important, și anume acela că ați putut vorbi aici în limba Dvs., suedeza, și că ați fost tradus în românește de un român. Îmi pare rău că un suedez nu mă poate traduce în suedeză, dar să sperăm că într-o zi va fi posibil și acest lucru. Schimburile între Bisericile noastre sînt abia la început, dar să sperăm că ele vor continua și se vor dezvolta.

Mi-a făcut mare plăcere ieri, când Eminența Voastră și membrii delegației v-ați exprimat dorința să vedeți Institutul și să luați contact cu profesorii și studenții. Noi v-am spus că nu aveam în program această vizită, căci studenții sînt aproape toată ziua la muncă patriotică de strîngere a recoltelor. Totuși, apreciind dorința Dvs., am făcut posibil să avem o mare parte din studenți și să vă primim. Ați apreciat cîntecul lor. Ei ar fi putut cînta și mai bine dacă vocile lor n-ar fi fost afectate de vîntul cîmpului.

Este un fapt important și acela că studenții sînt implicați în viața ecumenică de azi. Documentul de la Lima asupra Botezului, Euharistiei și Preoției este foarte important, căci el încearcă să realizeze un punct de vedere comun al tuturor Bisericilor asupra acestor Taine. Nu știm în ce măsură el va cîștiga acordul tuturor Bisericilor. Noi îl vom studia la nivelul celor două institute teologice. El va fi dat publicității pentru a avea reacții asupra lui și, oricum ar fi apreciat, pasul făcut prin el va fi destul de mare. Așteptăm momentul în care C.E.B. va lua o decizie finală asupra lui, urmînd ca după aceea să cerem ca pe agenda sa de lucru, și mai ales la secția «Credință și Constituție», să fie incluse și celelalte patru Taine nediscutate pînă acum. Documentul de la Lima asupra celor trei Taine puse în discuție nu va fi socotit ca final înainte de 1984, așa că avem timp ca profesorii și membrii Sfințitului Sinod să se ocupe de acest document care se va discuta la Vancouver, la a șasea Adunare generală a C.E.B., în iulie 1983, care va avea ca temă «Iisus Hristos, viața lumii».

Vă mulțumim pentru bunăvoința de a vizita Institutul și pentru frumoasa prelegere pe care ați ținut-o studenților. Ca doctor honoris causa al acestui Institut, nu puteați trece prin București fără să vă fi adresat studenților lui. Eminența Voastră sînteți unul dintre marii doctori ai acestui Institut. Studenții și profesorii cunosc activitatea Eminenței Voastre ca primat al Bisericii Suediei pe tărîm ecumenic. Sperăm să mai fiți în mijlocul studenților și profesorilor și, după această întîlnire cu studenții, am fi bucuroși dacă Eminența Voastră ați găsi puțin timp pentru o întîlnire cu corpul didactic al Institutului.

Studenții noștri împletesc studiul și munca cu rugăciunea și am fost bucuroși să aflăm că acest lucru se întîmplă și în Suedia.

Dorim ca Dumnezeu să vă învrednicească de o călătorie plină de roade în București și în țara noastră și sperăm că veți veni din nou la noi».

În încheierea întîlnirii din aulă, corul studenților a cîntat *Gaudeamus igitur* și *Mulți ani trăiască*. În acordurile imnului arhieresc, oaspeții au părăsit aula.

Partea a doua a vizitei la Institut s-a desfășurat în cancelaria profesorală unde Eminența Sa, Arhiepiscopul Olof Sundby, împreună cu delegația, a întîlnit pe membrii corpului didactic, activi, consultanți și onorari.

Luînd cuvîntul, Eminența Sa a mulțumit pentru posibilitatea care i-a fost oferită de a avea o scurtă întrevvedere și discuții cu cadrele didactice. Apoi a prezentat pe ceilalți membri ai delegației. Primul a fost *Dr. Decan Bengt Hallgren*, specialist în teologie sistematică, care se ocupă cu morală creștină. *Dr. Hallgren* și-a luat doctoratul cu teza despre gîndirea teologică a lui Luther. A ținut o serie de prelegeri în Tanzania și este foarte activ în Consiliul Suedez al Bisericilor, în diviziunea teologică. În această diviziune se discută aspectul teologic al problemelor ecumenice.

Al doilea membru al delegației este *Dr. Torsten Karlvenmark* din Uppsala, care este laic. După studiile sale, s-a angajat la Consiliul național de administrare a universităților. Dar, pe lîngă această activitate, se ocupă și de anumite probleme privind viața și învățătura Bisericii Ortodoxe. Este cel mai mare expert al Bisericii Luterane din Suedia în problema iconografiei Bisericilor Ortodoxe și a istoriei artei, interesul manifestat, în prezent, în Suedia, față de pictura iconografică ortodoxă fiind sporit.

Al treilea membru al delegației este *Reverendul George Perry*, născut în S.U.A., fiind acum un adevărat suedez. Este secretarul personal al Eminenței Sale pentru problemele relațiilor externe. A studiat teologia, dar se ocupă și de pedagogie.

A urmat apoi prezentarea membrilor corpului didactic al Institutului teologic universitar din București. Fiecare cadru didactic s-a prezentat în una din limbile pe care le vorbește, menționînd numele, funcția didactică, studiile și publicațiile.

După prezentare, *Dr. Bengt Hallgren* a luat cuvîntul, arătînd care sînt trăsăturile mai importante ale relațiilor dintre Bisericile noastre sau ce putem învăța din

aceste relații. «Înainte de toate trebuie să umplem un mare gol, și anume problema teologiei bizantine. În special în Biserica noastră am uitat că timp de 1000 de ani — de la Constantin cel Mare pînă la căderea Bizanțului — în Constantinopol a fost o teologie înfloritoare, în timp ce în Apus noi eram în epoca întinericului cînd nu s-a prea făcut mult. Permiteți-mi să menționez că un teolog ca Grigorie Palama a început să fie studiat în Ortodoxie datorită studiilor Părintelui Prof. Stăniloae și celor ale Prof. Meyendorf. El ne este cunoscut împreună cu spiritualitatea lui. În țara noastră este un mare interes pentru patristică și în special pentru Părinții greci. Lucrarea cea mai importantă la noi este Microcosmos și Mediator. Anul trecut am avut o dizertație asupra Sfîntului Grigorie de Nazianz. Am putea spune că acestea sînt primele scrieri încurajatoare care ne îndeamnă la creșterea relațiilor dintre Bisericile noastre. Cred că, în acest moment, sfera sau problema de studiat este concepută de persoană în cadrul Șintei Treimi și ca ființă umană.

Cît privește pentru iconografie în Suedia, cred că acesta este un moment al crizei Bisericilor apusene privind relația dintre credință și arta creștină.

Noi am pierdut legătura dintre Taină și artă. Se pare că tradiția iconografică ne vine prin filieră rusă. Aici am descoperit o arhitectură creștină profundă, ancorată în credința și viața creștină, mai ales în contextul vieții monahale. Cred că orice credincios, cînd privește icoana, fără să fie atent la detalii de artă, își dă seama de conceptul sacru din care s-a născut. De aceea, putem spune că această descoperire a dus în Biserica noastră la descoperirea unei dimensiuni spirituale pe care Dvs. o aveți».

La întrebarea P. C. Pr. Prof. consultant Ioan Rămureanu, dacă icoana are numai o importanță artistică sau și cultică, pentru suedezi, Dr. Bengt Hallgren a răspuns că la început este un interes artistic, dar după aceea, după contactul cu arhitectura și arta religioasă, se înțelege și ceea ce este dincolo de icoană».

P. C. Pr. Prof. consultant Alexandru Ciurea a spus următoarele: «Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a amintit ieri în catedrală de contribuția fostului ambasador suedez la București, concretizată într-un studiu care va apare în numărul viitor al revistei «Biserica Ortodoxă Română». Acest studiu are două puncte foarte importante. Primul este acela că Domnia Sa are o foarte bună pregătire în problemele pietrelor runice și a descoperit o asemenea piatră, de la 1050, în Suedia, în care se pomeneste de valahii de la Dunăre. Inscripția a fost făcută de părinții unui viking care a fost ucis aici. Tema nu este importantă din punct de vedere moral, ci pentru faptul că la 1050, cînd pe teritoriul țării noastre și pe harta ei scria Cumania, se pomeneste de valahi, ca o populație care exista aici. Al doilea punct important este faptul că originile creștinismului suedez sînt puse în legătură cu Răsăritul ortodox. Am fost onorat să traduc acest studiu și să-l însoțesc pe autor pe urmele unde au umblat vikingii aici».

P. C. Diac. Asist. Ioan Caraza a evidențiat faptul că Biserica Ortodoxă Română este angajată într-un dialog foarte important cu Bisericile Luterane. Tema discutată cu acestea a fost despre Sfintele Taine, iar dialogul este promițător pentru Bisericile noastre. Din comisia română fac parte și cîțiva profesori de la Institut. Eminența Sa a precizat că există un dialog local cu 15 grupuri ortodoxe și mai ales cu Biserica Anglicană. La această precizare, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului a adăugat că între Biserica Suediei și cea a Angliei este mai mare apropiere pentru că luteranii suedezi au succesiune și forme liturgice. Apoi Eminența Sa, Arhiepiscopul Olof Sundby, a arătat că «problema adevărată este aceea a receptării rezultatelor. Grupele de dialog fac pași mai mari decît conducerile Bisericilor, dar în cele mai multe cazuri, conducerea Bisericii depinde de o aripă conservatoare».

Dr. Torsten Karlvenmark, după ce a mărturisit că este impresionat că membrii corpului didactic cunosc așa de multe limbi străine și că au studiat în atîtea țări, ceea ce profesorii suedezi nu au putut face, a întrebat care va fi metoda de studiere a documentelor de la Lima și dacă există posibilitatea să se discute acest document în țara noastră, cu luteranii. A răspuns I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului care a arătat că aceasta se face în cadrul conferințelor teologice interconfesionale, la care participă ortodocșii, catolicii și protestanții și la care s-a discutat și se va mai discuta încă acest document.

Apoi Eminența Sa a întrebat dacă și în Biserica noastră se scrie muzică religioasă nouă, pentru că în Biserica Suediei există o explozie de cîntări noi, folosite în cult. Au răspuns I. P. S. Mitropolit Antonie și P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu

care au arătat că se scrie o asemenea muzică, dar mereu în cadrul caracteristicilor muzicii psaltice bisericești. Unul dintre acești noi compozitori este chiar P. C. Diaconu. Conf. Nicu Moldoveanu.

În încheiere, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului a mulțumit oaspeților și gazdelor pentru bunăvoința, răbdarea și discuțiile vii, care vor rămâne o amintire plăcută. A mulțumit Eminenței Sale pentru bunăvoința de a vizita Institutul, asigurându-l că prezența sa aici va rămâne ca un eveniment istoric.

După ce au semnat în Cartea de aur, oaspeții au părăsit Institutul, lăsând amintirea plăcută a unei vizite fructuoase în cadrul dialogului dintre Bisericele Ortodoxe și Bisericele Luterane (*Pr. Asist. Nicolae NECULA*).

ANIVERSARE UNESCO:

Un secol de la nașterea lui VASILE PÂRVAN (1882—28 septembrie — 1982)

S-a împlinit, la 28 septembrie, în anul de față curgător în oceanul istoriei universale, un secol de la venirea la lumina vieții, pe pământul românesc, a nemuritorului între valorile noastre cultural-spirituale, a lui Vasile Pârvan.

Poporul român, în totalitatea sa, profund însuflețit, perfect conștient și, mai sensibil ca oricând în trecut, față de realele, autenticele și netrecătoarele sale valori, ca și umanitatea întreagă, către care au tins, cu generozitate și însuflețită principialitate, multe din mlădițele acestei seminții, din spațiul carpato-danubiano-pontic, prin UNESCO, au recomandat călduros lumii întregi, ca referindu-se la data de naștere a acestuia, să zăbovească o clipă asupra ei, și să omagieze, după cuviință, dimensiunile, profunzimea și bogăția de înalte sensuri, pe care viața acestuia le-a adăugat la istoria poporului său și a umanității.

Intr-adevăr, Vasile Pârvan a fost un mare *arheolog* și un ilustru *istoric*; un *om de cultură* cu întinse orizonturi, adânci resurse de amplă dotație; un distins *sociolog*, preocupat serios de destinul colectivității omenești contemporană lui; mai ales un filosof, un *filosof al istoriei*, care a valorificat cu gândirea sa înaripată, foarte mult, din ceea ce au creat și au închipuit marii săi înaintași, din acest domeniu, «*Historia magistra vitae*!».

Într-adevăr, el este și va rămâne, în continuare, o complexă și covârșitoare personalitate ilustră de elită, prin concepție și viață, a poporului său și chiar a umanității, pe care mereu a avut-o în fața cugetului său.

Un mare elev al lui Vasile Pârvan, distinsul savant de mai târziu, Prof. Radu Vulpe, trecut de câteva zile și el peste pragurile acestei vieți efemere, a scris, acum zece ani, despre ilustrul său magistr, următoarele cuvinte, ce se impun mereu: «*Necruțător cu propria-i ființă el a închinat științei și ridicării culturale a patriei întreaga sa forță de gândire, toată voința sa de muncă și toate deosebitele sale însușiri ale minții și talentului său. Opera sa de creație științifică, precum și etica lui sobră și consecventă, îl înalță în rîndul marilor valori intelectuale și morale, pe care le-a produs poporul român*» (R. Vulpe, *Nota biografică*, în vol. «*Dacia*» de V. Pârvan, ed. V-a, Buc., 1972, p. 19).

Ajungînd, prin constantele sale strădanii, la aceste strălucite performanțe — adăugăm noi — se poate spune, pe bună dreptate, că el transcende spiritualitatea noastră națională și poate fi considerat ca un adevărat model de om și pentru alți inși, de pe alte plaiuri și meridiane ale planetei noastre. Iată deci, o succintă dar suficientă motivație, a ceea ce încercăm să întreprindem în modestele rînduri, ce urmează.

Cum am mai spus-o, Vasile Pârvan s-a născut la 28 septembrie 1882, în comuna Huruiesti, jud. Bacău, ca fiu al învățătorului Andrei Pârvan și al Aristitei, născută Chiriac (vară primară cu Vasile Conta), fiind primul născut și singurul băiat, din cei patru copii ai familiei. A cunoscut de la început sărăcia, lipsurile și încordarea pentru viață, care i-au pus, de altfel, o amprentă indelebilă, pe ființa sa corporală. De timpuriu a fost constrîns să-și ajute mama, din punct de vedere material, la creșterea

surilor sale (Elvira, Profira, Eugenia), prin preparații și diferite servicii ce le-a putut ocupa, paralel cu studiile sale liceale și universitare.

A urmat cursurile liceului Gh. Roșca-Codreanu din Birlad, al cărui bacalaureat devine în 1900, după care se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie din București. Aici a avut norocul să audieze, cu regularitate, pe N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan, care devin principalii săi mentori; apoi pe: Gr. Tocilescu, S. Mehedinți, T. Maiorescu, C. Dimitrescu-Iași, Pompiliu Eliade, C. Rădulescu-Motru ș.a., care alcătuiesc marea pleiadă de profesori ai Universității bucureștene, până astăzi și care vor contribui, cu totul determinant, la deschiderea și adâncirea orizontului său științific și cultural.

Sub îndrumarea marelui istoric N. Iorga, el se distinge alcătuiind, în 1902, o lucrare remarcabilă, de istorie medievală, mai extinsă, cu titlul: «*Românii în cronica Notarului Anonim al regelui Bela* (1902) — cercetare comparativă cu celelalte cronică ungurești și cronica lui Nestor — publicată recent (Oradea, 1977, în Biblioteca «Crisia» I, p. 277—327), dovadă a valorii sale.

Sub îndrumarea nemijlocită a primilor trei dintre profesorii menționați, el ajunge să stăpânească, pe deplin, informația istorică, metoda de lucru, adunarea materialului, ca și selecția și valorificarea acestuia, pentru ca astfel istoria să poată fi o adevărată știință a faptelor și gândurilor omenirii.

După obținerea licenței în «Litere și Filosofie», este trimis să facă studii de specializare, la Jena, Berlin, și Breslau (1905—1908), unde se dedică, cu entuziasm îngeresc, studiilor de arheologie și limbilor clasice, obținând în 1908 titlul de doctor în filosofie al Universității din Breslau. Temeritatea cu care își continuă studiile și metoda riguroasă de lucru, face pe unii din colegii săi să-l numească, mai ales că era și mic de stat, «der kleine Mommsen», după marele profesor ce ilustrase Universitatea de la Berlin, până în 1903.

Deși puternic angajat, în temeina sa pregătire, el nu rămâne străin de viața țării și poporului său; unitatea națională, răscoalele țărănilor din 1907, cultura și libertatea concetățenilor săi, maghiarizarea aspră a românilor din Transilvania, și multe altele sînt problemele ce-l preocupă intens, în studiile și articolele pe care le trimite în țară, pentru publicare, la diferite reviste și ziare.

Revenit acasă, este numit profesor-suplinitor (1909) și apoi titular (1913), la Catedra de Istoria veche, epigrafie și antichități greco-romane, de la Universitatea din București. Din 1910 este Directorul Muzeului național de antichități. Ambele posturi îl pun în situația de a întreprinde săpături arheologice în Dobrogea și în alte regiuni ale țării (Ulmetum, 1911—1914; Poiana 1913; Histria 1914—1916, 1921—1926; Tomis 1915; Callatis 1920, ș.a.), precum și de a fonda o școală arheologică de ales prestigiu, al cărui părinte de fapt este, școală conștientă de atribuțiile ce-i reveneau în cadrul prospecțiunilor efectuate de profesor, pe întreg spațiul carpato-dunărean. Tot el este unul din ctitorii Institutului de studii sud-est europene (1913); director al Școlii române din Roma (1921); inițiatorul publicațiilor: «*Ephemeris Daco-romana*» (1923) și «*Diplomatarium italicum*»; delegat al Academiei Române și membru fondator în Comitetul internațional al științelor istorice — Geneva 1926. Membru corespondent al Academiei Române (1911), titular (1913), vice-președinte (1921—1922) și secretar general (1923—1927).

Apoi, membru al Comisiunii monumentelor istorice (1913); membru-corespondent al *Institutului arheologic german* (1913); la *Pontifica Academia Romana di Archeologia și Reale Società Romana di storia Patria* (1924); și membru al *Academiei Lincei din Roma* (1927). Iată cea mai mare parte a societăților, asociațiilor și grupărilor culturale din care a făcut parte și în cadrele cărora a lucrat cu deosebită râvnă, competență și multă seriozitate.

Peste tot pe unde a ajuns, în țară sau străinătate, făcea impresie, convingea deplin și câștiga simpatii definitive pentru țara sa, atât prin erudiția, adîncă sa cultură și spirit filosofic, talentul său oratoric și literar, cit și prin sobra sa ținută vestimentară — ca a unui pastor protestant, îmbrăcat totdeauna în negru — și manierele sale distinse, naturale și autentice, fără căutare.

De aceea, la moartea lui Vasile Pârvan, întîmplată la 26 iunie 1927, deci la numai 45 de ani de vîrstă, moarte desigur grăbită și de dispariția prematură a soției și fetiței sale, care l-a îndurerat profund, s-au găsit chiar oameni de știință străini, care au scris rînduri mișcătoare despre această pierdere ireparabilă a științei române. (Vezi, de ex. Jérôme Corcopino (1881—1970), membru al Academiei franceze, în «Magazin istoric», nr. 12/1982, p. 15—16).

Raportînd la scurta lui viață, opera ne apare uriașă, cantitativ și calitativ.

Dintre lucrările cele mai însemnate ale eruditului nostru compatriot, trebuie, mai ales, să cităm: *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus, Studiu istoric*, București, 1909, 239 p.; *Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaiserreiche*, Breslau, 1909, 132 p. (teza sa de doctorat); *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, 222 p.; *Idei și forme istorice*, București, 1920, 216 p.; *Histria VII*, 1923, 123 p.; *Memoriale*, București, 1923, 227 p.; *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, 247 p.; *Getica*, București, 1926, 851 p. (lucrarea cu totul monumentală, în toate sensurile); *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, București, 1937; (traducere de R. Vulpe, după manuscrisul original francez) și multe alte studii, în legătură cu săpăturile și cercetările sale arheologice, în română sau în limbi străine, mai puțin extinse (Vezi *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 258—259 — pentru celelalte).

În pofida faptului că Vasile Pârvan aparține, ca orientare ideologică, unei alte școli istorice, decît cea la ordinea zilei astăzi la noi, s-au imprimat, totuși, numeroase din lucrările sale sau despre prolifică sa personalitate culturală, în vremea din urmă. Dintre acestea, trebuie să menționăm:

1. Volumul ce reunește prelegerile lui Vasile Pârvan de la Oxford, citate mai sus, sub titlul de *Dacia*, în edițiile lui Radu Vulpe din anii 1957, 1958, 1967 și 1972;
2. Ion Vartic, *Memorialele* (fragmentar), cu un bun studiu despre «Vasile Pârvan și măștile sale», București, 1973;
3. *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1974, ediție îngrijită de Radu Vulpe;
4. Al. Zub, *Vasile Pârvan — Corespondențe și acte*, București, 1973;
5. Al. Zub, *Vasile Pârvan — efigia cărturarului*, Iași, 1974, 492 p.;
6. Al. Zub, *Vasile Pârvan, Bibliografie*, București, 1975, 402 p.;
7. Al. Zub, *Vasile Pârvan — Scrieri*, București, 1981, 690 p.

Se recomandă, de la sine cu putere, strădaniile susținute ale mult rîvnitorului și valorosului cercetător din capitala Moldovei, Alexandru Zub, care în numai opt ani a tipărit patru mari tomuri, privind viața, activitatea și sistematizarea datelor și izvoarelor, despre marele nostru istoric și opera acestuia, însumînd peste 1700 de pagini, care întregesc și completează atît de fericit, materialul existent și toată moștenirea lăsată de Vasile Pârvan istoriografiei române și apartenenței sale, atît de fidelă, țării și poporului român.

Este, în același timp, o peremptorie dovadă că poporul nostru, care a devenit în ultimele decenii mult mai conștient, în mod concret, de cît era cîndva, de adevăratele, prețioasele și perenele sale valori, de toate felurile, nu numai că nu se putea dispensa de imensul aport al lui Vasile Pârvan la istoriografia română și la cultura noastră națională, cu specificul ei de care acesta s-a ocupat constant și l-a postulat atît de intens, către generalizare, dar că suflul înaltei sale personalități, slujirea sa sinceră și devotată, și toată viața sa de muncă pilduitoare, le socotește — pentru că obiectiv constituie — un permanent și inseparabil îndreptar, pentru toate mlădițele ce odrăslesc și vor odrăslî din tulpina viguroasă și plină de sevă a urmașilor dacilor și romanilor, din patria noastră.

Personal, n-am fost elev direct al lui Vasile Pârvan, cum au fost mulți istoriografi români. Am făcut însă săpături arheologice, împreună cu fratele meu, istoricul D. Ciurea, sub îndrumarea profesorului de Istoria antică de la Universitatea din Iași, Paul Nicorescu, în vara anului 1934, la Adam Klissi, în Dobrogea noastră. Profesorul Paul Nicorescu fusese elev nemișlocit al lui Vasile Pârvan și studiasse și la *Academia di Romania din Roma*, școala acestuia. Am simțit însă, în cele două luni, cît a durat campania de săpături respectivă, cîtă admirație avea profesorul Paul Nicorescu pentru Vasile Pârvan, cît de prezent era acesta din urmă în metoda de lucru de pe teren, în examinarea și consemnarea descoperirilor și, în toată acrvia științifică, pe care elevul căuta să o demonstreze efectiv, în rapoartele sale. Pot spune astăzi că, în felul acesta, profesorii profesorilor noștri au devenit profesorii noștri!

Desigur, condițiile de spațiu de care putem dispune aici sînt limitate. De aceea, succint la maximum, am dori să ne mai referim doar la cîteva aspecte de legătură ale lui Vasile Pârvan cu istoria Bisericii Ortodoxe Române, în această publicație a Sfintei noastre Biserici strămoșești, legătură care ne interesează în mod direct și incontestabil.

Mai întii, că marele nostru istoric s-a arătat foarte preocupat, printr-un articol pe care l-a scris în Germania studiilor sale (Vezi *Viața Românească* II (1907), nr. 4

(aprilie), p. 140—144; Al. Zub, *Vasile Pârvan — Scrieri*, București, 1981, p. 143—147; și Al. Zub, *Preocupări de istorie ecleziastică în opera lui Vasile Pârvan*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, anul XLVI, nr. 7—8, p. 390—405) de felul cum se scria istoria bisericească română la acea vreme, la noi și în care examinează critic, cine ar trebui să scrie aceasta și în ce condiții.

Desigur, sintem de acord cu criticile formulate de Vasile Pârvan, acum trei pătrare de veac, critici care au determinat, desigur și unele mutații calitative. În domeniul și la factorii de resort. Mai sint însă, totuși, și astăzi, oameni care fac istorie bisericească la noi, fără respectarea riguroasă a canoanelor îndătinate, și fără ca astfel istoria să fie într-adevăr istorie. Cert este însă, incontestabil, că lucrurile s-au îmbunătățit într-o largă măsură, în deceniile din urmă și că la aceasta a putut contribui și autorul nostru, în mod nemijlocit, sau prin numeroșii și vrednicii săi elevi pe care i-a format.

În al doilea rând, după cum s-a menționat în cele ce preced, savantul nostru este autorul cunoscutei lucrări: «*Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*», imprimată la București, în 1911, (XIV + 223 pagini). Lucrarea este un studiu de primă referință încă și astăzi, în pofida anilor ce s-au scurs, pentru toți cei ce lucrează în domeniul istoriografiei noastre bisericești sau civile, lăsind la o parte o sumedenie de gânduri de actualitate, formulate în prefață.

În fine, tot pe linia legăturilor sale cu Biserica Ortodoxă Română, se cere menționat un fapt, mai puțin cunoscut de generațiile tinere. Anume că, în 1919, ținându-se seama de imensul său prestigiu moral, ca și de viața sa curată, închinată integral muncii de ridicare spirituală, a țării și poporului român, i s-a propus demnitatea de Mitropolit-Primat, în perspectiva patriarhatului, ce avea să ia ființă, cîțiva ani mai târziu (1925). El însă n-a acceptat. (Vezi, în această privință temeiurile indicate de Al. Zub, *Scrieri*, în notele 128, p. 39 și 129, p. 40: *Scrisoarea lui Vasile Pârvan către preotul I. Petrescu*, în B.C.S., nr. 26384; și Arhim. I. Scriban, *O stare sulletească. Cazul domnului Pârvan*, în «*Cultura românilor*», I (1915), nr. 6, p. 352).

Iată, deci, și unele din interferențele și contactele lui Vasile Pârvan cu Biserica noastră, scrierea istoriei ei și a răspîndirii credinței creștine, la daco-romani și români, lucruri care întregesc și mai complet, multilaterală și complexă sa activitate, ca și, de altfel, entitatea sa personală.

Desigur că, s-ar putea extinde încă mult, considerațiile pe care actualitatea le-ar mai putea face asupra bogatei spiritualități gândită și trăită efectiv de această excepțională personalitate, pe care poporul nostru a născut-o și a dăruit-o sieși, dar și lumii. Ne vom mulțumi doar cu ceea ce am putut însăși până aici, în aceste succinte rînduri de comemorare a o sută de ani de la nașterea lui. Cei ce ar dori să pătrundă, mai adînc, în lucrarea de înaltă ținută, rămasă de la el, ca și în gândirea sa profundă, vor putea găsi, în indicațiile bibliografice ale ultimelor noastre decenii, de altfel prezentate în articolul de față, posibilitatea de a-și împlini aceste justificate doleanțe.

Drept încheiere, ne vom adresa unui alt ilustru elev direct al marelui nostru om de cultură, devenit el însuși un cunoscut profesor de istoria românilor, un savant de renume mondial și un mare maestru al analizei istorice, dar mai ales al sintezei istorice. Este vorba de Constantin C. Giurescu, care l-a avut profesor și, care, în 1977, vorbind despre: «*Vasile Pârvan așa cum l-am cunoscut*» (expunere reprodusă recent în «*Magazin istoric*», nr. 12 (189), decembrie, 1982, p. 12—14) căuta să răspundă la întrebarea, care sint trăsăturile caracteristice primordiale ale excepționalului savant român. Ei bine, — răspunde istoricul C. C. Giurescu — «*un prim răspuns mi se pare a fi dragostea de țară, conjugată cu împlinirea strictă a datoriei. Și așa adăuga imediat: cultul pentru munca creatoare, munca frumos și bine făcută, fără constrîngere. Ascultați cuvintele lui: «Să muncim în libertate, să creem în libertate e să cîntăm vieții cel mai frumos imn pe care l-ar putea sufletul nostru cuprinde în adîncimile lui. Munca e ritmul vieții. Ea dă, ca și libertatea, tărie și frumusețe și caracter propriu ființei noastre. Adevărul este: Fericiți cei care nu-și irosc viața... Fericiți cei care luptă împotriva morții, trăind mereu gânduri și viață, căci fiecare clipă mai mult, trăită în frumusețe, este o întregă eternitate*».

Iată, într-adevăr, gânduri care eternizează memoria lui Vasile Pârvan! (Pr. prof. Dr. Al. I. CIUREA).

ANIVERSĂRI OMAGIALE:

**PROFESORUL Dr. CONSTANTIN C. PAVEL,
la aniversarea a 75 de ani de la naștere**

Sărbătorirea profesorilor noștri la împlinirea unei vârste venerabile este un act de cuvenită cinstire pentru vrednicia lor și mai ales un prilej nimerit de a face cunoscută viața și activitatea lor în slujba semenilor lor, a teologiei și a vieții creștine. De aceea socotim binevenit acest prilej de popas aniversar spre a aduna și prezenta laolaltă străduințele și realizările profesorului Constantin Pavel în slujba Bisericii noastre. Prin aceasta credem că vom fi de folos în primul rînd teologilor, care vor afla în viața și lucrările sale un model ales de trăire creștinească și o bogată sursă de idei, simțiri și puternice convingeri creștine, amplu și temeinic documentate, expuse sistematic și limpede.

Constantin C. Pavel a văzut lumina zilei la 17 august 1907, la Bucești, județul Galați. Tatăl său, Constantin I. Pavel, era preot, iar mama sa, Sultănica, era al doilea dintre cei 21 de copii ai preotului Nicolae Moldoveanu și ai preotesei Păunița. Acești bunici merită o mențiune recunoscătoare nu numai pentru că au avut atîția copii, dintre care trei vor deveni preoți, și trei preotese, dar cu deosebire pentru contribuția lor la educația religioasă a viitorului profesor de teologie. Preotul Nicolae Moldoveanu absolvise numai Seminarul de patru ani, dar era preot deplin: slujitor și cîntăreț talentat, observator conștiincios al tuturor praxiilor. Ținea riguros posturile și-și făcea rugăciunile zilnice după pravilă, dimineața și seara, înconjurat de toți membrii familiei, printre care se afla adesea și nepotul Constantin, care avea să devină profesor de teologie. Mama sa, preoteasa Sultănica excela în evlavie, puritate, milostenie și rugăciune zilnică. Spunea pe de rost acatistul Maicii Domnului, ca și alte rugăciuni, în fiecare dimineață și seară, pînă la vîrsta de 92 ani, cînd s-a stins din viață.

Tatăl său, preotul Constantin I. Pavel, fiu de țaran, s-a ridicat numai printr-o muncă stăruitoare și disciplinată, avînd o adevărată chemare și nețărmurită dragoste pentru misiunea preoțească. Ca dovadă: în cei 47 de ani de preoție n-a lipsit de la nici o slujbă religioasă, nici măcar de la o vecernie. Și-a făcut slujba deplin și a predicat «cu timp și fără timp». Roadele predicii sale s-au arătat și în faptul că nu mai puțin de 32 credincioși, bărbați și mai ales femei, din parohia Bucești, păstorită de preotul Constantin, au îmbrăcat haina monahală.

Înzestrat cu alese aptitudini intelectuale, preotul C. Pavel, deși la țară, a continuat munca intelectuală, încununată cu obținerea titlului de licențiat în teologie cu teza «*Morala utilitaristă*», publicată în anul 1905, și obținerea, în anul 1926, a titlului de doctor în Teologie, cu teza «*Originea conștiinței morale*». Cu astfel de preocupări în domeniul teologiei și filosofiei morale, tatăl a contribuit mult la pregătirea fiului său Constantin, viitorul profesor universitar de Morală creștină.

După absolvirea școlii primare din Bucești, în anul 1918, acesta urmează Seminarul Sf. Andrei din Galați, pe care-l absolvă în 1925. Se înscrie îndată la Facultatea de Teologie din București. Timp de doi ani (1926—1928) este bursier la Internatul teologic. La absolvirea Facultății de Teologie (în 1929) primește ca premii, pentru succesele obținute la examene, majoritatea lucrărilor tipărite ale marelui istoric Nicolae Iorga, pe atunci rector al Universității din București.

Concomitent cu studiile teologice, Constantin Pavel a urmat și absolvit Seminarul pedagogic din București, specialitatea Științe religioase. Își trece examenul de

licență în teologie cu teza: «*Virtutea înțelepciunii în concepția creștină și în concepția filosofică*».

Cu o bursă acordată de Stat la recomandarea Facultății de Teologie, își continuă studiile la Paris în anii 1930—1932, iar în anul 1932—1933, la Universitatea din Strasbourg, obținând o bursă la Facultatea protestantă, pe baza recomandării profesorului Raoul Allier, decanul Facultății libere de Teologie protestantă din Paris, datată 2 iulie 1932. Din aceasta reproducem următoarele: «D-l Pavel a dat deplină satisfacție profesorilor săi prin silința, munca și zelul său, arătate în orice împrejurare. El a trecut cu succes toate examenele obligatorii, cu note care nu au fost niciodată inferioare notelor 16, 17, 18 și chiar 20/20. Alături de aceste cursuri obligatorii, el a făcut studii personale în vederea doctoratului în teologie (...) Eu mă declar foarte mulțumit de felul în care acest tânăr s-a purtat printre noi, de grija cu care a urmat toate cursurile și a studiat chestiunile așa cum se pun astăzi în țara noastră».

Același profesor atestă despre D-l Constantin Pavel că: «a impresionat imediat pe toți profesorii săi prin silința, seriozitatea cercetărilor sale, prin libertatea spiritului său și prin feroarea evlaviei sale. Era dintre cei care se clasifică imediat printre primii din promoția lor (...) Colegii mei au fost unanimi în a lăuda zelul său, independența gândirii sale, originalitatea ideilor sale»¹.

Printre profesorii audiați la Paris de D-l C. Pavel amintim pe René Le Senne, C. Bouglé și Paul Fauconnet, H. Delacroix și A. Lalande de la Sorbona, de unde a obținut un certificat de Morală și Sociologie, precum și pe Raoul Allier, Henri Monnier, W. Monod, A. Jundt de la Facultatea de Teologie protestantă și Ad. d'Allès și P. Moisant de la Institutul catolic din Paris.

La Universitatea din Strassbourg a audiat pe Emile Baudin și Emile Amann de la Facultatea de Teologie catolică și pe Victor Monod, Fernand Ménégoz, Charles Hauter, Henri Strohl și R. Will de la Facultatea de Teologie protestantă. La unii dintre ei a obținut atestare pentru examenele trecute.

La Strassbourg se va ocupa mai mult de culegerea materialului pentru teza de doctorat, pe care o va elabora în redactare ultimă în țară. Cele două vacanțe de vară petrecute în Franța i-au oferit un bun prilej pentru desfășurarea unei activități instructiv-educative prin lecții de religie și predici în colonia protestantă pentru copii la Saint Quentin (în 1930) și în cea pentru adulți de la Houlgate, de pe țărmul Mîneicii (în 1931). Aici a ținut, de asemenea, câteva predici și cuvîntări religioase și a avut ocazie să asculte predicatori renumiți și să cunoască creștini de diferite naționalități și confesiuni.

Întors în țară, D-l Const. Pavel își echivalează studiile făcute în străinătate, obținând titlul de doctor în Teologie în anul 1938 cu teza: «*Problema răului la Fericitul Augustin — Studiu de filosofie morală*», precum și titlul de licențiat în Filosofie, cu teza: «*Problema libertății în filosofia lui Henri Bergson*».

Cu suma obținută pentru tipărirea tezei de doctorat din partea Rectoratului Universității din București, D-l C. Pavel își petrece vara anului 1938 la Atena (de la 1 iulie la 30 septembrie), unde ia contact cu mediul teologic universitar și cu viața bisericască a Eladei.

Pe baza examenului de capacitate pentru învățămîntul secundar, specialitatea «Religia», la care s-a prezentat în toamna anului 1935 și la care a fost clasificat primul, D-l C. Pavel a funcționat timp de 11 ani (1933—1944) ca profesor de religie la

1. Vezi «Prefața» la Constantin Pavel, *L'irréductibilité de la Morale à la Science des mœurs*, avec une préface de M. Raoul Allier, Bucarest, 1935, p. 7.

un liceu de băieți (1933—1934), la Seminarul teologic din Galați (1934—1935) și în continuare, pînă în anul 1944, la diferite licee din București, între care: Spiru Haret, D. Cantemir, Mihai Viteazul, iar în ultimii patru ani la liceul Gh. Lazăr. La 2 martie 1944 a fost numit, prin concurs, asistent la Catedra de Apologetică, care avea ca titular pe Prof. Ioan C. Savin.

În anul 1952 a fost încadrat, la cerere, ca asistent la Catedra de Morală creștină, pe care a suplini-o timp de două luni la cursurile pentru licență și anul întreg la cursurile pentru magisteriu.

A predat, de asemenea, un curs de istoria doctrinelor morale la anul IV. În afară de seminariile de Morală, a ținut și seminarii de limbile: Franceză, Latină și Greacă și îndrumări misionare.

La 1 octombrie 1962, pe temeiul pregătirii, lucrărilor și vechimii sale în specialitate, a fost numit profesor titular la Catedra de Morală creștină, la 1 octombrie 1965 fiind definitivat la această catedră. A funcționat ca profesor pînă la 1 octombrie 1975, cînd a ieșit la pensie pentru limită de vîrstă.

Între anii 1944—1949 a funcționat și ca inspector și subinspector general la Culte. Începînd cu anul 1963 este ales și reales la fiecare patru ani membru și secretar în Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Bucureștilor și consilier parohial la biserica Sf. Gheorghe-Capră din Capitală.

La 1 noiembrie 1975 a fost distins cu Crucea patriarhală pentru mireni, care i s-a acordat «apreciînd rodnică activitate depusă în serviciul Sfintei noastre Biserici».

*

Profesorul Constantin Pavel s-a preocupat tot timpul de problemele teologiei și filosofiei morale. Astfel, teza de licență are ca temă «Virtutea înțelepciunii în concepția creștină și în concepția filosofică» și vedește prin, însăși abordarea unui subiect atît de dificil preocupări serioase în cunoașterea și folosirea literaturii teologice și filosofice. În toate studiile făcute în străinătate va urmări pregătirea în această specialitate. Astfel, așa cum atestă profesorul Raoul Allier, ca îndrumător: «În 1930/1931 D-1 C. Pavel a redactat un memoriu intitulat «*La morale et la science des moeurs chez L. Lévy-Brühl — Exposé et critique*», iar în 1931/1932, un alt memoriu care formează o dizertație destul de extinsă asupra subiectului *La conception morale et religieuse de M. H. Bergson telle quelle apparaît dans son dernier livre: «Les deux sources de la Morale et de la Religion»*. Ambele sînt lucrări preliminare pentru doctoratul în Teologie. D-1 C. Pavel a făcut toate aceste lucrări cu multă grijă, cu o dorință vizibilă de a înțelege bine doctrinele expuse și criticate de domnia sa...».

Prima cuprinde o combatere a pretenției sociologuștilor francezi de a reduce morala la o artă morală rațională și actul moral la aspectul lui social. A doua se referă la o lucrare a unui mare filosof francez, abia apărută și care prezintă o mare însemnătate pentru afirmațiile sale elogioase la adresa creștinismului. O a treia lucrare, alcătuită sub îndrumarea profesorului de Morală de la Sorbona, René Le Senne, cu titlul: *Sommes-nous autonomes ou devons-nous le devenir?*, dezbate problema libertății morale. Toate aceste trei lucrări au fost acceptate ca lucrări preliminare pentru doctorat și apreciate ca foarte bune de către Prof. Șerban Ionescu și Arhiepiscopul Irineu Mihălcescu de la Facultatea de Teologie din București.

În anul 1935, D-1 C. Pavel publică lucrarea «*L'irréductibilité de la Morale à la science des Moeurs, avec une préface de M. Raoul Allier*», renumit sociolog, psiholog și teolog protestant. În revista «*Irénikon*» (ian.-febr. 1937, p. 108—109), apare o recenzie semnată I.A.C., în care citim: «Autorul este un cărturar român aparținînd

Bisericii Ortodoxe... cu o știință foarte sigură, folosindu-se de o argumentare solidă și clară, D-I C. Pavel demonstrează insuficiența sociologismului de a întemeia o morală completă în ea însăși».

Ph. Moreau, cunoscutul recenzent al studiilor de Morală de la «Revue Apologétique» (ian. 1937, p. 98) spune, între altele: «autorul este un străin care știe foarte bine să se exprime în limba noastră și a cărui gândire este franceză prin precizare și forță (...). Francezii vor avea de învățat acest studiu; mai ales, vor simți simpatie față de un discipol al culturii franceze, care a voit și știut să realizeze în limba lor o operă de filosofie sănătoasă și solidă».

Recenzii elogioase la adresa acestei cărți au scris: Ierom. Benedict Ghiuș, în revista «Luminătorul»; Bogoliub Pissarov, lector universitar, în revista «Biserica Ortodoxă Română»; Mihail Pricopie, profesor de Filosofie, în «Revista de Filosofie»; Emilian Vasilescu, asistent la Facultatea de Teologie din București, în ziarul «Universul», etc.

Despre *Problema răului la Fericitul Augustin — Studiu de filosofie morală*, teză de doctorat în teologie, apărută în 1937, în 224 pagini, Prof. Șerban Ionescu, referent principal, scrie: «Este deosebit de meritorie și prin bogata sa bibliografie ca și prin strânsa argumentare logică». Iar renumitul profesor P. S. Irineu Mihălcescu relevă în referatul său «marea însemnătate a subiectului ce și-a ales candidatul și meritul său de a fi avut curajul să se înhame la o muncă extrem de grea pentru a se putea achita așa de bine cum s-a achitat de sarcina ce de bună voie și-a luat». Într-adevăr, autorul nu s-a limitat la prezentarea concepției Fericitului Augustin pe baza operei sale — ceea ce nu-i deloc ușor — ci a încadrat-o în tot ceea ce s-a gândit mai important de către gânditorii dinaintea sa și mai ales de după dînsul. Ceea ce i-a cerut o muncă imensă, dar răsplătită cu meritul de a fi prezentat problema răului într-un mod aproape exhaustiv. P. S. Irineu Mihălcescu apreciază: «D-I C. Pavel a cercetat problema pe toate fețele în însuși originalul ei și a confruntat-o cu cei mai de seamă comentatori ai operei marelui scriitor creștin. În felul acesta, domnia sa a izbutit să dea o imagine fidelă a problemei răului la Fer. Augustin, în toată complexitatea ei (...) Lucrarea este întocmită cu mult spirit critic și bibliografia consultată este foarte bogată, iar stilul este clar și curgător».

Tot despre această lucrare, P. C. Diac. Prof. O. Bucevschi² scrie: «În această lucrare, problema răului este analizată cu metodă și simț critic, după diferitele sale aspecte (natura, posibilitatea, originea răului, remedii împotriva răului etc.), încît oricine o citește cu atenție și interes, va trebui să-i sublinieze valoarea în literatura noastră teologică și astfel autorul poate fi pe deplin mulțumit pentru truda sa».

Despre lucrarea *Tragedia omului în cultura modernă* (72 p.), apărută în 1941, același profesor O. Bucevschi scrie: «E un studiu util (...), lucrarea D-lui C. Pavel poate risipi multe nedumeriri și îndrepta multe greșeli»³. *L'Eglise et la culture* (20 p.), extras din «Revista de Filosofie» (1939, nr. 1) este un referat în vederea unui congres al tinerimii creștine, proiectat să aibă loc la Karlowitz, dar care nu s-a ținut. *Viața morală a orașelor și misiunea Bisericii* (extras din revista «Biserica Ortodoxă Română» (1939), 12 p.), contribuie la o mai bună cunoaștere a condițiilor de viață a satelor și orașelor în vederea promovării vieții morale.

Etica filosofică și morală creștină, apărută în «Gîndirea» XXI (1942), nr. 10, demonstrează superioritatea celei din urmă.

2. În revista «Candela», LV (1937), p. 310.

3. În revista «Candela» LX (1942), p. 771.

Într-o serie de studii⁴, profesorul Const. C. Pavel a prezentat situația actuală a literaturii Teologiei morale catolice, protestante și ortodoxe române, în mod documentat și în spirit critic, aducînd o contribuție valoroasă la cunoașterea și aprecierea lor.

Începînd cu anul 1952, D-l Prof. C. Pavel publică studii ample și temeinice asupra unor teme morale de permanentă actualitate. Între acestea, patru studii despre patimile omenești (păcatele capitale)⁵ și unul despre sminteală⁶. Urmează studiile privind teme de mare actualitate cum sînt: munca și răsplata ei⁷, pacea și condițiile ei morale⁸, dimensiunea morală a faptelor mărunte⁹, un studiu complet asupra ascultării¹⁰, sensul teologic al solidarității umane¹¹. În alte studii, cercetează pe larg din punct de vedere ortodox problemele morale legate de căsătorie și familie¹², cele puse în parabola fiului risipitor¹³ și cele privind postul¹⁴. De asemenea, într-o substanțială prezentare, pe baza unei riguroase documentări, tratează problemele morale la Sfinții Trei Ierarhi¹⁵.

Vrednic de amintit este un studiu sintetic asupra lucrării mîntuitoare a Domnului Hristos și slujirea Bisericii Sale¹⁶, care a servit ca referat al delegației noastre la conferința Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ce a avut loc la Montreal.

Studiile privind familia preotului¹⁷ și preotul ca pilduitor și îndrumător al vieții morale a credincioșilor¹⁸ oferă temeuri și îndemnuri puternice pentru promovarea vieții morale.

Atitudinea Sfîntului Vasile față de filosofia antică este un studiu bine documentat și clar prezentat.

În studiul *Portretul moral al creștinului ortodox*, profesorul Pavel face o sinteză a întregii morale creștine, așa cum se realizează în viață, subliniind specificul ortodox.

Un studiu recent asupra «moralei de situație în dezbateră teologiei contemporane», dovedește o bogată informație, o adîncă cunoaștere a teologiei contemporane, precum și un spirit critic și constructiv. La acestea se adaugă numeroase articole publicate în diferite reviste cu teme privind viața religioasă și morală a credincioșilor.

În toate studiile și articolele profesorului C. Pavel se remarcă îmbrățișarea aspectelor esențiale ale temei, precizarea punctului de vedere al teologiei ortodoxe, o documentare și o argumentare cit mai adecvată, precum și o deosebită claritate în expunere.

O valoroasă contribuție adusă de profesorul C. Pavel la îmbogățirea literaturii Teologiei morale este colaborarea sa la tratatul de *Teologie morală ortodoxă*, apărut în două volume, în anul 1979 și 1980, destinat Institutelor teologice. Acest tratat împlinește o mare lipsă. Manualul P. S. Atanasie Mironescu nu se mai găsește, ca și cel alcătuit de Arhim. Iuliu Scriban, destinat Seminarilor teologice. Manualul intitulat *Sistem de morală* al lui Hristu Andrusos, tradus de Mudopulos și Diac. I. Lăncrănjan, fost asistent la Catedra de Morală, nu este un manual de Teologie morală întrucît îi lipsesc capitole esențiale ca virtuțile teologice, Sfintele Taine, etc. Dar, chiar și așa fiind, nici acesta nu se mai găsește decît foarte rar. La alcătuirea acestui nou tratat de Teologie morală au colaborat: I. P. S. Nicolae Mladin, Diac. Prof. O. Bucevschi,

4. Vezi Bibliografia alăturată, numere 17, 18, 28, 30. 5. Ibidem, nr. 9, 10, 13, 14.
6. Ibidem, nr. 15. 7. Ibidem, nr. 8, 27. 8. Ibidem, nr. 37.
9. Ibidem, nr. 23. 10. Ibidem, nr. 22. 11. Ibidem, nr. 25.
12. Ibidem, nr. 24. 13. Ibidem, nr. 29. 14. Ibidem, nr. 34.
15. Ibidem, nr. 33. 15. Ibidem, nr. 33. 16. Ibidem, nr. 21.
17. Ibidem, nr. 20. 18. Ibidem, nr. 35.

Prof. C. Pavel și Diac. Prof. I. Zăgrean, toți patru deținând pe rînd funcția de profesori la Catedra de Teologie morală la unul din cele două Institute teologice din București și Sibiu, precum și Pr. Lector I. Bunea. Manualul este scris ținînd seama de progresul realizat de teologia contemporană și corespunde momentului actual caracterizat prin mișcarea ecumenică și slujirea socială. Autorii se străduiesc să prezinte temele din punctul de vedere ortodox, sprijinindu-se cit mai mult pe teologia dogmatică ortodoxă și pe numeroase texte din Sfinții Părinți. De remarcat extinderea tematicii și la problemele actuale ale societății: munca, dreptatea socială, pacea, educația fizică etc., cărora li s-a acordat o dezvoltare deosebită.

La volumul I al tratatului de *Teologie morală ortodoxă*, profesorul C. Pavel a elaborat capitolele: «Creștinismul și viața morală», «Caracterele fundamentale ale Teologiei morale», «Literatura teologiei morale — epoca modernă», «Explicarea fericităților» și capitolul «Păcatul».

La vol. II a elaborat: «Datoriile față de noi înșine», «Datoriile față de suflet», «Valoarea morală a trupului și a vieții pămîntești», «Cultura fizică», «Malthusianismul», «Răspлата muncii», «Raportul omului față de natură și animale», «Rolul moral și social al familiei», «Patriotismul», «Prietenia».

Noul tratat de *teologie morală ortodoxă* în două volume, la care s-a adăugat volumul al III-lea intitulat *Spiritualitatea ortodoxă*, elaborat de marele nostru teolog Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae și apărut în anul 1981, umple un mare gol și este apreciat în cadrul manualelor printre «cele cîteva apariții excepționale, dacă nu unice» («Studii teologice», nr. 1—2/1982, p. 17).

De notat că, pe lîngă activitatea didactică — cursuri și seminarii la licență și doctorat, conferințe de îndrumare duhovnicească și patriotică —, Prof. C. Pavel, ca și ceilalți membri ai corpului didactic, a întocmit și ținut conferințe și a condus seminarii la Cursurile de îndrumare misionară și pastorală a preoților.

Pe lîngă aceste studii publicate de D-1 Prof. C. Pavel, trebuie să amintim numeroase cronici și recenzii făcute la lucrări în care D-sa expune cu limpezime esențialul și adoptă totdeauna o poziție critică din perspectiva concepției ortodoxe.

Dintre sutele de predici pe care le-a ținut, cele rostite în catedrala patriarhală — în număr de 21 — sînt tipărite. D-1 Prof. C. Pavel continuă activitatea de predicator cu multă tragere de inimă în unele biserici din capitală și din provincie, precum și activitatea teologică, publicînd studii, articole și recenzii.

Lista lucrărilor publicate pe care o redăm în continuare trebuie completată cu studiile pe care le are în manuscris, gata de tipar, dintre care amintim: *Eroismul în lumina moralei creștine* (110 pagini dactilografiate), *Creștinismul și filosofia antică în concepția Fericitului Augustin* (98 pagini dactilografiate), *Un reprezentant de seamă al gîndirii creștine: Vladimir Soloviev* (28 pagini dactilografiate). Alte cîteva studii sînt în curs de elaborare.

Lucrări principale

1. *L'irreductibilité de la Morale à la Science des moeurs* — avec une préface de Raoul Allier, Bucarest, 1935 (144 p.).
2. *Problema răului la Fericitul Augustin* — Studiu de filosofie morală, București, 1939 (226 p.).
3. *L'Eglise et la Culture* — Extras din «Revista de Filosofie», XXV, nr. 1/1940.
4. *Viața morală a orașelor și misiunea Bisericii*, București, 1939 (12 p.). Extras din revista «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1939, p. 647—656.
5. *Tragedia omului în cultura modernă*, București, 1940 (72 p.).

6. *Etica filosofică și morală creștină*, în revista «Gîndirea», nr. 10/1942, p. 574—577.
7. *Contribuția Fericitului Augustin la progresul gîndirii filosofice*, în «Revista de Filosofie», XXIX (1943), nr. 3—4, p. 302—311.
8. *Vrednic este lucrătorul de plata sa*, în «Studii teologice», nr. 3—4/1952, p. 142—156.
9. *Patimile omenești — predică în calea mîntuirii*, în «Studii teologice», nr. 7—8/1953, p. 471—481.
10. *Lăcomia — patimă dăunătoare vieții individuale și obștești*, «Studii teologice», nr. 7—8/1955, p. 469—488.
11. Colaborează la alcătuirea lucrării *Învățătura de credință creștină ortodoxă* (1952), la care elaborează paragrafele nr. 230 și 232 pînă la 253, sub titlurile: *În ce fel învățătura și viețuirea creștină au ajutat la progresul obștei (societății) omenești; Sfaturile evanghelice și Fericirile* (p. 434—453).
12. *Condițiile colaborării rațiunii cu credința în opera Fericitului Augustin*, în «Studii teologice», nr. 1—2/1955, p. 640—649.
13. *Trîndăvia și trufia în concepția moralei creștine*, «Studii teologice», nr. 7—8/1957.
14. *Patimi dăunătoare vieții omenești (desirînarea, invidia, mînia)*, în rev. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 5—6—7/1957, p. 431—450.
15. *Influența păcatului nostru personal asupra semenilor*, în «Ortodoxia», nr. 2/1959 p. 265—279.
16. *Principii de morală socială în epistolele sobornicești*, în «Glasul Bisericii», nr. 4—5/1957, p. 238—247.
17. *Literatura teologiei morale catolice în ultima vreme*, în «Ortodoxia», nr. 2/1957, p. 317—328.
18. *Aspecte din preocupările teologiei morale protestante*, în «Ortodoxia», nr. 3/1957, p. 487—490.
19. *Literatura teologică didactică în ultimii zece ani*, în «Glasul Bisericii», nr. 6—7/1958, p. 659—675.
20. *Familia preotului*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1960.
21. *Opera mîntuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos și slujirea Bisericii Sale*, (32 p.), în «Ortodoxia», nr. 3—4/1963, p. 424—455.
22. *Temeiurile și rostul ascultării în viața morală a creștinului*, în «Studii teologice», nr. 7—8/1967, p. 387—407.
23. *Dimensiunea morală a faptelor mărunte*, în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1966 p. 461—468.
24. *Probleme morale cu privire la căsătorie și familie*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1967, p. 126—145.
25. *Aspectul teologic al solidarității umane*, în «Ortodoxia», nr. 2/1967, p. 182—191.
26. *Sensul activ al iubirii creștine*, în reportajul cu același titlu semnat de Pr. I. Bria, în «Ortodoxia», nr. 1/1970, p. 70—73.
27. *Răsplata muncii în lumina moralei creștine*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 3—4/1971, p. 175—195.
28. *Probleme de morală creștină în preocupările teologilor ortodocși români*, în «Studii teologice», nr. 7—8/1971, p. 445—466; a apărut și în limba franceză: *Problèmes de morale chrétienne dans les préoccupations des théologiens orthodoxes roumains*, în volumul «De la théologie orthodoxe roumaine des origines à nos jours», Institutul Biblic, 1974, p. 284—304.
29. *Probleme morale în parabola fiului risipitor*, în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1971, p. 268—280.
30. *Preocupări actuale în domeniul Teologiei morale creștine*, în «Studii teologice», nr. 3—4/1973.
31. *Cele două portrete morale din parabola fiului risipitor*, în «Studii teologice», nr. 9—10/1975, p. 701—707.
32. *Condițiile morale ale păcii în concepția creștină*, în «Studii teologice», nr. 1—2/1975, p. 40—47.
33. *Atitudinea Sfinților Trei Ierarhi față de problemele morale ale vremii lor*, în «Studii teologice», nr. 3—4/1977, p. 222—232.
34. *Rînduieșile Bisericii Ortodoxe privind postul în condițiile de viață ale credincioșilor*, în «Studii teologice», nr. 5—6/1977, p. 421—436.
35. *Preotul — pilduitor și îndrumător al vieții morale a credincioșilor*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1978, p. 761—773.
36. *Teologia morală ortodoxă*, manual pentru Institutele teologice, vol. I, 1979 (în colaborare).

37. *Teologia morală ortodoxă*, vol. II, 1980, manual pentru Institutele teologice, (în colaborare).
38. *Atitudinea Sfântului Vasile cel Mare față de filosofia și cultura antică*, în volumul «Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa», Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1980, p. 312—329.
39. *Pastorul W. A. Visser't Hooft, devotat slujitor al ecumenismului creștin*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1981.
40. *Morala de situație în teologia contemporană*, în «Studii teologice», nr. 5—6/1981, p. 343—376.
41. *Portretul moral al creștinului ortodox*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1982, p. 119—141.

Studii și articole diverse apărute în alte reviste

42. *Simboalele și teologia Apocalipsei*, în «Raze de Lumină», nr. 5/1931, p. 341—348 și nr. 2/1932, p. 33—36.
43. *Ortodoxia în Occident*, în «Misionarul», nr. 6/1933.
44. *Originalitatea ideii de sfințenie la Ruși*, în «Luminătorul», nr. 1—2/1934.
45. *Tălmăciri*, în «Rod Nou», nr. 4/1934.
46. *Un savant misionar: Albert Schweitzer*, în «Universul», nr. 246, 1 sept. 1935.
47. *Împotriva morții spirituale*, în «Raze de Lumină», nr. 3—4/1935.
48. *Valoarea cărții*, în «Căminul», nr. 6/1935.
49. *O nouă cititoră*, în «Duh și viață», nr. 2/1935.
50. *Omul de pe culmi*, în «Duh și viață», nr. 3—4/1935.
51. *Omul generației noastre*, «ibidem», nr. 5/1935.
52. *Hotărâri grave*, «ibidem», nr. 6/1936.
53. *Vrednicia unui vlădică*, «ibidem».
54. *Primatul Duhului*, în «Duh și viață», nr. 8/1936.
55. *Paternitate spirituală*, «ibidem», nr. 7/1936.
56. *Nedreptăți legitimate*, «ibidem», nr. 10/1937.
57. *Mînia*, în «Muncitorul creștin», nr. 5/1939.
58. *Folosirea timpului liber*, în «Muncitorul creștin», nr. 9—10/1939.
59. *Drept răspuns la o recenzie*, în «Cronica Romanului», nr. 1/1939.
60. *Împotriva mîniei*, în «Ortodoxia», nr. 15/1939.
61. *Pentru o mai temeinică organizare a Bisericii*, în «Fîntina Darurilor», nr. 1/1940.
62. *Noi metode pentru aducerea sufletelor la Hristos*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1942.
63. *Premiul de virtute*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 5—6/1942.
64. *Un adevărat părinte duhovnicesc*, în «Glasul Bisericii», nr. 13—18/1945.
65. *Importanța legăturilor dintre Țara Românească și URSS*, în «Lumina creștină», nr. 9—10/1946.
66. *Comentarii în jurul celei de a treia Adunări generale a C.E.B. de la New-Delhi (1961)*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 3—4/1963, p. 253—258.

In memoriam

67. *Prof. Șerban Ionescu*, în «Studii teologice», nr. 9—10/1973, p. 736—742.
68. *Pr. Prof. Valeriu Iordăchescu*, în «Studii teologice», nr. 3—4/1975, p. 309—312.
69. *Teologul și juristul Prof. Dr. Gheorghe Cronț*, în «Studii teologice», nr. 5—8/1977, p. 586—590.
70. *Preotul Ștefan Ionescu-Cazacu*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 1—2/1971, p. 81—85.
71. *Preotul Constantin din Butoiești — fost pandur*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 1—2/1971, p. 81—85.

Recenzii

72. *Pr. Prof. Gr. Cristescu, Învățători și științi în veacul al IV-lea*, București, 1929, 183 p., în «Raze de lumină», nr. 3/1930, p. 220—223.
73. *Prof. Șerban Ionescu, Axiomatica unei filosofii creștine*, în «Universul», 19.IV.1936.
74. *Ioan G. Savin, Ființa și originea religiei (1937)*, în «Revista de Filosofie», nr. 3/1938, p. 175—195.

75. Vladimir Soloviev, *La justification du Bien*. Essai de philosophie morale, trad. du russe par T.D.M., Paris, 1939, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4/1941, p. 238—242 (XXII + 509 p.).
76. Ioan G. Coman, preot, *Probleme de filosofie și literatură patristică*, Ed. Casa Școalelor, 1944, 275 p. în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 9/1945, p. 447—450.
77. Ioan Gh. Savin, *Apologetica*, vol. II, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 4—6/1946, p. 281—286.
78. Dr. J. N. Oldham și Dr. W. A. Vissert' Hooft, *La mission chrétienne dans le monde*, 1938, în «Misiunea creștină», 1938.
79. Miron Grégoire, *Acte et éducation morale dans la pensée française contemporaine*, Montpellier, 1943, 158 p., în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1946, p. 447—452.
80. *L'homme et son prochain*. Actes du VII-e Congrès des sociétés de philosophie de langue française, Toulouse, P.U.F., 1956, (300 p.), în «Studii teologice», nr. 5—6/1959, p. 398—399.
81. Panaghiotis Bratsiotis, *Die orthodoxe Kirche in griechischer Sicht*, t. 1 și t. 2, 1959, 1960, Stuttgart (200 p. și 192 p.), în «Studii teologice», nr. 5—6/1962, p. 384.
82. Ἐρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία 1, Atena, 1962, în «Studii teologice», nr. 7—8/1965.
83. John Gregerson, *The Transfigured Cosmos*, New-York, 1960, în «Studii teologice», nr. 7—8/1965.
84. Roger Mehl, *Pour une éthique sociale chrétienne*, Ed. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1967, în «Ortodoxia», 1/1970, p. 115—119.
85. F. R. Barry, *Christian Ethics and Secular Society*, London, 1966, 279 p., în «Ortodoxia», nr. 1/1969, p. 100—104.
86. Nicolae Mladin (mitropolitul Ardealului), *Biserica Ortodoxă Română, una și aceeași în toate timpurile*, în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1969, p. 717—719.
87. M. D. Chenu, *La Parole de Dieu, II, L'Evangile dans le temps*, Paris, 1964 (704 p.), în «Ortodoxia», nr. 1/1969, p. 97—100.
88. J. T. A. Robinson, *Morale chrétienne aujourd'hui*, Ed. Epi, Paris, 1968, în «Ortodoxia», nr. 3/1970, p. 428—431.
89. J. Loew, R. Voillaume, Y. Congar, *A temps et à contretemps*, 1969, «Studii teologice», nr. 9—10/1973, p. 760—762.
90. J. M. Zizioulas, *Vérité et communion dans la perspective de la pensée grecque*, în «Irénikon», recenzat în «Ortodoxia», nr. 2/1979, p. 198—203.
91. Regin Prenter, *Connaitre Christ, texte établi par Dom. Jean Evrard*, Neuchâtel, 1966, în «Studii teologice», nr. 3—6/1976, p. 582.
92. Roger Mehl, *Pour une éthique sociale chrétienne*, Ed. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1967, în «Ortodoxia», nr. 1/1970, p. 115—119.
93. George Mantzarides, *The Witness of Orthodoxy to the contemporary World*, în «Glasul Bisericii», nr. 6—8/1981, p. 725—728.

Cronici

94. *Activitatea Institutului patriarhal de studii de la Salonic*, în «Ortodoxia», nr. 3/1973, p. 484—485.
95. *Cardinalul Heenan al Bisericii Romano-Catolice din Marea Britanie*, în «Ortodoxia», nr. 3/1973, p. 490—491.
96. *Cronică externă la revista «Viitorul»*, XIX, nr. 20/1931.
97. *Cronică externă la revista «Viitorul»*, XX, nr. 4 (1932).
98. *Cronică externă la revista «Viitorul»*, XXI, nr. 4 (1933).
99. *Cronică externă la revista «Viitorul»*, XXI, nr. 6 (1933).
100. *Știri despre Biserica de peste hotare*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 10/1956, p. 651—652.
101. *Știri bisericești și ecumenice*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1966, p. 43—49.

Predici

102. *La Sf. Petru și Pavel*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 6—7/1956, p. 394—397.
103. *La Duminică dinaintea Nașterii Domnului*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 11—12/1956, p. 734—737.

104. *La Duminica a V-a din Postul Mare*, în «Glasul Bisericii», nr. 3/1957, p. 139—143.
105. *La Duminica după Nașterea Domnului*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 11—12/1958, p. 899—902.
106. *La Sfântul Grigorie Palama*, în «Glasul Bisericii», nr. 3/1958, p. 211—215.
107. *La Duminica a XVII-a după Rusalii*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 8—12/1960, p. 660—664.
108. *La Duminica XVIII după Rusalii*, în «Glasul Bisericii», nr. 11—12/1960, p. 899—903.
109. *La Duminica Fiului risipitor*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1961, p. 35—41.
110. *La Întîmpinarea Domnului*, în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1962, p. 229—235.
111. *Esența învățăturii morale a Legii Vechi (Decalogul)*, în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1964, p. 196—200.
112. *Probleme morale în predica Sf. Ioan Botezătorul*, în «Mitropolia Banatului», nr. 1—3/1966, p. 75—81.
113. *La Cuvioasa Parascheva*, în «Glasul Bisericii», nr. 9—10/1966, p. 794—797.
114. *La Sfinții Constantin și Elena*, în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1968, p. 655—658.
115. *Despre chemarea lui Hristos*, în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1969, p. 524—529.
116. *Trupul omenesc destinat învierii*, în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1970, p. 447—450.
117. *Iubirea față de aproapele*, în «Glasul Bisericii», nr. 7—8/1970, p. 664—667.
118. *Paradoxul sublim al iubirii creștine*, în «Glasul Bisericii», nr. 9—10/1971, p. 796—799.
119. *La Duminica a patra din Post (Rugăciunea și postul — scara desăvîșirii)*, în «Glasul Bisericii», nr. 9—10/1972, p. 928—931.
120. *Iubirea aproapelui, temelia moralei creștine*, în «Glasul Bisericii», 9—10/1972, p. 924—927.
121. *La Duminica lăsatului sec de carne. Însemnătatea faptelor bune pentru mîntuire*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1974, p. 17—21.
122. *La Duminica Vameșului și a Fariseului. Smerenia, condiția fundamentală a rugăciunii*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1979, p. 16—20.

Pr. Prof. Dr. ALEXANDRU I. CIUREA
la aniversarea a 70 de ani de la naștere *
 (1912—1982)

În ultimii ani, Teologia românească s-a afirmat tot mai mult pe diferitele meridiane ale lumii, aducîndu-și astfel contribuția sa valoroasă la promovarea ecumenismului actual, la adîncirea bunelor relații dintre Biserici și popoare. Această afirmare s-a bazat însă pe intensă activitate de cercetare și aprofundare a diferitelor aspecte legate de viața Bisericii în trecut și astăzi, activitate susținută de toți slujitorii Bisericii noastre, între care profesorii de teologie s-au situat la loc de frunte.

Apreciind realizările înregistrate de teologia românească apreciem activitatea neobosită a slujitorilor Bisericii noastre, încercînd, în cele ce urmează să schițăm coordonatele activității și ale operei unuia dintre eminenții profesori de teologie din Biserica Ortodoxă Română, a P. C. Pr. Prof. Dr. Alexandru I. Ciurea, determinați de momentul aniversar pe care-l sărbătorește P.C. Sa în această toamnă: împlinirea vârstei de 70 de ani.

Părintele Profesor Dr. Alexandru Ciurea s-a născut la data de 17 nov. 1912 în com. Tătărăni, jud. Vaslui (pe atunci jud. Fălciu), fiind primul din cei cinci copii (doi băieți și trei fete) ai subofițerului Ioan Ciurea și Natalia Ciurea (născută Panțiru). Fratele celui sărbătorit astăzi, Ciurea I. Dumitru s-a afirmat tot ca istoric ajungînd

* Despre sărbătorit a se vedea: «Studii teologice», nr. 1—2/1982, p. 71—74 și 1—2, 1983; «Telegraful Român», nr. 43—44/1982 din 15 nov. 1982, p. 4; Alexandru Balaci, *Itinerare paralele*, Ed. Sport-Turism, Buc. 1981.

profesor universitar la Iași. Tinărul Alexandru Ciurea a urmat mai întâi școala generală în comuna Răducăneni (jud. Iași, pe atunci Fălciu), apoi Seminarul teologic la Huși (1924—1931), ultima clasă de Seminar încheind-o la renumitul Seminar «Veniamin Costachi» din Iași (1932), unde a avut ca profesori pe Ioan Negoită, Nicolae Donos, Mihail Bejenaru ș.a. Între anii 1932—1936 a frecventat cursurile Facultății de Teologie din Chișinău, unde a audiat pe profesorii Gala Galaction, Iuliu Scriban, frații Cicerone și Valeriu Iordăchescu, Petre Constantinescu-Iași, C. N. Tomescu ș.a. În iunie 1936, tinărul absolvent Alexandru Ciurea obține titlul de licențiat în teologie, pe baza lucrării intitulate: *Un păcat împotriva unității Bisericii lui Hristos: Dezbinarea religioasă a românilor ardeleni (1698—1701)*, întocmită la Catedra de Istoria Bisericii Române, sub îndrumarea profesorului C. N. Tomescu (Magna cum laude). Pe baza rezultatelor excepționale obținute în timpul anilor de studii și la examenul de licență, tinărul licențiat în teologie Alexandru Ciurea este trimis oficial de către Facultatea de Teologie din Chișinău la specializare în străinătate, studiind astfel între anii 1936—1939 la Universitatea din Strasbourg, unde a urmat cursuri atât la Facultatea de Teologie protestantă cât mai ales la cea romano-catolică, precum și la Institutul de limbi moderne din aceeași localitate. La Strasbourg, sărbătoritul de astăzi a audiat pe profesorii E. Aman, G. Gaudel, E. Bodin, J. Rivière ș.a., susținând în anul 1938 examenul de licență, iar în anul următor examenul aprofundat de doctorat. Izbucnind cel de al doilea război mondial, tinărul Alexandru Ciurea își întrerupe studiile la Strasbourg, se reîntoarce în țară și își continuă aici studiile la Chișinău și Iași, unde urmează și Seminarul pedagogic, apoi la Cernăuți, aici obținând în anul 1943 și titlul de Doctor în teologie (Magna cum laude), pe baza lucrării intitulate «*Figuri de ierarhi moldoveni: Iacob Stamati (1749—1803)*», tipărită la Iași în 1946.

Tinărul teolog Alexandru Ciurea, rămas orfan de mamă în anul 1926 (tatăl s-a pensionat în anul 1927 și a murit în 1962), a trebuit ca, încă din timpul anilor de studii, să îndeplinească diferite sarcini pentru a se putea întreține. A îndeplinit astfel următoarele funcții: prefect de studii la Chișinău (1939—1940); asistent la Catedra de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din Iași, Cernăuți și apoi la Suceava (1940—1947). În mai 1947 participă la un concurs pentru ocuparea Catedrei de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din Suceava, unde și suplinește această Catedră în anul universitar 1947—1948. După contopirea Facultăților de Teologie de la București și Suceava prin organizarea Institutului teologic de grad universitar din București, Pr. Prof. Alexandru Ciurea se stabilește, în toamna anului 1948, la București, îndeplinind la Institutul de aici următoarele funcții:

Asistent la secția istorică (1948—1950); conferențiar-spiritual cu sarcini didactice (1950—1963), apoi paralel conferențiar pentru istoria artelor (1956—1966); între anii 1963—1971 suplinește Catedra de Istoria Bisericii Române, al cărei titular, Pr. Prof. Gheorghe Moisescu, se afla în misiune peste hotare. Începând cu data de 1 nov. 1972 (vezi adresa Administrației Patriarhale nr. 17.919/21 mai 1973), pe când și P. C. Sa se afla detașat în misiune peste hotare, a fost titularizat la această Catedră, post din care se pensionează, la cerere, în aprilie 1977, la împlinirea vârstei de 65 de ani. În prezent, P. C. Pr. Prof. Alexandru I. Ciurea este profesor consultant la Institutul teologic universitar din București.

Sărbătoritul de astăzi s-a căsătorit în anul 1941 cu Elena Ciurea (născută Iov), licențiată în Drept, a fost hirotonit diacon în anul 1941 de către mitropolitul Irineu Mihălcescu, iar preot de către I.P.S. Arhiepiscop Antim al Dunării de Jos, în anul 1951.

Pe lângă sarcinile didactice propriu-zise, P.C. Sa a mai îndeplinit următoarele funcții: secretar (1932—1936) și mai tirziu profesor de educație religioasă-morală (1934—

1936) la Școala de ucenici nr. 1 din Chișinău, lector la cursurile de îndrumare ale preoților, director al Internatului teologic din București, grefier la Consistoriul central bisericesc, membru în Comisia de pictură bisericească (1959—1970), prorector al Institutului teologic de grad universitar din București (1971). În noiembrie 1971 a fost detașat de către Patriarhia Română la Stockholm (Suedia), unde a activat pînă în aprilie 1978, înființînd trei parohii ortodoxe române, cu 10 filiale în patru țări: Suedia, Finlanda, Norvegia și Danemarca.

Începînd din anul 1972 a înființat și publicat la Stockholm revista «Candela», scoțînd cîte patru numere pe an, în total 21 de numere; la Stockholm a mai înființat un Institut de studii românești și o Bibliotecă românească cu peste 1000 de volume. La vîrsta de 60 de ani, P. C. Pr. Prof. Al. I. Ciurea își ia osteneala de a învăța limba suedeză, pe care și-o însușește atît de bine, încît ajunge să reprezinte toate Bisericile Ortodoxe din Suedia în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, din această țară, iar în toamna anului 1981 însoțește pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin ca interpret în cursul vizitei pe care delegația Bisericii noastre, în frunte cu P. F. Sa, a făcut-o în Suedia (v. B.O.R. nr. 10—12/1981).

Părintele Al. I. Ciurea a reprezentat Biserica noastră peste hotare cu diferite prilejuri, făcînd parte din delegația română la Adunarea generală a Conferinței Creștine pentru Pace (Praga 1964), participînd ca delegat al Bisericii Ortodoxe Române și Consiliul mondial al păcii (Berlin, 1968), ș.a. (Budapesta, Moscova, Helsinki, Goteborg, etc.). P. C. Sa a conferențiat la Agape (Italia), la Tesalonik (Grecia), în 1970, în cadrul simpozionului istoricilor greci și români cu tema: *Epoca fanariotă*, la Stockholm, Malmö, Göteborg (Suedia) ș.a.

Pentru strădania sa depusă în slujba Bisericii Ortodoxe Române, P.C. Pr. Prof. Alexandru I. Ciurea a obținut următoarele distincții: iconom stavrofor (1955), crucea patriarhală (1958), Medalia «25 de ani de la proclamarea Republicii» (1972), Medalia «30 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă» (1974), *Steaua polară*, clasa I-a în gradul de cavaler, acordat de către M. Sa regele Gustav al XVI-lea Adolf al Suediei și «Mielul Sfînt», în grad de comandor din partea Bisericii Ortodoxe Finlandeze (1982).

Am prezentat mai sus, în linii mari, cîteva aspecte prin care s-a concretizat slujirea de preot și profesor a celui pe care-l sărbătorim. Acestea însă nu epuizează nici pe departe întreaga contribuție pe care P. C. Pr. Prof. Dr. Alexandru I. Ciurea și-a adus-o la cercetarea și afirmarea teologiei românești în lumea de astăzi. În acest sens trebuie să menționăm activitatea de cercetător și publicistică a P. C. Sale, care s-a concretizat în cele peste 300 de studii, articole, note, cronici, predici, recenzii, dări de seamă etc., publicate aparte și în periodice din țară și de peste hotare, însumînd peste 2000 pagini tipărite.

Înclinat în special spre studiile istorice și, de la început, spre cercetarea trecutului nostru bisericesc și cultural, preotul profesor Alexandru I. Ciurea a abordat astfel cîteva aspecte de seamă din istoria Bisericii Române, în legătură cu care a adus o reală contribuție valoroasă și astăzi. Amintim, în acest sens, unele studii privind vechimea și continuitatea creștină în Dacia Traiana. (Pentru toate temele abordate de P. C. Pr. Prof. Alexandru Ciurea se va consulta lista bibliografică pe care o anexăm aici). Apoi studiile temeinice privind viața și activitatea unor personalități de seamă din istoria Bisericii noastre, cum au fost mitropoliții Moldovei: Leon Gheucă (1786—1788/89), Iacov Stamati (1792—1803), Veniamin Costachi (1803—1808, 1812—1821, 1823—1832); mitropolitul Țării Românești, Antim Ivireanul (1708—1716) ș.a. Cu privire la lucrarea dedicată mitropolitului Moldovei Iacov Stamati, de origine ardeleană, marele istoric Ioan Lupaș scria în anul 1959 că «un tânăr studios

ca Alexandru Ciurea nu a pregetat a-și lua osteneala să închine trei ani de zile unei cercetări metodice amănunțite a tuturor izvoarelor accesibile, precum și a întregii literaturi de specialitate, cu privire la personalitatea marelui ierarh, izbutind să dea în teza sa de doctorat o lucrare științifică de valoare și care poate sta cu cinste alături de cele mai documentate studii biografice din domeniul istoriografiei noastre bisericești» (Vezi Prof. I. Lupaș, *Cum înfățișează o carte tipărită la Sibiu în anul 1805, personalitatea Mitropolitului Iacob Stamati*, în «Mitropolia Ardealului», anul 1959, nr. 11—12, p. 858).

Prin aceste studii, adesea de referință, profesorul sărbătorit a adus o valoroasă contribuție la precizarea rolului pe care acele personalități l-au îndeplinit în Istoria Bisericii și a culturii românești.

Tot pe această linie, amintim o altă temă preferată de preotul profesor Alexandru Ciurea în programul său de cercetare și anume: participarea Bisericii, a clerului și a credincioșilor săi la evenimentele de seamă din istoria zbuciumată a neamului, concretizată în studiile despre participarea preoților ortodocși români în revoluțiile țărânimii, cu privire specială asupra răscoalei din 1907, atitudinea elevilor seminariști față de răscoala din 1907, contribuția clerului român la luptele poporului român pentru libertate națională și unitate, acțiuni ale clericilor ortodocși români din Moldova și Muntenia în favoarea Unirii Principatelor de la 1859 ș.a. În acest sens, sărbătoritul a subliniat faptul că Biserica Ortodoxă Română s-a identificat dintotdeauna cu poporul pe care-l slujea, sprijinind năzuințele lui, spre o viață mai bună.

Pentru a scoate mai mult în evidență specificul Bisericii Ortodoxe în contextul său istoric și în raport cu celelalte Biserici surori, preotul profesor Alexandru Ciurea a precizat profilul unor sfinți români, cum au fost Sf. Ioan Valahul († 1662) și Sf. Calinic de la Cernica († 1868). În legătură cu primul dintre acești doi sfinți români, autorul, «prin acrvia care-l caracterizează, a adunat și tradus în limba română toate informațiile străine referitoare la moartea mucenicească a acestui fiu al Bisericii noastre, integrându-l în istoria generală a Țării Românești.

Contribuția Bisericii noastre la apărarea Ortodoxiei a fost subliniată de Părintele Prof. Al. I. Ciurea, prin evidențierea ajutoarelor românești trimise unor alte Biserici Ortodoxe, dar mai ales în timpul domniei marelui ctitor Ștefan cel Mare (1457—1504), sau prin publicarea, pentru prima dată în țara noastră, a lucrării ilustrului nostru compatriot din secolul XVII, Nicolae Milescu Spătarul, intitulată atât de sugestiv: *Stella Orientalis Occidentali splendens*. Redînd Teologiei și culturii românești enchiridionul eruditului scriitor moldovean, referitor la Sf. Euharistie, Pr. Prof. Alexandru Ciurea arată că acesta, «deși nu este decît o mărturisire de credință particulară și neaprobată de Biserica Ortodoxă oficială, este totuși una din cele mai importante lucrări teologice ale sale și ale secolului său, cel puțin pentru noi români» (vezi «Ortodoxia» nr. 4/1958, p. 511) fiind prima scriere românească intrată în literatura universală.

Din trecutul Bisericii noastre au mai reținut atenția Părintelui Profesor pe care-l aniversăm aici, diferite alte aspecte ca: rezistența Bisericii românești față de prozelitismul catolic, regimul turco-fanariot în istoria Bisericii ortodoxe din România, Tudor Vladimirescu ctitor și ajutor de lăcașuri străbune; clerici și personalități ale Bisericii Române din Transilvania și Banat, membri ai Academiei Române, înainte de 1 decembrie 1918 ș.a.

În prezentarea activității Părintelui Prof. Alexandru Ciurea am menționat faptul că Prea Cucernicia Sa a activat vreme de un deceniu în calitate de Conferen-

țiar pentru istoria artelor la Institutul teologic din București și, paralel, ca membru al Comisiei de pictură bisericească din cadrul Patriarhiei Române. Aceste preocupări s-au concretizat într-o serie de studii dedicate unor monumente de artă bisericească sau grijii pentru conservarea lor. Astfel, într-un studiu publicat în anul 1956, autorul nostru face un scurt dar instructiv istoric al atitudinii autorităților de stat și bisericești față de monumentele noastre de artă bisericească. Investițiilor făcute în acest sens în ultimele decenii, cât mai ales grijii de a reda tuturor monumentelor forma lor originală, le datorăm bogăția și frumusețea artistică a multor monumente de artă bisericească intrate în patrimoniul culturii naționale și universale.

Ca orice istoric și sărbătoritul de astăzi a consemnat și publicat cronici asupra diferitelor evenimente bisericești la care a participat direct. Activității de cronicar a Pr. Prof. Alexandru Ciurea datorăm multe informații privind mai ales istoricul primelor două decenii din viața Institutului teologic de grad universitar din București.

Tot din biografia Părintelui profesor Alexandru Ciurea am reținut misiunile pe care P. C. Sa le-a avut de îndeplinit ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române, fie la diferite reuniuni ecumeniste, fie în legăturile directe cu alte Biserici creștine și acest aspect al activității sale s-a sedimentat în scris, concretizându-se în studii privind contactele și perspectivele de apropiere între Biserica Ortodoxă Română și Bisericile Vechi Orientale, sau diferite aspecte ale relațiilor bisericești româno-suedeze. De altfel, misiunea Pr. Prof. Alexandru Ciurea peste hotare, culminează cu activitatea desfășurată în Suedia (1971—1978), unde, pe lângă cele menționate mai sus, P. C. Sa a fost primul mesager al ortodoxiei românești pe acele meleaguri, contribuind prin aceasta la strângerea relațiilor dintre Bisericile și popoarele celor două țări. Cu ocazia acordării titlului de Cavaler al ordinului regal al Stelei Nordului Nordstjärneorden clasa întâi, într-o scrisoare adresată P.C. Sale de către Arhiepiscopul de Uppsala, Olof Sundby, Primatul Suediei, se arată că «în această conferire de ordin este de văzut o recunoaștere, din partea suedeză, a semnificației pe care lucrarea dv. de fondare a Parohiei ortodoxe române din Stockholm a avut-o pentru relațiile, nu numai dintre Bisericile, dar și dintre țările noastre». Iar, la aprobarea întoarcerii sale definitive în țară, părintelui profesor Alexandru Ciurea i se comunica la Stockholm, prin scrisoarea cu nr. 1914 din 16 februarie 1978, din partea Serviciului de Relații Externe al Patriarhiei Române «Felicitările Prea Fericitului Părinte Patriarh IUSTIN pentru activitatea deosebit de fructuoasă în rîndul românilor ortodocși din Suedia».

În legătură cu activitatea desfășurată pe meleaguri scandinave de către neobositul preot și profesor român sărbătorit, trebuie să mai menționăm faptul că cele 21 de numere ale revistei «Candela», difuzate în toate centrele românești din Europa Occidentală și America, au constituit o înaltă tribună de afirmare a culturii românești, de evidențiere a trecutului nostru zbuțiat, dar mai ales de lansare a dorinței poporului nostru de a cultiva raporturi de bună colaborare și de prietenie cu oamenii de bine din lumea întreagă. Spicuim din titlurile publicate de P. C. Sa în revista «Candela»: *Cîteva aspecte ale vechiului creștinism românesc* (nr. 1/1973); *Popas de aniversare a 150 de ani de la moartea lui Gheorghe Lazăr* (nr. 3/1973); *300 de ani de la apariția Psaltirii în versuri a Mitropolitului Dosoftei* (nr. 4/1973); *Constantin Brîncuși — 100 de ani de la naștere* (nr. 1/1976); *Răscoala românilor din Transilvania, din 1784 și unele ecouri suedeze* (nr. 4/1976); *Unirea: înțelepciunea românilor* (1/1977); *O sută de ani de la independența României* (1/1977) ș.a.

Pentru a completa imaginea operei și activității celui care sărbătorește acum 70 de ani de la naștere, se impune să menționăm în câteva cuvinte calitățile de dascăl ale părintelui prof. Alexandru Ciurea. În calitate de duhovnic și mai apoi de

profesor, P. C. Sa s-a dăruit în întregime pentru formarea a nenumărate promoții de tineri teologi. Ca spiritual conștiincios și corect, P. C. Sa a adus o contribuție importantă la procesul de instruire și educație a tinerilor teologi, într-o perioadă hotărâtoare pentru afirmarea Institutului teologic din București, iar ca profesor nu s-a remarcat prin asprime, cât mai ales prin apropierea părintească, dar onestă și plină de respect reciproc cu studenții. P. C. Sa însăși mărturisea odată că «copiii mei au fost miile de studenți teologi», față de care s-a purtat ca un adevărat părinte. La orele de educație duhovnicească, la cele de cursuri și seminarii, la nivelul cursurilor de doctorat și cu diferite alte prilejuri, tinerii teologi s-au împărtășit din experiența și cultura magistrului care astfel și-a adus obolul său nu numai în ceea ce privește trecutul, ci și viitorul Bisericii străbune. În numele tuturor discipolilor și al celor care au beneficiat într-un fel sau altul de osteneala P. C. Sale, părintelui profesor Alexandru Ciurea, acum, la acest moment sărbătoresc, aducem Prea Cucerniciei Sale un prinos de recunoștință, rugînd pe Bunul Dumnezeu să-i dăruiască sănătate și sporite puteri de muncă pentru a sluji încă mulți ani Biserica Ortodoxă și cultura teologică românească.

Reproducem, în continuare, bibliografia operei părintelui profesor Dr. Alexandru I. Ciurea, pînă la zi (toamna anului 1982).

I. STUDII

1. *Biserica ieri și azi*, în rev. «Gîndul Neamului», Chișinău, nr. 2/1935.
2. *Un păcat împotriva unității Bisericii lui Hristos: Desbinarea religioasă a românilor ardeleni (1679—1701)*. Chișinău, 1936, 224 p. dactilografiate.
3. *Noțiunea de Biserică, rolul doctrinar și sfințitor al Bisericii, după Sf. Irineu*, Iași, Tip. Al. Țerek, 1940, Recenzată în «Biserica Ortodoxă Română», 1940, p. 882.
4. *Bérenger de Tours și controversa euharistică din sec. al XI-lea*. Iași, Tip. Al. Țerek, 1941, 31 p. Recenzie în «Floarea Darurilor», oct. 1941, București.
5. *O nouă dovadă pentru vechimea creștinismului în Dacia Traiană și pentru continuitate*, Cernăuți, 1941.
6. *Figuri de ierarhi moldoveni: Leon Gheucă (episcop de Roman 1769—1786 și mitropolit al Moldovei 1786—1788—1789 ?)*, Chișinău, Cartea Românească, 1942, 48 p.
7. *Catastihul breslei ciubotarilor din Huși (1790—1830)*. Studiu după documentul original inedit. Publicat în rev. «Studii și Cercetări istorice» a Institutului de istorie «A. D. Xenopol» din Iași.
8. *Figuri de ierarhi moldoveni: Iacov Stamati (1749—1803)*, Iași, Tip. Al. Țerek 1946, 283 p.
9. *Focul din 1827, de la Iași și izvoarele documentare ale Moldovei*. Caransebeș, 1946.
10. *La o sută de ani de la moartea lui Veniamin Costachi*. Iași, Tip. Al. Țerek 1946, Extras din «Candela», 21 p.
11. *Rezistența bisericii românești față de prozelitismul catolic*, în «Studii teologice» (București), nr. 3—4/1949, p. 205—225.
12. *Momente și aspecte esențiale ale influenței Sf. Munte asupra vieții religioase din Țările române*, în «Ortodoxia», nr. 2/1953, p. 279—294.
13. *Preoți ortodocși români în revoluțiile țărănimii, cu privire specială asupra răscoalei din 1907*, în «Studii teologice» (București), nr. 9—10/1953, p. 677—706.
14. *Daniile lui Ștefan (cel Mare) la așezămintele ortodoxe de peste hotare și Apărător al întregii creștinătăți*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7/1954, p. 733—740.
15. *Vizita delegației Bisericii Ortodoxe Bulgare în Moldova (precedat de un studiu asupra relațiilor bisericești moldo-bulgare)*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1954, p. 1119—1163, 45 p.
16. *Scurtă contribuție la istoria Mitropoliei Moldovei*, în «Mitropolia Moldovei», nr. 10—11/1955, p. 710—718.

17. *Monumentele bisericești și grija pentru conservarea lor în R.P.R.*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1956, p. 39—47.
18. *Antim Ivireanul, predicator și orator*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 8—9/1956, p. 775—817.
19. *Biserica Sf. Petru și Pavel din Huși*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 3—4/1958, p. 287—295 și vol. *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei*, Iași, 1974, p. 92—96.
20. *Insemnări despre Sf. Raiaii de la Agapia*, în «Mitropolia Moldovei», nr. 10/1956, p. 613—618.
21. *Atitudinea elevilor seminariști față de răscoala din 1907*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4/1957, p. 275—296.
22. *Facultatea de Teologie din București, 1947—1948*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1957, p. 1201—1206.
23. *Institutul teologic din București. Sumară prezentare istorică (1848—1957)*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1957, p. 1215—1251.
24. *O puternică personalitate a Ortodoxiei din veacul XVII, Spătarul Nicolae Milescu, cu prilejul împlinirii a 250 de la moartea sa (semnat Redacția)*. În «Ortodoxia», nr. 4/1958, p. 491—494.
25. *Mărturisirea de credință a spătarului Nicolae Milescu: Stella Orientalis Occidentali Splendens*, în «Ortodoxia», nr. 4/1958, p. 511—538.
26. *Probleme, referințe și precizări noi în legătură cu Sf. Ioan Valahul*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 5/6, p. 495—514.
27. *Însușirile Bisericii (colaborare)*, în «Ortodoxia», nr. 3—4/1963, p. 333—352.
28. *Sf. Ierarh Calinic de la Cernica episcop al Rîmnicului și Noului Severin*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 9—10/1963, p. 667—685.
29. *Etica întrajutorării internaționale față de greutățile țărilor în dezvoltare și vocația Bisericii în această privință*, în «Glasul Bisericii», nr. 11—12/1965, p. 1004—1114.
30. *Contacte și perspective de apropiere între Biserica Ortodoxă Română și Bisericile Vechi-Orientale*, în «Mitropolia Banatului», nr. 1—3/1966, p. 41—57.
31. *Relațiile ortodoxiei cu Bisericile vechi orientale*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 3—4/1967, p. 235—244.
32. *Nicolae Iorga ca istoric al Bisericii Ortodoxe Române*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1968, p. 72—80.
33. *Strădanii și înfăptuiri în domeniul artei religioase (1948—1968)*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 6/1968, p. 736—750 și în volumul: *Douăzeci de ani din viața B.O.R. La a XX-a aniversare a înscăunării P. F. Patriarh Justinian*, București, 1968, p. 200—214.
34. *Cincizeci de ani de la unirea Transilvaniei cu România. Contribuția clerului român la luptele poporului român pentru libertate și unitate națională*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1968, p. 1288—1342. Articol în colaborare cu mai mulți autori.
35. *La aniversarea Unirii Principatelor*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1969, p. 165—169.
36. *Clerici și personalități ale Bisericii Române din Transilvania și Banat, membri ai Academiei Române, înainte de 1 decembrie 1918*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 1—2/1969, p. 13—35.
37. *23 August în viața poporului nostru (1944—1970)*, în «Glasul Bisericii», nr. 7—8/1970, p. 641—657, (semnat Redacția).
38. *Patterns in Early Romanian Christianity*, în «The Altar Almanach», Romanian Orthodox Parish—London pe 1971, p. 57—65.
39. *Cîteva aspecte esențiale ale regimului turco-ianariot în istoria Bisericii Ortodoxe din România*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1971, p. 838—843.
40. *Istoriografia Bisericii Române și problemele ei actuale*, de Diac. prof. Mircea Păcurariu și prof. Al. I. Ciurea, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4/1971, p. 355—381.
41. *Tradiciaj Kredo Kaj lingvo en Rumanio*, în rev. «La Espero», în limba esperanto, Stockholm, nr. 6/1972 (dec.), p. 86—88.
42. *Quelques aspects essentiels de l'époque phanariote dans l'histoire de l'Eglise Orthodoxe de Roumanie*, în volumul editat de Institut For Balkan Studies, intitulat: *L'Epoque phanariote* (21—25 octobre 1970), Tessaloniki 1974, p. 17—28.

43. «Om dessa tiga...» (Dacă aceștia vor tăcea...) om barnen i liturgin, în vol. «Alla mina Källar» — Kyrklig fornyelses aorsboks 1973, Bokforlaget Pro Veritate Uppsala, p. 60—62.
În revista: «Candela» — Stockholm, fondată de Pr. Prof. Al. Ciurea la 31.III.1973 și condusă ca redactor pînă la 31.III.1978, adică 5 ani (21 numere). în total peste 1050 pagini, a publicat următoarele titluri (semnat și cu: Andrei Căruntu, Alici, Redacția etc.).
44. *Cuvînt înainte la început de drum...* «Candela» 1/1973, p. 3—4.
45. *Cîteva aspecte ale vechiului creștinism românesc*, «Candela», nr. 1/1973, p. 6—11 și nr. 2/1973, p. 14—18.
46. *Popas de aniversare: 150 de ani de la moartea lui Gheorghe Lazăr*, «Candela», 3/1973, p. 13—14.
47. *Mesajul Cărciunului ieri... și azi*, «Candela», 4/1973, p. 6—9.
48. *Popasuri de aniversare: 55 de ani de la unirea Transilvaniei cu România*, «Candela», 4/1973, p. 18—21.
49. *300 de ani de la apariția Psaltirei în versuri a Mitropolitului Dosoftei (1673—1973)*, «Candela», 4/1973, p. 21—22.
50. *Acțiuni ale clericilor ortodocși-români din Moldova și Muntenia în favoarea unirii Principatelor de la 1859*, în «Candela», 1/1974, p. 9—13; 2/1974, p. 10—15; 3/1974, p. 10—15; 2(10)/1975, p. 18—27; 3(11)/1975, p. 29—37.
51. *Popas de aniversare: 325 de ani de la nașterea Mitropolitului Antim Ivireanul (1650—1716)*, în «Candela», 4(12)/1975, p. 33—35.
52. *Constantin Brâncuși — 100 de ani de la naștere (1876—2 martie 1976)*, în «Candela», 1(13)/1976, p. 34—35.
53. *1918 — 1 decembrie — 1976 (Redacția)*, în «Candela», nr. 4(16)/1976, p. 4—5.
54. *Răscoala românilor din Transilvania, din 1784 și unele ecouri suedeze*, în «Candela», 4(16)/1976, p. 37—38.
55. *Unirea: înțelepciunea românilor*, în «Candela», 1(17)/1977, p. 8—9.
56. *O suid de ani de la independența României*, în «Candela», 1(17)/1977, p. 22—25.
57. *Prea Fericitul Părinte Dr. Iustin Moiescu, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, în «Candela», 2(18)/1977, p. 5—9.
58. *Medalion: Preotul Profesor Dr. Ioan Lupăș, pătimitor pentru solidaritatea sa cu lupta țărănilor răsculați din România anului 1907*, în «Candela», 2(18)/1977, p. 46—51.
59. *Medalion: Pastorul lutheran sas Stephan Ludwig Roth neînfricat luptător și mucenic pentru drepturile fundamentale ale românilor din Transilvania (1796—1849)*, în «Candela», 1(21)/1978, p. 33—36.
60. *Transilvania — străvechi pămînt românesc, țară și leagăn al omeniei. Unirea ei cu România (1918 — 1 decembrie — 1978)*, în «Candela», nr. 4(24)/1978, p. 22—36 și «Studii teologice», 9—10/1978, p. 597—610.
61. *La aniversarea Unirii Principatelor: Unirea — Înțelepciunea Românilor (1859 — 24 ianuarie — 1979)*, rev. «Renașterea», München, nr. 1/1979, p. 8—12 (4 p.) și «Ortodoxia», 1/1979, p. 5—6.
62. *Tudor Vladimirescu — ctitor și ajutător de lăcașuri străbune*, în «Mitrop. Olteniei», nr. 4—6/1981, p. 186—196.
63. *Omagiul lui Vasile Alecsandri la mormîntul lui Cuza-Vodă de la Ruginoasa*, în «Mitropolia Olteniei», 4—6/1981, p. 278—281.
64. *Vocația pentru sculptura istoriei în piatră a părintelui arhimandrit Simeon Tatu*, în «Glasul Bisericii», 6—8/1981, p. 692—694.
65. *Bincredinciosul voievod Ștefan cel Mare, făuritor de cultură și artă*, în «Mitropolia Moldovei», nr. 10—12/1982, pp. 210—226; parțial în Romanian Orthodox Church News, ediția engleză și franceză, nr. 3/1982, p. 3—7. De asemenea în Buletinul Seminarului din Heidelberg (sub tipar).
66. *Aniversare UNESCO: Un secol de la nașterea lui Vasile Pârvan (1882—28 septembrie — 1982)*, în «Studii teologice», nr. 9—10/1982 și în *Mărturie ortodoxă — Haga*, nr. 4/1982, p. 105—116.
67. *Referințe despre două comunicări și o intervenție la Congresul al XV-lea internațional de istorie de la București (1980)*, în vol. IV (2) ACTES, editat de Acad. R.S.R., București, 1982, p. 1369.

II. Note, recenzii, predici, dări de seamă etc.

1. Pr. Cicerone Iordăchescu, *Istoria vechii literaturi creștine*, vol. I, în «Mitropolia Moldovei», an. XVI, nr. 1—2, p. 95—99.
2. T. G. Bulaț, *Fotie, patriarh al Constantinopolului*, Chișinău, 1940, în «Mitropolia Moldovei», XVI, nr. 4, p. 233—235.
3. Platon, *Cartea Preoției*, trad. de Vl. Popovici, Chișinău, 1940, în «Mitropolia Moldovei», XVI, nr. 4, p. 233—235.
4. F. Charles-Roux, *France et Chrétiens d'Orient*, Paris, 1939, în «Luminătorul», Chișinău, nr. 1—2/1941, p. 124—126.
5. Biblia de Sauvigny, de la Moulins (Franța), în «Luminătorul», nr. 3—4, p. 242—245.
6. Paul Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 la 1918*, București, 1941, în «Mitropolia Moldovei», an. XVII, nr. 7—8, p. 432—435.
7. *Hrisovul, Buletinul Școlii de Arhivistică* publicat de A. Sacerdoțeanu, vol. I, București, 1941, în «Luminătorul», nr. 9—12/1941, p. 568—571.
8. Dr. A. Milea-Bănică, *Proila(va)*. Brăila, 1932, în «Luminătorul», nr. 9—12/1941, p. 573—575.
9. Constantin N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre Sf. Minăstire Neamțu*. M-rea Neamțu, 1942, în «Luminătorul», 1942, p. 742—744.
10. Pr. Const. Grigore, *Rîmnicul Vilcii loc de amintiri și recreere*, în «Candela». 1944/1945, p. 173—174.
11. Pr. M. Neamțu, *Mucenicia Sfintelor Perpetua și Felicitas*, Craiova, 1944, în «Candela», 1944—1945, p. 174—175.
12. N. Th. Ioanițiu, *Istoria editurii românești*, București, 1943, în «Studii și cercetări istorice» al Institutului de istorie A. D. Xenopol din Iași, vol. XIX, p. 215—217.
13. Prof. N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală din Blaj*, Blaj, 1944, în «Studii și cercetări istorice», vol. XIX, p. 217—218.
14. Preot Dr. Petru Rezuș, *Introducere în Teologia Dogmatică*, Caransebeș, 1946, în «Candela», 1946, p. 556.
15. Dan Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea*, Iași, 1946, în «Candela», 1946, p. 552.
16. Al. V. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 de ani*, Iași, 1946, în «Candela», 1946, p. 552.
17. I. Barnea, *Contribuții la studiul creștinismului în Dacia*, în «Candela», 1946, p. 552—554.
18. Pr. N. M. Popescu, *Antim Critopol* (B.O.R. 1946, p. 600—605), în «Candela», 1946, p. 553.
19. Teodor N. Manolache, *Bibliografia Mitropolitului Veniamin Costache*, București, 1946, în «Candela», 1946, p. 554.
20. A. Sacerdoțeanu, *Îndrumări în cercetări istorice*, Casa Școalelor, 1945, în «Candela», 1946, p. 554.
21. G. T. Kirileanu, Gh. Ungureanu și C. Turcu, *Contribuții documentare cu privire la Mitropolitul Veniamin Costache*, Iași, 1946, în «Candela», 1946, p. 554—555.
22. *Anuarul Liceului Național din Iași pe anii 1942—1945*, Iași, 1946, în «Candela», 1946, p. 555.
23. G. T. Kirileanu, *Contribuții la istoricul raclei Sf. Paraschiva din Iași. Minunea de la 1888*. Iași, 1946, în «Candela», 1946, p. 555.
24. V. I. Pasuto, *Alexandru Nevschi și lupta poporului rus pentru independență în sec. XIII*, București, 1953, în «Ortodoxia», nr. 4/1953, p. 629—634.
25. *Cuvînt la Marele Canon al Sfîntului Andrei Criteanul*, în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1955, p. 169—173.
26. Dumitru Almaș, *Necula Milescu Spătarul*, București, 1953, în «Ortodoxia», nr. 3/1955, p. 453—455.
27. *Sfîrșit de an la Institutul teologic din București (reportaj)*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7/1955, p. 600—606.
28. *Deschiderea cursurilor la Institutul teologic din București*, în «Glasul Bisericii», nr. 10—11/1955, p. 652—655.
29. *Predică despre bucuria creștină*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 12/1955, p. 802—806.
30. *Serbarea patronului Institutului teologic din București*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1956, p. 64—65.

31. Cuvînt festiv la Sfinții Trei Ierarhi, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1956, p. 64—67.
32. Predică la Duminica Orbului, în «Glasul Bisericii», nr. 6—7/1956, p. 287—292.
33. Reportaj asupra serbării anului IV, în «Glasul Bisericii», nr. 6—7/1956, p. 333—336.
34. C. Heindrich Wend, *Rumänische Ikonenmalerei*, Eisenach, 1953, în «Ortodoxia», nr. 3/1956, p. 446—449.
35. Louis Réau, *L'art roumain*, Paris, 1946, în «Ortodoxia», nr. 1/1957, p. 161—173.
36. Deschiderea cursurilor la Institutul Teologic din București pe anul 1956—1957, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 10—11/1956.
37. Studenți străini la Institutul teologic din București, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4/1957, p. 211—217.
38. Comemorarea răscoalei țărănești la Institutul teologic universitar din București în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 3—4/1957.
39. Deschiderea cursurilor de îndrumare misionară și pastorală a seriei XXIX de la Curtea de Argeș, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1/2/1958.
40. Sărbătorirea a 75 de ani de existență a Facultății și Institutului teologic din București (Cronica), în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1958.
41. Încheierea anului școlar 1957—1958 la Institutul teologic din București, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1958.
42. Moartea profesorului Constantin Fedeleș (necrolog), în «Mitropolia Moldovei», nr. 7—8/1958.
43. Predică la Duminica Vameșului și Fariseului, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1961.
44. Încheierea cursurilor anului școlar 1960—1961 la Institutele de învățămînt teologic ale Bisericii Ortodoxe Române, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1961.
45. Cuvînt la prăznuirea a trei sute de ani de la moartea mucenicească a Sfîntului Ioan Valahul, în «Mitropolia Olteniei», nr. 5—6/1962.
46. Sfîntul Ioan Valahul. La trei sute de ani de la moartea sa (1662—1962), reportaj în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 5—6/1962.
47. Predică la Duminica a XXVIII-a după Rusalii, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 7—8/1962.
48. Încheierea cursurilor anului școlar 1961—1962 la Institutul teologic din București, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1962.
49. Festivitățile de la Institutul teologic universitar din București și de la Centrul de îndrumare pastorală din Curtea de Argeș, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 5—6/1963.
50. Predică despre Evanghelia după Ioan, în «Glasul Bisericii», nr. 7—8/1963.
51. Două decenii de la eliberarea Patriei noastre (23 August 1944 — 23 August 1964), semnat Redacția, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1964.
52. Predica de pe munte (predică), în «Glasul Bisericii», nr. 11—12.
53. Un pastor al Bisericii Valdeze oaspete al Patriarhiei Române, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 5—6/1965.
54. Lucrările Comisiei «Pacea și țările în curs de dezvoltare» a Conferinței creștine pentru Pace, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 9—10/1965.
55. Predică la Sf. Ioan Botezătorul, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1966.
56. Predică despre ascultare, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1966.
57. 1. Giorgio M. Girardet, *La fede cristiana evangelica*, Torre Pellice 1960. 2. Giovanni Miegge, *L'Eglise sous le joug fasciste*, Geneva f.a.; 3. Prof. dr. Valdo Vianey, *Facolta Valdeze di teologia* (1855—1965), Torre Pellice, 1955; 4. Valdo Vianey, *Il Concilio Vaticano II in una visuale protestanta italiana*, Torino 1964. recenzii, în «Studii teologice», nr. 3—4/1966.
58. Arhiepiscopia Finlandei (documentar), în Biserica Ortodoxă Română, nr. 5—6/1966.
59. Predică despre egalitatea oamenilor în fața Mintuitorului Hristos, în «Glasul Bisericii», nr. 9—10/1966.
60. C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, București, 1966; C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, București, 1966; Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească I (pînă în 1385)*. Christine Mohrmann, *Les dénominations de l'Eglise en tant qu'édifice en grec et en latin au cours des premiers siècles chrétiens*; *Les Chrétiens et les Eglises en République Démocratique Allemagne*, Berlin, 1964; A. Aricescu, V. Barbu, Gh. Poenaru-Bordea și A. Rădulescu, *Noi monumente epigraice din Scythia Minor*,

- Constanța, 1964; *Momente din istoria poporului român*, București, 1965; Acad. G. Oprescu, *Scrieri despre artă*, București, 1966, recenzii în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1967.
61. *Predică despre stăruința în nădejde*, în «Glasul Bisericii», nr. 9—10/1967.
  62. *Prefața la lucrarea Pr. Prof. Mircea Păcurariu: Legăturile Bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*, Sibiu, 1968, 2 p. (teză de doctorat).
  63. Două recenzii: I. D. Ștefănescu, *Byzance, Orient, Art d'Occident*, L'illustration des liturgies. La liturgie galicane. Atena, 1967; Vittorio Subilia, *La nuova cattolicità del Cattolicesimo*, Torino, 1967, în «Studii teologice», nr. 7—8/1968.
  64. *Predică la Sfântul Ierarh Nicolae*, în «Glasul Bisericii», nr. 11—12/1968.
  65. *Marea Răscoală a țaranilor din 1907*, București, 1967; și Bucur Mitrea și Constantin Preda, *Necropole din sec. al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966, recenzii, în «Glasul Bisericii», nr. 11—12/1968.
  66. *Biblioteca Historica Romaniae, V: Desăvârșirea unificării Statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, recenzie, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12.
  67. *Știri ecumenice*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1969.
  68. I. D. Ștefănescu, *Les monuments d'art, sources de l'histoire, Byzance, l'art d'Occident et les origines de l'art roumain* Bruxelles, 1966, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1969.
  69. *Adunarea mondială pentru pace de la Berlin — consfătuirea cultelor religioase — reportaj*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 5—6/1969.
  70. *Știri ecumenice*, în «Glasul Bisericii», nr. 11—12/1969.
  71. Acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă refăcută, Ed. Științifică, București, 1967, 536 p., recenzie, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1969.
  72. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața — Domnia — Epoca*. Ed. Științifică, București, 1969, 462 p. + 2 hărți. Recenzie în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1969.
  73. *Evenimente și aniversări bisericesti în 1969*, Cronică în «The Altar Almanach» de la Londra pe anul 1970, Londra, 1970, p. 10—13.
  74. *Predică la Duminica a 33-a după Rusalii, despre smerenia în rugăciune*, «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1970.
  75. *Știri ecumenice*, în «Glasul Bisericii», nr. 1—2/1970.
  76. *Știri ecumenice*, în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1970.
  77. † Chiril, *Patriarhul Bulgariei, 1100 de ani de la moartea Sf. Chiril*, traducere din lb. franceză, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 3—6/1970.
  78. *Știri ecumenice*, în «Glasul Bisericii», nr. 5—6/1970.
  79. Athos, *Textes de Georges Zographakis*, Editions M. Pechlivacidis. Athena, f.a. (12 p. text + 103 foto culori + 2 hărți, recenzie, în «Glasul Bisericii», nr. 7—8/1970).
  80. Radu Tempea, *Istoria Sfintei biserici a Șcheilor Brașovului*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice de nume, glosar, note de Oct. Schiau și Livia Bot, Edit. pt. lit., București, 1969, 225 p. Recenzie în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1970.
  81. *Predică la Duminica dinaintea Înălțării Sfintei Cruci*, în «Glasul Bisericii», nr. 9—10/1970.
  82. *Simpozionul greco-român de la Salonic (reportaj)*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 11—12/1970.
  83. *Romanian and Greek cultural and Church relations — Romanian Greek Symposium, Thessaloniki, 1970*, in *The Altar Almanach of the Romanian Orthodox*, Paris—London, 1971.
  84. *Predică la Duminica Floriilor*, în «Glasul Bisericii», nr. 3—4/1971.
  85. *Predică la Duminica a VII-a după Rusalii*, în «Glasul Bisericii», nr. 7—8/1971.
  86. *Conferința mondială pentru a se pune capăt cursei înarmărilor (Helsinki sept. 1976)* — cronică în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 9—12/1976.
  87. *Relații contemporane dintre Bisericile română și suedeză*, în «Candela», nr. 1/1973.
  88. *Din activitatea parohiei*, «Candela», 1/1973.
  89. *Recenzii*, «Candela», 1/1973.
  90. *Omagiu Prea Periclitului Patriarh Justinian (1948—1973)*, în «Candela», nr. 2/1973.

91. *Recenzii*, «Candela», 2/1973.
92. *Regulamentul de organizare și funcționare al parohiei ortodoxe române din Suedia (în rom. și suedeză)*, în «Candela», nr. 3/1973.
93. *Scrisori despre «Candela»*, în «Candela», nr. 3/1973.
94. *Din activitatea parohiei*, în «Candela», nr. 3/1973.
95. *Scrisori către «Candela» și parohie*, în «Candela», nr. 1/1974.
96. *Biskop Olof Herrlin, Den bibliska skapelsetanken och moderna Skapelseteorier* — recenzie, în «Candela», nr. 1/1974.
97. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 1/1974.
98. *Din activitatea parohiei*, în «Candela», nr. 2/1974.
99. *Din corespondența parohiei și «Candelei»*, în «Candela», nr. 2/1974.
100. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 2/1974.
101. *Din activitatea parohiei*, în «Candela», nr. 3/1974.
102. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 3/1974.
104. *Medalion: Maestrul Mircea Săulescu și cvartetul său*, în «Candela», nr. 4/1974.
105. *Din activitatea parohiei*, (1.X.—31.XII.1974), Andrei Căruntu, în «Candela», nr. 4/1974.
106. *Scrisori către parohie*, în «Candela», nr. 4/1974.
107. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 4/1974.
108. *Medalion: Profesor Ioan Ustencu (semnat Alici)*, în «Candela», nr. 1(9)/1975.
109. *Din activitatea parohiei* (1.I.—31.III.1975), Andrei Căruntu, în «Candela», nr. 1(9)/1975.
110. *Regulamentul de organizare și funcționare al Institutului de studii românești de pe lângă parohia ortodoxă română din Suedia*, în «Candela», nr. 1(9)/1975.
111. *Diferite știri* (Redacția), în «Candela», nr. 1(9)/1975.
112. *Din activitatea parohiei* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 2(10)/1975.
113. *Scrisori către «Candela» și parohie*, în «Candela», nr. 2(10)/1975.
114. *Diferite știri* (Alici), în «Candela», nr. 2(10)/1975.
115. *Din activitatea parohiei* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 3(11)/1975.
116. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 3(11)/1975.
117. *Din activitatea parohiei* (1.X.—31.XII.1975), Andrei Căruntu, în «Candela», nr. 4(12)/1975.
118. *Scrisori către «Candela» și parohie*, în «Candela», nr. 4(12)/1975.
119. *Diferite știri* (Redacția), în «Candela», nr. 4(12)/1975.
120. *Din activitatea parohiei* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 1(13)/1976.
121. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 1(13)/1976.
122. *Scrisori către biserica ortodoxă română din Suedia și «Candela»*, în «Candela», nr. 2—3(14—15)/1976.
123. *Din activitatea bisericii ortodoxe române din Suedia* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 2—3 (14—15)/1976.
124. *Necrolog (Păunescu Victor-Dragoș)*, în «Candela», nr. 2—3 (14—15)/1976.
125. *Diferite știri* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 2—3 (14—15)/1976.
126. *Impresionant episcop (P. S. Iosif)*, trad. din lb. suedeză, în «Candela», nr. 4(16)/1976.
127. *Din activitatea bisericii ortodoxe române din Suedia* (Andrei Căruntu), (1.X.—31.XII.1976), în «Candela», nr. 4(16)/1976.
128. *Diferite știri* (Andrei Căruntu), în «Candela» nr. 4(16)/1976.
129. *Prea Fericitul Părinte Justinian a trecut în cele veșnice* (Redacția), în «Candela», nr. 1(17)/1977.
130. *Eminența Sa Arhiepiscopul Olof Sundby, doctor honoris causa, la București* Traducerea discursului său din lb. suedeză, în «Candela», nr. 1(17)/1977.
131. *Cuțremurul a lovit de asemenea viața culturală*, de I. Miloș, traducere din lb. suedeză de Al. Ciurea, în «Candela», nr. 1(17)/1977.
132. *Din activitatea Bisericii Ortodoxe Române din Suedia* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 1(17)/1977.
133. *Scrisori către Biserica Ortodoxă Română din Suedia și către «Candela»* (și diverse traduceri), în «Candela», nr. 1(17)/1977.
134. *Diferite știri* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 1(17)/1977.
135. *Ortodoxia românească și contribuția sa la cultura europeană* (Discursul I. P. S. Mitrop. Meliton de Calcedon), trad. din lb. franceză (Alici), în «Candela», nr. 2(18)/1977.

136. *Din activitatea bisericii ortodoxe române din Suedia și țările Scandinaviei* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 2(18)/1977.
137. *Diferite știri* (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 2(18)/1977.
138. *Noul Mitropolit al Moldovei și Sucevei*, în «Candela», nr. 3—4 (19—20)/1977.
139. *Discursul delegatului Bisericii Suedeze la instalarea P. F. Patriarh Iustin*, trad. din lb. suedeză, în «Candela», nr. 3—4 (19—20)/1977.
140. *Cuvînt la Comisia pentru problemele străinilor din cadrul Consiliului ecumenic al Suediei* (7.X.1977), în «Candela», nr. 3—4 (19—20)/1977.
141. *Din activitatea bisericii ortodoxe române din Suedia și din țările Scandinaviei*, 1.VII.—31.XII.1977, în «Candela», nr. 3—4 (19—20)/1977.
142. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 3—4 (19—20)/1977.
143. *Cuvînt la ședința Grupului episcopal de contact cu creștinii strămutați* (22 ian. 1978), text suedez și român, în «Candela», nr. 1 (21)/1978.
144. *Scrisori către biserica ortodoxă română din Suedia și către rev. «Candela» (Korrespondens)*, în «Candela», nr. 1 (21)/1978.
145. *Din activitatea bisericii ortodoxe române din Suedia și din țările Scandinaviei* (1.I.—31.III.1978), (Andrei Căruntu), în «Candela», nr. 1 (21)/1978.
146. *Diferite știri*, în «Candela», nr. 1 (21)/1978, p. 67—69.
De asemenea a redactat rubricile următoare din «Candela»: 1. Din Sfînta Scriptură; 2. De la sfinții Părinți; 3. Din înțelepciunea românului; 4. Filă de calendar și 5. Textul românesc al rezumatului oficial din limba suedeză. Deci 5×20 = 100 titluri cu mai mult de 100 pagini.
147. *Predică despre egalitatea tuturor oamenilor în fața lui Dumnezeu*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 4—6/1981.
148. Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Editura Eminescu, București, 1980, LXXVI + 297 p., recenzie în «Mitropolia Olteniei», nr. 7—9/1981.
149. *Biserica Ortodoxă din Finlanda*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 7—8/1981.
150. *Preotul Profeșor Cicerone Iordăchescu* (1882—1982), în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», nr. 1—2/1982.
151. *Monumente istorice bisericesti din Arhiepiscopia Craiovei*, București, 1982. Broșură în colaborare cu I.P.S. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, P.S. Episcop Damaschin Severineanu s.a., Craiova, 1982, 76 p.
152. Traducere din lb. suedeză: H. E. Sköld, Ambasadorul Suediei la București, *Pe făgașul vechilor relații româno-suedeze; Valahii pe pietrele runice în sec. XI. Suedezii și creștinismul răsăritean*, în «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1—2/1982. La acestea s-ar mai putea adăuga: lucrările de seminar la cursurile pentru doctorat în cadrul specialității «Istoria Bisericii Române» elaborate sub conducerea P. C. Sale și publicate cu avizul respectiv, circa 15, de către doctoranzii: I. Dură, D. Coravu, C. Mosor, M. Manolache, Șt. Vasiliu, N. Turcu ș.a.; cărțile din aceeași specialitate publicate cu îndreptările, sugestiile și referatele sale (cinci volume); conferințele ținute la cursurile și seminariile de îndrumare ale preoților (1949—1971), la conferințele pe protoierii, pe care le-a prezidat; intervențiile și comunicările făcute la diferite reuniuni teologice, științifice, pentru pace, peste hotare (1964—1978).

Pr. Asist. Dr. VIOREL IONIȚĂ

P. S. Episcop Dr. Vasile Costin-Tîrgovișteanul, noul rector al Institutului teologic din București

La 1 octombrie 1982, Pr. Prof. Dr. Ene Braniste, titular al Catedrei de Liturgică Pastorală și Artă Creștină și rector al Institutului teologic din București, s-a pensionat după o rodnică și remarcabilă activitate didactică, de peste 32 de ani.

Prea Fericitul Patriarh Iustin, luînd în considerație recomandarea Comisiei Sinodale pentru învățămînt și în conformitate cu Regulamentul învățămîntului teologic din Patriarhia Română, a propus, iar Sfîntul Sinod, în ședința din 16 noiembrie

1982, a hotărît să încredințeze Prea Sfințitului Episcop Dr. Vasile Costin-Tîrgovișteanul, delegația de rector al Institutului teologic din București, începînd cu data de 16 noiembrie 1982, activînd în continuare ca vicar patriarhal și secretar al Sfințitului Sinod.

*

P. S. Episcop Dr. *Vasile Costin-Tîrgovișteanul*, vicar patriarhal, s-a născut la 7 iulie 1938 în Satu-Nou-de-Sus, în apropierea orașului Baia Sprie, jud. Maramureș.

Între anii 1959—1963 a urmat cursurile Institutului teologic ortodox din Sibiu, unde și-a dat licența în teologie cu teza: «Profesori ardeleni la școlile de învățămînt din Țările Române». A urmat apoi, între anii 1963—1966, cursurile pentru doctorat, secția Practică, specialitatea Liturgică, la Institutul teologic din București, sub îndrumarea Pr. Prof. Dr. Ene Braniște.

Între anii 1967—1972 a studiat în străinătate, ca bursier al Consiliului Ecumenic al Bisericii, la Facultatea de Teologie a Universității din Atena și la Institutul de arheologie coptă din Cairo.

După absolvirea școlii elementare în comuna natală, între 1954—1959 a urmat cursurile Seminarului teologic din Cluj-Napoca.

În luna martie 1972 a susținut la Atena teza de doctorat în teologie cu titlul: «Cultul Bisericii Copte în comparație cu cultul Bisericii Ortodoxe», publicată la Atena, în editura Soukis, 1972. La 21 martie 1974, acest doctorat i-a fost echivalat la Institutul teologic din București.

După întoarcerea în țară a funcționat la sectorul pentru Relații externe bisericești (1969), ca secretar eparhial al Episcopiei Oradei (1972) și apoi ca vicar administrativ al Episcopiei Oradei (1973), fiind hirotonit diacon și apoi preot.

În același an, la recomandarea Prea Sfințitului Episcop Vasile al Oradiei, i-a fost acordat rangul de Arhimandrit.

Începînd cu anul 1975, Patriarhia Română i-a încredințat postul de superior al Așezămintelor românești de la Ierusalim și de reprezentant al Patriarhiei Române pe lângă Patriarhia Ierusalimului.

La 10 decembrie 1979 a fost ales și hirotonit episcop-vicar patriarhal în cadrul Administrației Patriarhale și ridicat la rangul de arhieru cu titlul de *Tîrgovișteanul*.

*

Apreciat pentru deosebitele sale cunoștințe teologice și vorbind curent cîteva limbi de circulație internațională, P. S. Episcop-vicar Dr. Vasile Costin-Tîrgovișteanul a fost solicitat în numeroase acțiuni bisericești cu caracter ecumenic. Astfel, a făcut parte din delegația Bisericii Ortodoxe Române care a vizitat Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol, între 8—15 iulie 1974 și apoi între 14—17 aprilie 1979.

Între 25 septembrie—4 octombrie 1980, conduce delegația Bisericii Ortodoxe Române în R. D. Germania, la invitația Uniunii Bisericii Evanghelice din această țară.

Între 6—13 octombrie 1980, Prea Fericitul Patriarh Iustin în fruntea unei delegații din care a făcut parte și P. S. Episcop-vicar Vasile Tîrgovișteanul, face o vizită Bisericii Ortodoxe Ruse.

Între 19 iunie—17 iulie 1982, P. S. Episcop Dr. Vasile Costin-Tîrgovișteanul a efectuat o vizită canonică la parohiile ortodoxe din Australia (Melbourne, Sydney și Adelaide) și Noua Zeelandă (Wellington).

Între 3—12 septembrie 1982, P. S. Episcop Dr. Vasile Costin a participat la cea de a doua Conferință presinodală pregătitoare a Sfințitului și Marelui Sinod Panortodox, conferință care a avut loc la Centrul Ecumenic de la Chambésy (Elveția).

În perioada studiilor pentru doctoratul în Teologie și după aceea, P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul a publicat numeroase articole și studii, recenzii, note bibliografice, însemnări de călătorie, reportaje etc., din care amintim: 1. *Scrierea pseudo-epigrafică «Testamentum Domini» ca izvor pentru istoria cultului creștin*, în «Studii Teologice», nr. 3—4/1965; 2. *Cultul Bisericii monoliziților iacobiți*, în «Ortodoxia», nr. 3/1965; 3. *Liturgia Sf. Iacob din ritul sirienilor iacobiți*, în «Ortodoxia», nr. 3/1965; 4. *Problema limbilor liturgice în lumina preocupărilor ecumeniste actuale*, în «Studii Teologice», nr. 7—8/1966; 5. *Biserica Ortodoxă a Greciei: moartea lui Hamilcar Alivizatos*, în «Mitropolia Olteniei», nr. 7—8/1969; 6. *Munca — factor de apropiere a creștinilor*, în «Mitropolia Ardealului», nr. 1—3/1975; 7. *Sîntele Paști*, în «Ortodoxia», nr. 1/1981; 8. *Pacea în scrierile Sîinților Părinți*, în «Ortodoxia», nr. 3/1981; 9. *Sîntele icoane în credința și evlavia ortodoxă*, în «Îndrumătorul pastoral

al Arhiepiscopiei Bucureștilor», 1981; 10. *A doua Conferință presinodală*, în «Telegraful Român» nr. 41—42/1982 etc.

Dintre numeroasele articole publicate în revista «Învierea» de la Ierusalim, al cărei editor a fost, menționăm: *Sf. Vasile cel Mare: despre folosul vieții în comun* (trad. din lb. greacă); *Cincizecimea — izvor de unitate, armonie și desăvârșire creștină*; *Un mare sprijinitor al Locurilor Sfinte — Domnitorul Moldovei Vasile Lupu*; *Biserica Sfântului Mormânt*; *Sf. Vasile cel Mare: despre invidie* (trad. din lb. greacă); *Dositei Patriarhul Ierusalimului și legăturile cu Biserica noastră* (recenzie la teza de doctorat a teologului Ioan Dură); *La Adormirea Maicii Domnului*; *Nașterea Domnului*; *Cinstind pe cei ce iubesc podoaba Casei Domnului*; *Colindele românești — prinos pe altarul credinței străbune*; *Sf. Vasile cel Mare*; *Noul Episcop al Bisericii etiopiene din Ierusalim: Un neam și o lege*, etc.

În Buletinul ROC News editat de sectorul pentru Relații externe bisericești al Patriarhiei Române, P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul a publicat articolele: *Aniversare patriarhală*, în ROC nr. 1/1980; *Sf. Euharistie, mărturie și cunoaștere a împărăției lui Dumnezeu*, în ROC nr. 2/1980; *Spre Sfântul și Marele Sinod*, în ROC nr. 3/1982 etc. (Dr. Cezar VASILIU).

Vizita Grației Sale Robert Runcie, Primatul Bisericii Anglicane, la Institutul teologic universitar din București

Vineri, 15 octombrie 1982, Grația Sa Robert Runcie, Primatul Bisericii Anglicane, a făcut o vizită la Institutul teologic universitar din București, cu ocazia vizitei oficiale făcute Bisericii Ortodoxe Române, la invitația Prea Fericitului Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române.

Oaspetele, împreună cu delegația pe care o conducea, însoțit de Prea Fericitul Patriarh Iustin, de I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei, de P. S. Episcop Vasile Țirgovișteanul, vicar patriarhal, și de D-1 Lect. Remus Rus — ca interpret pentru limba engleză —, au sosit la Institut la ora 9,00 și au fost conduși în aula Institutului teologic. La intrarea în aula, corul studenților, condus de P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu, a intonat imnul patriarhal, apoi urarea cîntată *Bine ați venit!*

P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, a adresat, în numele celor de față — profesori activi, consultanți și onorari, doctoranzi și studenți —, un salut de bun venit înalților oaspeți, după care a prezentat o scurtă informare privind modul de organizare și de funcționare a învățămîntului teologic superior în Biserica Ortodoxă Română, arătînd obiectivele majore ale acestui învățămînt: formarea doctrinar-misionară, liturgico-pastorală, duhovnicească și patriotică-cetățenească. P. C. Sa a subliniat importanța cursurilor de îndrumare misionară și pastorală a preoților și rolul conferințelor teologice interconfesionale, în cadrul ecumenismului local, ca și activitatea cadrelor didactice pe tărîm didactic, științific și ecumenist. În încheiere a mulțumit Grației Sale Robert Runcie și Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin pentru vizita la Institut.

A luat apoi cuvîntul Grația Sa Robert Runcie, Primatul Angliei, care a mulțumit mai întîi pentru primirea călduroasă făcută la Institut și pentru expunerea referitoare la organizarea învățămîntului teologic în Biserica Ortodoxă Română. Arătînd că este prima sa vizită la Institutul nostru, unde s-au pregătit și unii teologi anglicani, Grația Sa a remarcat asemănarea de preocupări dintre studenții teologi ortodocși români și teologii anglicani, pentru că «și în credința noastră există mult mai multe laturi sau aspecte care ne unesc, decît cele ce ne separă». Apoi a prezentat o scurtă istorie a Bisericii Angliei, începînd cu primul ei Arhiepiscop, Augustin, la 597, de la care s-a păstrat legătura neîntreruptă pînă astăzi, la al 102-lea ei arhiepiscop, în persoana Grației Sale. Reforma din secolul XVI a însemnat o rupere din Biserica Romei, pentru a păstra Liturghia și Biblia în limba engleză. În secolele următoare, Biserica Anglicană s-a răspîndit în toată lumea, Comuniunea Anglicană fiind astăzi cea mai întinsă, după Biserica Romano-Catolică. În activitatea sa misionară Comuniunea Anglicană urmărește azi să răspîndească principiile de bază ale credinței, cu respectarea tradițiilor locale. Focarul istoric și spiritual al acestei Comuniuni îl constituie scaunul de Canterbury și arhiepiscopul său. În continuare Grația Sa a arătat că «anglicanii au multe lucruri comune cu ortodocșii: unitatea în

Tradiție, respectul față de cultura și obiceiurile popoarelor din diferite părți ale lumii, unitatea în diversitate. De aceea, dintre Bisericile Ortodoxe, noi sîntem recunoscători în mod special Bisericii Ortodoxe Române, deoarece credem că ea s-a străduit, cu mult timp în urmă, să înțeleagă Biserica Anglicană. Noi am avut legături care merg mult în urmă, dar cel mai important moment a fost Conferința de la București, din 1935, dintre ortodocși și anglicani, cînd teologii ortodocși români au recunoscut validitatea hirotoniilor anglicane. Din 1963, cînd a început dialogul internațional dintre Comuniunea Anglicană și Bisericile Ortodoxe, Biserica Ortodoxă Română a avut un rol de legătură între Comuniunea Anglicană și celelalte Biserici Ortodoxe, ducînd la susținerea acestui dialog. Datorăm foarte mult în această privință Patriarhului Justinian, Prea Fericitului Patriarh Iustin și D-lui profesor Nicolae Chișescu, membru în acest dialog de la început și unul din chipurile lui părintești». Apoi, Grația Sa a subliniat importanța schimburilor de studenți dintre cele două Biserici și rolul jucat de Institut și de profesorii lui în lumea teologică de azi, precum și în ecumenismul contemporan. Prin recunoașterea teologică reciprocă, a tradițiilor spirituale, și prin schimburile pastorale, vom reuși să ne apropiem tot mai mult. Acum, cînd lumea se află la un pas foarte periculos, cînd mulți sînt induși în eroare de bogățiile materiale și de propovăduitori falși, creștinii trebuie să fie uniți în adevăr, în dragoste și nădejde».

După cuvîntul Grației Sale, corul studenților a intonat *Rugăciune*, de I. Popescu-Pasărea, și *Înălță-te, frumoasă țară!*, de I. D. Chișescu.

Apoi, Prea Fericitul Patriarh Iustin, mulțumind «pentru momentul creat aici, care va rămîne în amintirea studenților», a invitat pe Grația Sa în cancelaria profesorală pentru o scurtă întreținere cu cadrele didactice ale Institutului. Aici, P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, a prezentat pe membrii corpului didactic, — activi, consultanți și onorari.

Apoi Grația Sa s-a interesat de raportul dintre Institut și Seminar, și de programa de învățămînt a acestora, primind informațiile solicitate.

Canonicul Michael Moor, după ce și-a amintit cu multă plăcere de sosirea la studii în România, mulțumind tuturor pentru felul în care a fost primit aici, s-a interesat de studenții străini care studiază în prezent la Institutul nostru.

Apoi Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie și-a exprimat dorința de a trimite în continuare Biblioteca Institutului teologic lucrări de teologie și filosofie, ale teologilor anglicani. P. C. Pr. Profesor consultant Dumitru Stăniloae a arătat că atît lucrările de teologie cît și cele de filosofie sînt folositoare studiului teologiei și că o cunoaștere a sistemelor filosofice este necesară formării unui bun teolog.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, precizînd că teologia ortodoxă românească este sub egida Bisericii, a spus că aceasta nu publică decît lucrări care sînt în interesul ei și, deși teologia este la dispoziția Bisericii, nu se face o teologie liberă, ci seminariile și institutele sînt școli care pregătesc pe tineri pentru a intra în cler și în slujba Bisericii.

După ce Grația Sa a arătat necesitatea Bisericii «de a vorbi astăzi prin limbajul noilor culturi, pentru a se asimila lumii», bazîndu-se însă pe Sfînta Scriptură și Tradiție, P. C. Pr. Prof. consultant Dumitru Stăniloae a adăugat că «ortodocșii accentuează tradiția și spiritualitatea, rîmînînd foarte mult în cadrul Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții, dar, cu toate acestea, teologii și preoții sînt în slujba unei Biserici care trebuie să vorbească lumii de azi».

D-l profesor consultant Iorgu D. Ivan a evidențiat contribuția episcopului anglican Beveregius la cunoașterea izvoarelor dreptului bisericesc ortodox prin editarea, în 1672, a celei mai științifice colecții canonice a Bisericii Ortodoxe. Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie a precizat că «uneori Comuniunea Anglicană a încercat să-și exprime credințioșia nu numai față de Sfînta Scriptură, ci și față de Tradiție, și lucrul acesta este foarte important în tradiția anglicană. Noi avem venerație mare pentru Părinți».

P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, s-a referit la «teologiile genitivului», de proveniență apuseană, care nu sînt străine teologilor ortodocși și care sînt mai mult sisteme de etică. De aceea în prezentarea lor trebuie foarte multă atenție.

În încheierea discuțiilor, Prea Fericitul Patriarh Iustin a evidențiat importanța învățămîntului teologic sub conducerea și îndrumarea Bisericii. Apoi a dăruit Grației Sale două exemplare din lucrarea P. C. Diac. Prof. Nicolae Balcă, *Istoria filosofiei antice*, de curînd apărută.

Mulțumind pentru primire și pentru discuțiile purtate cu membrii corpului didactic, Grația Sa Arhiepiscopul Robert Runcie, Primatul Bisericii Angliei, împreună cu delegația ce-l însoțea, a părăsit Institutul, lăsînd amintirea unei vizite fructuoase, contribuție la eforturile depuse azi de Biserici și de înființătorii lor, în vederea cunoașterii, apropierii și unirii lor. (*Pr. Asist. Nicolae D. NECULA*).

Vizita P. C. Protopresbiter Georgios Tsetsis, directorul Comisiei de întrajutorare din cadrul C.E.B., la Institutul teologic universitar din București

Joi, 11 noiembrie 1982, Protopresbiter Georgios Tsetsis, directorul Comisiei de întrajutorare din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a făcut o vizită la Institutul teologic universitar din București.

Oaspetele împreună cu soția, însoțiți de P. C. Pr. Prof. Ion Bria — ca translator pentru limba franceză — și de P. C. Diac. Vasile Axinia, au sosit la Institut la ora 10,30, unde au fost întâmpinați de P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, și conduși în aulă, unde studenții i-au primit cu imnul «Bine ați venit!». Erau de față profesorii Institutului — activi, consultanți și onorari —, studenții și doctoranzii. Corul studenților, sub conducerea P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu, a întonat apoi *Rugăciune*, de I. Popescu-Pasărea.

P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, a rostit un scurt cuvînt de bun venit în cinstea oaspeților. P. C. Sa și-a exprimat bucuria primirii Părintelui Tsetsis, teolog de frunte al Ortodoxiei, director al Comisiei de întrajutorare din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, făcîndu-i urări de sănătate, atît P. C. Sale cît și soției.

Apoi P. C. Pr. Prof. Ion Bria a prezentat celor de față personalitatea Prea Cernicului Protopresbiter Tsetsis, care face parte din Patriarhia Ecumenică și lucrează de douăzeci de ani la C.E.B. — Comisia de întrajutorare, al cărei director este, avînd o tradiție foarte frumoasă în mișcarea ecumenică și o bogată experiență în cadrul misiunii speciale ce o are, aceea a slujirii Bisericii în lume. Această misiune are menirea să se ocupe de felul în care credincioșii dau mărturie despre Hristos în lume. Vizita în țara noastră este legată și de unul din proiectele cu care C.E.B. este angajat în Biserica Ortodoxă Română și anume construirea noului local-cămin al Institutului teologic din București și al centrului ecumenic. Mulțumindu-i pentru vizită, P. C. Pr. Prof. Ion Bria l-a rugat pe oaspete să adreseze studenților un cuvînt.

P. C. Protopresbiter Georgios Tsetsis și-a exprimat mai întîi recunoștința față de Prea Fericitul Patriarh Iustin pentru invitația de a vizita Biserica Ortodoxă Română, apoi a prezentat o expunere a modului în care este organizat și funcționează C.E.B. «Există părerea — a spus P. C. Sa — că C.E.B. este un organism protestant sau panprotestant, ceea ce este greșit. Aceasta pentru că aproape toate Bisericile Ortodoxe fac parte din C.E.B., dar și pentru că Ortodoxia se află la originea C.E.B.». Încă de la formarea C.E.B., în 1948, Bisericile Ortodoxe au fost foarte active, dar mai ales după 1961, la a treia Adunare generală a C.E.B. de la New Delhi, toate Bisericile Ortodoxe locale au intrat în acest organism. În prezent C.E.B. numără 309 Biserici locale — ortodoxe, anglicane, protestante, vechi-catolice și vechi-orientale.

În continuare, a prezentat principalele organisme ale C.E.B. conform constituției sale: Adunarea generală, Comitetul central și Comitetul executiv, arătînd modul în care sînt alcătuite și funcționează. C.E.B. are un Secretariat general, cu trei unități de lucru: 1. Credință și mărturisire, cu următoarele comisii de lucru: «Cre-

dință și constituție», «Misiune și evanghelizare», «Biserica și societatea», «Dialogul cu religiile și ideologiile vremii noastre», «Formația teologică»; 2. Dreptate și slujire, cu următoarele comisii de lucru: «Intrajutorare și slujirea Bisericilor și asistența refugiaților», «Participarea Bisericilor la dezvoltare», «Afacerile internaționale», «Programul de luptă împotriva rasismului», «Comisia medicală creștină»; 3. Educație și reinnoire, cu următoarele comisii de lucru: «Reinnoire și viață parohială», «Comisia pentru femei», «Comisia pentru tineret și cea pentru educație».

C.E.B. mai are și alte departamente cum sînt: Departamentul Comunicațiilor, Departamentul Finanțelor și serviciilor centrale, Biblioteca, numărînd 80.000 de volume, și Institutul ecumenic de la Bosséy, care este colaboratorul de lucru pentru tineretul creștin din toată lumea.

Pînă acum C.E.B. a ținut cinci Adunări generale, cu teme diferite, alese din nevoile actuale ale Bisericilor și ale lumii. Următoarea adunare generală va avea loc la Vancouver, în 1983, cu tema: Iisus Hristos — viața lumii.

După expunerea făcută de Protopresbiter Georgios Tsetsis, P.C. Pr. Prof. consultant Ioan Rămureanu, mulțumind oaspetelui pentru informațiile date în frumoasa cuvîntare, i-a adresat mai multe întrebări: 1) În ce măsură ortodocșii, care reprezintă o minoritate în C.E.B., au putut influența lumea protestantă să înțeleagă spiritul Ortodoxiei? 2) Ce a făcut C.E.B. pînă acum pentru a atrage și Biserica Romano-Catolică în mișcarea ecumenică? 3) În ce fel concepe C.E.B. ca Institutul teologic din București să devină un centru ecumenic în această parte a lumii?

La aceste întrebări, P. C. Protopresbiter Georgios Tsetsis a răspuns următoarele:

«Este adevărat că ortodocșii, în stadiul actual, reprezintă o minoritate numerică în C.E.B. și dacă tendința lui actuală de a accepta Biserici noi ca membre, se continuă, situația noastră devine și mai complicată. Avem 14 Biserici Ortodoxe membre și rămînem cu acestea. După criteriile Constituției sale, C.E.B. poate primi noi membri, cu condiția respectării acestor criterii. Dacă numărul Bisericilor va crește, iar Comitetul central se va mări datorită acestei creșteri, noi vom rămîne mereu cu același număr. Bisericile Ortodoxe au ridicat această problemă, iar ultima dată ea a fost pusă la Sofia, anul trecut. Una din ideile subliniate aici a fost aceea că Ortodoxia nu trebuie considerată ca fiind reprezentată de cele 14 Biserici, ci ca una din cele trei mari confesiuni creștine. Greutatea este însă aceea că C.E.B. nu este o comuniune de confesiuni, ci de Biserici locale. Important este ca fiecare Biserică ortodoxă membră să participe prin delegați la lucrările lui. Un criteriu care trebuie avut în vedere este calitatea nu numărul participanților. Există totuși o mare influență asupra Bisericilor protestante, mai ales în problema teologiei euharistice și liturgice, care a produs o întoarcere la Tradiție și la Liturghie. Dar rămîn încă multe de făcut pentru a manifesta prezența ortodoxă în C.E.B. Pînă acum a existat tendința de a spune că locul de preferință al ortodocșilor este Comisia «Credință și Constituție», ceea ce este fals, căci este nevoie de prezența ortodocșilor în toate celelalte sectoare.

Cît privește raporturile Bisericii Romano-Catolice cu C.E.B., vorbitorul a arătat că există o evoluție ce a depășit situația anilor 1930, cînd catolicii ațîșau o atitudine foarte negativă față de Mișcarea ecumenică. Începînd cu Adunarea generală de la Uppsala (1968), relațiile s-au îmbunătățit. Biserica Romano-Catolică nu este membră a C.E.B., dar este membră deplină în comisia «Credință și Constituție», fiind singurul organism de legătură a C.E.B. cu catolicii. Biserica Romano-Catolică nu dorește să se afilieze la C.E.B., avînd propria ei concepție despre ecumenism, centrată pe ideea Romei.

În privința Centrului ecumenic, acesta este un lucru foarte important căci aici există un institut de Teologie al Bisericii, cu legătură între viața liturgică și cea de studiu. Faptul că Institutul aparține Bisericii, iar profesorii participă la mișcarea ecumenică, aceasta presupune de la început o puternică antrenare în ecumenism. Consider că este de importanță capitală faptul că la București se pot combina institutul de teologie cu institutul ecumenic, care va da expresie ecumenismului local, manifestat și în afară. În același timp, ar fi pentru prima dată cînd am avea o asemenea structură într-o Biserică Ortodoxă tradițională.

P. C. Diac. Conf. David Petre a mulțumit oaspetelui pentru prezentarea organizării C.E.B. și a reliefat participarea unor delegați români la organismele lui și aju-

toarele primite de Biserica noastră din partea Comisiei de intrajutorare, în diverse împrejurări.

A urmat un scurt program artistic prezentat de corul studenților în cinstea oaspetelui, program alcătuit din următoarele piese muzicale: *Cămara Ta, Mîntuitorul meu*, glas VIII, armonizată de Conf. Nicolae Lungu; *Cerurile spun*, de I. Davidov; *Mama*, de I. D. Chirescu; *Înalță-te, frumoasă țară*, de I. D. Chirescu.

În încheiere, P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului, a mulțumit Părintelui Protopresbiter Georgios Tsesis pentru vizita sa la Institut și pentru frumoasa și instructiva introducere în activitatea C.E.B. A mulțumit, de asemenea, P.C. Pr. Prof. Ion Bria, urînd tuturor sănătate și spor în munca desfășurată spre binele Bisericii și afirmarea plenară a Ortodoxiei pe plan ecumenic.

Din aulă, oaspetele a fost condus în cancelaria profesorală, unde s-a întreținut cu profesorii. Cu această ocazie, P. C. Pr. Prof. Ion Bria a precizat că, Comisia de intrajutorare nu are numai un program financiar, ci face și o muncă teologică, avînd programe de studii și cercetare teologică. Nu numai Comisia «Credință și Constituție» desfășoară o activitate pur teologică, ci toate comisiile din cadrul C.E.B. Faimosul document «B.E.M.» (Botez, Euharistie, Ministeriu), la care se lucrează de peste 25 de ani, a ajuns la un text final, la Consultația de la Lima (februarie 1982), urmînd a fi trimis Bisericii pentru cercetare și răspuns. La elaborarea lui s-a cumulat toată lucrarea teologică din toate comisiile, căci în toate există astăzi o lucrare și o analiză teologică.

În încheierea discuției din cancelaria profesorală, P.C. Părinte Prorector Dumitru Radu a mulțumit oaspetelui pentru problemele dezbătute, asigurîndu-l de dragostea tuturor celor de față.

Vizita P. C. Protopresbiter Georgios Tsesis la Institutul teologic universitar din București a constituit o contribuție la întărirea legăturilor interortodoxe și la promovarea lucrării ecumenice. (Pr. Asist. Nicolae D. NECULA)

NOTE BIBLIOGRAFICE

Diac. Prof. Dr. Emilia n Vasilescu, *Istoria religiilor*, tipărită cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte IUSTIN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, 490 p. in 8°, plus 68 planșe, cu 123 de ilustrații.

Cartea pe care o prezentăm constituie a II-a ediție, revăzută și adăugită, a Manualului de Istoria religiilor pentru Institutele teologice ale Bisericii Ortodoxe Române, publicat în aceeași editură, în anul 1975. De fapt, reeditarea unui manual pentru studenți, la o disciplină cu o dezvoltare atât de rapidă, cum este Istoria religiilor, constituie o adevărată obligație didactică și chiar o datorie de conștiință a profesorului respectiv, chiar și la un interval mai mic de șapte ani, cum s-a întâmplat în cazul la care ne referim. Autorul însuși explică, în prefața la ediția a II-a, motivele reeditării: «Epuizarea primei ediții a Istoriei religiilor, la scurt timp după apariția sa, a făcut necesară noua ediție, în care am introdus unele îmbunătățiri și adăugiri». Tot aici autorul arată și ce anume a adus nou în această ediție: «Între altele, am restructurat, sub titlul Religia Siriei antice, capitolul privitor la religia canaanților; fenicienilor și arameilor, popoare semite cu un fond religios comun, și am prezentat deosebit religia hitiților... De asemenea am introdus la sfîrșitul volumului un capitol de Texte alese din izvoarele și literatura religiilor necreștine, texte menite să ușureze înțelegerea acestor religii».

În general, putem afirma, împreună cu autorul, că această carte a fost scrisă «în spiritul respectului pentru adevăr» (Prefață la ed. I). Este vorba despre adevărul științific, dat la iveală de cercetările mai vechi și mai noi, atât în arheologie cît și în critica literară a textelor sacre, dar și de adevărul religios, mărturisit de fiecare religie în parte; adevăr pe care P. C. Diac. Prof. Emilian Vasilescu îl prezintă așa cum îl înțeleg credincioșii respectivi. Și credem că în aceasta constă, în primul rînd, și valoarea întregii lucrări, adică în expunerea cît mai precisă, dar și plăcută la citit, a tot ceea ce ochiul cercetătorului atent a putut reține din marea cantitate de material bibliografic pe care a parcurs-o cu migală, timp de cîteva decenii. Și s-a reținut, cu siguranță, ceea ce au reținut și cei mai iluștri istorici ai religiilor la scară mondială și ale căror osteneți sînt citate — pe cît s-a putut — la zi, în «Bibliografia generală» (p. 21—24), în notele subliniare și în bibliografiile de la sfîrșitul fiecărui capitol.

Metoda de lucru folosită de autor este *metoda istorică*, dar pentru problemele sistematice și mai ales în capitolul despre creștinism, autorul a apelat și la metoda studiului comparat al religiilor, pe care a folosit-o de altfel și ca profesor la cursurile de doctorat în teologie, de-a lungul multor ani.

Cu alte cuvinte, atât în latura prezentării istorice a religiilor, cît și în latura comparării acestora, pentru a crea sinteze necesare studentului sau doctorandului în teologie, dar și cititorului creștin avizat, P. C. Prof. Emilian Vasilescu se dovedește, în această lucrare, ca și în alte lucrări ale P. C. Sale, un maestru al scrisului. Autorul se ferește însă peste tot de izbucnirile apologetice sau polemice și reușește să satisfacă orice exigență a omului de carte. Se dovedește, astfel, că religiile lumii pot fi prezentate laolaltă, fără ca prezentatorul să pîrtinească o religie sau alta, fiind în același timp slujitor devotat al Bisericii Ortodoxe și al creștinismului în general.

Structura fiecărei religii este riguros marcată în capitole și subdiviziuni de capitole, ce înlesnesc însușirea materialului de către studenți și, în general, ajută pe cititor să găsească ușor anumite date sau idei referitoare la o religie sau la alta. În interiorul fiecărui capitol sau subdiviziune de capitol se păstrează o înșiruire devenită tradițională, și anume: o foarte scurtă introducere fără numerotare, apoi 1. Schiță istorică, 2. Izvoare, 3. Zeii, 4. Mitologia, 5. Morala, 6. Cultul, 7. Cultul morților, 8. Răspândirea în alte teritorii decât cele de origine, 9. Concluzii, Bibliografie. Există, desigur, și variante, dar acestea nu implică abandonarea structurii interne a capitolelor, structură absolut necesară pentru însușirea ordonată și rapidă a datelor. De fapt, aici ni se descoperă în același timp pedagogul și autorul de manuale de odinioară, grijuliu pentru efectul imediat al predării.

Trebuie reținut că unele capitole au o structură aparte, mai ales cele care tratează despre islamism, iudaism și creștinism, în aceste capitole fiind vorba despre religii universaliste ai căror credincioși sînt contemporani cu noi. Și, cum este și firesc, în aceste capitole se vorbește întotdeauna despre *Dumnezeu*, evitîndu-se, pe cît posibil, cuvîntul ambiguu «Divinitatea». La celelalte religii se păstrează cuvîntul «zeu», indicîndu-se obiectul adorării.

Cuprinsul. Manualul se compune din 20 de capitole foarte dense și care urmează, în general, structura amintită. Acestea sînt, în ordine, următoarele: 1. *Religia în epoca pietrei* (p. 25—37); 2. *Religia populațiilor primitive* (p. 38—52); 3. *Religiile vechilor mexicani și peruveni* (p. 53—62); 4. *Religiile din China* (p. 63—82); 5. *Religiile din Japonia* (p. 83—94); 6. *Religia Egiptului antic* (p. 95—117); 7. *Religia babilonenilor și asirienilor* (p. 118—131); 8. *Religia Siriei antice* (p. 132—140); 9. *Religia hitiților* (p. 141—148); 10. *Religia arabilor. Islamismul* (p. 149—178); 11. *Religia Iranului antic* (p. 179—194); 12. *Religiile Indiei* (p. 195—262); 13. *Religia Greciei antice* (p. 263—290); 14. *Religia romanilor* (p. 291—314); 15. *Religia geto-dacilor* (p. 315—328); 16. *Religia celților* (p. 329—336); 17. *Religia vechilor germani* (p. 337—343); 18. *Religia vechilor slavi și a popoarelor baltice* (p. 344—354); 19. *Religia evreilor. Iudaismul* (p. 355—384); 20. *Creștinismul. Considerații generale* (p. 385—415).

Aceste 20 de capitole, cum era și firesc, sînt precedate de o foarte interesantă și utilă *Introducere* (p. 9—20), din care cititorul ia cunoștință de definiția și obiectul Istoriei religiilor, de dezvoltarea acestei discipline în decursul vremii, de metodele ei de cercetare, de principalele sisteme de explicare a ființei și originii religiei, precum și de importanța Istoriei religiilor în general și în special pentru studenții teologi.

În privința ordinii de prezentare a religiilor, așa cum am indicat-o mai sus, autorul arată că, neexistînd o clasificare a religiilor care să nu prezinte neajunsuri, a folosit o ordine în care a ținut seamă, în oarecare măsură, «de gradul de dezvoltare a religiilor și de unele considerente de ordin geografic și de înrudire între popoare» (p. 20). Și astfel a prezentat, cum am arătat mai sus, mai întîi religia din epoca pietrei, apoi pe aceea a populațiilor primitive și a vechilor mexicani și peruveni. Apoi a trecut la religiile din Extremul Orient, la cel din Orientul Apropiat antic și la acelea ale popoarelor indo-europene, sfîrșind cu prezentarea iudaismului și creștinismului, religii cu caracter aparte (revelat) în ansamblul religiilor lumii.

Stilul. Dacă se poate vorbi de stil într-o lucrare destinată cu precădere studenților, atunci cu siguranță că în *Istoria religiilor* a P.C. Prof. Em. Vasilescu aflăm un stil concis, clar, cu fraze scurte, intercalîndu-se doar ici și colo, între linii, unele propoziții. Această concizie este cerută adesea de text, dar ea este realizată și intenționat, pentru ca cititorul să nu obosească. Expunerea dobindește adeseori precizia definiției, cum ar fi în unele pasaje ca acesta: «Panteonul asiro-babilonean cuprindea un foarte mare număr de zei, legați între ei uneori genealogic, alții prin funcții. În acest mare număr de zei însă, teologia asiro-babiloneană a introdus sistematizare, o adevărată clasificare. Astfel, erau zei principali, grupați în triade sau tetraade, zei secundari și zei mai mici, grupați în jurul divinităților principale» (p. 121).

O deosebită concizie capătă stilul P.C. Prof. Em. Vasilescu mai ales în *schifele istorice* de la începutul fiecărui capitol al cărții, unde cititorul este orientat în timpul

și spațiul geografic în care a apărut și s-a dezvoltat fiecare religie, precum și în *concluziile* capitolelor, unde se scoate în evidență esențialul. Un exemplu tipic în această privință îl constituie concluziile capitolului despre religia Greciei antice, unde, în mai puțin de o jumătate de pagină, sînt surprinse liniile de forță ale acestei religii, dar și scăderile ei. Iată un fragment din aceste concluzii: «...nu putem să nu observăm înălțimea de cugetare la care au ajuns unii gânditori, poeți și dramaturgi greci din epocile clasică și postclasică. De asemenea, trebuie să remarcăm perfecțiunea artistică pe care a atins-o geniul acestui popor în prezentarea plastică a zeilor, în construcțiile de temple, în jocurile în cinstea zeilor, în muzică etc., toate aceste creații de artă fiind pătrunse de asemenea de spirit religios». Mai departe, se arată că «mintească deosebită a acestui mult înzestrat popor a dat naștere, prin unii dintre reprezentanții săi, scepticismului, producîndu-se astfel ruptura dintre filosofie și teologie», dar că «spiritul grec a pierdut treptat din profunzimea preocupărilor religioase, a umanizat divinul și n-a mai izbutit să ridice umanul pînă la divin» (p. 288).

Dar nu numai în schițele istorice de la începutul capitolelor și în concluziile acestora, ci peste tot se observă năzuința autorului de a informa amplu pe cititor, în puține cuvinte și deschizîndu-i cît mai mult apetitul pentru studiu. Lucrul acesta l-a făcut P.C. Prof. Em. Vasilescu cu multă conștiinciozitate de la catedră și în munca de îndrumare a licențiaților în teologie și a doctoranzilor care și-au ales ca specialitate Istoria religiilor.

Cartea, în comparație cu altele similare. În prezenta ediție, *Istoria religiilor* alcătuită de P.C. Prof. Emilian Vasilescu se deosebește de tot ce a apărut pînă acum în limba română din literatura de strictă specialitate. Acest adevăr este ușor de confirmat prin compararea, de pildă cu *Istoria religiunilor lumii* a marelui dascăl de teologie care a fost Preotul Profesor Ioan-Irineu Mihălcescu (Editura «Cugetarea», București, 1946, 452 p.), sau cu unele traduceri de «Istorie ale religiilor» efectuate după diverși autori din străinătate. Pe de o parte, trebuie ținut seama că lucrarea de față este singurul «Manual» de acest nivel în Ortodoxie, în care se face apel la o bibliografie atît de vastă și la zi. Pe de altă parte însă, putem remarca faptul că, respectînd structura specifică disciplinei, cartea nu lunecă într-un tratat de fenomenologie a religiilor, chiar dacă atinge și probleme de fenomenologie, cum este și firesc. Ceea ce s-a încercat odinioară de Pr. Prof. Ioan Mihălcescu în latura comparatistă s-a realizat, pe cît a fost posibil, în limitele cărții P. C. Prof. Emilian Vasilescu.

Un fapt este însă cu totul remarcabil, anume că P.C. Prof. Em. Vasilescu a considerat că totuși poate fi scris un «Manual de Istoria religiilor» într-un singur volum și de către un singur autor; ceea ce multora li se pare a fi un lucru extraordinar de dificil. Această convingere a adus Bisericii Ortodoxe Române, prin P. C. Prof. Emilian Vasilescu, un prețios instrument de informare mai largă, de orizont mai deschis, studenților teologi, preoților și credincioșilor dornici să știe unde se situează religia lor față de celelalte mari religii ale lumii. Privită din acest unghi, *Istoria religiilor* poate fi socotită un eveniment în literatura teologică de specialitate.

Avînd în vedere și aceea, că editurile de prestigiu din alte țări și cu tradiție în publicarea manualelor, tratatelor, periodicelor și textelor privind religiile lumii preferă producții colective, cu specialiști de renume pentru fiecare religie în parte, noi putem fi mulțumiți, cel puțin deocamdată, că avem la îndemînă lucrarea recent apărută a unui autor ca P.C. Diac. Prof. Emilian Vasilescu, autor care cunoaște bine ce trebuie folosit din stufosul material din bibliotecă dar și cine anume poate fi crezut pe cuvînt dintre autori. Poate că, în viitor, printr-o colaborare a celor pregătiți în specialitate, se va putea scrie și publica și în Biserica Ortodoxă Română un tratat de *Istoria religiilor* sau poate chiar de *Studiul comparat al religiilor*, întocmit prin efortul comun al mai multor autori și pe care dezvoltarea disciplinei îl așteaptă și îl merită pe deplin.

Un fapt, iarăși, mai trebuie adăugat în demonstrarea — dacă era nevoie — a valorii deosebite a cărții P.C. Prof. Emilian Vasilescu, anume că în ea cititorul român ia cunoștință de tot ce s-a scris în românește în domeniu, în măsura în care acel lucru a fost făcut cu seriozitate și a rezistat timpului. Și credem că prin această informare

exhaustivă din literatura română de specialitate, la care se adaugă foarte prețioase date din cercetarea de ultimă oră a specialiștilor din alte țări, cititorul va avea mult folos. El va observa, cu siguranță că această carte rămîne o lucrare de referință, atît în ce privește seriozitatea materialului folosit la redactarea ei, cit și cu privire la prezența lucrărilor de specialitate respective la bibliotecile din București menționate de autor cu atîta precizie.

Valoarea cărții pentru studenții teologi. Cum se și vrea, *Istoria religiilor*, în această nouă ediție, este de mult folos indeosebi pentru studentul teolog. Ea călăuzește pe viitorul preot în marele labirint al credințelor religioase de ieri și de azi. Încă și simpla citire a cărții — să nu mai vorbim de atenta studiere și asimilare a datelor cuprinse în ea — constituie un act de cultivare teologică. Se oferă aici studentului teolog tot ce poate fi mai necesar pentru deschiderea orizontului său către lumea religiilor. Iar pentru că autorul însuși a scris cu acest gînd, de a fi de folos în primul rînd viitorului preot român ortodox, nu încapе îndoială că vîrsta la care și-a luat această osteneală și efortul pe care l-a depus dovedesc, deopotrivă, o mare dragoste pentru învățămîntul teologic din Biserica Ortodoxă Română. Este aceasta, desigur, expresia unui devotament exemplar pe care însuși autorul îl mărturisește în confesiunea de la p. 408, reprodusă și pe supracopertă: «Nădăjduim că familiarizarea treptată a cit mai multora dintre noi cu zestrea spirituală a religiilor necreștine să lărgească dimensiunile noastre spirituale, făcîndu-ne să îmbrățișăm în dragostea noastră de creștini pe tot omul, creștin și necreștin, creatură a unicului Dumnezeu, al nostru și al tuturor oamenilor. Spre acest țel înalt socotim că trebuie să tindă și dialogul interreligios, care a început să se practice în ultima vreme».

Avem de-a, face deci aici cu o confesiune testament, pe care P.C. Prof. Emilian Vasilescu ne-o face nouă, studenților teologi de odinioară și ucenicilor direcți în disciplină, pentru ca osteneala P.C. Sale să rămînă mereu cu noi — model și îndreptar. Iar întrucît alcătuirea unui nou «Manual» de această talie nu pare să poată fi realizată în curînd de cineva dintre ucenici, dorința acestora este ca autorul însuși să-și mențină în continuare la zi propria carte, printr-o a treia ediție și mai cuprinzătoare, mai ales în ce privește «religiile mai noi» și admirabilele «texte alese» de la sfîrșitul cărții, propuse ca ilustrare a cugetării religioase universale.

Pr. Asist. Dr. ALEXANDRU I. STAN

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

Ciurea, Pr. Prof. Dr. Alexandru I., <i>Un secol de la nașterea lui Vasile Pârvan</i>	725
David, Diac. Conf. Petru, <i>Ecumenismul local al cultelor religioase din România</i> (referat la a 38-a Conferință teologică interconfesională)	266
Gănceanu Ștefan, <i>Noi doctori în Teologie: Pr. Asist. Dr. Alexandru Stan și Pr. Dr. Nicolae Nicolescu, Leordeni — Argeș</i>	445
Gănceanu Ștefan, <i>Aniversare omagială: 75 de ani de la nașterea D-lui Prof. Dr. Constantin Pavel</i>	729
Ioniță, Pr. Asist. Dr. Viorel, <i>Pr. Prof. Alexandru I. Ciurea la 70 ani de viață</i>	729
Marcu, Pr. Prof. Dr. Grigorie, <i>Ecumenismul practic local</i> (ref. la a 38-a Conf.)	277
Necula, Pr. Asist. Dr. Nicolae, <i>Deschiderea oficială a cursurilor la Institutul teologic din București</i>	139
Necula, Pr. Asist. Dr. Nicolae, <i>A 38-a Conferință teologică interconfesională. Festivitatea centenarului Facultății și Institutului de Teologie din București</i>	258
<i>Conferințe ale unor profesori de peste hotare la Institutul teologic din București</i>	283
<i>Concertul de colinde al studenților Institutului teologic universitar din București dat în preajma sărbătorii Crăciunului și Anului Nou 1981—82</i>	296
<i>Vizita unui grup de studenți din Lundt (Suedia) și Copenhaga (Danemarca)</i>	298
<i>Conferința Monseniorului Wilhelm Nyssen de la Universitatea din Köln</i>	591
<i>Părintele Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Doctor honoris causa al Facultății de Teologie din Belgrad</i>	593
<i>Vizita Săcătității Sale Diodoros, Patriarhul Ierusalimului</i>	602
<i>Vizita Eminenței Sale Arhiepiscopul Olof Sundby</i>	720
<i>Vizita Grației Sale Robert Runcie, Primatul Bisericii Anglicane</i>	721
<i>Vizita Părintelui Tsetsis, director în CEB; la Institutul teologic</i>	753
Pitters, Conf. Dr. Herman, <i>Contribuția teologilor din România la promovarea ecumenismului contemporan</i> (ref. la Conf. teol. interconf. a 38-a)	754
Vasilii, Lect. Dr. Cezar, <i>Festivitatea aniversării unirii Principatelor Române</i>	272
Vasilii, Lect. Dr. Cezar, <i>Sărbătorirea hramului Institutului teologic din București</i>	443
	443

NOTE BIBLIOGRAFICE

Chilea, Pr. Prof. Dr. Sebastian prezintă: Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, <i>Liturgica specială, manual pentru Institutele teologice</i> , Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980	142
Idem, Sebastian Barbu-Bucur, Filotei Sin Agăi Jipei, <i>Psaltichie rumânească, I</i>	308
Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Constantin prezintă: Sava Agurides, <i>Istoria epocii Noului Testament</i> , Tesalonic, 1980	300
Dură, Pr. Dr. Ioan V. prezintă: François Marie-Léthel, <i>Théologie de l'agonie du Christ</i> (Teologia agoniei lui Hristos), Ed. Beauchesne, Paris, 1979	149
Dură, Pr. Asist. Dr. Nicolae V. prezintă: Origen, <i>Scrieri alese</i> , partea a II-a	605
Lungu, Conf. Nicolae prezintă: <i>Repertoriul general al creației muzicale românești</i> , vol. II, Ed. Muzicală, București, 1981	151
Micle, Arhim. Veniamin prezintă: Ana Dobjanschi, Victor Simion, <i>Arta în epoca lui Vasile Lupu</i> , Ed. Meridiane, București, 1979	454
Popescu, Prof. Emilian prezintă: André Chastagnol, <i>L'album municipal de Tim-gad</i> , Rudolf Habelt Verlag, Bonn, 1978	300
Rus, Dr. Asist. Remus prezintă: Gheorghe Vlăduțescu, <i>Introducere în istoria filozofiei Orientului antic</i> , Ed. Științifică și Enciclopedică, Buc., 1980	456
Stan, Pr. Asist. Dr. Alexandru I. prezintă: Diac. Prof. Dr. Emilian Vașilescu, <i>Istoria religiilor</i> , ediția a II-a, București, 1982	759
Vasilii, Lect. Dr. Cezar prezintă: <i>Apologeți de limbă latină</i> , vol. 3 din Colecția «Părinți și scriitori bisericești», București, 1981	452
Velea, Diac. Prof. Marin prezintă: Pr. Prof. Dr. Ioan Coman, <i>Scriitori bisericești din epoca străromână</i> , București, 1981	147